

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การประเมินความพร้อมของสังคมไทยและคนไทย

ในการเตรียมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ หลังวิกฤติ Covid-19

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
การประเมินความพร้อมของสังคมไทยและคนไทย
ในการเตรียมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ หลังวิกฤติ Covid-19

คณะผู้วิจัย

รองศาสตราจารย์ ดร. กุลทิพย์ ศาสตรระรุจิ
รองศาสตราจารย์ ดร. กฤษณ์เลิศ สัมพันธ์รักษ์
รองศาสตราจารย์ ดร. สมประวิณ มั่นประเสริฐ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภูเบศร์ สมุทรจักร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เนื่อแพร เล็กเฟื่องฟู
ดร. ณชา อนันต์โชติกุล
นางสาวนันท์วัน รามเดชะ
นายประสิทธิ์ชัย เดชขำ
นางสาวปาจริย์ ทรงเสรีย์
นายก้องภพ วงศ์แก้ว

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรม
ปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ

บทสรุปผู้บริหาร

1. หลักการและเหตุผล

การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาได้สร้างการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ไปทั่วทุกมุมโลกและประเทศไทย ทั้งในมิติด้านสาธารณสุข เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ส่งผลกระทบเป็นวงกว้างต่อวิถีชีวิตของผู้คนทุกเพศทุกวัยและในหลากหลายสาขาอาชีพ ขณะเดียวกันยังเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ทั้งด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตและการค้าโลก รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านสถานะภูมิอากาศซึ่งจะทำให้ทั้งรูปแบบการทำธุรกิจและพฤติกรรมของผู้บริโภคในโลกยุคใหม่เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง

แปดองค์กร ประกอบด้วย ธนาคารแห่งประเทศไทย สถาบันนโยบายสาธารณะและการพัฒนา สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มหาวิทยาลัยมหิดล สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โดยมูลนิธิปิดทองหลังพระฯ และสำนักข่าวไทยพับลิกาเป็นผู้ประสานงานโครงการ จึงได้ร่วมกันจัดทำโครงการ “คิดใหม่ ไทยก้าวต่อ” เพื่อศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) และกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ที่จะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมไทย รวมทั้งความพร้อมของประชาชนในสังคมไทยในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ เพื่อมองหาทางหารูปแบบในการนำประเทศไทยผ่านวิกฤติที่เกิดขึ้นในครั้งนี้

โครงการคิดใหม่ ไทยก้าวต่อแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ระยะ คือ โดยการศึกษาระยะที่ 1 เป็นการศึกษาผลกระทบวิกฤติการระบาดของโควิด-19 และการเปลี่ยนแปลงสำคัญของโลกยุคใหม่ต่อเศรษฐกิจและแรงงานไทยทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ด้วยวิธีการทบทวนวรรณกรรมปริทัศน์ และการศึกษาเชิงปริมาณ ส่วนการวิจัยระยะที่ 2 แบ่งการศึกษาเป็น 3 ส่วน ได้แก่ (1) การวิจัยเชิงนโยบายด้วยการจัดเสวนาโต๊ะกลมใน 5 ภูมิภาค (2) การวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) กับประชาชนในแต่ละภูมิภาค จำนวน 19 กลุ่ม 161 คน และ (3) การวิจัยเชิงสำรวจโดยใช้แบบสอบถามจำนวน 1,466 ตัวอย่าง และการศึกษาระยะที่ 3 คือการน้อมนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรมาปรับใช้ในการสนับสนุนการปรับตัวของแรงงานและพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทย ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการค้นหาหารูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยโดยประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริจากการประมวลของคณะนักวิจัย และส่วนที่สองเป็นการค้นหาหารูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทย โดยประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริจากการสัมภาษณ์ผู้ที่ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริ 5 ท่าน ประกอบด้วย (1) นายดนุชา สินธวานนท์ เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) , (2) ดร.วิโรจน์ สันติประภาพร กรรมการและเหรัญญิก มูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ, (3) ดร.รอยล จิตรดอน กรรมการและเลขาธิการมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ , (4) ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ประธานมูลนิธิสิริธรรมธรรมาชาติ และ (5) นายการันต์ ศุภกิจ วิเลข การ ผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ

คำถามวิจัยและกระบวนการทำงานสรุปได้ดังรูปที่ 1

รูปที่ 1 แสดงคำถามวิจัยและกรอบการทำงาน

2. ผลการศึกษา

2.1 ผลกระทบของการระบาดของ โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา และบริบทของสังคมโลกและประเทศไทย

เศรษฐกิจโลกกำลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ภูมิทัศน์ใหม่ซึ่งจะส่งผลให้ตลาดแรงงานเข้าสู่ภาวะปกติใหม่ (new normal) ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำงานและการดำเนินชีวิตไปโดยไม่กลับไปเป็นเหมือนเดิมอีกต่อไป โดยนอกเหนือจากการรับมือกับการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาแล้ว ประเทศไทยยังเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก (megatrends) ซึ่งจะทำให้ทั้งรูปแบบการทำธุรกิจและพฤติกรรมของผู้บริโภคในโลกยุคใหม่เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง (รูปที่ 2) ทั้ง 3 ประเด็นนี้มีผลกระทบต่อภาคแรงงานที่เป็นกลไกในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจอย่างมาก โดย megatrends ที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและการจ้างงานอย่างมีนัยสำคัญ ได้แก่

กระแสการเปลี่ยนแปลงแรกคือวิวัฒนาการด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม เทคโนโลยีช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้ทรัพยากร ลดต้นทุน เพิ่มโอกาสทางธุรกิจและการเข้าถึงตลาดใหม่ๆ มากขึ้น ตลอดจนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้บริโภค เช่น การปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับผู้ขายโดยเปลี่ยนไปเข้าถึงสินค้าและบริการผ่านทางแพลตฟอร์มออนไลน์มากขึ้น เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีบางประการ เช่น การใช้หุ่นยนต์เชิงอุตสาหกรรมหรือระบบปัญญาประดิษฐ์อาจส่งผลให้ความต้องการจ้างงานบางกลุ่มลดลง นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยียังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าโลก เนื่องจากเทคโนโลยีช่วยลดการ

พึงพิงแรงงานจึงจูงใจให้บริษัทข้ามชาติย้ายฐานการผลิตจากประเทศที่มีค่าแรงต่ำกลับไปยังประเทศตัวเองหรือไปยังประเทศที่มีโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีที่ดีกว่า ซึ่งจะส่งผลให้ความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุนระหว่างประเทศและห่วงโซ่การผลิตโลก มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิม

กระแสการเปลี่ยนแปลงที่สองคือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร โดยเฉพาะการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) และการเพิ่มขึ้นของประชากรชนชั้นกลางในประเทศที่ยอยู่นอกกลุ่มประเทศ Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) โดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรจะส่งผลโดยตรงต่อโครงสร้างตลาดแรงงานและส่งผลโดยอ้อมผ่านให้การกระจายตัวของกลุ่มผู้บริโภค ซึ่งจะส่งผลให้อุปสงค์ต่อสินค้าและบริการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

กระแสการเปลี่ยนแปลงที่สามคือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศซึ่งจะส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการจ้างงานและรายได้ในกลุ่มอาชีพที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะ 1) กลุ่มเกษตรกรที่ขาดแคลนน้ำในการทำการเกษตรจากสถานการณ์ภัยแล้งที่รุนแรงขึ้น รายได้ที่ลดลงจากผลผลิตต่อไร่ที่น้อยลงจากสภาพอากาศที่แปรปรวน เป็นต้น 2) บางอาชีพมีความเสี่ยงเพิ่มขึ้นและแรงงานมีผลิตภาน้อยลง เพราะสภาพแวดล้อมเป็นอันตรายต่อสุขภาพมากขึ้น เช่น คนงานก่อสร้างและเกษตรกร และ 3) การจ้างงานที่ลดลงหรือถูกทดแทน โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดมลพิษสูงหรือสินค้าและบริการซึ่งไม่เป็นที่ต้องการอีกต่อไป เช่น อุตสาหกรรมรถยนต์แบบเครื่องยนต์สันดาปภายใน (Internal Combustion Engine) ที่ใช้เชื้อเพลิงจากการเผาผลาญน้ำมันที่ใช้กันอยู่แพร่หลายในปัจจุบัน มีแนวโน้มถูกทดแทนด้วยรถยนต์ไฟฟ้า (Electric Vehicle) ในอีกไม่นานนี้

รูปที่ 2 ผลกระทบของการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา และบริบทของสังคมโลกและประเทศไทย

2.2 ผลกระทบของการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา และความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจโลกและไทย

สำหรับผลกระทบของการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization — ILO) ประเมินว่า แรงงานไทยในภาคธุรกิจที่มีความเสี่ยงสูงที่จะได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา มีจำนวนถึง 21 ล้านคนจากจำนวนแรงงานทั้งสิ้น 37 ล้านคน โดยเฉพาะในภาคการท่องเที่ยว ร้านอาหารภัตตาคาร การขนส่ง และภาคบริการอื่นๆ ซึ่งแรงงานกลุ่มนี้มีความเสี่ยงที่จะตกงาน ถูกลดชั่วโมงทำงาน และ/หรือถูกลดค่าจ้างแรงงาน อีกทั้งคาดว่าแรงงานไทยที่ตกอยู่ในภาวะมีงานทำแต่ยากจน (working poverty) จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญจากร้อยละ 4.7 เป็นร้อยละ 11 ของการจ้างงานทั้งหมดในปี 2563

งานวิจัยโดยเนื่อแพร์และคณะ (2020) ชี้ว่าการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาส่งผลกระทบผ่านมาตรการปิดเมืองและมาตรการรักษาระยะห่างซึ่งผลให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจถูกระงับ โดยระดับความรุนแรงของผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาส่งผลกระทบต่อแรงงานขึ้นกับ (1) ความยืดหยุ่นในการเปลี่ยนสถานที่ทำงาน เช่น ความยืดหยุ่นในการนำงานมาทำที่บ้าน หรือความจำเป็นต้องใช้เครื่องจักรหรืออุปกรณ์เฉพาะในสถานที่ทำงาน และ (2) โอกาสที่จะต้องสัมผัสใกล้ชิดกับผู้อื่นระหว่างการทำงาน โดยงานที่จำเป็นต้องพบปะติดต่อกับผู้คนจำนวนมาก เช่น งานบริการ มีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบจากการระบาดมากกว่า

ในขณะเดียวกันเศรษฐกิจโลกและไทยก็กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างจากการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีนวัตกรรมและรูปแบบการค้าโลก ซึ่งจะทำให้แรงงานมีความเสี่ยงสูงที่จะถูกทดแทนด้วยระบบคอมพิวเตอร์และระบบอัตโนมัติ โดยกลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงต่อภาวะไร้งานสูงสุดคือ กลุ่มที่มีลักษณะทำงานซ้ำๆ ตามคำสั่งเฉพาะ (routine tasks) และพบว่ามีความเสี่ยงต่อการสูญเสียงานสูงถึง 12 ล้านคน หรือคิดเป็น 1 ใน 3 ของกำลังแรงงานในปัจจุบัน โดยกลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงในการสูญเสียงานมากที่สุดคือกลุ่มอาชีพเสมียนและกลุ่มอาชีพปฏิบัติการด้านเครื่องจักรในโรงงาน

2.3 การระบุกลุ่มของแรงงานที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา และเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจโลกและไทย

คณะผู้วิจัยนำผลการศึกษามากำหนดกรอบในการระบุกลุ่มของแรงงานที่เปราะบางและมีความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากการระบาดของโควิด-19 ซึ่งเป็นผลกระทบในระยะสั้น และ/หรือมีความเสี่ยงในการสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าโลกซึ่งเป็นผลกระทบในระยะกลางถึงยาว โดยกรอบของการระบุกลุ่มของแรงงานสรุปได้ดังรูปที่ 3

รูปที่ 3 กรอบการระบุกลุ่มของแรงงานที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา และเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจโลกและไทย

จากกรอบการระบุกลุ่มของแรงงาน คณะผู้วิจัยแบ่งกลุ่มของแรงงานออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้

(1) กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโควิด-19 แต่มีความเสี่ยงน้อยที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า มีจำนวน 166 อาชีพ ครอบคลุมแรงงานจำนวน 12.20 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 32.26 ของกำลังแรงงานไทย ได้แก่ ผู้เลี้ยงปศุสัตว์และผลิตภัณฑ์นม พ่อครัวและแม่ครัว คนงานก่อสร้างอาคาร คนงานเรือขนอาคารและ คนงานแบกของในสถานที่ก่อสร้าง ช่างเครื่องและช่างซ่อมเครื่องยนต์ยานยนต์ และคนงานและผู้ช่วยทำความสะอาดสำนักงาน โรงแรม และสถานประกอบการอื่นๆ กลุ่มนี้เป็นงานที่ปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานได้ยาก เนื่องจากลักษณะงานที่ผูกติดกับเครื่องมือเครื่องจักรทำให้ไม่สามารถปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานได้ และยังพบว่าเป็นแรงงานชายมากกว่าแรงงานหญิงในสัดส่วนร้อยละ 58.55 ต่อร้อยละ 41.45 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม แรงงานส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่าโดยคิดเป็นร้อยละ 45.26 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภาคกลางโดยคิดเป็นร้อยละ 39.28 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม

(2) กลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า มีจำนวน 81 อาชีพ ครอบคลุมแรงงานจำนวน 4.78 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 12.63 ของกำลังแรงงานไทย ได้แก่ พนักงานเคาน์เตอร์บริการอาหาร เสมียนทั่วไป ผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องทางด้านบัญชี ผู้ควบคุมเครื่องจักรเย็บผ้าและเครื่องจักรปักกลดลาย และเสมียนคลังสินค้า รวมทั้งพบว่าเป็นแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชาย โดยมีสัดส่วนแรงงานหญิงสูงถึงร้อยละ 65.89 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม และแรงงานส่วนใหญ่จบการศึกษาสูงสุดในระดับอุดมศึกษาหรือสูงกว่าโดยคิดเป็นร้อยละ 39.93 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม แรงงานส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภาคกลางและกรุงเทพมหานครโดยคิดเป็นร้อยละ 36.78 และ 27.72 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่มตามลำดับ

(3) กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโควิด-19 และมีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า มีจำนวน 11 อาชีพ ครอบคลุมแรงงานจำนวน 1.27 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 3.35 ของกำลังแรงงานไทย ได้แก่ ผู้ควบคุมเครื่องจักรเย็บผ้าและเครื่องจักรปักกลดลาย เสมียนนับสินค้าและพนักงานผสมเครื่องดื่ม เป็นแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชายในสัดส่วนร้อยละ 60.78 ต่อร้อยละ 39.22 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม รวมทั้งมีแรงงานที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่ามากที่สุดที่ร้อยละ 35.41 สะท้อนถึงข้อจำกัดในการปรับตัวของแรงงานในกลุ่มนี้เพื่อรับผลกระทบทางเศรษฐกิจและการจ้างงานทั้งจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในระยะยาว

สำหรับแนวนโยบายในการช่วยเหลือ คณะผู้วิจัยเสนอว่าควรให้น้ำหนักความสำคัญกับการช่วยเหลือทางด้านสภาพคล่องผ่านนโยบายการคลัง (อาทิ การอัดฉีดสภาพคล่องผ่านเงินโอน และการจัดตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือแรงงาน) และนโยบายการเงิน (อาทิ มาตรการสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ) เป็นอันดับแรก จากนั้นจึงหันไปให้ความสำคัญกับการปฏิรูปโครงสร้างตลาดแรงงานซึ่งควรมีแนวนโยบายเพิ่มทักษะความรู้ของแรงงานในระยะกลาง ควบคู่ไปกับการปฏิรูปโครงสร้างเชิงสถาบันเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเท่าเทียมนับตั้งแต่แรกเกิดจนเข้าสู่วัยชรา ทั้งนี้ เมื่อแบ่งกลุ่มแรงงานตามระดับความรุนแรงของผลกระทบ คณะผู้วิจัยเสนอว่าในระยะสั้น ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือทางด้านสภาพคล่องแก่แรงงานในกลุ่มอาชีพที่หนึ่งและกลุ่มอาชีพที่สามเป็นหลัก โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพที่สามซึ่งมีระดับการศึกษาโดยเฉลี่ยน้อยกว่าซึ่งอาจลดทอนความสามารถในการรองรับผลกระทบจากการชะลอตัวทางเศรษฐกิจในระยะสั้น จากนั้นจึงหันมาสนับสนุนให้แรงงานในกลุ่มที่ 2 และ 3 ปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานในระยะยาว

ผลการระบุกลุ่มของแรงงานที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา และเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจโลกและไทยสรุปได้ดังรูปที่ 4

รูปที่ 4 สรุปผลการระบุกลุ่มของแรงงานที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา และเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจโลกและไทย

กลุ่มที่ 1 ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของ COVID-19 แต่มีความเสี่ยงน้อยที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า

- 166 อาชีพ
- ผู้ใช้แรงงาน
- ชายมากกว่าหญิง
- ครอบครัวแรงงาน 12.20 ล้านคน
- ช่าง
- ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า
- 32.26% ของกำลังแรงงานไทย
- พ่อครัวและแม่ครัว
- อาศัยอยู่ในภาคกลาง

กลุ่มที่ 2 มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า

- 81 อาชีพ
- เติมน้ำมัน
- หญิงมากกว่าชาย
- ครอบครัวแรงงาน 4.78 ล้านคน
- ผู้ประกอบวิชาชีพบัญชี
- อุดมศึกษาหรือสูงกว่า
- 12.63% ของกำลังแรงงานไทย
- อาศัยอยู่ในภาคกลางและกทม.

กลุ่มที่ 3 ได้รับผลกระทบอย่างมากจาก COVID-19 และมีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า

- 11 อาชีพ
- ผู้ควบคุมเครื่องจักร
- หญิงมากกว่าชาย
- ครอบครัวแรงงาน 12.7 ล้านคน
- พนักงานเสนาเครื่องดื่ม
- ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า
- 3.35% ของกำลังแรงงานไทย

2.4 การวิจัยถึงผลกระทบ และความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทย

การวิจัยถึงผลกระทบและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทย แบ่งออกเป็น (1) การสำรวจผลกระทบของความสามารถในการปรับตัวจากการออกแบบสอบถาม โดยมีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 1,466 ตัวอย่าง (2) การสนทนากับกลุ่มแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างจำนวน 161 จากเพศ ความรุนแรงของผลกระทบ ระดับการศึกษา การปรับตัว พื้นที่ที่อยู่อาศัย และอายุ และ (3) การเสวนากับกลุ่มภาคนโยบายใน 5 ภูมิภาค โดยมีผู้เข้าร่วมการเสวนาเป็นผู้บริหารระดับนโยบายของภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาสังคมในแต่ละภูมิภาคทั้งหมด 81 คน โดยมาจากภาคเหนือ 22 คน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 17 คน ภาคกลาง (พหุวิทยา) 24 คน และภาคใต้ 18 คน ผลการศึกษามีดังนี้

2.4.1 ผลกระทบ

ผลจากการสำรวจโดยใช้แบบสอบถามพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามได้รับผลกระทบแตกต่างกันไป โดยรายได้ผู้ชายลดลงมากกว่าผู้หญิงเล็กน้อย กลุ่มที่มีการศึกษาน้อยมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ รายได้หายไปในส่วนที่สูงกว่าคนที่มีการศึกษาสูงและสถานภาพทางเศรษฐกิจสูง และกลุ่มที่มีระดับการศึกษาปริญญาตรีและสูงกว่ามีส่วนของคนที่ตอบว่ารับมือแทบจะไม่ไหวน้อยกว่ากลุ่มที่จบการศึกษต่ำกว่าปริญญาตรี

เมื่อจำแนกเป็นภูมิภาค ภาคเหนือรายได้หายไปประมาณร้อยละ 45 ภาคตะวันออกเฉยียงเหนือ ภาคกลางและตะวันออก หายไปประมาณร้อยละ 43 ภาคใต้หายไปร้อยละ 41 กรุงเทพมหานครและปริมณฑล หายไปร้อยละ 33 นอกจากนี้ ประชาชนในภาคเหนือและภาคใต้รับมือสถานการณ์แทบจะไม่ไหวสูงกว่าภูมิภาคอื่นๆ สะท้อนให้เห็นว่าความอ่อนไหวต่อวิกฤติโควิด-19 อาจเกิดจากบริบทเชิงพื้นที่ที่แตกต่างกันของสองภูมิภาค เมื่อจำแนกรายกลุ่มอาชีพพบว่า อาชีพที่รายได้ขาดรายได้อย่างรุนแรง ได้แก่ ประมงและเกษตรประมาณร้อยละ 50, อาชีพพื้นฐาน เช่น แม่บ้าน ค้าขาย รับจ้าง หายไปประมาณร้อยละ 45, ช่างฝีมือ ก่อสร้าง ไฟฟ้า ก่อสร้าง หัตถกรรม ประมาณร้อยละ 42, กลุ่มที่รับมือแทบไม่ไหวมีประมาณร้อยละ 35 และส่วนที่ยังไม่มีทางออกประมาณร้อยละ 5.6

นอกจากโควิด-19 ซึ่งเป็นผลกระทบหลักของวิกฤติในครั้งนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามรายงานด้วยว่าสาเหตุอื่นที่ส่งผลกระทบ ได้แก่ ภัยแล้ง ภัยธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศ รองลงมาคือ ภาวะเศรษฐกิจโลก และการแข่งขันทางธุรกิจที่รุนแรงขึ้น

นอกจากนี้ ผลจากการสนทนากลุ่มกับแรงงานที่ได้รับผลกระทบยังพบข้อสังเกตว่ามีคนรุ่นใหม่จำนวนหนึ่งที่หวนคืนกลับไปพัฒนาทุนของครอบครัวในชนบทบ้านเกิด (reverse brain drain) และต้องการการสนับสนุนจากกลไกท้องถิ่นที่เป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง นอกจากนี้ การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาส่งผลกระทบต่อประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเป็นรากฐานของความสัมพันธ์และจารีตประเพณีของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นงานบุญ งานศพ สงกรานต์ ลอยกระทง และงานเทศกาลต่างๆ แม้ในระยะสั้นจะยังไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งและกว้างขวางมากนัก แต่ในระยะยาวอาจทำให้ลักษณะไทยเปลี่ยนไป

นอกจากนี้ วิกฤติการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ยังสะท้อนให้เห็นภาพทั้งเชิงบวกและเชิงลบในสังคม ภาพเชิงบวกเป็นภาพทุนทางสังคม โดยเฉพาะสังคมในชนบทที่ยังอนุเคราะห์เกื้อกูลกันได้ เช่น ความมีน้ำใจ จิตอาสาช่วยเหลือกันในยามลำบาก การทำงานที่เข้มแข็งของอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) และบุคลากรทางการแพทย์ ความเข้มแข็งของครอบครัว พลังในการสู้เพื่อความอยู่รอดของคนในครอบครัว ส่วนเชิงลบ ได้แก่ ความเห็นแก่ตัวในการฉวยโอกาสสร้างประโยชน์แก่ตัวเอง ความไม่คุ้นเคยกับการเรียนออนไลน์ การพนันออนไลน์ และปัญหาสุขภาพจิตที่เพิ่มขึ้น

สำหรับผลการเสวนาโต๊ะกลมกับผู้เชี่ยวชาญและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย พบว่าแต่ละภูมิภาคได้รับผลกระทบมากขึ้นกับโครงสร้างเศรษฐกิจและโครงสร้างแรงงานว่าพึ่งพาภาคการผลิตใดเป็นหลัก โดย

ภาคใต้ ได้รับผลกระทบสูงเพราะในช่วงระยะเวลาที่มีการปิดประเทศ ส่วนหนึ่งเพราะโครงสร้างทางเศรษฐกิจของภาคใต้มีการกระจุกตัวอยู่เฉพาะในภาคเกษตรกรรมและภาคการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันแต่ละภาคการผลิตก็มีการกระจุกตัวทั้งในลักษณะพื้นที่และรูปแบบดำเนินการ เช่น มีสินค้าเกษตรกรรมสำคัญจำกัดอยู่แค่ยางพารา ปาล์มน้ำมัน กุ้งขาว และทุเรียน ขณะที่การท่องเที่ยวและร้านอาหารก็พึ่งพารายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติอย่างมาก การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการประสบปัญหาการขาดสภาพคล่องทางการเงิน เนื่องจากขาดรายได้ แต่มีรายจ่ายชำระหนี้เดิมต้องรับผิดชอบ ขณะที่มาตรการด้านสภาพคล่องของรัฐอนุมัติล่าช้า สำหรับการจ้างงาน ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ โดยเฉพาะสาขาของโรงแรมและภัตตาคารมีการจ้างงานลดลง และพบว่าแรงงานที่ว่างงานย้ายถิ่นกลับสู่

ภูมิลำเนา และกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม ขณะที่ปัญหาหลักคือหนี้ครัวเรือนและการเข้าถึงสภาพคล่องจากระบบธนาคาร

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้รับผลกระทบสูงเนื่องจากพึ่งพาภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก นอกจากนี้ภาคอุตสาหกรรมก็มีปัญหาจากการผลิตที่หยุดชะงักเพราะขาดแคลนแรงงานชาวต่างชาติ ทั้งนี้เนื่องจากสถานการณ์การระบาดของโรคทำให้แรงงานกลับประเทศ สำหรับแรงงาน กลุ่มแรงงานที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือ กลุ่มผู้ใช้แรงงาน กลุ่มลูกจ้างตามสถานประกอบการและบริการต่างๆ รองลงมาคือ กลุ่มประกอบธุรกิจส่วนตัว ค้าขาย งานอิสระ กลุ่มถัดมาคือ กลุ่มเกษตรกรรม ในมิติของอายุพบว่า กลุ่มอายุที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือ แรงงานที่เพิ่งเข้าสู่ตลาดและแรงงานที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป

ภาคเหนือ พึ่งพาภาคการท่องเที่ยวและภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก ขณะที่ภาคอุตสาหกรรมมีความเกี่ยวข้องกับการแปรรูปสินค้าเกษตร ตลอดจนอาหาร เครื่องดื่มและสินค้าอิเล็กทรอนิกส์ โดยการระบาดของโรคติดเชื้อโคโรนาไวรัสส่งผลกระทบต่อทางธุรกิจท่องเที่ยวเป็นหลัก โดยมีแรงงานในช่วงเดือนมีนาคมถึงกรกฎาคม 2563 มีแรงงานว่างงานเพิ่มขึ้นประมาณ 3,500 คน และมีแรงงานจากภาคกลางย้ายกลับภูมิลำเนาเป็นจำนวนมาก

ภาคกลางและตะวันออก พึ่งพาภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก โดยเฉพาะในกลุ่มจังหวัดภายในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดชลบุรี ระยองและฉะเชิงเทรา โดยกลุ่มอุตสาหกรรม EEC ได้รับผลกระทบค่อนข้างหนัก ขณะที่ภาคเกษตรได้รับผลกระทบน้อย เพราะได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ตั้งแต่วิกฤติในปี พ.ศ. 2540 ทั้งนี้ สถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาซ้ำเติมปัญหาทางเศรษฐกิจในจังหวัดชลบุรีซึ่งชะลอตัวมาก่อนเกิดภาวะระบาดแล้ว โดยภาคการท่องเที่ยวในพัทยาได้รับผลกระทบมากกว่าส่วนอื่นเพราะเป็นเมืองท่องเที่ยวที่พึ่งพาต่างชาติมาก สำหรับผู้ประกอบการพบว่าผู้ประกอบการรายใหญ่ เกษตรรายใหญ่ และอุตสาหกรรมที่ขาดสภาพคล่องได้เข้ามาติดต่อขอใช้สินเชื่อจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) มากขึ้น ขณะที่แรงงาน โดยเฉพาะแรงงานในนิคมอุตสาหกรรมได้รับผลกระทบกระจายไปทั่ว โดยถึงแม้สถานการณ์การระบาดเริ่มทุเลาลงแต่เนื่องจากความต้องการสินค้าส่งออกจากต่างประเทศยังมีจำกัดทำให้การผลิตและการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมยังซบเซา

2.4.2 การปรับตัว

กลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากจะปรับตัวด้วยการเปลี่ยนอาชีพ ส่วนผู้ที่ได้รับผลกระทบน้อยมีทั้งการปรับตัวโดยการหาวิธีใหม่ๆ ในอาชีพเดิมของตนและไม่ทำอะไร สำหรับข้อจำกัดในการปรับตัวพบว่าการขาดเงินทุน การขาดองค์ความรู้และลักษณะนิสัยกลัวการเปลี่ยนแปลงเป็นปัจจัยสำคัญที่จำกัดโอกาสในการปรับตัวของแรงงาน

สำหรับผลการสนทนากลุ่มกับประชาชนที่ได้รับผลกระทบพบว่าการปรับตัวส่วนใหญ่เป็นการปรับตัวแบบชั่วคราว ส่วนมากยังไม่มีแผนชัดเจน เพื่อรอที่จะกลับไปทำงานเดิม ด้วยการหางานชั่วคราวแบบที่ไม่ต้อง reskill / upskill เช่น พนักงานทำความสะอาด การขับรถโดยสารส่วนบุคคล การขายของตามตลาดนัด ขายสินค้าออนไลน์ ฯลฯ สำหรับการปรับตัวในระยะยาวพบว่า แรงงานส่วนใหญ่ยังไม่พร้อมที่จะปรับตัวรับสถานการณ์ที่จะต้องใช้ชีวิตกับโควิด-19 ไปในระยะยาว โดยร้อยละ 74 ต้องการทำงานอาชีพเดิมและแบบเดิม (หญิงมากกว่าชายเล็กน้อย) ร้อยละ 18 ทำอาชีพเดิมด้วยวิธีใหม่ (ชายมากกว่าหญิงเล็กน้อย) และร้อยละ 8

เปลี่ยนอาชีพ (ขายมากกว่าหญิงเล็กน้อย) ทั้งนี้มีแรงงานเพียงบางส่วนที่ reskill / upskill รอเปลี่ยนงานใหม่ ส่วนมากเป็นทักษะด้านการขายสินค้าออนไลน์ การตัดต่อวิดีโอลงแพลตฟอร์ม YouTube

สำหรับความสามารถในการปรับตัวขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจและสภาพทางสังคม โดยมีปัจจัยที่สนับสนุนต่อการปรับตัว 2 ประการ ได้แก่ 1) ทุนทางสังคม จากการมีเครือข่ายทางสังคมทำหน้าที่เป็นกลไกในการกระจายความเสี่ยงและผลกระทบจากปัจจัยลบจากภายนอก ตลอดจนทำหน้าที่เป็นตลาดที่สามารถรองรับสินค้าและบริการที่ผลิตภายในท้องถิ่น 2) ต้นทุนค่าเสียโอกาสของเวลา ในช่วงวิกฤติอยู่ในระดับต่ำ เพราะคนส่วนใหญ่ไม่ได้ประกอบอาชีพหรือไม่ได้รับเงินเดือนมากเท่าที่ได้ในภาวะปกติ อย่างไรก็ตาม แรงงานไทยต้องเผชิญอุปสรรคต่อการปรับตัวและเปลี่ยนงาน 3 ประการ ได้แก่ 1) ความรู้ หมายถึงการไม่รู้ว่าจะต้องปรับตัว และการรู้แต่การไม่ยอมเปิดรับต่อความเปลี่ยนแปลง 2) ทุนมนุษย์ โดยผู้ให้สัมภาษณ์ไม่รู้ว่าตนเองมีทางเลือกในการปรับตัวอย่างไรบ้าง หรือรู้ว่ามียังมีทางเลือกอะไรบ้างแต่ขาดทักษะ หรือองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการปรับตัว 3) เงินทุน โดยผู้ให้สัมภาษณ์บอกว่าขาดเงินทุนที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและปรับตัว

ภาครัฐมีบทบาทในการช่วยเหลือเยียวยาประชาชน แต่การช่วยเหลือยังมีข้อจำกัดและยังไม่ได้ส่งเสริมการปรับตัวในระยะยาวมากเท่าที่ควร โดยในระยะสั้นการออกแบนโยบายช่วยเหลือไม่ได้อยู่ในรูปแบบที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้หรือไม่สามารถเข้าถึงได้โดยสะดวก ส่วนในระยะยาว 1) รัฐบาลยังไม่ได้ให้การช่วยเหลือในจุดที่ท้องถิ่นมีองค์ความรู้และทุนทางสังคมรองรับอยู่แล้ว 2) รัฐบาลและภาคการเงินต้องให้การสนับสนุนทางการเงินอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ 3) รัฐบาลสามารถเป็นแพลตฟอร์มเชื่อมต่อองค์ความรู้จากภาคการศึกษาภาคเศรษฐกิจจริง

สำหรับผลจากการสนทนาได้สะท้อนกับผู้เชี่ยวชาญพบว่าการปรับตัวในแต่ละภูมิภาคมีลักษณะร่วมคือการพัฒนาทักษะแรงงาน การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตหรือเพิ่มช่องทางการขายสินค้าและบริการ ตลอดจนการน้อมนำแนวพระราชดำริมาใช้ในการเพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการ อย่างไรก็ตามการปรับตัวในแต่ละภูมิภาคย่อมสะท้อนถึงโครงสร้างเศรษฐกิจและข้อจำกัดของแต่ละภาค ดังนี้

ภาคใต้ สำหรับภาคธุรกิจและผู้ประกอบการในพื้นที่ พบว่าผู้ประกอบการบางรายนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการปรับตัว เช่น ผู้ประกอบการด้านอาหารทะเลแช่แข็งจ้างแรงงานจากชุมชนและใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น และมีการวิจัยและพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ สำหรับมาตรการช่วยเหลือผู้ประกอบการได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐในหลายรูปแบบ เช่น การลดต้นทุนการผลิต (การยกเว้นค่าธรรมเนียมการต่อใบอนุญาตอุตสาหกรรม การลดค่าไฟฟ้าและน้ำประปา) และความช่วยเหลือด้านสภาพคล่อง (ธ.ก.ส. ปลดปล่อยให้ผู้มีรายได้น้อย) นอกจากนี้ ยังพบเห็นความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐและภาคการศึกษาในการพัฒนาทักษะแรงงาน เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ได้เพิ่มการส่งเสริมด้านวิทยาศาสตร์วิจัย และนวัตกรรม แก่โจทย์ในพื้นที่ภาคใต้ และมีการทบทวนทักษะความรู้ (reskill) และเพิ่มทักษะความรู้ (upskill) ให้กับศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยเพื่อนำความรู้ไปใช้ในการทำงาน ขณะที่คณะทำงานเศรษฐกิจและทุนชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้จัดทำเรื่องออกแบบกระบวนการเรียนรู้ผ่านช่องทางออนไลน์เพื่อให้ความรู้ด้านการเกษตรยั่งยืนและการประกอบธุรกิจให้กับประชาชน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะผู้วิจัยพบเห็นนโยบายภาครัฐในการพัฒนาทักษะแรงงาน เช่น การให้บริการระบบฝึกอบรมออนไลน์โดยกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน ขณะที่สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดขอนแก่น ได้ผลักดันอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูป ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการทำการตลาดออนไลน์ นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยยังพบเห็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคการศึกษา เช่น การฝึกอบรมทักษะแรงงานที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น และการสนับสนุนแรงงานคืนถิ่น สำหรับด้านการท่องเที่ยวมีความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการในกระตือรือร้นรูปแบบการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น และมีการสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนอีกด้วย

ภาคเหนือ คณะผู้วิจัยพบเห็นความพยายามในการช่วยธุรกิจโดยเฉพาะธุรกิจขนาดเล็กทั้งในแง่ของการลดต้นทุน เช่น การลดค่าธรรมเนียมรายปีของโรงงาน ตลอดจนมาตรการสภาพคล่อง เช่น การพักชำระหนี้ และการให้สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ สำหรับการฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังสถานการณ์ระบาดคลี่คลาย พบว่าภาคการศึกษามีบทบาทมากขึ้นในการพัฒนาทักษะแรงงานและส่งเสริมความรู้ให้ภาคธุรกิจนำมาคิดต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต และเพื่อรองรับแรงงานที่ย้ายจากภาคกลางกลับภูมิลำเนา

ภาคกลางและตะวันออก ในภาพรวมสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกำลังจัดทำแผนแม่บทเฉพาะกิจในการพัฒนาภาคตะวันออกหลังสถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา โดยจะนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยยังพบเห็นความพยายามของภาครัฐและภาคการศึกษาในการเพิ่มทักษะแรงงาน เช่น การสอนภาษาอังกฤษ การฝึกอบรมทักษะทางการผลิตภาคอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวและเทคโนโลยี สำหรับภาคการเกษตร พบว่ามีความพยายามของภาครัฐในการน้อมนำแนวพระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่มาพัฒนารูปแบบการทำการเกษตรเพื่อรองรับแรงงานที่ย้ายกลับมายังภูมิลำเนา ส่วนในภาคธุรกิจ มีการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการในพื้นที่รู้จักและใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมและเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเพิ่มช่องทางการขายและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต

2.4.3 ข้อเสนอแนะในการปรับตัว

ผลจากการสนทนาได้สรุปพบว่าผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ภูมิภาคมีข้อเสนอแนะใกล้เคียงกัน โดยข้อเสนอทิศทางการปรับตัวหลังวิกฤติโควิด-19 มี 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) นำเทคโนโลยีเข้ามาปรับใช้ เวทีรับฟังความเห็นทุกภูมิภาคเสนอแนะว่า ควรส่งเสริมให้มีการซื้อ-ขายออนไลน์ การเรียน-อบรม ออนไลน์ การทำงานผ่านออนไลน์ ให้มากขึ้น ควรเพิ่มทักษะการใช้เทคโนโลยี สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเกษตรให้มากขึ้น และใช้ระบบ AI และ big data บริหารด้านการท่องเที่ยว 2) ให้มีความช่วยเหลือจากภาครัฐ ในด้าน ก) การเกษตร ได้แก่ การจัดการระบบน้ำ การช่วยเหลือบูรณาการระหว่าง smart farmer กับปราชญ์ชาวบ้าน สนับสนุนอาชีพที่ 2 ของภาคเกษตร ส่งเสริมการเกษตรปลอดสาร ส่งเสริมเกษตรออร์แกนิก และส่งเสริมเกษตรอัจฉริยะเกษตรอัตลักษณ์ พืช GI ส่งเสริมการปลูกสมุนไพร ข) การท่องเที่ยว ได้แก่ การกระตุ้นการท่องเที่ยวภายในประเทศ บูรณาการการท่องเที่ยวกับภูมิปัญญา ค) การบูรณาการ ได้แก่ การทำงานร่วมกันระหว่างภาคเอกชนและรัฐบาลด้าน big data การร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับชุมชน ง) การช่วยเหลือด้านเงินทุน ได้แก่ รัฐควรมีมาตรการประกันเงินกู้ให้ SME เพิ่มความเร็วในการอนุมัติเงินกู้ การจัดตั้งกองทุนสำหรับ SME กรณี เข้าไม่ถึงแหล่งเงินกู้จากภาครัฐ จ) การเพิ่มทักษะอาชีพที่หลากหลาย และพัฒนาทักษะอาชีพ upskill และ reskill ฉ)

การวิจัยและพัฒนา ได้แก่ วิจัยและพัฒนาเพิ่มมูลค่าผลผลิต และ 3) ปรับรูปแบบเศรษฐกิจของจังหวัด จังหวัดที่เคยพึ่งพาภาคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวต้องมีโมเดลในการพัฒนาพึ่งพาเศรษฐกิจในประเทศแทนการพึ่งพานักท่องเที่ยวต่างชาติ เช่น มีการจัดตั้งสำนักงานดิจิทัลจังหวัด

นอกจากนี้ ผลจากการออกแบบสอบถามและการสนทนากับแรงงานที่ได้รับผลกระทบยังมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมว่าควรสร้างกลไกให้เกิดความร่วมมือระหว่างช่วงวัย (generation) ของครอบครัวเกษตรกรเพื่อให้มีการถ่ายทอดทักษะซึ่งกันและกัน ระหว่างทักษะการทำเกษตรของรุ่นพ่อกับทักษะด้านเทคโนโลยีและการตลาดสมัยใหม่ของรุ่นลูก และใช้โอกาสในช่วงเวลาที่เกิดการระบาดในการส่งเสริมให้ประชาชนสร้างวินัยทางการเงินรวมถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2.5 การนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ในการสนับสนุนการปรับตัว

2.5.1 จากการประมวลของคณะนักวิจัย

โดยหลักการ ความสามารถในการปรับตัวมีความสัมพันธ์กับแรงจูงใจและทัศนคติในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงซึ่งขึ้นอยู่กับหลักคิดของคนตลอดจนเงื่อนไขและสภาพแวดล้อม ดังนั้น การสร้างแรงจูงใจและทัศนคติที่ดีในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงจึงจำเป็นต้องปรับเงื่อนไขและสร้างแรงจูงใจใน 3 ระดับ ได้แก่ 1) หลักคิดในระดับบุคคล โดยการปรับความคิดและทัศนคติให้สามารถปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความสุข 2) พื้นฐานครอบครัวและโครงสร้างชุมชน โดยการสร้างพื้นฐานครอบครัวที่เข้มแข็งและชุมชนที่สนับสนุนการปรับตัวของสมาชิก และ 3) โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและโครงสร้างเชิงสถาบันระดับมหภาค โดยการปรับเงื่อนไขเชิงสถาบันเพื่อสร้างแรงจูงใจที่ดี และลดข้อจำกัดในการปรับตัวของประชาชน (รูปที่ 5)

ผลการศึกษาพบว่าชาวบ้านในเขตชนบทมีความเชื่อมั่นในการใช้ชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มตอบว่า บุคคลที่นึกถึงมากที่สุดในช่วงวิกฤติโควิดคือในหลวงรัชกาลที่ 9 เพราะท่านนำคำสอนของท่านมาใช้ในการดำเนินชีวิต ขณะเดียวกัน ในบริบททางสังคมไทยมีเครือข่ายทางสังคมในชุมชนแสดงให้เห็นว่าคนไทยมีพื้นฐานจากทุนทางสังคมที่เข้มแข็งอยู่แล้ว แต่ยังสามารถพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นไปอีกได้ ด้วยการนำแนวพระราชดำรัสด้านอื่นมาปรับใช้ ดังนี้

1) การไม่เปิดรับการเปลี่ยนแปลงสามารถแก้ไขได้ อาศัยแนวพระราชดำรัสเกี่ยวกับทัศนคติต่อการเปลี่ยนแปลงและการปรับปรุงตนเอง ได้แก่ การเปิดใจเรียนรู้ การปรับปรุงตัวอยู่เสมอ และการเตรียมพร้อมรับวิกฤติ

2) การขาดทักษะและองค์ความรู้ สามารถอาศัยแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการรู้จักตนเองและการแสวงหาความรู้ใหม่ เช่น รู้จักตนเองและการสำรวจตัวเองว่าตนมีภูมิปัญญาและความสามารถด้านไหน เพียงใด และควรจะทำด้านไหน รวมทั้งการเรียนรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ยังสามารถน้อมนำ แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการเรียนรู้วิทยาการใหม่อยู่เสมอมาใช้ได้อีกด้วย

3) การขาดเงินทุน สามารถแก้ไขได้โดยอาศัยหลักการบริหารทรัพยากรทางการเงินตามแนวพระราชดำริ สร้างภูมิคุ้มกันทางการเงินตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ พอประมาณ หมายถึง การใช้จ่ายอย่างประหยัดและเหมาะสมกับฐานะทางการเงิน มีเหตุผล หมายถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทาง

การเงินอย่างมีเหตุผลและคุ้มค่า เช่น การกู้เงินเพื่อสร้างรายได้และเพื่อประโยชน์ในระยะยาวและ มีภูมิคุ้มกัน หมายถึง การวางแผนการเงินอย่างชาญฉลาดและรอบคอบ เก็บออมเพื่อรองรับความเสี่ยงทางการเงินในอนาคต และเตรียมพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น

2.5.2 จากผู้ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริ

1) นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่อยู่บนพื้นฐาน ความสมเหตุสมผล ความพอประมาณ การมีภูมิคุ้มกัน มาเป็นหลักชี้แนะในการดำรงชีวิต ซึ่งสามารถใช้ได้กับทุกคน เนื่องจากหลักเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันได้หลายมิติ ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง ทั้งในช่วงการระบาดของไวรัสโควิดและในโลกใหม่ที่ต้องเผชิญ หลักเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันในด้านรายได้ ด้านสุขภาพและด้านอาหาร หรือจากสภาพการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ และจะทำให้การดำเนินชีวิตมีหลักการที่เดินทางสายกลาง มีสติ มีความรอบคอบ ซึ่งเมื่อประชาชนส่วนใหญ่ยึดปฏิบัติ ชุมชนและสังคมจะมีความมั่นคง ก่อเกิดประโยชน์ในระดับประเทศต่อไปได้

2) นำหลักการทำงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จำนวน 23 ข้อ มาปรับใช้

3) ประชาชนควรตระหนักรู้ถึงความจำเป็นในการเตรียมความพร้อมด้านองค์ความรู้และมีทักษะที่หลากหลาย ในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดหวัง เช่น การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้ตกงาน ขาดรายได้ จะได้ นำองค์ความรู้ หรือทักษะที่มีมาใช้เพื่อลดความรุนแรงของปัญหา รวมถึงสามารถใช้ในการพลิกฟื้นกลับสู่สถานการณ์ปกติได้โดยเร็ว

2.6 การค้นหารูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยโดยประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริ

2.6.1 จากการประมวลของนักวิจัย

จากการศึกษาพบว่าระบบเศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริ ได้แก่ 1) เศรษฐกิจที่เติบโตบนพื้นฐานภายในที่มั่นคง 2) เศรษฐกิจที่ระเบิดจากข้างใน มีภูมิคุ้มกันต่อปัจจัยที่ไม่คาดคิดทางเศรษฐกิจจากต่างประเทศ 3) เศรษฐกิจที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการเติบโตอย่างทั่วถึงและกระจายผลประโยชน์จากการเติบโตอย่างเท่าเทียม (รูปที่ 5)

ดังนั้น กรอบแนวนโยบายในการส่งเสริมการปรับตัวของประชาชนด้วยแนวพระราชดำริมาปรับใช้ ต้องอยู่บนหลักการที่ว่า ภาครัฐควรมีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรและองค์ความรู้ ด้วยการเป็นผู้แนะนำและช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจไปได้โดยไม่แทรกแซงจนเกินควร และในฐานะของผู้อำนวยความสะดวก ภาครัฐมีหน้าที่ออกแบบโครงสร้างเชิงสถาบันที่ 1) ส่งเสริมทัศนคติและแรงจูงใจอันดีของปัจเจกบุคคลเพื่อให้บรรลุผลตามหลักคิดระดับ บุคคล 2) ปรับโครงสร้างเชิงสถาบันที่สร้างแรงจูงใจให้ประชาชนดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมไปในทิศทางที่เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและส่วนรวม

แนวนโยบายที่ 1 ความเท่าเทียม 3 มิติ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงแก้ไข ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยโดยการสนับสนุนความเท่าเทียม 3 ประการ ได้แก่ 1) ความเท่าเทียม ทางด้านทรัพยากรตั้งต้น 2) ความเท่าเทียมทางด้านโอกาส และ 3) ความเท่าเทียมทางด้านความสามารถใน การแข่งขันในตลาด เช่น สร้างความสมดุลระหว่างผู้เล่นในตลาดสินค้าเกษตร การลดบทบาทของพ่อค้าคน กลางผ่านการสนับสนุนให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ให้ประชาชนมีระบบนิเวศการผลิตที่สมบูรณ์เต็ม ห่วงโซ่ด้วยตนเอง ซึ่งลดอำนาจต่อรองของพ่อค้าคนกลาง

ภาครัฐสามารถสานต่อพระราชปณิธานเพื่อบรรลุจุดประสงค์เดียวกัน ผ่านการปรับโครงสร้าง เศรษฐกิจให้เกิดความเท่าเทียมทั้ง 3 มิติ โดย 1) ความเท่าเทียมทางด้านทรัพยากรตั้งต้น โดยภาครัฐมีบทบาท ในการเอื้อให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรตั้งต้นโดยแบ่งเป็น 1.1) ทรัพยากรมนุษย์ นั้นคือการดำเนินนโยบายเชิง การศึกษาและเชิงสังคมเพื่อให้ประชาชนได้รับโอกาสในการสะสมทุนมนุษย์อย่างเท่าเทียม นับตั้งแต่ปฐมวัย วัยรุ่น วัยทำงานจนกระทั่งชราภาพ 1.2) ทรัพยากรตั้งต้นในการเริ่มกิจการและการผลิต ผ่านการวาง กฎระเบียบและใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการลด Market Frictions ในตลาดสินค้าบริการและตลาดแรงงาน ควบคู่ไปกับการเพิ่มการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐาน 1.3) ทรัพยากรทางการเงิน โดยการพัฒนาระบบการเงินเพื่อ แก้ไขปัญหาความไม่สมบูรณ์ของข้อมูลระหว่างเจ้าของผู้กู้และผู้ให้กู้ รวมทั้งการพัฒนาตลาดการเงินให้มีความ ลึก มีประสิทธิภาพและเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียม 2) ความเท่าเทียมทางด้านโอกาส โดยการดำเนินนโยบาย เพื่อให้โอกาสธุรกิจรายเล็กเข้าสู่ตลาด เช่น การแก้กฎหมายกีดกันการเข้าสู่ตลาด และให้โอกาสธุรกิจที่ล้ม สามารถกลับเข้าสู่ตลาด เช่น การปรับปรุงกฎหมายล้มละลาย หรือการให้โอกาสธุรกิจที่มีประวัติผิดนัดชำระ หนี้ตามสมควร และ 3) ความเท่าเทียมทางด้านความสามารถในการแข่งขันในตลาด โดยภาครัฐสามารถสร้าง ระบบที่ส่งเสริมการแข่งขันอย่างเป็นธรรมในตลาด โดยลดการผูกขาดที่เอื้อให้ผู้เล่นบางรายใช้อำนาจในการ รักษาส่วนแบ่งการตลาด เช่น การผลักดันร่างกฎหมายที่ส่งเสริมการแข่งขันทางการค้า เป็นต้น

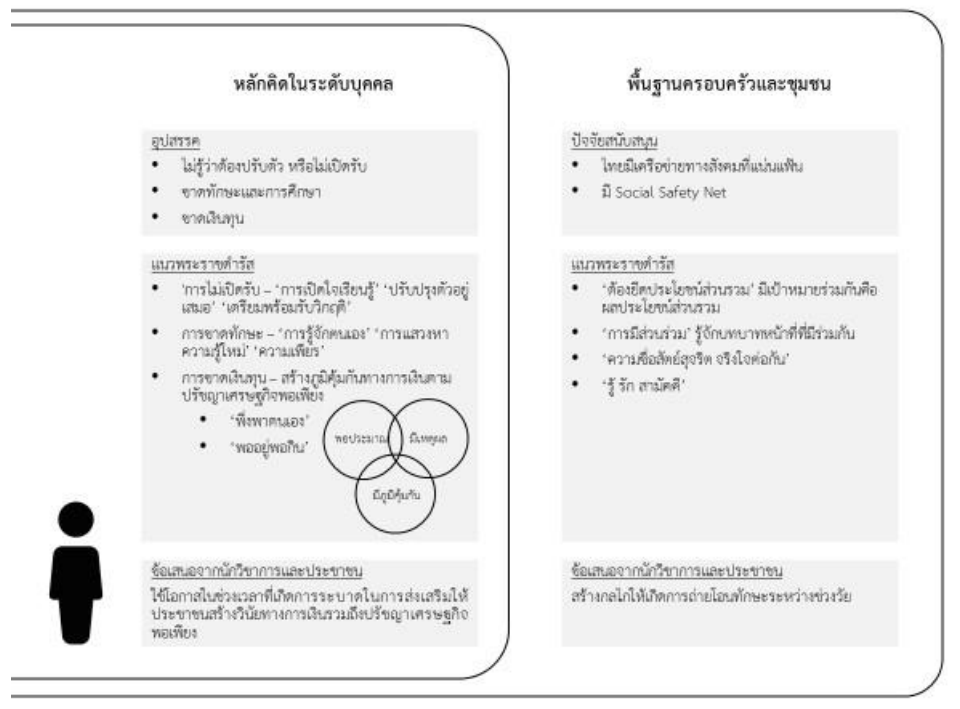
แนวนโยบายที่ 2 การส่งเสริมองค์ความรู้ท้องถิ่นที่เป็นเงื่อนไขตั้งต้นที่ดีอยู่แล้ว โดยภาครัฐมีบทบาทใน การวางรากฐานเชิงสถาบันที่เอื้อต่อการส่งเสริมองค์ความรู้ท้องถิ่น โดยงานวิจัยเสนอแนวนโยบายไว้ 4 ประการได้แก่ 1) สร้างเจตจำนงร่วมกันของคนในท้องถิ่น โดยภาครัฐควรส่งเสริมให้ท้องถิ่นตระหนักว่าตนมี บทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเองและท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ 2) ภาครัฐเป็นตัวกลางในการ ระดมทรัพยากรทั้งการบริหารทรัพยากรทางการเงินผ่านระบบการคลังและการเป็นตัวกลางในการระดม ทรัพยากรทั้งองค์ความรู้ กำลังแรงงาน และเงินทุน เช่น การสร้างเครือข่ายประสานงานระหว่างท้องถิ่นกับ หน่วยงานเชิงนโยบายของภาครัฐ สถาบันการศึกษา สถาบันทางการแพทย์และองค์กรไม่แสวงหากำไร โดย มองว่าคนในท้องถิ่นเป็นผู้ร่วมคิดไม่ใช่ผู้รับบริการสาธารณะ 3) การส่งเสริมบทบาทของคนจากท้องถิ่น โดยเฉพาะคนที่มีความสามารถในการสร้างและส่งเสริมองค์ความรู้ท้องถิ่นให้มีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับการวาง นโยบายและการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น และ 4) การวางระบบในการเก็บสะสม ประมวลและแลกเปลี่ยนข้อมูลและองค์ความรู้ของท้องถิ่น ภาครัฐควรมีบทบาทในการสนับสนุนท้องถิ่นให้มี การเก็บ ประมวลและเผยแพร่องค์ความรู้ท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ผ่านการถ่ายทอดเครื่องมือและ เทคโนโลยีในการจัดการและวิเคราะห์ข้อมูล

แนวนโยบายที่ 3 ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีที่คุ้มค่า โดยมุ่งเป้าหมายไปที่การลดต้นทุนและเพิ่มมูลค่า โดยภาครัฐมีบทบาทในการสนับสนุนให้ประชาชนตระหนักและเตรียมความพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ตลอดจนการสนับสนุนเครื่องมือและทรัพยากรเพื่อให้ประชาชนสามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งนี้ การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีควรสอดคล้องไปกับการเชื่อมต่อเทคโนโลยีสมัยใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อปรับเทคโนโลยีให้เหมาะสมกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น นอกจากนี้ ในทางเศรษฐศาสตร์ การพัฒนาทางเทคโนโลยีจะนำไปสู่การพัฒนาทางเศรษฐกิจก็ต่อเมื่อสถาบันทางเศรษฐกิจเอื้อให้ประชาชนมีแรงจูงใจที่จะใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี ดังนั้น การผลักดันการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีจึงควรดำเนินการไปพร้อมกับการปรับโครงสร้างเชิงสถาบันเพื่อให้เกิดการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างทั่วถึง โดยภาครัฐสามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในการออกแบบโครงสร้างสถาบันทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม อาทิ การสนับสนุนระบบตลาดแบบ Digital Platform Marketplace เพื่อเพิ่มความสะดวกของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งเอื้อให้เกิดจัดสรรทรัพยากรระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายที่มีความต้องการสอดคล้องกัน ลด Market frictions และลดบทบาทของพ่อค้าคนกลาง

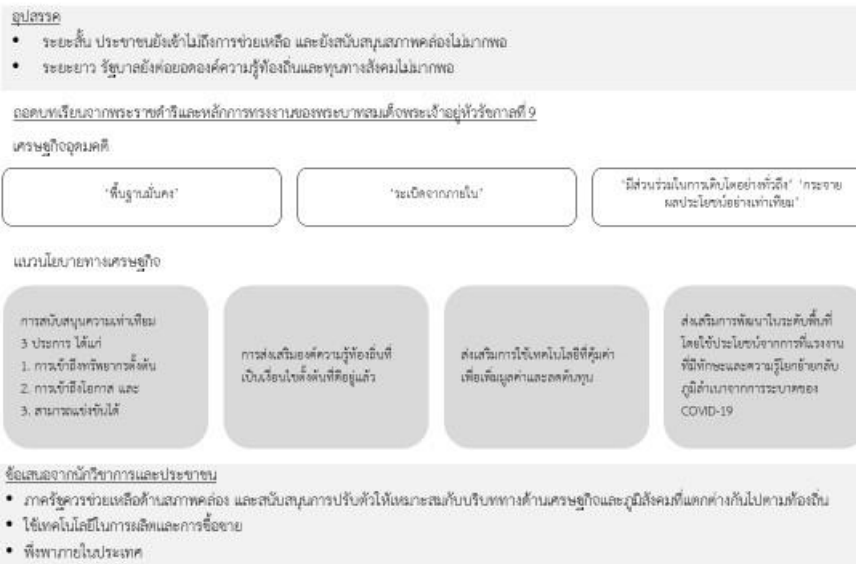
สำหรับการดำเนินงานของภาครัฐเอง ภาครัฐสามารถประยุกต์เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการให้บริการสาธารณะ ผ่านกลยุทธ์ 6 ประการ ได้แก่ 1) การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงตลอดกระบวนการดำเนินนโยบาย 2) การพัฒนาระบบการเก็บ ประมวลและแลกเปลี่ยนข้อมูล 3) การออกแบบการให้บริการสาธารณะให้เป็น Ecosystem ของผู้ให้และผู้รับบริการสาธารณะที่มีการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารอย่างสมบูรณ์ โดยภาครัฐสามารถเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้สร้างและพัฒนา Ecosystem และสนับสนุนให้กลไกตลาดสามารถจัดสรรทรัพยากรเพื่อการให้บริการสาธารณะอย่างเหมาะสม 4) เปิดกว้างให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการดำเนินนโยบายสาธารณะ 5) ออกแบบนโยบายสาธารณะโดยคำนึงถึงอรรถประโยชน์ของผู้รับบริการสาธารณะเป็นหลัก และ 6) ภาครัฐสามารถคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงของความต้องการรับบริการสาธารณะในอนาคตและตอบสนองอย่างรวดเร็วและยืดหยุ่น

หลักการนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ในการสนับสนุนการปรับตัว และผลการค้นหารูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยโดยประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริสามารถสรุปได้ดังรูปที่ 5

รูปที่ 5 สรุปหลักการนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ในการสนับสนุนการปรับตัว และผลการค้นหารูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยโดยประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริ

โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและเชิงสถาบันระดับมหภาค

2.6.2 การน้อมนำแนวพระราชดำริมาพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทยจากผู้ที่ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริ

1) ภาครัฐควรนำแนวพระราชดำริเรื่อง เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา มาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่เน้นการพัฒนาบนพื้นฐานความต้องการของแต่ละท้องถิ่นที่มีความหลากหลายมีความแตกต่างกัน โดยเมื่อเข้าใจแล้วแล้วสามารถนำแนวพระราชดำริเรื่อง ระบิดจากข้างในมาใช้ร่วมกันในการขับเคลื่อนการพัฒนา ให้ประชาชนเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนา ประชาชนเป็นผู้รับประโยชน์ ไม่ใช่เพื่อเป้าหมายของหน่วยงานราชการหรือของรัฐบาล ดังนั้นต้องเริ่มจากการสร้างการมีส่วนร่วมกับประชาชนเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาตามสภาพภูมิสังคมก่อน แล้วดำเนินการพัฒนาตามลำดับไป ทำให้ผลสำเร็จมีความยั่งยืน

2) การขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยต้องตั้งบนพื้นฐานของการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน ซึ่งประสบการณ์จากการระบาดของโควิด-19 สังคมไทยได้เรียนรู้ว่าการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ต้องมีการตระหนักถึงความเสี่ยงที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ ดังนั้นจึงต้องมีการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในทุกระดับ ตั้งแต่ ระดับบุคคล สังคม และประเทศ หากมีภูมิคุ้มกันที่ดีเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดหวังขึ้น ผลกระทบจะมีความรุนแรงน้อยลง และการพลิกฟื้นกลับสู่ภาวะปกติจะง่ายขึ้น

3) ส่งเสริมการสร้าง New Business Model รูปแบบใหม่ของธุรกิจ เพื่อรับกับการที่ประเทศไทยและโลกกำลังเปลี่ยนแปลงสู่การที่มีโครงสร้างสังคมใหม่ และเพื่อไม่ให้ประสบปัญหาแบบเดิมดังที่ประสบในช่วงหลายวิกฤติเศรษฐกิจที่ผ่านมาทั้งวิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 และปี 2551 จากการใช้รูปแบบธุรกิจเดิม คือ เน้นการท่องเที่ยว การสร้างโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่ ซึ่งเมื่อเศรษฐกิจโลกตกต่ำ ภาคการท่องเที่ยวหดตัวลงก่อนและมากกว่าภาคเศรษฐกิจอื่น และเกิดการเคลื่อนย้ายของแรงงานกลับถิ่นฐานเดิมเป็นระลอก ส่งผลกระทบต่อชนบท

4) ส่งเสริมการพัฒนาในระดับพื้นที่ เพื่อให้ยกระดับสังคมชนบทเป็น Social Safety Net ที่เข้มแข็งของไทย โดยใช้แบบอย่างความสำเร็จจากการดำเนินงานตามแนวพระราชดำริมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เพื่อที่ไม่ต้องเริ่มจากศูนย์และสามารถดำเนินการได้ในโดยใช้เวลาไม่นาน โดยเฉพาะการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับภาคเกษตรและมีความเข้มแข็งสามารถรองรับแรงงานโยกย้ายออกจากเมืองใหญ่ให้ดำรงชีวิตอยู่ในชนบทโดยไม่ต้องกลับไปทำงานในเมืองใหญ่อย่างถาวร เมื่อประชาชนในเมืองลดน้อยลงการพัฒนาจะกระจุกตัวน้อยลง นอกจากนี้ยังสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งของ Social Safety Net ด้วยใช้กลไกหรือโครงสร้างที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ชนบท เช่น กองทุนหมู่บ้านที่มีสถานะนิติบุคคล ซึ่งทั่วประเทศมีจำนวน 75,000 หน่วย รวมทั้งกลไกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือสถาบันการศึกษาในพื้นที่ ซึ่งเมื่อแต่ละพื้นที่มีความเข้มแข็งมีความมั่นคง ประเทศไทยก็จะมี Social Safety Net ที่แท้จริง

ตัวอย่าง เช่น ชุมชนตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 35,189 ไร่เป็นชุมชนที่ปลูกและขายไม้ดอกไม้ประดับ ในตำบลมีคลองหลายสาย แต่ประสบปัญหาน้ำแล้ง น้ำหลากทุกปี ชุมชนขาดแคลนน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคและทำการเกษตร หลังจากที่ได้รับความรู้เรื่องการบริหารจัดการน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริจากมูลนิธิอุทกพัฒน์ ก็สามารถจัดหาแหล่งกักเก็บน้ำในฤดู ปี 2557-2562 ชุมชน

จำนวน 18 ครั้วเรือนมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนหลังหักค่าใช้จ่าย 60,000 บาทต่อเดือนลดรายจ่ายเฉลี่ย 5,500 ต่อครัวเรือน และขยายผลไปยัง 2,800 ครัวเรือนในตำบล ปัจจุบันชุมชนดงขี้เหล็ก มีกองทุนสวัสดิการ 14 กองทุน มีความมั่นคงด้านน้ำ อาหารและรายได้ ในช่วงโควิด ชุมชนตำบลดงขี้เหล็กมีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 40 จากการเกษตร

5) ส่งเสริมการพัฒนาโครงการในระดับจุลภาคในลักษณะการปรับโครงสร้างมากขึ้นและเป็นโครงการขนาดเล็กที่ลงไปถึงระดับบุคคล มีผลต่อชีวิตผู้คน เพื่อแปลงแรงงานที่กลับภูมิลำเนาจำนวนนับล้านคนให้เป็นคนที่ผลักดันการเปลี่ยนแปลงหรือเป็น Change Agent ของสังคมต่อไป เพราะเป็นการต่อยอดทักษะของคนจากเมืองใหญ่ที่ย้ายกลับไปสู่ชนบท คนกลุ่มนี้ ก)มีทักษะด้านเทคโนโลยีอยู่บ้าง เช่น ขายของออนไลน์เป็น เข้าดูข้อมูลออนไลน์ทางโทรศัพท์มือถือเป็น ข)เข้าใจวิถีชีวิตของคนในเมือง ค)รู้เรื่องระบบโลจิสติกส์ เช่น การส่งของผ่าน เคอร์รี่เอ็กซ์เพรส ทั้งหมดนี้จะช่วยสร้างพลวัต(Dynamic)ในชนบทได้ และเป็นหัวใจสำคัญของการฟื้นฟูปรับโครงสร้าง แทนมาตรการเยียวยาที่รัฐบาลดำเนินการและจะสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจ และสังคมชนบทได้ เพราะยังเป็นการสร้างความมั่นคงในชีวิตในระยะยาวเป็นการสร้างหลักประกันทางสังคม นอกจากนี้โครงการขนาดเล็กใช้เงินไม่มากและจะมีประสิทธิผลมากกว่าโครงการขนาดใหญ่ที่ต้องใช้เวลา

6) ภาครัฐต้องจัดให้มีการให้ความรู้ ให้ข้อมูล เสริมสร้างทักษะให้ประชาชนกลุ่มที่ถูกเลิกจ้างและโยกย้ายกลับบ้าน ซึ่งนอกจากจะช่วยให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโควิด-19 สามารถปรับตัวประกอบอาชีพใหม่ได้ หรือพัฒนาตนเองได้ หรือแม้แต่ปรับตัวชั่วคราวเพื่อรอกกลับมาทำงานแบบเดิมแล้ว ยังช่วยให้ประชาชนสามารถที่จะตัดสินใจได้มีวิจารณ์ญาณที่ดี มีความรู้ที่เท่าทัน มีความเข้มแข็งในโลกใหม่

3. ปิดทองหลังพระฯ กับพันธกิจที่ทำทลายเพื่อความแข็งแกร่งของฐานรากสังคมไทย

บทสรุปของโครงการวิจัย “คิดใหม่ ไทยก้าวต่อ” ได้ส่งสัญญาณที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงระดับพลิกผัน (Disruptive changes) ที่มากับความก้าวหน้าของเทคโนโลยี และพัฒนาการของเชื้อโรค ที่ต่างเปลี่ยนแปลงในอัตราเร่งเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอุบัติการณ์ของเชื้อโควิด-19 ที่ทั้งระดับความฉับพลัน ความไพศาล และความวิกฤติของผลกระทบ คุกคามมนุษยชาติในทุกระดับต้องทบทวนสิ่งที่เคยคิด เคยเชื่อ และเคยทำ

ในภาพ เสียง และความรู้สึกที่เลวร้ายในทุกหนทุกแห่งจากสถานการณ์โควิด-19 งานวิจัยชิ้นนี้ได้สะท้อนความเข้มแข็งของสังคมไทยในหลายมิติซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สั่งสมมาตลอดระยะเวลาแห่งความเป็นไทย โดยเฉพาะในท้องถิ่นที่ความเข้มแข็งดังกล่าวทำให้ “ถิ่นฐานบ้านเกิด” ที่พร้อมไปด้วยพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย พี่น้อง ญาติมิตร เครือข่ายแห่งความผูกพัน เห็นอกเห็นใจช่วยเหลือกัน ตลอดจนทุนที่เป็นแหล่งทำกินดั้งเดิม ได้กลายมาเป็นปราการสำคัญในการบรรเทาความรุนแรงของทั้งการระบาด และความยากเข็ญทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการระบาด ทุนทางสังคมเหล่านี้คนรุ่นใหม่เคยละทิ้งไปเพื่อแสวงหาโอกาสความเจริญก้าวหน้าทั้งด้านการศึกษาและอาชีพ แต่ได้ซาบซึ้งถึงความสำคัญจากวิกฤตการณ์ในครั้งนี้ การกลับสู่ถิ่นฐานบ้านเกิดพร้อมกับความรู้ที่ทันสมัย เทคโนโลยีที่เชื่อมทุกมุมโลกในเวลาเพียงเสี้ยววินาที และประสบการณ์ในการทำงาน ของคนรุ่นใหม่จำนวนมาก ได้ทำให้เกิดการพลิกฟื้นทุนทางสังคมเหล่านี้ ไปพร้อมๆ กับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญดอกหนึ่งอันจะนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำของสังคมในระยะยาว

ในช่วงจังหวะที่เป็นเหมือน “โอกาสทอง” มุลนิธิปิดทองหลังพระฯ สามารถดำเนินการดังนี้

1) ใช้ศักยภาพและความเข้มแข็งของมูลนิธิฯ และเครือข่าย จุดประกายปฏิกิริยาลูกโซ่แห่งการพัฒนา (Chain effect of development) จากพื้นที่ที่ต้นแบบแห่งความสำเร็จให้กระจายไปสู่พื้นที่ต่างๆ ให้มีการขยายผลในวงกว้างและเร็วขึ้นกว่าเดิม โดยให้มีการปรับปรุงตามความเหมาะสมของบริบทแต่ละพื้นที่ ตามแนวทางการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 งานที่ “เข้าถึง” ประชาชนในระดับที่ล่างที่สุด และ “เข้าใจ” ในความหลากหลายของแต่ละพื้นที่

2) จากการพูดคุยกับคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ที่ร่วมงานกับมูลนิธิฯ ทำให้ทราบว่า ความเลื่อมใสศรัทธาต่อแนวทางการทรงงาน และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งความมุ่งมั่นในการทำงานของมูลนิธิฯ เป็นรากฐานสำคัญที่สร้างความไว้วางใจ และความเชื่อมั่นให้แก่คนในพื้นที่

3) มูลนิธิฯ ควรใช้โอกาสนี้มุ่งเป้าและร่วมงานกับคนรุ่นใหม่ที่กลับสู่ภูมิลำเนา หรือแม้จะยังไม่กลับสู่ภูมิลำเนาแต่มีความปรารถนาที่จะกลับไปพลิกฟื้นทรัพยากรในท้องถิ่นโดยใช้ความรู้ความสามารถที่ทันสมัยของตนเอง เพื่อสนับสนุนให้คนกลุ่มนี้สร้างต้นแบบแห่งความสำเร็จ เพื่อการขยายผล หรือเป็นพี่เลี้ยงให้พื้นที่อื่นๆ ต่อไป

4) นอกจากนี้นับบทบาทอันสำคัญยิ่งของมูลนิธิฯ คือการเป็นฟันเฟืองใหญ่ทำหน้าที่เป็นแกนร่วมของเครือข่ายที่เป็นทั้งหน่วยงานราชการในส่วนกลาง หน่วยงานราชการในท้องถิ่น ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ซึ่งเป็นบทบาทที่มูลนิธิฯ มีผลกำลังทำให้เกิดประสิทธิผลได้มากกว่าหน่วยงานอื่น ซึ่งแกนหมุนนี้จะเชื่อมหน่วยงานและทรัพยากรทั้งในแนวตั้ง และแนวนอน ในการสนับสนุนให้เกิดการระดมสรรพกำลังเพื่อการบ่มเพาะคนรุ่นใหม่เหล่านี้ รวมทั้งเสริมแรง (Reinforce) ด้วยการช่วยให้คนรุ่นใหม่เหล่านี้ สามารถร่วมงานกับหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ และกับคนรุ่นเก่าในพื้นที่เพื่อลดช่องว่างทางความคิดระหว่างเจเนอเรชัน (Generation gap) ซึ่งหากขบวนการ (Movement) ดังกล่าวสามารถขยายตัวไปในพื้นที่ต่างๆ อย่างกว้างขวาง จะกลายเป็นจักรกลสำคัญในการกระจายอำนาจ (Decentralization) อย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะข้อนี้ยังสอดคล้องกับความเห็นจากบุคคลที่ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริว่า มูลนิธิฯ ต้องสร้างระบบขยายผล โดยต้องไม่ขยายผลด้วยตัวมูลนิธิเอง แต่สร้างแนวร่วมในการขยายผล สร้างเครือข่ายโดยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงทำให้เห็นเป็นตัวอย่างด้วยเอาประชาชนเป็นที่ตั้งทำให้เห็นผลไม่ช้าลงไปทำอะไรเอง และคัดเลือก NGO มาเป็นแนวร่วม สร้างแนวร่วมในการทำงานไม่ใช่สร้างแผนงาน

5) ที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งคือ ขบวนการพัฒนาตามแนวทางนี้ จะต้องคำนึงถึง “ความยั่งยืน” (Sustainability) เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการใช้ทรัพยากรในพื้นที่จนเสื่อมโทรม (Exploitation) กลายเป็นกลไกที่การพัฒนากลับไปทำลายตนเอง (Self-destructive development) ซึ่งที่สุดจะยังเป็นการเร่งทำลายทรัพยากร และทุนทางสังคมในท้องถิ่นอย่างรวดเร็วในที่สุด

ยุทธศาสตร์ทั้ง 5 ประการนี้ จะเป็นการทำงานและขับเคลื่อนจากกลุ่มเล็ก ระดับล่าง เพื่อหวังผลในขนาดใหญ่ในระดับมหภาค เพื่อให้เกิดเป็น “กำลังของแผ่นดิน” อย่างแท้จริง

สารบัญ

บทสรุปผู้บริหาร	2
สารบัญ	21
สารบัญตาราง	24
สารบัญรูปภาพ	25
1. บทนำ	27
2. วรรณกรรมปริทัศน์.....	30
2.1 ผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา	30
2.2 ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าโลก	33
2.3 ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	35
3. วิธีการศึกษา.....	37
3.1 การศึกษาเชิงปริมาณเพื่อระบุกลุ่มแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าโลก และประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทย	38
3.1.1 การระบุกลุ่มแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าโลก.....	38
3.1.2 การประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทย	41
3.1.3 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา.....	44
3.2 การศึกษาเชิงคุณภาพถึงผลกระทบ รูปแบบการปรับตัวและข้อเสนอแนะในการปรับตัว	46
3.2.1 คำถามในการเสวนาโต๊ะกลม.....	46
3.2.2 แบบสัมภาษณ์การสนทนากลุ่ม	47
3.2.3 แบบสอบถามเชิงสำรวจ	52
3.2.4 จริยธรรมการวิจัย.....	54
4. ผลการศึกษาถึงผลกระทบและความสามารถในการปรับตัว.....	54
4.1 ผลการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อระบุกลุ่มแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าโลก และการประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัว	54

4.1.1 โครงสร้างแรงงานไทย	54
4.1.2 ผลการระบุงกลุ่มแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าโลก.....	58
4.1.3 ผลการประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทย	62
4.1.4 ข้อเสนอการดำเนินนโยบายของภาครัฐ	67
4.2 ผลการศึกษาเชิงคุณภาพถึงผลกระทบ รูปแบบการปรับตัวและข้อเสนอแนะในการปรับตัว	68
4.2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล	68
4.2.2 ผลการวิจัยเชิงคุณภาพถึงผลกระทบและการปรับตัว.....	70
4.2.3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับตัวจากประชาชนและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย	162
5. ผลการประยุกต์แนวพระราชดำริเพื่อกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนสังคมไทย	171
5.1 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริฯ ที่ประชาชนสะท้อนออกมาจากการปรับตัวในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา.....	171
5.2 การปรับตัวและรูปแบบการดำเนินชีวิตอันเนื่องมาจากสถานการณ์ระบาดของเชื้อโคโรนาไวรัส.....	1754
5.3 แนวทางการขับเคลื่อนสังคมไทยเพื่อเสนอต่อมูลนิธิปิดทองหลังพระ	177
5.4 แนวทางการขับเคลื่อนสังคมไทยเพื่อเสนอต่อภาครัฐ.....	181
6. การนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ในการสนับสนุนการปรับตัวของแรงงานและพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทยจากผู้ที่ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริ.....	186
6.1 แนวคิดของผู้ที่ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริ.....	186
6.1.1 นายดนุชา สินธวานนท์ เลขาธิการ กปร.....	186
6.1.2 ดร.วิโรไท สันติประภาพร กรรมการและเหรัญญิก มูลนิธิปิดทอง.....	188
6.1.3 ดร.รอยล จิตรดอน กรรมการและเลขาธิการมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์.....	191
6.1.4 ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ประธานมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ.....	197
6.1.5 นายการิณย์ ศุภกิจวิเลขการ ผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ.....	199
6.2 แนวทางการปรับตัวของภาคประชาชนด้วยแนวพระราชดำริ.....	202
6.3 รูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทยจากการปรับใช้แนวพระราชดำริ.....	203
7. ปิดทองหลังพระ กับพันธกิจที่ทำทนายเพื่อความแข็งแกร่งของฐานรากสังคมไทย.....	204
8. สรุปผลการศึกษา.....	206

เอกสารอ้างอิง.....	209
ภาคผนวก ก แบบสอบถาม	210
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์การสนทนากลุ่ม	214
ภาคผนวก ค สรุปรายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จากการประชุม Round Table และประชุม Focus Group เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อความพร้อมของประชาชนในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก และผลกระทบของ COVID-19	217
ภาคผนวก ง คำถามสัมภาษณ์ผู้ที่ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริจาก 5 องค์กร.....	226

สารบัญตาราง

ตาราง 2.1 กลุ่มอาชีพจำแนกตามดัชนีลักษณะงาน	32
ตาราง 3.1 การจำแนกแรงงานตามลักษณะของแรงงานไทย	44
ตาราง 3.2 การจำแนกแรงงานตามอาชีพ (หมวดใหญ่).....	45
ตาราง 3.3 เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลในการดำเนินการสนทนากลุ่ม กลุ่มที่ 1 : ผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจาก COVID-19 และมีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงาน จากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า (สีแดง).....	49
ตาราง 3.4 เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลในการดำเนินการสนทนากลุ่ม กลุ่มที่ 2 มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า (สีม่วง).....	49
ตาราง 4.1 กำลังแรงงานไทยจำแนกตามกลุ่มอาชีพ.....	55
ตาราง 4.2 กำลังแรงงานไทยจำแนกตามเพศ.....	55
ตาราง 4.3 กำลังแรงงานไทยจำแนกตามกลุ่มอายุ	56
ตาราง 4.4 กำลังแรงงานไทยจำแนกตามภูมิภาคที่อยู่อาศัย.....	56
ตาราง 4.5 กำลังแรงงานไทยจำแนกตามระดับการศึกษา	57
ตาราง 4.6 ลักษณะของแรงงานจำแนกตามผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์ และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า....	59
ตาราง 4.7 อาชีพที่จัดอยู่ในกลุ่มที่ 3 กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า	61
ตาราง 4.8 ความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มที่ 1 (อาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา.....	64
ตาราง 4.9 ความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มที่ 2 (อาชีพที่มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า).....	64
ตาราง 4.10 ความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มที่ 3 (อาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา.....	65
ตาราง 4.11 แผนการดำเนินงานการประชุมเสวนาโต๊ะกลม (Round Table) ทั้งหมด 5 ภูมิภาค	69
ตาราง 4.12 แผนการดำเนินงานการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ทั้งหมด 5 ภูมิภาค	69

สารบัญรูปภาพ

รูป 1.1 อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ.....	28
รูป 3.1 แสดงการแบ่งกลุ่มอาชีพตามระดับผลกระทบ	40
รูป 3.2 กรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนา Moderator’s guide ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ	48
รูป 3.3 การแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลภาคใต้	50
รูป 3.4 การแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	50
รูป 3.5 การแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลภาคเหนือ	51
รูป 3.6 การแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลภาคกลาง.....	51
รูป 3.7 การแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกรุงเทพมหานคร	52
รูป 4.1 เพศ อายุ และระดับการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	70
รูป 4.2 ภูมิลำเนาของผู้ตอบแบบสอบถาม	71
รูป 4.3 ภาคภูมิลำเนา และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ของผู้ตอบแบบสอบถาม ..	72
รูป 4.4 จังหวัดที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	73
รูป 4.5 รายได้ของผู้ตอบแบบสอบถาม	74
รูป 4.6 รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาดรายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไปแยกตามเพศ.....	75
รูป 4.7 รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาดรายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไปแยกตามอายุ	75
รูป 4.8 รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาดรายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไปแยกตามระดับการศึกษา.....	76
รูป 4.9 รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาดรายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไปแยกตามภูมิลำเนา ..	77
รูป 4.10 รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาดรายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไป แยกตามภาคภูมิลำเนา และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา.....	80
รูป 4.11 รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาด รายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไป แยกตามจังหวัดที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา.....	81
รูป 4.12 คนที่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องรับผิดชอบ.....	83
รูป 4.13 คนที่ต้องรับผิดชอบ แยกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา.....	84
รูป 4.14 อาชีพหลักของผู้ตอบแบบสอบถาม	85
รูป 4.15 อาชีพหลัก แยกตามเพศ.....	86
รูป 4.16 อาชีพหลัก แยกตามอายุ.....	87
รูป 4.17 อาชีพหลัก แยกตามระดับการศึกษา.....	88
รูป 4.18 อาชีพหลัก แยกตามภาคภูมิลำเนา และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา.....	89
รูป 4.19 อาชีพหลัก แยกตามรายได้เฉลี่ยก่อนการระบาด รายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไป	91
รูป 4.20 อาชีพเสริม แยกตามรายได้เฉลี่ยก่อนการระบาด รายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไป.....	92

รูป 4.21 การอยู่ในระบบประกันสังคมของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	93
รูป 4.22 การอยู่ในระบบประกันสังคม แยกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา.....	94
รูป 4.23 ผลกระทบจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	95
รูป 4.24 ผลกระทบ แยกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา.....	96
รูป 4.25 ผลกระทบ แยกตามภาคภูมิลำเนา และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา.....	97
รูป 4.26 ผลกระทบ แยกตามอาชีพ	98
รูป 4.27 สาเหตุของผลกระทบของผู้ตอบแบบสอบถาม	99
รูป 4.28 สาเหตุของผลกระทบ แยกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา	100
รูป 4.29 สาเหตุของผลกระทบ แยกตามภาคภูมิลำเนา และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา.....	101
รูป 4.30 สาเหตุของผลกระทบ แยกตามอาชีพหลัก.....	102
รูป 4.31 ใครต้องมีบทบาทในการแก้ปัญหาของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	103
รูป 4.32 ความสามารถในการปรับตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	104
รูป 4.33 ความสามารถในการปรับตัว แยกตามผลกระทบ	105
รูป 4.34 ความสามารถในการปรับตัว แยกตามอาชีพ	106
รูป 4.35 ลักษณะคนกลุ่มปรับตัว/ไม่ปรับตัว ของผู้ตอบแบบสอบถาม	107
รูป 4.36 ข้อจำกัดต่อการปรับตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	108
รูป 4.37 ทักษะใหม่ และการหาความรู้ แยกตามกลุ่มอาชีพเดิม/งานเดิม	110
รูป 4.38 ทักษะใหม่ และการหาความรู้ แยกตามกลุ่มอาชีพเดิม/วิธีใหม่	111
รูป 4.39 ทักษะใหม่ และการหาความรู้ แยกตามกลุ่มเปลี่ยนอาชีพ.....	113
รูป 4.40 ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม แยกตามเพศ และภูมิภาค	114
รูป 4.41 ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม แยกตามระดับการศึกษา.....	115
รูป 4.42 ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม แยกตามอายุ	115
รูป 4.43 รายได้เฉลี่ยก่อน COVID-19 รายได้เฉลี่ยช่วง COVID-19 และรายได้ที่หายไปของผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม	116
รูป 4.44 ระดับผลกระทบจาก COVID-19 ของผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม	116
รูป 4.45 สรุปภาพรวมของมิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	117
รูป 4.46 ภาพรวมของผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	118
รูป 4.47 สรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการสนับสนุนการปรับตัวของประชาชน.....	171

1. บทนำ

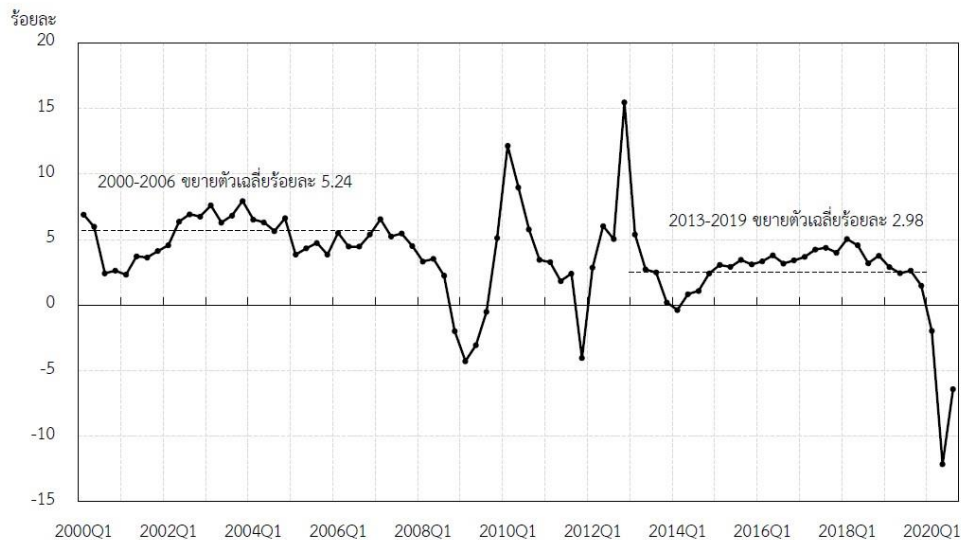
สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาที่ลุกลามรุนแรงและยืดเยื้อ ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ไปทั่วทุกมุมโลก ทั้งในมิติด้านสาธารณสุข เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ส่งผลกระทบเป็นวงกว้างต่อวิถีชีวิตของผู้คนทุกเพศทุกวัยและในหลากหลายสาขาอาชีพ ทั้งในด้านการใช้ชีวิตประจำวัน การทำงาน และการเรียนรู้ เศรษฐกิจและธุรกิจ ในหลายภาคส่วนได้รับผลกระทบอย่างหนักทั้งในด้านอุปทาน (Supply Side) จากมาตรการปิดเมืองและมาตรการเว้นระยะห่างทางสังคมเพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส และด้านอุปสงค์ (Demand Side) จากความต้องการสินค้าและบริการที่ลดลงและพฤติกรรมผู้บริโภคที่เปลี่ยนไป ถึงแม้การแพร่ระบาดของโรคจะหมดไปในอนาคต แต่โครงสร้างทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการทำธุรกิจ การทำงานและการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปอาจจะไม่กลับไปเป็นเหมือนเดิมอีกต่อไป ปัจจัยทั้งหมดนี้ล้วนส่งผลกระทบต่อโครงสร้างอุปสงค์และอุปทานของตลาดแรงงาน และอาจนำตลาดแรงงานเข้าสู่ภาวะปกติใหม่ (New Normal) หลังการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา

โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาสร้างความท้าทายในภาวะที่เศรษฐกิจโลกกำลังเผชิญกับการกระแสการเปลี่ยนแปลงผ่านไปสู่โลกยุคใหม่ (Megatrend) โดย Megatrend ที่มีอิทธิพลต่อตลาดแรงงานอย่างมีนัยสำคัญ ได้แก่ (1) เทคโนโลยีและนวัตกรรมที่พัฒนาไปอย่างก้าวกระโดดซึ่งจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตและการค้าโลก รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของการบริโภค เช่น ผู้ซื้อลดการปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับผู้ขาย โดยเปลี่ยนไปเข้าถึงสินค้าและบริการผ่านทางแพลตฟอร์มออนไลน์มากขึ้น (Distancing Urbanization) เป็นต้น (2) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรโลกซึ่งได้แก่การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) และการเพิ่มขึ้นของประชากรชนชั้นกลางในประเทศที่ยุ่่นอกกลุ่มประเทศ Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) โดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรจะส่งผลโดยตรงต่อโครงสร้างตลาดแรงงานและส่งผลโดยอ้อมผ่านให้การกระจายตัวของกลุ่มผู้บริโภค ซึ่งจะส่งผลให้อุปสงค์ต่อสินค้าและบริการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย (3) การเปลี่ยนแปลงด้านสภาวะภูมิอากาศจากภาวะโลกร้อนที่มีแนวโน้มทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ภาวะโลกร้อนและสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปยังกระทบพื้นที่และรุนแรงจะส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อแรงงานและผู้ประกอบการในกลุ่มอาชีพที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและสภาวะภูมิอากาศที่เหมาะสมและมีเสถียรภาพ

นอกจากจะต้องรับมือกับความท้าทายจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกแล้วเศรษฐกิจไทยยังต้องเผชิญกับปัญหาเชิงโครงสร้างอันเป็นบริบทดั้งเดิมที่จำกัดขีดความสามารถในการเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาจะสะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางทางโครงสร้างเศรษฐกิจและตลาดแรงงานไทย โดยจากรูปที่ 1.1 เศรษฐกิจไทยมีแนวโน้มการเติบโตชะลอตัว โดยในช่วงปี 2000-2006 เศรษฐกิจไทยขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 5.24 ต่อปี แต่ในช่วงปี 2013-2019 เศรษฐกิจไทยขยายตัวโดยเฉลี่ยเพียงร้อยละ 2.98 ต่อปี นอกจากนี้ ไทยยังเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำในหลายมิติ ทั้งทางด้านรายได้และทางด้านโอกาสทางเศรษฐกิจ โดยรายงานความยากจนและเหลื่อมล้ำของประเทศไทย ปี 2562ระบุว่ากลุ่มประชากรที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงในระดับเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 90 ขึ้นไปยังมี

รายได้เฉลี่ยสูงประชากรที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่าเปอร์เซ็นต์ที่ 10 ถึง 15.9 เท่า ขณะที่สัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคด้านการถือครองทรัพย์สินรวมยังอยู่ในระดับสูงที่ 0.6207¹

รูป 1.1 อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ

ที่มา: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจไทยมาจากความไม่สมดุลของการขยายตัวทางเศรษฐกิจใน 3 มิติ มิติแรกคือความไม่สมดุลของแรงขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ โดยเศรษฐกิจไทยพึ่งพิงการเติบโตจากภายนอก ได้แก่ภาคการท่องเที่ยวและภาคการส่งออกมากจนเกินไป ขาดแรงขับเคลื่อนจากภายใน เช่น การบริโภคและลงทุนภาคเอกชน ที่แข็งแกร่งพอที่จะสร้างแรงขับเคลื่อนทดแทนกันได้ การเติบโตทางเศรษฐกิจที่ขาดสมดุลทำให้เศรษฐกิจไทยเปราะบางต่อปัจจัยลบทั้งจากภายในและจากต่างประเทศ ดังจะเห็นได้ว่าไทยได้รับผลกระทบอย่างหนักเมื่อเจอกับวิกฤตการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาที่ทำให้การท่องเที่ยวหยุดชะงักและการค้าระหว่างประเทศหดตัวลงรุนแรงจากทั้งมาตรการยับยั้งการระบาดและการชะลอตัวของเศรษฐกิจโลก

มิติที่สอง คือ ความไม่สมดุลของความต้องการแรงงานและทักษะความสามารถของแรงงานในตลาดแรงงานไทย โดยแรงงานไทยขาดทักษะที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพที่จะเป็นที่ต้องการมากขึ้นในอนาคต โดยเฉพาะอาชีพที่มาจากการพัฒนาทางเทคโนโลยีและนวัตกรรม โดยงานวิจัยของ Asian Development Bank (2015)² พบว่าแรงงานไทยจำนวนมากไม่สามารถโยกย้ายไปยังภาคการผลิตที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นได้มากเท่าที่ควร ในขณะเดียวกัน มีแรงงานในอีกหลายกลุ่มอาชีพกำลังเผชิญความเสี่ยงที่จะ

¹ รายงานความยากจนและเหลื่อมล้ำของประเทศไทย ปี 2562 เข้าถึงได้จาก

<http://social.nesdc.go.th/social/Default.aspx?tabid=126&articleType=ArticleView&articleId=243>

² Asian Development Bank. (2015). Thailand: Industrialization and Economic Catch-up. Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank.

สูญเสียงานจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตและการค้าอันเป็นผลจากการพัฒนาทางเทคโนโลยี อาทิ อาชีพที่มีการปฏิบัติงานในลักษณะทำซ้ำ

มิติที่สาม คือ ความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ของไทยซึ่งสะท้อนว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทย ในช่วงที่ผ่านมาไม่ได้กระจายผลประโยชน์ไปสู่ครัวเรือนและธุรกิจในทุกภาคส่วนอย่างทั่วถึงพอ โดยวิกฤตการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาอาจทำให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยมีแนวโน้มทวีความรุนแรงขึ้น เนื่องจากผลกระทบจากมาตรการควบคุมการระบาด ทั้งมาตรการปิดเมือง มาตรการรักษาระยะห่าง และภาวะชบเซายาวนานของเศรษฐกิจไทย ส่งผลกระทบหนักต่อกลุ่มคนที่เปราะบาง โดยเฉพาะกลุ่มแรงงานทักษะต่ำ และมีรายได้น้อย มีภาระหนี้สูง มีต้นทุนทางสังคมต่ำ และไม่มีความพร้อมในด้านเทคโนโลยี ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีข้อจำกัดในการเข้าถึงวิธีการรับมือกับวิกฤตและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงมากกว่ากลุ่มอื่นๆ นอกจากนี้ การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาอาจตอกย้ำให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำของเงื่อนไข การจ้างงานและสวัสดิการแรงงาน โดยเฉพาะการที่แรงงานมากกว่าครึ่งเป็นแรงงานที่นอกอยู่ระบบ มีความเสี่ยงสูงต่อการถูกเลิกจ้างฉับพลันหรือสูญเสียรายได้ ขาดหลักประกันทางสังคม (Social Safety Net) เข้ามารองรับ ขณะที่ข้อจำกัดด้านข้อมูลแรงงานไทยอาจทำให้ภาครัฐไม่สามารถออกแบบนโยบายช่วยเหลือเยียวยาได้ตรงจุดและทั่วถึงนัก

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่และภาวะปกติใหม่หลังวิกฤตการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ประกอบกับข้อจำกัดเชิงโครงสร้างในปัจจุบันของเศรษฐกิจไทย ทำให้จำเป็นต้องยิ่งที่ประเทศไทยต้องปรับตัวเพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับความท้าทายในระยะข้างหน้า และสร้างภูมิคุ้มกันให้กับคนในประเทศในการผ่านพ้นภาวะวิกฤตในปัจจุบันและพร้อมรับมือกับวิกฤตที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งในการออกแบบรูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยและกลไกที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบยั่งยืนในระยะยาวนั้น จำเป็นต้องเริ่มต้นจากความเข้าใจถึงโครงสร้างและข้อจำกัดของเศรษฐกิจและสังคมไทยในช่วงที่ผ่านมาในระดับมหภาค รวมทั้งความเข้าใจเชิงลึกในระดับจุลภาคถึงเงื่อนไข เหตุผล และความพร้อมที่แตกต่างกันของคนในสังคมแต่ละกลุ่มที่อาจเป็นอุปสรรคในการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ

รายงานฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อรายงานผลการวิจัยภายใต้โครงการ “คิดใหม่ ไทยก้าวต่อ” เพื่อการขับเคลื่อนสังคมไทยหลังวิกฤตการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาในบทบาทของมูลนิธิปิดทองหลังพระฯ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาผลกระทบต่อแรงงานไทยที่เกิดขึ้นจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและตลาดแรงงานในระยะยาว (2) เพื่อศึกษาถึงความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานเพื่อรองรับผลกระทบของวิกฤตในระยะสั้นและเตรียมความพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในระยะยาว และ (3) เพื่อนำเสนอแนวทางในการเพิ่มความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทย และนำไปสู่การค้นหารูปแบบหรือโมเดลขับเคลื่อนสังคมไทยหลังวิกฤตการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาโดยน้อมนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรมาประยุกต์ใช้

การวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ การวิจัยระยะที่ 1 ศึกษาบริบทของโลกและไทยก่อนและหลังวิกฤตการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสำคัญของโลกยุคใหม่ต่อเศรษฐกิจ

และแรงงานไทยทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อประเมินความเปราะบางและความสามารถในการปรับตัวของประชากรไทยในกลุ่มต่างๆ ต่อการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นทั้งจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าโลกและการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพภูมิอากาศ โดยการวิจัยระยะที่ 1 มุ่งเน้นไปที่การระบุลักษณะของกลุ่มแรงงานไทยที่มีความเปราะบางต่อปัจจัยลบจากภายนอก และเผชิญข้อจำกัดในการปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงในระยะสั้นและยาว โดยใช้วิธีการศึกษา 2 ประเภท ได้แก่ การปฐมนิเทศกรรมการและการวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2562 เป็นหลัก

การวิจัยระยะที่ 2 มุ่งขยายผลการระบุกลุ่มแรงงานไทยที่มีความเปราะบางและเผชิญข้อจำกัดในการปรับตัวจากการวิจัยระยะที่ 1 โดยทำการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทยจากความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ ภาครัฐบาล ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาจากทั่วประเทศไทยทั้งหมด 4 พื้นที่ ได้แก่ ภาคใต้ (จังหวัดสงขลา) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จังหวัดขอนแก่น) ภาคเหนือ (จังหวัดเชียงใหม่) ภาคกลาง (จังหวัดชลบุรี) และกรุงเทพมหานคร โดยใช้วิธีการศึกษา 3 ประเภท ได้แก่ 1) การวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group) 2) การวิจัยเชิงนโยบาย ด้วยวิธีการเสวนาโต๊ะกลม และ 3) การวิจัยเชิงปริมาณด้วยการแจกแบบสอบถามผ่านทางเครือข่ายธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.)

การวิจัยระยะที่ 3 มุ่งวิเคราะห์ผลการศึกษจากการวิจัยระยะที่ 1 และ 2 เพื่อพัฒนารอบแนวคิดในการน้อมนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรมาสนับสนุนการปรับตัว และค้นหารูปแบบหรือโมเดลขับเคลื่อนสังคมไทยหลังวิกฤตการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา โดยคณะผู้วิจัยรวบรวมและศึกษาแนวพระราชดำริ พระราชดำรัส พระบรมราโชวาท ตลอดจนพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เพื่อเป็นแกนในการพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนสังคมไทย

2. วรรณกรรมปริทัศน์

งานศึกษาวิจัยทั้งในและต่างประเทศชี้ให้เห็นว่าเศรษฐกิจและสังคมโลกรวมทั้งไทย กำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านครั้งใหญ่ในหลายด้านที่จะนำไปสู่การปรับตัวของโครงสร้างเศรษฐกิจและรูปแบบการทำธุรกิจ อันจะส่งผลกระทบต่อการจ้างงานและรายได้ของแรงงานในอนาคต

2.1 ผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา

สถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาที่เริ่มแพร่ระบาดในวงกว้างตั้งแต่ต้นปี 2020 ได้ส่งผลกระทบต่อแรงงานทั่วโลกจากทั้งมาตรการปิดเมือง (Lockdown) และปิดประเทศ (Border Shutdown) และการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรค การหยุดชะงักของห่วงโซ่การผลิต (Supply Chain Disruptions) จากการติดขัดของการเดินทางขนส่ง รวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หดตัวอย่างฉับพลัน เป็นวงกว้าง และมีแนวโน้มที่จะซึบยาวจากรูปแบบทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปและจากบาดแผลทางเศรษฐกิจและสังคมที่ยังคงอยู่ยาวนาน นอกจากนี้ผลกระทบในระยะยาวจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการทำธุรกิจที่เปลี่ยนแปลงไปจากการที่การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโค

โรนาร่งให้การทำงานในรูปแบบดิจิทัล (Digital Transformation) มาถึงเร็วขึ้น มีการนำเทคโนโลยีมาใช้มากขึ้นเพื่อรักษาระยะห่าง ประกอบกับพฤติกรรมผู้บริโภค คนทำงานและวิธีการเรียนการสอนที่เปลี่ยนแปลงไป อาจทำให้บางธุรกิจและบางอาชีพถูกทำลายไปอย่างถาวร หากไม่มีการปรับตัวโดยเฉพาะในกลุ่มธุรกิจที่ล้ำสมัย และไม่ตอบโจทย์ของผู้บริโภคในโลกยุคใหม่

รายงานองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization: ILO) ประเมินว่าในช่วงไตรมาสที่ 2 ของปี 2020 ซึ่งเป็นช่วงที่สถานการณ์การแพร่ระบาดทั่วความรุนแรงและหลายประเทศประกาศใช้มาตรการเข้มงวดในการพยายามควบคุมการแพร่ระบาดของเชื้อโรค ส่งผลให้ชั่วโมงทำงานของแรงงานทั่วโลกลดลงถึงร้อยละ 14 โดยเฉลี่ย เทียบเท่ากับการสูญเสียการจ้างงานสูงถึง 400 ล้านงานเต็มเวลา (Full-Time Jobs)³ ในขณะที่ World Bank ประเมินว่าวิกฤตการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาครั้งนี้จะทำให้ประชากรโลกที่ตกอยู่ในภาวะยากจนขั้นรุนแรง (Extreme Poverty) มีจำนวนเพิ่มขึ้นถึงกว่า 71 ล้านคนทั่วโลก⁴

สำหรับประเทศไทย ILO⁵ ประเมินว่าแรงงานไทยในภาคธุรกิจที่มีความเสี่ยงสูงที่จะได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนามีจำนวนถึง 21 ล้านคนจากจำนวนแรงงานทั้งสิ้น 37 ล้านคน โดยเฉพาะในภาคการท่องเที่ยว ร้านอาหารภัตตาคาร การขนส่ง และภาคบริการอื่นๆ ซึ่งแรงงานกลุ่มนี้มีความเสี่ยงที่จะตกงาน ถูกลดชั่วโมงทำงาน และ/หรือถูกลดค่าจ้างแรงงาน อีกทั้งคาดว่าวิกฤตการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาจะส่งผลให้แรงงานไทยที่ตกอยู่ในภาวะมีงานทำแต่ยากจน (Working Poverty) จะเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ จากร้อยละ 4.7 เป็นร้อยละ 11 ของการจ้างงานทั้งหมดในปี 2020 นี้ ซึ่งจำนวนแรงงานไทยที่จะประสบกับภาวะว่างงานและรายได้ตกต่ำจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นหากสถานการณ์การแพร่ระบาดและมาตรการปิดประเทศยังคงยืดเยื้อยาวนานกว่าที่คาด

งานวิจัยโดยเนื่อแพรและคณะ (2020)⁶ เป็นงานศึกษาชิ้นแรกของไทยที่ได้ประเมินผลกระทบโดยละเอียดจากมาตรการปิดเมืองและมาตรการรักษาระยะห่างต่อกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในกิจกรรมที่ถูกระงับ (Supply-Side Effect) โดยเริ่มจากการสร้างดัชนีลักษณะงานใน 2 มิติ ได้แก่ (1) ดัชนีวัดความง่ายในการปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงาน (Flexible Work Location Index) และ (2) ดัชนีโอกาสที่จะต้องสัมผัสใกล้ชิดกับผู้อื่นในการทำงาน (Physical Proximity Index) เพื่อประเมินความเสี่ยงของลูกจ้างแต่ละกลุ่มอาชีพต่อภาวะว่างงานหรือสูญเสียรายได้จากการทำงาน อันเนื่องมาจากลักษณะงานจำเป็นต้องผูกติดกับเครื่องจักร เครื่องมือ สถานที่ ทำให้ไม่สามารถปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานโดยไม่ต้องเดินทางออกจากที่พักอาศัยได้ หรือลักษณะงานที่เสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสในขณะปฏิบัติงาน เช่น งานบริการที่ต้องมีการพบปะติดต่อกับผู้คนจำนวนมาก หรืองานที่อยู่ในสถานที่ที่มีการรวมตัวกันของคนหมู่มาก ซึ่งเสี่ยงต่อการถูกห้ามดำเนินการ

³ https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_749399.pdf

⁴ <https://blogs.worldbank.org/opendata/updated-estimates-impact-covid-19-global-poverty>

⁵ ILO Brief (June 2020), "COVID-19 employment and labour market impact in Thailand" https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/briefingnote/wcms_747944.pdf

⁶ เนื่อแพร และคณะ (2020) https://www.pier.or.th/wp-content/uploads/2020/04/aBRIDGE_2020_007.pdf

Lekfuangfu, et al. (2020) https://www.pier.or.th/wp-content/uploads/2020/04/pier_dp_133.pdf

หรือปิดกิจการชั่วคราว หรือความต้องการที่ลดลงจากพฤติกรรมของผู้คนที่ระมัดระวังและหลีกเลี่ยงกิจกรรมบางประเภทมากขึ้น

เนื่อแพร่และคณะ (2020) นำดัชนีที่ได้เป็นเกณฑ์ในการประเมินความเสี่ยงของกลุ่มอาชีพจำนวนกว่า 400 อาชีพโดยสามารถแบ่งอาชีพออกเป็น 4 กลุ่มตามระดับความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานและความจำเป็นในการสัมผัสใกล้ชิดกับผู้อื่นระหว่างการทำงานดังตารางที่ 2.1 ผลการศึกษาพบว่าการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาอาจส่งผลกระทบโดยตรงต่อแรงงานไทยถึง 6.1 ล้านคน โดยแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนามากที่สุดอยู่ในกลุ่มอาชีพด้านขวาล่างของตาราง ได้แก่ กลุ่มอาชีพในภาคการค้า ธุรกิจอาหารและโรงแรม กิจกรรมด้านการศึกษาและบริการส่วนบุคคล เนื่องจากเป็นลักษณะงานที่ปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานได้ยากและต้องทำงานใกล้ชิดกับคนอื่นจึงมีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบมากที่สุดและยาวนานที่สุดเมื่อเทียบกับอาชีพอื่น โดยเมื่อนำผลการศึกษา มาเชื่อมกับข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรในปี พ.ศ. 2562 จะพบว่า มีแรงงานอยู่ในกลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดถึงกว่า 4 ล้านคน ทั้งนี้ เป็นที่น่ากังวลว่าแรงงานที่อยู่ในกลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากเป็นแรงงานที่มีรายได้น้อยเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพที่ได้รับผลกระทบปานกลางหรือได้รับผลกระทบน้อย นอกจากนี้ การศึกษายังพบว่ากลุ่มลูกจ้างรายได้น้อยยังเป็นกลุ่มที่ทั้งสามีและภรรยาในครัวเรือนเดียวกันทำงานที่มีลักษณะงานคล้ายกันมากกว่ากลุ่มรายได้สูง ทำให้ความสามารถในการกระจายความเสี่ยงในระดับครัวเรือนเพื่อรองรับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาทำได้อย่างจำกัดกว่าและอาจยิ่งซ้ำเติมปัญหาความเหลื่อมล้ำทางรายได้ในสังคมไทยในระยะยาว

ตาราง 2.1 กลุ่มอาชีพจำแนกตามดัชนีลักษณะงาน

ความยืดหยุ่นในการเปลี่ยนสถานที่ทำงาน	โอกาสสัมผัสใกล้ชิดกับผู้อื่นในการทำงาน	
	ต่ำ	สูง
ยืดหยุ่น	ผลกระทบน้อย	ผลกระทบปานกลาง
	นักสังคมวิทยา โปรแกรมเมอร์ นักพัฒนาเว็บไซต์และสื่อ นักเศรษฐศาสตร์ ผู้ให้คำปรึกษาด้านการเงิน ที่ปรึกษากฎหมาย	ผู้ประกอบวิชาชีพด้านงานบุคคล ผู้จัดการด้านการขาย พนักงานต้อนรับ ตัวแทนจัดงาน ครุระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป
ไม่ยืดหยุ่น	ผลกระทบปานกลาง	ผลกระทบสูง
	คนงานด้านการผลิต ผู้ควบคุมเครื่องจักร ช่างทำแบบหล่อ โลหะ ช่างฟันสีและขัดเงา คนงานปลูกพืช คนงานก่อสร้าง	งานทำความสะอาด งานร้านอาหาร พนักงานจัดการการท่องเที่ยว โรงเรียนระดับปฐมวัย มัคคุเทศก์ ทันตแพทย์และผู้ช่วย สัตว์แพทย์

ที่มา: เนื่อแพร่และคณะ (2020)

สำหรับแรงงานที่ได้รับผลกระทบรองลงมา คือ กลุ่มอาชีพผู้ปฏิบัติงานด้านการเกษตรและประมง และผู้ปฏิบัติการด้านเครื่องจักรในโรงงาน (กลุ่มอาชีพด้านซ้ายล่างของตาราง) โดยถึงแม้จะไม่มี ความจำเป็นในการทำงานใกล้ชิดกับผู้อื่น แต่มีโอกาสสูงที่จะสูญเสียงานหรือสูญเสียรายได้จากการปิดเมืองเนื่องจากลักษณะงานที่ผูกติดกับเครื่องมือเครื่องจักรทำให้ไม่สามารถปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานได้ ในทางกลับกันกลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบน้อยที่สุดกลุ่มอาชีพทักษะสูง เช่น กลุ่มวิชาชีพขั้นสูง ผู้จัดการ โปรแกรมเมอร์ ผู้ให้คำปรึกษาด้านการเงิน ที่ปรึกษากฎหมาย เป็นต้น เป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบน้อยที่สุด (กลุ่มอาชีพด้านซ้ายบนของตาราง)

โดยแรงงานในกลุ่มอาชีพดังกล่าวสามารถปรับตัวมาใช้เทคโนโลยีและทำงานที่บ้านได้ง่ายกว่าอาชีพที่ใช้ทักษะกลางถึงต่ำ

ผลการศึกษามีนัยต่อการจัดทำนโยบายเพื่อเยียวยาหรือช่วยเหลือแรงงานให้สามารถรับมือกับการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาจำเป็นต้องคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของงาน ลักษณะเฉพาะของแรงงาน ตลอดจนลักษณะของผลกระทบที่มีต่อแรงงานในอาชีพนั้น เช่น ภาครัฐสามารถส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการทำงานสำหรับแรงงานที่มีความยืดหยุ่นในการทำงานนอกสถานที่ เป็นต้น ขณะที่แรงงานที่ไม่สามารถทำงานนอกสถานที่ได้ ภาครัฐอาจจำเป็นต้องให้เงินโอนเพื่อเยียวยาและบรรเทาผลกระทบแทน นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่าแรงงานในกลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการแพร่ระบาดของโคโรนาเป็นผู้มีรายได้น้อย โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีรายได้อยู่ประมาณเกณฑ์ค่าจ้างขั้นต่ำ (ได้รับค่าจ้างเฉลี่ยรายเดือนประมาณ 6,000-9,000 บาทต่อเดือน) ซึ่งเป็นกลุ่มลูกจ้างที่มีจำนวนมากที่สุดโดยคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 32 ของกำลังแรงงานไทย ดังนั้น ภาครัฐจึงจำเป็นต้องดำเนินนโยบายเยียวยาแรงงานในกลุ่มนี้เป็นการเฉพาะและดำเนินการอย่างเร่งด่วน

สำหรับแรงงานในภาคเกษตร หากมองโดยผิวเผินจะพบว่าเกษตรกรเสมือนไม่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนามากนัก แต่ในความเป็นจริงแล้ว แรงงานไทยในภาคเกษตรกลับได้รับผลเชิงลบด้วยเช่นกัน การศึกษาของ โสมรศม์ และคณะ (2020)⁷ ซึ่งใช้ข้อมูลจากการสำรวจครัวเรือนเกษตร 720 ครัวเรือนทั่วประเทศ พบว่าครัวเรือนเกษตรได้รับผลกระทบจากวิกฤตครั้งนี้อย่างฉับพลัน เนื่องจากผลผลิตทางการเกษตรเป็นต้นน้ำของห่วงโซ่อุปทานในหลากหลายอุตสาหกรรมที่ได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจทั้งในและต่างประเทศที่ชะลอลงและพฤติกรรมผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งครัวเรือนเกษตรถึงร้อยละ 76 พึ่งพิงรายได้จากการทำงานนอกภาคเกษตรซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาชีพรับจ้างทั่วไปซึ่งได้รับผลกระทบอย่างหนักจากมาตรการยับยั้งการระบาด ประกอบกับสถานะทางการเงินที่ตึงตัวเป็นทุนเดิมจากภาระหนี้สูง ทำให้ครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่มีข้อจำกัดอย่างมากในการรับมือกับวิกฤตครั้งนี้

2.2 ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าโลก

วิวัฒนาการด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมอย่างก้าวกระโดดในปัจจุบัน ทั้งในด้านสินค้าและบริการใหม่ๆ รูปแบบการทำธุรกิจแบบใหม่ และกระบวนการผลิตที่ทันสมัย ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงต่อการใช้ชีวิตของผู้คนและภูมิทัศน์การแข่งขันในภาคธุรกิจ ซึ่งโดยรวมแล้วเศรษฐกิจได้รับประโยชน์จากการเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้ทรัพยากร ลดต้นทุน เพิ่มโอกาสทางธุรกิจและการเข้าถึงตลาดใหม่ๆ มากขึ้น รวมถึงคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่ปรับตัวขึ้นจากความสามารถในการเข้าถึงสินค้าและบริการที่ตอบโจทย์ความต้องการได้มากขึ้นด้วยศักยภาพของเทคโนโลยี

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในโลกยุคใหม่นี้ ไม่ว่าจะเป็นการใช้หุ่นยนต์เชิงอุตสาหกรรม (Industrial Robots) ระบบปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) รวมถึงเทคโนโลยีดิจิทัลต่างๆ (Digitalization, Big Data, Internet of Things) อาจส่งผลกระทบเชิงลบต่อแรงงานบางกลุ่มอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยงานวิจัยของ Frey and Osborne (2017) ที่ต้องการจะคาดการณ์ผลกระทบของการใช้

⁷ โสมรศม์ และคณะ (2020) https://www.pier.or.th/wp-content/uploads/2020/05/aBRIDGED_2020_011.pdf

ระบบคอมพิวเตอร์ (Computerization) ที่จะเกิดขึ้นกับแรงงานในอนาคตพบว่าร้อยละ 47 ของแรงงานในสหรัฐอเมริกามีความเสี่ยงสูงต่อการถูกทดแทนด้วยระบบคอมพิวเตอร์ในอนาคตอันใกล้นี้ สำหรับงานศึกษาในประเทศไทย พัทธพร และนันท์นิตย (2018) ศึกษาโดยใช้ข้อมูลการสำรวจสถิติแรงงานไทยปี 2016 พบว่าแรงงานร้อยละ 57 ในภาคเกษตร, ร้อยละ 55 ในภาคอุตสาหกรรม, ร้อยละ 55 ในภาคการค้า, ร้อยละ 28 ในภาคก่อสร้าง และร้อยละ 28 ในภาคบริการ จะมีความเสี่ยงสูงที่จะถูกทดแทนด้วยระบบคอมพิวเตอร์และระบบอัตโนมัติ โดยกลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงต่อภาวะไร้งานสูงสุดคือ กลุ่มที่มีลักษณะทำงานซ้ำๆ ตามคำสั่งเฉพาะ (Routine Tasks)⁸

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยียังส่งผลชักนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าโลก (Global Trade Pattern) อีกด้วย จากการที่เทคโนโลยีรูปแบบใหม่ทำให้กระบวนการผลิตพึ่งพิงแรงงานลดลง ต้นทุนในการผลิตในประเทศแม้อาจยังเป็นประเทศพัฒนาแล้วมีราคาถูกลง จนอาจดึงดูดให้บริษัทข้ามชาติย้ายฐานการผลิตกลับไปประเทศตัวเอง (Reshoring) หรือประเทศที่เคยเป็นฐานการผลิตเดิมมีความน่าสนใจลดลง เมื่อเทียบกับประเทศอื่นๆ ที่มีต้นทุนแรงงานที่ถูกกว่าและโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีที่ดีกว่า จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงย้ายฐานการผลิตไปยังประเทศเหล่านี้ (Relocation) รวมไปถึงประเด็นด้านภูมิรัฐศาสตร์โลก โดยเฉพาะในด้านการแข่งขันขึ้นเป็นผู้นำด้านเทคโนโลยีระหว่างสหรัฐอเมริกาและจีน อันจะส่งผลให้ความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุนระหว่างประเทศและห่วงโซ่การผลิตโลก (Global Supply Chain) มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิม

งานวิจัยล่าสุดโดยเนื่อแพรวและวรประภา (2020) ได้ศึกษาบทบาทของเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าโลกที่เป็นผลจากเทคโนโลยีต่อโครงสร้างตลาดแรงงานไทยในอนาคต โดยประเมินผลกระทบจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าโลกต่อการจ้างงานทั้งในมิติของการสูญเสียงาน (Extensive Margin) และการถูกลดชั่วโมงการทำงาน (Intensive Margin) ผลการวิจัยพบว่ามีแรงงานไทยที่เสี่ยงต่อการสูญเสียงานสูงถึง 12 ล้านคน หรือคิดเป็น 1 ใน 3 ของกำลังแรงงานในปัจจุบัน⁹ โดยกลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงในการสูญเสียงานมากที่สุดคือกลุ่มอาชีพเสมียนและกลุ่มอาชีพปฏิบัติการด้านเครื่องจักรในโรงงาน แต่เมื่อคำนึงถึงสัดส่วนของแรงงานไทยในแต่ละกลุ่มอาชีพประกอบด้วย พบว่าผลกระทบขนาดใหญ่ที่สุดจะเกิดกับแรงงานไทยในกลุ่มอาชีพพนักงานบริการ พนักงานขาย และผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตรและประมง เนื่องจากกำลังแรงงานในกลุ่มนี้มีสัดส่วนขนาดใหญ่ในโครงสร้างแรงงานไทยในปัจจุบัน นอกจากการสูญเสียงานแล้ว ผลกระทบยังอาจอยู่ในรูปแบบของชั่วโมงการทำงานที่ลดลงโดยผลการวิจัยพบว่าแรงงานที่จะถูกลดชั่วโมงการทำงานมากที่สุด คือผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้ และประมงในภาคการเกษตรที่ต้องใช้ทักษะสูง

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผลกระทบกับลักษณะของแรงงานพบว่าในภาพรวมกลุ่มแรงงานชายมีโอกาสสูญเสียงานมากกว่ากลุ่มแรงงานหญิง และกลุ่มแรงงานที่มีการศึกษาน้อยจะได้รับผลกระทบมากกว่ากลุ่มแรงงานการศึกษาสูงซึ่งสะท้อนความไม่เท่าเทียมกับของโอกาสในระบบเศรษฐกิจไทย สำหรับ

⁸ พัทธพร และนันท์นิตย (2018), "หุ่นยนต์ในภาคอุตสาหกรรม: กระแสใหม่ที่แรงงานต้องกังวลจริงหรือ?"

<https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/EconomicConditions/AAA/3AutomationLobur16Aug2017.pdf>

⁹ ภายใต้ข้อสมมติว่าตลาดแรงงานไทยยังคงมีโครงสร้างเช่นเดิมและไม่มีการปรับเปลี่ยนพัฒนาด้านทักษะในแต่ละกลุ่มอาชีพ

ผลกระทบด้านการถูกลดชั่วโมงการทำงาน คณะผู้วิจัยพบผลการศึกษาน่าสนใจว่าแรงงานที่ได้รับผลกระทบด้านชั่วโมงการทำงานส่วนใหญ่มีอายุ 35-44 ปี ซึ่งเป็นผลการศึกษาที่น่ากังวลเนื่องจากเป็นช่วงอายุที่แรงงานมีความพร้อมในการทำงานมากที่สุด การทำงานน้อยลงอาจส่งผลให้แรงงานสูญเสียทักษะและประสิทธิภาพในการทำงานซึ่งอาจทำให้ทุนมนุษย์ลดลงในระดับมหภาค

นอกจากนี้ งานศึกษาในต่างประเทศยังพบว่า การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างตลาดแรงงานอันเนื่องมาจากเทคโนโลยี ทั้งในรูปแบบของเทคโนโลยีที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพให้กับแรงงาน (Labor-Augmenting) และเทคโนโลยีที่ใช้ทดแทนแรงงาน (Labor-Saving) จะส่งผลให้ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ (Income Inequality) ของแรงงานในประเทศเพิ่มสูงขึ้น จากการที่กลุ่มอาชีพทักษะสูงได้รับประโยชน์จากการเข้าถึงเทคโนโลยีทำให้รายได้ยิ่งสูงขึ้น ขณะที่กลุ่มแรงงานทักษะปานกลางเสี่ยงถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และคอมพิวเตอร์ (โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมการผลิตรถยนต์และชิ้นส่วนยานยนต์ อิเล็กทรอนิกส์ สิ่งทอและรองเท้า รวมถึงค้าปลีก) และทำให้กลุ่มแรงงานทักษะต่ำต้องเผชิญกับการแข่งขันมากขึ้นจากกลุ่มแรงงานทักษะปานกลางที่สูงขึ้น กัดกินให้รายได้ของแรงงานสองกลุ่มนี้ลดต่ำลง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล (Digital Divide) อาจนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทางรายได้และทางสังคมที่เพิ่มสูงขึ้นได้เช่นกัน (Income and Social Inequalities)¹⁰

2.3 ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) และภาวะโลกร้อน (Global Warming) เป็นผลจากกิจกรรมของมนุษย์ที่เปลี่ยนองค์ประกอบของบรรยากาศโลกทั้งโดยตรงหรือโดยอ้อม ส่งผลให้เกิดการสะสมก๊าซเรือนกระจกและการกักเก็บความร้อนในชั้นบรรยากาศเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้อุณหภูมิของพื้นดินและมหาสมุทรสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ภัยพิบัติทางธรรมชาติมีความถี่และความรุนแรงขึ้นทั่วโลก วิกฤตด้านสภาพภูมิอากาศถึงแม้จะเกิดขึ้นอย่างช้าๆ แต่ถือเป็นความเสี่ยงสำคัญยิ่งยวดต่อมวลมนุษยชาติที่ยากจะหลีกเลี่ยงได้ อีกทั้งยังส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างที่ไม่เคยคาดไม่ถึงล่าสุดในการประชุมของ World Economic Forum ในปี 2020 ณ เมือง Davos ได้ยกให้ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจาก Climate Change เป็นหนึ่งในความท้าทายที่สำคัญที่สุดและเป็นความเสี่ยงที่จะสร้างความเสียหายต่อเศรษฐกิจและชีวิตคนในหลายประเทศทั่วโลกได้อย่างมหาศาลในทศวรรษต่อไปจากนี้¹¹

การเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศสามารถก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อเศรษฐกิจได้ใน 3 รูปแบบ คือ (1) ความเสียหายโดยตรงต่อชีวิต ทรัพย์สิน และพืชผลทางการเกษตรจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ เช่น เหตุการณ์ไฟป่า พายุไซโคลน มหาอุทกภัย ซึ่งมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นและรุนแรงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญในอนาคต (2) การชะลอตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและผลิตภาพอันเกิดจากสภาพอากาศที่แปรปรวน มลพิษที่เพิ่มขึ้น และการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ที่ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรลดน้อยลงและสภาวะการทำงานยากลำบากหรืออันตรายต่อสุขภาพมากขึ้น หรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจบางประเภทต้องแบกรับต้นทุนที่สูงขึ้น

¹⁰ United Nations, Department of Economic and Social Affairs (2015), "Technology and Inequalities,"

<https://www.unescap.org/sites/default/files/06Chapter4.pdf>

¹¹ World Economic Forum Annual Meeting, Davos-Klosters, Switzerland (21-24 January 2020) <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2020>

เช่น การผลิตอาหารหรือสินค้าอื่น ๆ ที่ต้องใช้น้ำหรืออากาศที่สะอาด (3) ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพและงบประมาณที่ต้องสูญเสียไปเพื่อแก้ไขและเยียวยาผลกระทบของภัยพิบัติรุนแรงที่เกิดขึ้นจากภาวะโลกร้อน ซึ่งจะเบียดบังงบประมาณส่วนที่จะสามารถนำไปใช้พัฒนาประเทศในด้านอื่นๆ ทั้งนี้ World Economic Forum 2020 รายงานว่าในปี 2018 เศรษฐกิจโลกได้รับความเสียหายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติรวมกว่า 1.65 แสนล้านดอลลาร์สหรัฐ ในขณะที่ International Monetary Fund (IMF) มีการประเมินว่าในกรณีที่ไม่มีมาตรการเยียวยาและแก้ไขภาวะโลกร้อน การเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิเฉลี่ยของโลกปีละ 0.04 องศาเซลเซียสจะส่งผลกระทบต่ออัตราการเติบโตของเศรษฐกิจโลกรวมเป็นร้อยละ 7.22 ภายในปี 2100¹²

ในด้านผลต่อกลุ่มแรงงาน สภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วและรุนแรงสร้างผลกระทบทางลบต่อแรงงานในอย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่ (1) ผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการจ้างงานและรายได้ในกลุ่มอาชีพที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรที่ขาดแคลนน้ำในการทำเกษตรจากสถานการณ์ภัยแล้งที่รุนแรงขึ้น รายได้ที่ลดลงจากผลผลิตต่อไร่ที่น้อยลงจากสภาพอากาศที่แปรปรวน ไฟป่าที่ทำลายป่าไม้และพืชผลทางการเกษตร สถานะน้ำทะเลเป็นกรดหรืออุณหภูมิในมหาสมุทรที่สูงขึ้นที่ทำให้สัตว์น้ำบางชนิดเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ เป็นต้น (2) บางอาชีพมีความเสี่ยงเพิ่มขึ้นและแรงงานมีผลิตภาน้อยลงเพราะสภาพแวดล้อมเป็นอันตรายต่อสุขภาพมากขึ้น เช่น อากาศที่ร้อนขึ้นเรื่อยๆ ทำให้อาชีพที่ต้องทำงานภายนอกในช่วงเวลากลางวัน เช่น คนงานก่อสร้างและเกษตรกร เสี่ยงต่อภาวะความเครียดจากอากาศที่ร้อนเกินควร (Heat Stress) ซึ่งมีอันตรายถึงชีวิตและทำให้คนงานต้องใช้เวลาพักนานขึ้นเพื่อรักษาอุณหภูมิของร่างกายให้ต่ำกว่า 38 องศาเซลเซียส (3) การจ้างงานที่ลดลงหรือถูกทดแทนโดยเฉพาะในอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดมลพิษสูงหรือสินค้าและบริการไม่เป็นที่ต้องการอีกต่อไป จากการรณรงค์ลดโลกร้อนและนโยบายภาครัฐในการรักษาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่มาทดแทนเทคโนโลยีการผลิตแบบเก่าที่ไม่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น อุตสาหกรรมรถยนต์แบบเครื่องยนต์สันดาปภายใน (Internal Combustion Engine) ที่ใช้เชื้อเพลิงจากการเผาผลาญน้ำมันที่ใช้กันอยู่แพร่หลายในปัจจุบัน มีแนวโน้มถูกทดแทนด้วยรถยนต์ไฟฟ้า (Electric vehicle) ในอีกไม่นานนี้

ทั้งนี้ รายงานขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization: ILO) ระบุว่าภัยพิบัติที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทำให้ทั่วโลกเกิดการสูญเสียแรงงานรวมทั้งสิ้น 23 ล้านปีของชีวิตการทำงาน (Working-Life Years) ในแต่ละปีในช่วงระหว่างปี 2000-2015¹³ โดยสำหรับในกลุ่มประเทศ G-20 จีน บราซิลและอินเดีย เป็นประเทศที่ได้รับความเสียหายมากที่สุด รายงาน Global Climate Risk 2020¹⁴ ระบุว่าประเทศเปอร์โตริโก พม่า และเฮติ เป็นประเทศที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติและสภาพอากาศรุนแรงมากที่สุดในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ในขณะที่ประเทศญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ และเยอรมนี

¹² Khan et al. (2019), "Long-Term Macroeconomic Effects of Climate Change: A Cross-Country Analysis," IMF Working Paper

<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/10/11/Long-Term-Macroeconomic-Effects-of-Climate-Change-A-Cross-Country-Analysis-48691>

¹³ ILO, "The Employment Impact of Climate Change Adaption," Input document for the G20 Climate Sustainability Working Group

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_645572.pdf

¹⁴ Global Climate Risk Index 2020 <https://germanwatch.org/en/17307>

ครองสามอันดับแรกในปี 2018 ส่วนใหญ่เป็นผลจากคลื่นอากาศร้อน (Heat Waves) ที่รุนแรงและยาวนานกว่าปกติ

สำหรับประเทศไทย จากรายงานของ Global Climate Risk 2020 ไทยมีความเปราะบางต่อ Climate Change สูงเป็นอันดับ 8 ของโลก โดยที่ผ่านมาความเสียหายส่วนใหญ่จะเกิดจากภาวะน้ำท่วมและภัยแล้งเป็นหลัก เช่น ในปี 2011 เหตุการณ์มหาอุทกภัยที่รุนแรงที่สุดในรอบ 70 ปี สาเหตุจากปรากฏการณ์ลานีญาที่ทำให้ฝนตกหนักเป็นบริเวณกว้างและสะสมต่อเนื่องตลอดทั้งฤดูฝนจากอิทธิพลของมรสุมและพายุจำนวน 5 ลูก สร้างความเสียหายต่อบ้านเรือน พื้นที่เกษตรกรรม และอุตสาหกรรมการผลิตในวงกว้าง ในปี 2015-16 ไทยประสบกับภาวะภัยแล้งรุนแรงจากปรากฏการณ์เอลนีโญ จากรายงานของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ภัยแล้งครั้งนั้นได้สร้างความเสียหายครอบคลุมพื้นที่เกษตรถึง 2.87 ล้านไร่ เกษตรกรได้รับผลกระทบ 272,743 ราย และเกษตรกรสูญเสียรายได้รวมทั้งสิ้น 15,514 ล้านบาท และในปี 2019-20 นี้ คาดการณ์ว่าสถานการณ์ภัยแล้งได้ส่งผลกระทบต่อภาคการเกษตรรุนแรงเทียบเคียงหรืออาจมากกว่าวิกฤตภัยแล้งในปี 2015-16 จากปริมาณน้ำฝนที่ตกน้อยและตกได้เชื่อง ระดับน้ำต้นทุนที่อยู่ต่ำเข้าขั้นวิกฤตในหลายเขื่อนหลัก และภาวะน้ำทะเลหนุนสูง ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งรายได้และชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรในหลายพื้นที่ทั่วประเทศ

นอกจากนี้ ภาวะโลกร้อนและการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศยังส่งผลให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำ (Inequality) ในสังคมเพิ่มสูงขึ้นอีกด้วย จากการที่กลุ่มคนรายได้น้อยมักอยู่ในกลุ่มอาชีพหรืออยู่อาศัยในพื้นที่ที่มีความเสี่ยงจะได้รับผลกระทบจาก Climate Change มากกว่า ผลกระทบที่ประสบมีรุนแรงกว่า และมีความยากหรือความสามารถในการปรับตัวเพื่อลดผลกระทบได้อย่างจำกัดกว่า¹⁵

3. วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้แบ่งวิธีการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 คือการศึกษาบริบทของโลกและไทยก่อนและหลังวิกฤตการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสำคัญของโลกยุคใหม่ต่อเศรษฐกิจและแรงงานไทยทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยมุ่งระบุลักษณะของกลุ่มแรงงานไทยที่มีความเปราะบางต่อปัจจัยลบจากภายนอก และเผชิญข้อจำกัดในการปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงในระยะสั้นและยาว ส่วนที่ 2 มุ่งขยายผลการระบุกลุ่มแรงงานไทยที่มีความเปราะบางและเผชิญข้อจำกัดในการปรับตัวโดยทำการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทยจากความคิดเห็นของแรงงานที่ได้รับผลกระทบและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 1) การวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group) 2) การวิจัยเชิงนโยบาย ด้วยวิธีการเสวนาโต๊ะกลม และ 3) การวิจัยเชิงปริมาณด้วยการแจกแบบสอบถามผ่านทางเครือข่ายธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และ ส่วนที่ 3 มุ่งวิเคราะห์ผลการศึกษาจากการวิจัยระยะที่ 1 และ 2 เพื่อพัฒนารอบแนวคิดในการน้อมนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรมาสนับสนุนการปรับตัวและค้นหารูปแบบหรือโมเดลขับเคลื่อนสังคมไทยหลังวิกฤติการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ซึ่งแบ่ง

¹⁵ Islam and Winkel (2017), "Climate Change and Social Inequality," DESA Working Paper, the United Nations.

ออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นการค้นหารูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยโดยประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริที่ได้จากการประมวลของคณะนักวิจัย และส่วนที่สองเป็นการสัมภาษณ์ผู้ที่ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริ 5 ท่าน ประกอบด้วย นายคณูชา สีนธวานนท์ เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ดร.วิโรฒ สันติประภพ กรรมการ มูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ ดร.รอยล จิตรดอน กรรมการและเลขาธิการมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ประธานมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ และนายการณย์ ศุภกิจวิเลขการ ผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ

วิธีการศึกษามีรายละเอียดดังนี้

3.1 การศึกษาเชิงปริมาณเพื่อระบุกลุ่มแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าโลก และประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทย

3.1.1 การระบุกลุ่มแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าโลก

ในการศึกษาแรงงานในกลุ่มอาชีพที่มีความเปราะบางและกลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงสูญเสียงาน แรงงานจะถูกแบ่งกลุ่มออกตามอาชีพโดยอ้างอิงจากการจัดประเภทมาตรฐานอาชีพสากลประจำปี ค.ศ. 2008 (International Standard Classification of Occupation: ISCO-08) จากนั้นคณะผู้วิจัยได้ประเมินระดับความเปราะบางและความเสี่ยงในการสูญเสียงานของแรงงานในแต่ละอาชีพโดยแบ่งการประเมินออกเป็น 2 มิติตามประเภทและกรอบเวลาของผลกระทบได้แก่ (1) ผลกระทบทางเศรษฐกิจต่อการจ้างงานจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาซึ่งเป็นผลกระทบในระยะสั้นและ (2) ความเสี่ยงในการสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าโลกซึ่งเป็นผลกระทบในระยะกลางถึงยาว

ในการประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจต่อการจ้างงานจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา แรงงานในแต่ละกลุ่มอาชีพจะถูกจับคู่กับผลการประเมินผลกระทบจากมาตรการปิดเมืองและมาตรการรักษาระยะห่างต่อกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในกิจกรรมที่ถูกระงับจากงานศึกษาของเนื่อแพรและคณะ (2020) โดยคณะผู้วิจัยนำดัชนีแสดงความเสี่ยงมาใช้สองดัชนี ได้แก่

(ก) ดัชนีวัดอุปสรรคในการปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงาน (Work-location inflexibility index, WII) เป็นดัชนีที่สะท้อนถึงระดับความจำเป็นในการทำงานที่สถานที่ทำงานหรือข้อจำกัดในการนำงานออกมาทำนอกสถานที่ซึ่งอาจเป็นผลมาจากลักษณะงานจำเป็นต้องผูกติดกับเครื่องจักร เครื่องมือหรือสถานที่ ทำให้ไม่สามารถปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานโดยไม่ต้องเดินทางออกจากที่พักอาศัยได้ ดัชนีวัดอุปสรรคในการปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานเป็นค่าลบของดัชนีวัดความง่ายในการปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานของเนื่อแพรและคณะ (2020) โดยอาชีพที่เผชิญอุปสรรคในการปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานจะมีค่าดัชนีอยู่ในระดับสูง

(ข) ดัชนีโอกาสที่จะต้องสัมผัสใกล้ชิดกับผู้อื่นในการทำงาน (Physical proximity index, PPI) เป็นดัชนีที่สะท้อนถึงระดับความจำเป็นในการสัมผัสใกล้ชิดกับผู้อื่นระหว่างการทำงานซึ่งสะท้อนความเสี่ยงจากการได้รับเชื้อไวรัสในขณะปฏิบัติงานหรือความเสี่ยงต่อการสูญเสียงานเพราะถูกห้ามดำเนินการหรือปิดกิจการชั่วคราวหรือความต้องการที่ลดลงจากพฤติกรรมของผู้คนที่ระมัดระวังและหลีกเลี่ยงกิจกรรมบางประเภทมากขึ้น โดยอาชีพที่มีโอกาสสูงที่จะสัมผัสใกล้ชิดกับผู้อื่นในการทำงานจะมีค่าดัชนีอยู่ในระดับสูง

ในการศึกษาผลกระทบรวมจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา คณะผู้วิจัยนำดัชนีผลกระทบทั้งสองดัชนีมาสังเคราะห์เป็นดัชนีผลกระทบรวมจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา โดยดัชนีคำนวณจากรากกำลังสองเฉลี่ยของดัชนีวัดอุปสรรคในการปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานและดัชนีโอกาสที่จะต้องสัมผัสใกล้ชิดกับผู้อื่นในการทำงานซึ่งปรับให้อยู่ในรูปของฟังก์ชันเลขชี้กำลัง (Exponential Function) เพื่อปรับค่าดัชนีให้เป็นบวก

ในการศึกษาความเสี่ยงในการสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยเทคโนโลยีและผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าโลก คณะผู้วิจัยนำดัชนีแสดงโอกาสในการสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าโลกจากงานวิจัยของเนื่อแพร์และวอร์ประภา (2020) ดัชนีดังกล่าวสะท้อนความน่าจะเป็นของการสูญเสียงานจาก (1) การถูกแทนที่โดยระบบคอมพิวเตอร์หรือหุ่นยนต์ที่สามารถทดแทนการทำงานของแรงงานมนุษย์ได้ ซึ่งขึ้นกับลักษณะเฉพาะของงาน (2) การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการค้าโลกที่ทำให้ความต้องการแรงงานในสายอาชีพนั้นลดน้อยลง ซึ่งอาจเป็นผลจากการที่บริษัทข้ามชาติย้ายฐานการผลิตกลับไปยังประเทศตัวเอง การย้ายไปยังประเทศอื่นที่มีค่าแรงต่ำกว่าหรือมีโครงสร้างพื้นฐานทางด้านเทคโนโลยีที่ดีกว่า โดยเนื่อแพร์และวอร์ประภา (2020) คำนวณดัชนีแสดงโอกาสในการสูญเสียงานจากการประมาณค่าโมเดลทางสถิติโดยใช้ Machine Learning

จากดัชนีผลกระทบที่คำนวณได้ คณะผู้วิจัยแบ่งอาชีพออกเป็นกลุ่มอาชีพตามระดับความรุนแรงของผลกระทบในแต่ละมิติ โดยแบ่งอาชีพตามระดับของผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากและกลุ่มที่ได้รับผลกระทบน้อยโดยใช้ค่ามัธยฐานของดัชนีเป็นจุดแบ่งและแบ่งอาชีพตามความเสี่ยงในการสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าโลกออกเป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูงและกลุ่มที่มีความเสี่ยงต่ำโดยใช้ค่าดัชนีโอกาสในการสูญเสียงาน ณ เปอร์เซ็นไทล์ที่ 75 เป็นจุดแบ่ง จากกลุ่มอาชีพที่แบ่งได้ คณะผู้วิจัยให้ความสนใจศึกษาแรงงานในกลุ่มอาชีพ 3 กลุ่มต่อไปนี้

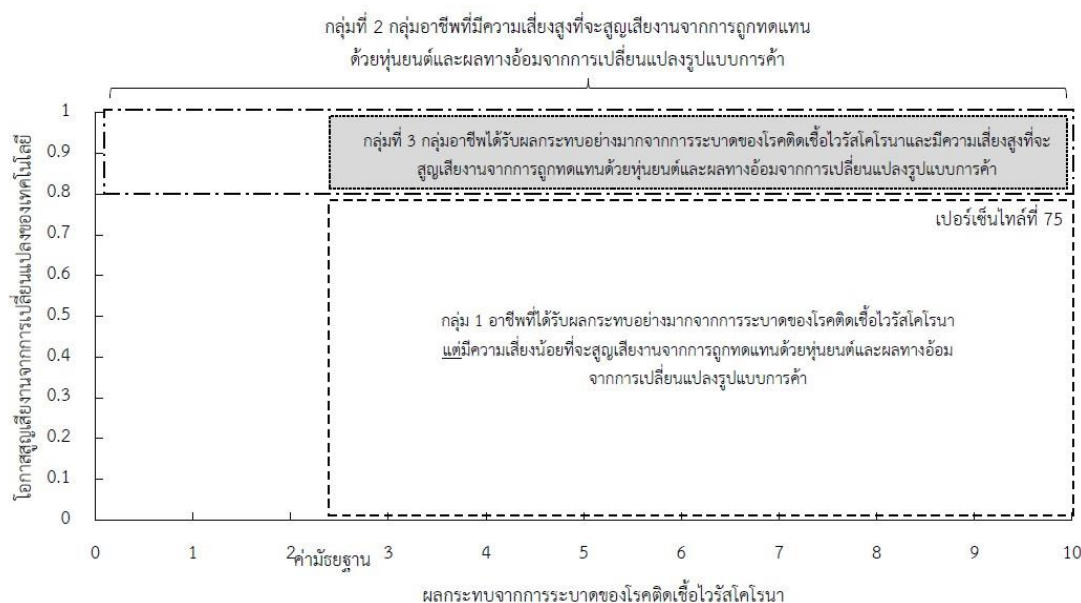
(ก) กลุ่มที่ 1 กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา แต่มีความเสี่ยงน้อยที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า ซึ่งหมายถึงอาชีพที่มีค่าดัชนีผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาสูงกว่าค่ามัธยฐานแต่มีค่าดัชนีโอกาสสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าต่ำกว่าค่าดัชนี ณ เปอร์เซ็นไทล์ที่ 75

(ข) กลุ่มที่ 2 กลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าซึ่งหมายถึงอาชีพที่มีค่าดัชนีโอกาสสูญเสียงานจากการถูกทดแทน

ด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าสูงกว่าค่าดัชนี ณ เปอร์เซ็นไทล์ที่ 75 โดยแรงงานในกลุ่มที่ 2 แม้จะไม่ได้รับผลกระทบรุนแรงจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาโดยตรง แต่เป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานหรือหางานได้ยากในระยะยาว ทั้งนี้ การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาแม้ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี แต่เป็นตัวเร่งให้การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจและการจ้างงานที่ตามมาเกิดเร็วขึ้นและรุนแรงขึ้น ทั้งจากการเร่งให้กระบวนการเกิดดับของธุรกิจรุนแรงขึ้น การที่ผู้ประกอบการสามารถใช้โอกาสในช่วงการแพร่ระบาดในการลงทุนกับเทคโนโลยีการผลิตและเทคโนโลยีสารสนเทศ

(ค) กลุ่มที่ 3 กลุ่มอาชีพได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและมีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าซึ่งหมายถึงอาชีพที่มีค่าดัชนีผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาสูงกว่าค่ามัธยฐานและมีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าสูงกว่าค่าดัชนี ณ เปอร์เซ็นไทล์ที่ 75 ทั้งนี้ กลุ่มที่ 3 ถือเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบรุนแรงที่สุดในระยะสั้นจากผลของเชื้อไวรัสโคโรนาและมีระยะเวลาถึงยาวจากผลของเทคโนโลยี รูปที่ 3.1 แสดงการแบ่งกลุ่มอาชีพตามระดับผลกระทบ

รูป 3.1 แสดงการแบ่งกลุ่มอาชีพตามระดับผลกระทบ

เมื่อสามารถระบุแรงงานที่ได้รับผลกระทบแล้ว คณะผู้วิจัยจึงทำการศึกษาลักษณะของแรงงานในแต่ละกลุ่มอาชีพจากโครงสร้างแรงงานไทยจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2562 โดยศึกษาถึงเพศ โครงสร้างอายุ ระดับการศึกษาและภูมิภาคที่แรงงานอาศัยอยู่

3.1.2 การประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทย

หลังจากประเมินผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า ในส่วนนี้คณะผู้วิจัยทำการศึกษาถึงความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทยเพื่อรองรับผลกระทบทางเศรษฐกิจจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี คณะผู้วิจัยแบ่งปัจจัยที่มีผลต่อความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทยออกเป็น 2 กลุ่มได้แก่

(1) ทุนชีวิต หมายถึงทรัพย์สินหรือเงื่อนไขตั้งต้น (Endowment) ของแรงงานที่เอื้อให้เกิดหรือสนับสนุนการปรับตัวของแรงงานซึ่งเป็นปัจจัยแวดล้อมภายนอกทั้งบริบททางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และสิ่งแวดล้อม โดยแรงงานที่มีทุนชีวิตสูงจะมีโอกาสและความพร้อมในการปรับตัว ขณะที่แรงงานที่ขาดแคลนทุนชีวิตจะเผชิญกับอุปสรรคในการปรับตัว คณะผู้วิจัยแบ่งทุนชีวิตออกเป็น 4 กลุ่มย่อย ได้แก่

(ก) ทุนมนุษย์ โดยงานศึกษานี้จะมุ่งความสนใจไปที่ทุนมนุษย์ในมิติของอายุ ระดับการศึกษาและทักษะ โดยแรงงานที่มีอายุน้อยจะมีความยืดหยุ่นในการรับผลกระทบเชิงลบทางเศรษฐกิจและการจ้างงานมากกว่าแรงงานที่มีอายุมาก นอกจากนี้แรงงานที่มีอายุน้อยยังมีความพร้อมทางกายภาพและโอกาสในการเรียนรู้ทักษะใหม่ซึ่งจำเป็นต่อการปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการจ้างงานมากกว่าแรงงานที่มีอายุมาก จึงอาจกล่าวได้ว่าแรงงานที่มีอายุน้อยมีทุนมนุษย์สูงกว่าแรงงานที่มีอายุมาก

สำหรับระดับการศึกษา ในทางทฤษฎีแรงงานที่มีระดับการศึกษาสูงนอกจากจะมีแนวโน้มที่จะมีผลิตภาพการทำงานสูงแล้ว ยังมีพื้นฐานในการเรียนรู้ทักษะใหม่โดยเฉพาะทักษะทางด้านเทคโนโลยีซึ่งเอื้อให้แรงงานสามารถปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจและความต้องการจ้างงานได้ดี นอกจากนี้การศึกษายังสามารถส่งสัญญาณถึงทักษะและผลิตภาพในการทำงานซึ่งเอื้อให้แรงงานที่มีการศึกษาสูงเข้าถึงโอกาสในการจ้างงานมากขึ้น

นอกจากระดับการศึกษาแล้ว ทักษะและความสามารถที่แรงงานมีก็นับต่อความสามารถในการปรับตัวเช่นกัน เช่น หากแรงงานจะเผชิญข้อจำกัดในการปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานหากมีทักษะที่นำมาใช้ได้เฉพาะกับบางอาชีพโดยไม่สามารถโยกย้ายไปใช้กับการทำงานประเภทอื่นได้ (Non-Transferable Skills) ทำให้แรงงานเปลี่ยนหรือต่อยอดทักษะที่มีเพื่อไปเรียนรู้ทักษะใหม่ได้ยาก นอกจากนี้ทักษะที่มีอยู่จะเป็นต้นทุนค่าเสียโอกาสที่จำกัดการเปลี่ยนงาน

(ข) ทุนทางการเงิน ทรัพย์สินทางการเงินเป็นปัจจัยสำคัญที่จำเป็นต่อการแสวงหางานหรือการฝึกฝนทักษะใหม่ เนื่องจากการหางานหรือการเข้าร่วมการฝึกอบรมทักษะใหม่มีต้นทุนทางการเงินที่ต้องจ่าย แรงงานที่มีทุนทางการเงินจำกัดอาจไม่กำลังจ่ายต้นทุนในการหางานหรือไม่ได้รับโอกาสในการฝึกอบรมทักษะที่จำเป็นต่อการปรับตัว นอกจากนี้ การหางานหรือการฝึกทักษะเป็นกิจกรรมที่แรงงานต้องอุทิศเวลาให้ การหางานใหม่หรือฝึกทักษะใหม่จึงมีต้นทุนค่าเสียโอกาสจากการที่แรงงานสามารถแบ่งเวลาไปทำงานเดิมหรือทำกิจกรรมอื่นที่ให้ผลตอบแทนเป็นตัวเงิน โดยต้นทุนค่าเสียโอกาสในการหางานใหม่จะยิ่งเพิ่มสูงขึ้นหากในปัจจุบันแรงงานมีรายได้น้อยหรือมีภาระทางการเงินสูง

(ค) ทุนทางสังคม โดยอาจแบ่งเป็นทุนในระดับครอบครัวและทุนในระดับสังคมที่อาศัยอยู่ สำหรับในระดับครอบครัว ปัจจัยประการหนึ่งที่มีผลต่อความยืดหยุ่นในการปรับตัวของแรงงานคือการดูแลสมาชิกในครอบครัวที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงซึ่งหมายรวมถึงเด็กและผู้สูงอายุ โดยความจำเป็นในการดูแลเด็กและผู้สูงอายุในครอบครัวอาจเป็นข้อจำกัดในการปรับตัวรับกับผลกระทบเชิงลบทางเศรษฐกิจหรือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างตลาดแรงงานด้วยเหตุผลหลายประการ อาทิ แรงงานต้องโยกย้ายทรัพยากรทางการเงินและเวลาที่จำเป็นต้องนำไปใช้ในการดูแลสมาชิกครอบครัวที่อยู่ในภาวะพึ่งพิง จึงไม่สามารถอุทิศทรัพยากรในการค้นหางานหรือฝึกอบรมทักษะเพิ่มเติม นอกจากนี้ เนื่องจากมีสมาชิกครอบครัวที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงต้องดูแล แรงงานอาจไม่กล้าเผชิญกับความไม่แน่นอนที่มาพร้อมกับย้ายงานใหม่ เช่น ความไม่แน่นอนด้านรายได้ ความคาดหวังในการทำงานหรือคุณภาพชีวิต แรงงานจึงไม่กล้าเสี่ยงย้ายงานใหม่

ในระดับสังคม การเข้าถึงหรือเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการปรับตัวของแรงงาน โดยเครือข่ายทางสังคมจะช่วยสร้างโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการต้องการแรงงาน ข้อมูลเกี่ยวกับทักษะที่จำเป็นต่องาน ตลอดจนข้อมูลเกี่ยวกับการเข้าถึงการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน (Jackson and Calvo, 2002)¹⁶ นอกจากนี้ ลักษณะของสังคมไทยเอื้อประโยชน์ให้แรงงานที่มีความสัมพันธ์ส่วนบุคคลที่ดีกับสมาชิกเข้าถึงโอกาสในการจ้างงานหรือฝึกอบรมทักษะใหม่มากกว่าแรงงานที่ไม่มีความสัมพันธ์ส่วนบุคคล ดังนั้น การเป็นสมาชิกในเครือข่ายทางสังคมจึงเป็นปัจจัยเอื้อต่อการสร้างความพร้อมในการปรับตัวของแรงงานไทย ในทางตรงกันข้าม หากแรงงานอยู่นอกวงสังคมหรือเครือข่ายทางสังคมจะทำให้ต้นทุนของการหางานสูงขึ้น

นอกจากความสำคัญในแง่การเข้าถึงโอกาสแล้ว ครอบครัวและเครือข่ายทางสังคมยังทำหน้าที่เป็นโครงข่ายความคุ้มครองที่คอยให้การสนับสนุนทางการเงินและคุณภาพชีวิตของแรงงาน นอกเหนือจากระบบโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมหลักของรัฐ ในกรณีที่แรงงานไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือขาดการสนับสนุนจากสังคม แรงงานอาจเผชิญความยากลำบากในการปรับตัวและอาจมีความจำเป็นต้องย้ายถิ่นฐานจากสังคมที่มีส่วนร่วมอยู่ ซึ่งมีนัยต่อการเปลี่ยนงานหรือการปรับตัวด้วยวิธีการอื่นๆ เพื่อรับผลกระทบเชิงลบทางเศรษฐกิจหรือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแรงงาน

(ง) การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ครบถ้วนสมบูรณ์ช่วยให้แรงงานเข้าถึงโอกาสในการทำงานและการฝึกฝนทักษะ ตลอดจนช่วยให้แรงงานสามารถตัดสินใจเลือกงานหรือเลือกทักษะที่จะฝึกฝนได้อย่างเหมาะสมกับความชอบและเงื่อนไขของตนเอง ความบกพร่องในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของแรงงานอาจเกิดขึ้นได้ในรูปแบบของการขาดความตระหนักถึงความเสี่ยงในการสูญเสียงานที่ทำอยู่ ในบางกรณี แรงงานอาจตระหนักถึงความเสี่ยงแต่ไม่รู้ว่าตนเองมีทักษะอะไร หรืออาจรู้ว่าตนเองมีทักษะอะไรแต่ไม่รู้ว่าทักษะที่ตนมีเหมาะสมกับงานประเภทใด นอกจากนี้ แรงงานอาจเผชิญกับความไม่สมบูรณ์ของข้อมูลข่าวสารในตลาดแรงงานทำให้ไม่ทราบว่างานประเภทใดเป็นที่ต้องการหรือไม่ทราบว่าจะหางานหรือฝึกฝนทักษะใหม่จาก

¹⁶ Jackson, Matthew O. and Calvo, Antoni. 2002. Social Networks in Determining Employment and Wages: Patterns, Dynamics, and Inequality. California Institute of Technology, Division of the Humanities and Social Sciences (Working Paper). URL=<https://ideas.repec.org/p/clt/sswopa/1149.html>.

ไหน ข้อจำกัดดังกล่าวทำให้แรงงานสูญเสียโอกาสในการเข้าถึงอาชีพหรือทักษะที่จำเป็นต่อการปรับตัวเพื่อรับมือการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีหรือโครงสร้างการค้าโลก

(2) พฤติกรรมและทัศนคติ หมายถึงปัจจัยทางจิตวิทยาที่กำหนดความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงาน แนวคิดและทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมที่อธิบายความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานมีดังนี้

(ก) Risk Preferences หมายถึงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับมุมมองของแรงงานต่อความเสี่ยงที่มาควบคู่กับการหางานใหม่ อาทิ ความไม่แน่นอนทางการเงิน ความคาดหวังของงานและการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในการทำงาน การกลัวความเสี่ยงในการเปลี่ยนงานอาจเป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้งไม่จูงแรงงานแสวงหางานหรือแสวงหาทักษะในการทำงานใหม่ๆ เพื่อรองรับการเปลี่ยนงานในอนาคต

(ข) Time Preferences หมายถึงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับมุมมองของแรงงานต่อเวลาและการจัดสรรทรัพยากรเวลา โดยแรงงานอาจตกอยู่ภายใต้อคติ (Bias) ซึ่งเหนี่ยวรั้งไม่ให้แรงงานปรับพฤติกรรมเพื่อแสวงหาโอกาสในการเปลี่ยนงาน เช่น แรงงานบางคนอาจให้ความสำคัญกับปัจจุบันมากกว่าอนาคต (Present Bias) จึงให้ความสนใจกับงานที่ทำอยู่ในปัจจุบันมากกว่าที่จะคำนึงถึงความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานในอนาคต

(ค) Status-Quo Bias หมายถึงพฤติกรรมที่มาจากความยึดติดกับสิ่งที่เคยปฏิบัติมาก่อนและปฏิเสธการเปลี่ยนแปลง ในบริบทของการจ้างงาน แรงงานอาจมีความเคยชินและยึดติดกับอาชีพที่ทำอยู่ในปัจจุบันหรือยึดติดกับสถานที่ทำงานหรือสภาพแวดล้อมในการทำงานที่เคยชินจึงไม่มีแรงจูงใจที่จะแสวงหางานใหม่

(ง) Reference Point Bias และ Peer Effects หมายถึงพฤติกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากพฤติกรรมของบุคคลที่อยู่แวดล้อม อาทิ ครอบครัวหรือเพื่อนบ้าน หรือบุคคลที่มีสถานะทางเศรษฐกิจหรือสังคมใกล้เคียงกัน อาทิ เพื่อนร่วมงาน ในบริบทของการจ้างงาน แรงงานอาจเปรียบเทียบสถานการณ์ทำงานของตนเองกับเพื่อนบ้านหรือเพื่อนร่วมงาน หากเห็นว่าบุคคลรอบตัวมีความตระหนักถึงความเสี่ยงในการสูญเสียงานและตื่นตัวในการหางานหรือฝึกฝนทักษะใหม่หรือพบว่ามีบุคคลใกล้เคียงตัวสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้ำก็มีแนวโน้มที่จะตื่นตัวและปฏิบัติตาม แต่หากบุคคลรอบตัวไม่มีคนสูญเสียงาน เปลี่ยนงานหรือฝึกทักษะใหม่ก็อาจขาดความตระหนักรู้และขาดแรงจูงใจที่จะเปลี่ยนงานเช่นกัน

(จ) Trust หมายถึงความไว้วางใจโดยในบริบทของการศึกษานี้จะมุ่งเน้นไปที่ความไว้วางใจที่มีต่อหน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินนโยบายส่งเสริมให้แรงงานตระหนักรู้ถึงความเสี่ยงในการสูญเสียงานและฝึกฝนทักษะใหม่ที่สอดคล้องกับความต้องการแรงงานในอนาคต โดยในบางกรณี แรงงานอาจขาดความเชื่อมั่นในข้อมูลที่หน่วยงานภาครัฐเผยแพร่ เช่น ไม่เชื่อข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐที่บ่งชี้ว่าอาชีพที่ทำอยู่กำลังจะถูกแทนที่ด้วยหุ่นยนต์ ขณะที่ในบางกรณี แรงงานอาจขาดความไว้วางใจในเจตนาในการสื่อสารของหน่วยงานรัฐ นอกจากนี้ ยังมีความเป็นไปได้ที่แรงงานจะเชื่อถือข้อมูลที่จับต้องได้จากคนใกล้ชิด เช่น ครอบครัวหรือคนในสังคมใกล้ชิดมากกว่าข้อมูลที่มาจากการสื่อสารที่จับต้องได้ยาก

สำหรับงานศึกษาฉบับนี้ คณะผู้วิจัยมุ่งทำการศึกษาเชิงปริมาณจากข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรซึ่งเป็นการประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวจากทุนชีวิตเป็นหลัก โดยผลการศึกษาที่ได้จะเป็นข้อมูลเบื้องต้นเพื่อต่อยอดไปสู่การศึกษาเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับแรงงานในกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและมีความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าเป็นพิเศษ เพื่อทำความเข้าใจถึงลักษณะของผลกระทบและข้อจำกัดในการปรับตัวของแรงงานต่อไป

3.1.3 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาแรงงานในกลุ่มอาชีพที่มีความเปราะบางและกลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงสูญเสียงานจะใช้ข้อมูลพื้นฐานของแรงงานในระดับจุลภาคจากรายงานการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2562 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เนื่องจากสำนักงานสถิติแห่งชาติจัดทำรายงานการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ทุกไตรมาส คณะผู้วิจัยจะใช้ผลการศึกษาจากผลเฉลี่ยรายปีของข้อมูลรายไตรมาส ข้อมูลจากรายงานการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรมีแรงงานตัวแทนในไตรมาสที่ 1 เป็นจำนวน 144,839 คน มีแรงงานตัวแทนในไตรมาสที่ 2 เป็นจำนวน 151,163 คน มีแรงงานตัวแทนในไตรมาสที่ 3 เป็นจำนวน 154,552 คน และมีแรงงานตัวแทนในไตรมาสที่ 4 เป็นจำนวน 146,474 คน โดยข้อมูลของแรงงานตัวแทนจะถูกคูณด้วยตัวถ่วงน้ำหนักที่ถูกจัดทำโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติเพื่อให้ข้อมูลสะท้อนถึงโครงสร้างแรงงานของไทยทั้งหมด

สำหรับตัวแปรด้านลักษณะของแรงงานที่ศึกษาประกอบไปด้วยเพศของแรงงาน อายุของแรงงาน พื้นที่ที่ตั้งของครัวเรือน (ภาค) และการศึกษาสูงสุดของแรงงาน การแบ่งกลุ่มในภายใต้ลักษณะแรงงานแต่ละลักษณะเป็นไปตามรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 3.1 การจำแนกแรงงานตามลักษณะของแรงงานไทย

เพศ	ชาย หญิง	ระดับการศึกษา	ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย อุดมศึกษา
ช่วงอายุ	15-20	ภูมิภาคที่อยู่อาศัย	กรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้
	21-25		
	26-30		
	31-35		
	36-40		
	41-45		
	46-50		
	51-55		
	56-60		
	61-65		
	65-70		
	71-75		

สำหรับการแบ่งกลุ่มอาชีพ แรงงานจะถูกแบ่งกลุ่มออกตามอาชีพโดยอ้างอิงจากการจัดประเภทมาตรฐานอาชีพสากลประจำปี ค.ศ. 2008 (International Standard Classification of Occupation: ISCO-08) ที่ความละเอียดระดับรหัสอาชีพหลัก โดยสามารถจัดกลุ่มรวมในระดับหมวดใหญ่ได้ 9 หมวดใหญ่ตามตารางที่ 3.2

ตาราง 3.2 การจำแนกแรงงานตามอาชีพ (หมวดใหญ่)

หมวดใหญ่ 1	ผู้จัดการ ข้าราชการระดับอาวุโส และผู้บัญญัติกฎหมาย
หมวดใหญ่ 2	ผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ
หมวดใหญ่ 3	เจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ
หมวดใหญ่ 4	เสมียน
หมวดใหญ่ 5	พนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า
หมวดใหญ่ 6	ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้ และประมง
หมวดใหญ่ 7	ช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง
หมวดใหญ่ 8	ผู้ควบคุมเครื่องจักรโรงงานและเครื่องจักร และผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ
หมวดใหญ่ 9	ผู้ประกอบอาชีพงานพื้นฐาน

สำหรับการประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทยในเชิงปริมาณ คณะผู้วิจัยประเมินระดับของทุนชีวิตที่เอื้อให้เกิดหรือสนับสนุนให้เกิดการปรับตัวของแรงงานจากข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ประจำปี 2562 ที่จัดทำโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ โดยการศึกษาจะมุ่งความสนใจไปที่ทุนชีวิตที่สามารถวัดได้จากข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ได้แก่ ระดับของทุนมนุษย์ ทุนทางการเงินและทุนทางสังคม โดยคณะผู้วิจัยได้คำนวณดัชนีชีวิตทุนชีวิตในมิติต่างๆ ที่กล่าวมาดังนี้

ทุนมนุษย์ ใช้ดัชนีตัวแทน 2 ดัชนี ได้แก่ สัดส่วนแรงงานที่มีอายุเท่ากับหรือน้อยกว่า 35 ปี และ สัดส่วนแรงงานที่จบการศึกษาสูงสุดในระดับอุดมศึกษาหรือสูงกว่า (ร้อยละ) โดยมีกรอบแนวคิดที่ว่าแรงงานที่มีอายุน้อยหรือมีการศึกษาอยู่ในระดับสูงจะมีความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวรับกับผลกระทบเชิงลบทางเศรษฐกิจจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าได้ดีกว่าแรงงานที่มีอายุมากหรือมีการศึกษาน้อย อนึ่ง การศึกษาเชิงปริมาณไม่ได้ศึกษาปัจจัยทางด้านทักษะและประสบการณ์ของแรงงาน เนื่องจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรไม่มีข้อมูลที่สะท้อนปัจจัยทางด้านทักษะและประสบการณ์ของแรงงานที่มีคุณภาพและมีความครอบคลุมเพียงพอ

ทุนทางการเงิน ใช้ค่าแรงเฉลี่ยรายเดือนเป็นดัชนีตัวแทน โดยมีกรอบแนวคิดที่ว่าแรงงานที่ได้รับค่าแรงในอัตราที่สูงจะมีความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวรับกับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วย หุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าได้ดีกว่าแรงงานที่ได้รับค่าแรงในอัตราที่ต่ำกว่า

ทุนทางสังคม ใช้สัดส่วนแรงงานที่มีสมาชิกครัวเรือนอยู่ในภาวะพึ่งพิงไม่เกิน 1 คน เป็นดัชนีตัวแทน โดยมีโดยผู้ที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงหมายถึงรวมถึงเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปีและผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ภายใต้กรอบแนวคิดว่าการะหน้าที่ในการดูแลสมาชิกครัวเรือนที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงเป็นข้อจำกัดในการปรับตัวรับกับ

ความเสี่ยงทางเศรษฐกิจและการจ้างงาน ดังนั้น แรงงานที่อยู่ในครัวเรือนที่มีสมาชิกครัวเรือนอยู่ในภาวะพึ่งพิงเป็นจำนวนมากกว่า 1 คนจะมีความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวรับมือกับผลกระทบเชิงลบทางเศรษฐกิจจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าได้น้อยกว่าแรงงานที่อาศัยอยู่กับในครัวเรือนที่มีสมาชิกที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงเป็นจำนวนน้อยกว่า อนึ่ง การศึกษาเชิงปริมาณไม่ได้ครอบคลุมปัจจัยทางด้านเครือข่ายสังคมของแรงงาน เนื่องจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรไม่มีข้อมูลที่สะท้อนถึงคุณภาพของเครือข่ายทางสังคมที่ครอบคลุมเพียงพอ

ทั้งนี้ เนื่องจากสำนักงานสถิติแห่งชาติจัดทำรายงานการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรทุกไตรมาส คณะผู้วิจัยจะใช้ผลการศึกษาจากผลเฉลี่ยรายปีของข้อมูลรายไตรมาสเป็นหลัก นอกจากนี้ ข้อมูลของแรงงานตัวแทนจะถูกคูณด้วยตัวถ่วงน้ำหนักที่ถูกจัดทำโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติเพื่อให้ข้อมูลสะท้อนถึงโครงสร้างแรงงานของไทยทั้งหมด

3.2 การศึกษาเชิงคุณภาพถึงผลกระทบ รูปแบบการปรับตัวและข้อเสนอแนะในการปรับตัว

3.2.1 คำถามในการเสวนาโต้ะกลม

ในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการเพื่อแก้ไขและรับมือสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ในท้องถิ่น คณะผู้วิจัยใช้วิธีการจัดการประชุมเพื่อพบปะกับผู้บริหารระดับนโยบายทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนในรูปแบบการเสวนาโต้ะกลมโดยได้คัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้บริหารจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการช่วยเหลือ บรรเทา ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐ อาทิ ธนาคารแห่งประเทศไทย สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานแรงงาน กระทรวงแรงงาน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น โรงพยาบาลขอนแก่น สำนักงานพาณิชย์ องค์การบริหารส่วนจังหวัด และองค์การบริหารส่วนตำบล ภาคเอกชน อาทิ หอการค้าไทย สมาคมส่งเสริมผู้ประกอบการไทย สมาคมผู้ผลิตและผู้ส่งออกสินค้าหัตถกรรมภาคเหนือ บจก.สหพานิช เชียงใหม่ สมาคมการค้าส่งเสริมทรัพยากรจังหวัดเชียงใหม่ ชมรมผู้ประกอบการค้าอาหารจังหวัดขอนแก่น โรงแรม Life is Good และ Pacific Place วิทยาลัยเทคโนโลยีวิศวกรรมแหลมฉบัง เครือข่ายเศรษฐกิจและทุนชุมชนภาคใต้ บริษัท ศิริภัณฑ์ กรุ๊ป จำกัด บริษัท เซาท์เทอร์น ซีฟู้ด โปรดักส์ จำกัด และสำนักงานเทศบาลนครสงขลา

ในการนี้ คณะผู้วิจัยได้พัฒนาแนวคำถามสำหรับการประชุมโต้ะกลม และได้มีการหารือเพื่อปรับปรุงแนวคำถามดังกล่าวกับคณะผู้บริหาร และที่ปรึกษาของสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระฯ โดยแนวคำถามประกอบด้วย

1. สถานการณ์ก่อน COVID-19 เป็นอย่างไร และประชาชนในจังหวัดของท่านได้รับผลกระทบจากสถานการณ์นี้ในระดับที่มากกว่า น้อยกว่า หรือพอๆ กัน กับจังหวัดใกล้เคียง

2. กลุ่มใดที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด (กลุ่มใดในที่นี้อาจหมายถึง กลุ่มอายุ กลุ่มอาชีพ ฯลฯ)
3. หน่วยงานของท่านได้มีการดำเนินการอย่างไรเพื่อเยียวยา และแก้ไขสถานการณ์
4. จังหวัดของท่านมีจุดแข็ง หรือจุดอ่อนอะไรในการรับมือกับสถานการณ์
5. จากนั้นไปจังหวัดของท่านควรมีแนวทางอย่างไรเพื่อรองรับสถานการณ์ในอีก 2-3 ปี ข้างหน้า

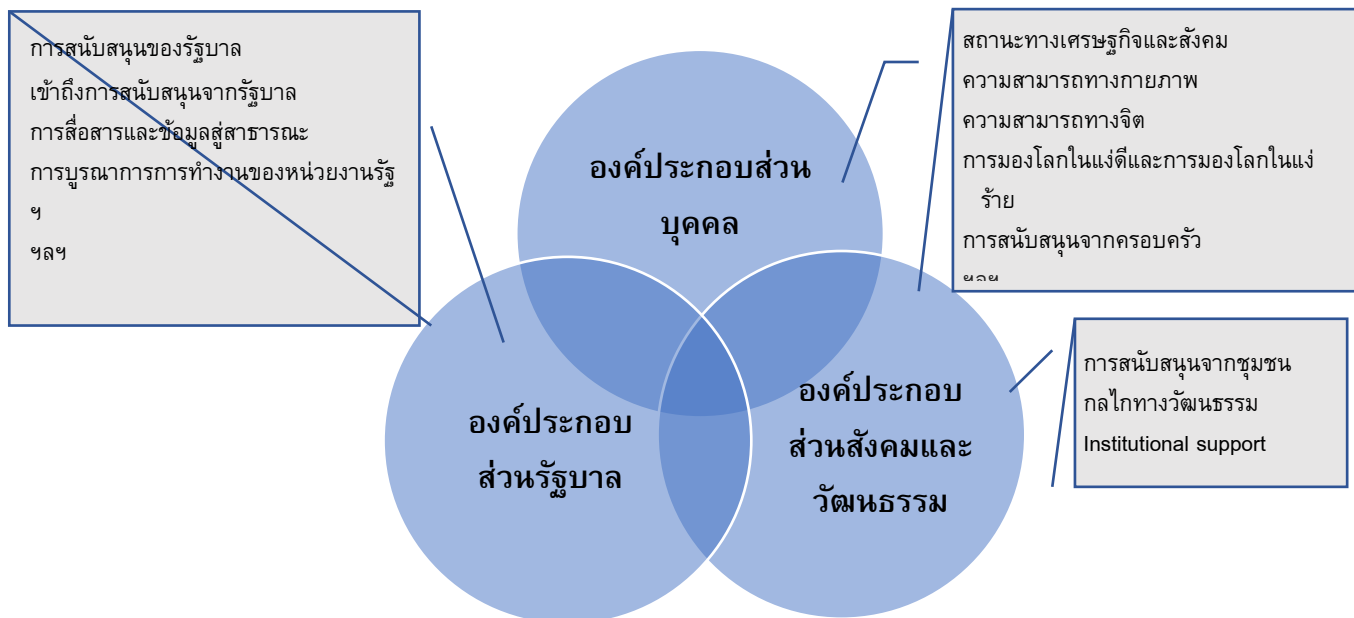
อย่างไรก็ดีแนวคำถามผู้ดำเนินรายการได้ปรับตามลักษณะของพื้นที่ที่ดำเนินการเสวนา ซึ่งรายชื่อผู้เข้าร่วมสัมมนาแสดงไว้ในภาคผนวก ก

3.2.2 แบบสัมภาษณ์การสนทนากลุ่ม

ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเกี่ยวกับผลกระทบและแนวทางการปรับตัวของประชาชนซึ่งมีความหลากหลายทั้งในมิติของความสามารถในการปรับตัว ระดับเศรษฐกิจสังคม ระดับการศึกษา ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่เกิดจากการพูดคุยแบ่งปันประสบการณ์ระหว่างกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีลักษณะร่วมในมิติต่างๆ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุม และลึกซึ้ง โดยจัดการสนทนากลุ่มทั้งสิ้น 19 กลุ่ม ใน 5 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคใต้ เมื่อวันที่ 27-28 สิงหาคม 2563 ที่หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2563 ที่จังหวัดขอนแก่น ภาคเหนือ เมื่อวันที่ 29 กันยายน 2563 ที่จังหวัดเชียงใหม่ ภาคตะวันออก เมื่อวันที่ 7-8 ตุลาคม 2563 ที่จังหวัดชลบุรี และกรุงเทพฯ และปริมณฑล เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2563 โดยในการสนทนากลุ่มแต่ละครั้งมีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มกลุ่มละ 8-10 คน รวมผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มทั้งสิ้น 161 คน ใช้เวลาในการสนทนากลุ่มละ 2 – 2.30 ชั่วโมง โดยมีนักวิจัยของโครงการทำหน้าที่เป็นผู้นำสนทนากลุ่ม (Moderator) และนักวิจัยผู้ช่วยทำหน้าที่อัดเสียง จดบันทึกประเด็น และดูแลความเรียบร้อยทั้งช่วงก่อนและระหว่างสนทนากลุ่ม

ในการพัฒนาแนวคำถามสำหรับผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม (Moderator's guide) คณะผู้วิจัยได้ปรับปรุงจากกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวในภาวะวิกฤติของ Deluca, C., Godden, L., Hutchinson, N. L., & Versnel, J. (2015) ซึ่งแนวคำถามจะมุ่งเน้นไปที่การปรับตัว (Resilience) ของกลุ่มตัวอย่างที่สามารถปรับตัวให้รอดพ้นกับสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ได้มากน้อยแค่ไหน โดยมีองค์ประกอบสำคัญของประเด็นการปรับตัว 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ส่วนบุคคล (Individual Domain) 2) ส่วนรัฐบาล (Political Domain) 3) ส่วนสังคม และวัฒนธรรม (Social & Cultural Domain) ดังแสดงในภาพประกอบ 3.2

รูป 3.2 กรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนา Moderator's guide ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ

ที่มา: DeLuca, C., Godden, L., Hutchinson, N. L., & Versnel, J. (2015)

แนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม ครึ่งนี้แบ่งออกเป็น 6 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 การแนะนำความเป็นมาของการสนทนากลุ่ม การแนะนำตัวผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มและผู้ช่วย รวมทั้งผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม ส่วนที่ 2 เป็นส่วนที่เกี่ยวกับการบอกกล่าวความในใจและความรู้สึกเกี่ยวกับ COVID-19 ส่วนที่ 3 บทบาทการทำงานของภาครัฐทั้งในระดับประเทศ และระดับท้องถิ่น ส่วนที่ 4 มิติต่าง ๆ ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ส่วนที่ 5 มิติส่วนบุคคลในการรับมือกับสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาและส่วนสุดท้ายเป็นส่วนสรุป กำหนดกรอบเวลาในการสนทนากลุ่ม กลุ่มละ 120 นาที ทั้งนี้รายละเอียดของแบบสัมภาษณ์แสดงในภาคผนวก ข

เกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการดำเนินการสนทนากลุ่ม

คณะผู้วิจัยได้ทำการกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยนำหลักการคัดเลือกจากการศึกษาในระยะที่ 1 ที่ทำการศึกษาในกลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงจะสูญเสียงาน แรงงานถูกแบ่งกลุ่มออกตามอาชีพโดยอ้างอิงจากการจัดประเภทมาตรฐานอาชีพสากลประจำปี ค.ศ. 2008 (International Standard Classification of Occupation: ISCO-08) ซึ่งได้ทำการประเมินผลกระทบและจำแนกแรงงานตามระดับผลกระทบ โดยคณะผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจากสำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระฯ และธนาคารแห่งประเทศไทย ในการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ได้รับผลกระทบอย่างมากจาก COVID-19 และมีความ

เสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงาน จากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า (สีแดง) กลุ่มที่ 2 มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า (สีม่วง) และกลุ่มที่ 3 ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของ COVID-19 แต่มีความเสี่ยงน้อยที่จะสูญเสียงาน จากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า โดยตั้งเกณฑ์การคัดเลือกเป็น 6 มิติ ได้แก่ ความรุนแรงของผลกระทบ ระดับการศึกษา เพศ การปรับตัว พื้นที่ที่อยู่อาศัย และอายุ โดยมีรายละเอียด ดังตาราง ที่ 3.3 - 3.4 ต่อไปนี้

ตาราง 3.3 เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลในการดำเนินการสนทนากลุ่ม กลุ่มที่ 1 : ผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจาก COVID-19 และมีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงาน จากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า (สีแดง)

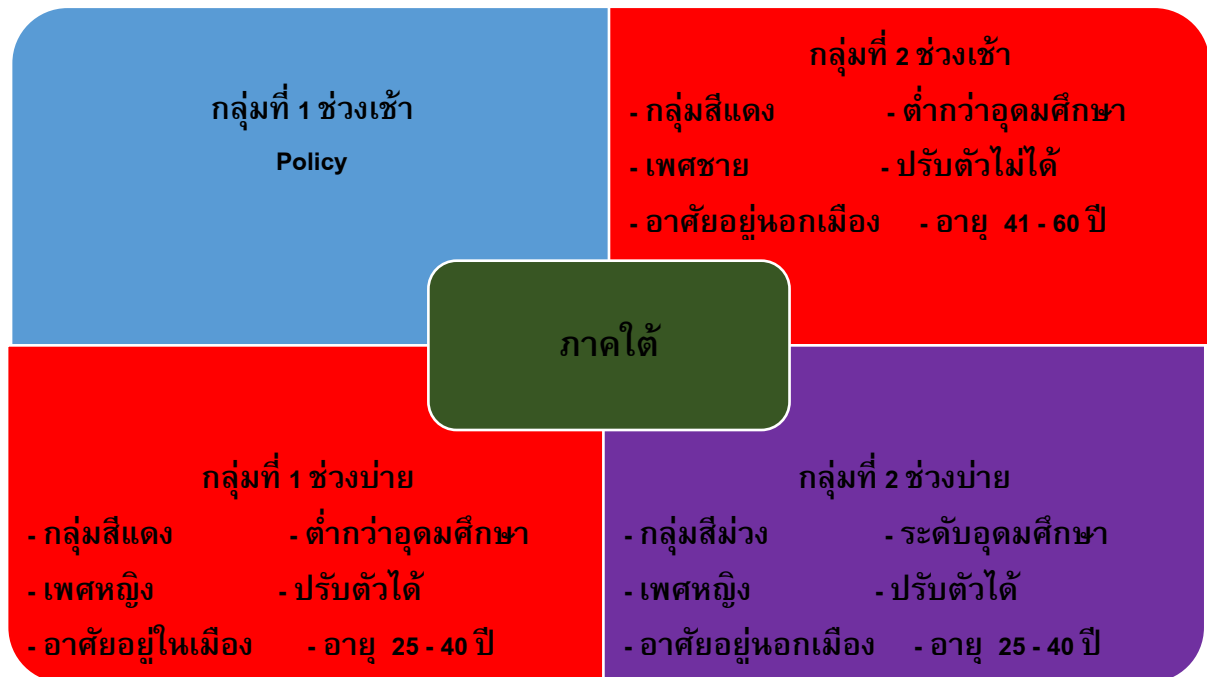
กลุ่มที่ 1: ได้รับผลกระทบอย่างมากจาก COVID-19 และมีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงาน จากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า (สีแดง)						
มิติที่ 1 ความรุนแรงของ ผลกระทบ	มิติที่ 2 ระดับการศึกษา	มิติที่ 3 เพศ	มิติที่ 4 การ ปรับตัว	มิติที่ 5 พื้นที่ที่อยู่อาศัย	มิติที่ 6 อายุ	
					25 - 40 ปี	41 - 60 ปี
ได้รับผลกระทบทั้ง ในระยะสั้นจาก COVID-19 และใน ระยะยาวจาก เทคโนโลยี	ต่ำกว่าอุดมศึกษา	ชาย	ปรับตัวได้	ในเมือง		1
				นอกเมือง	1	
		หญิง	ปรับตัวไม่ได้	ในเมือง	1	
				นอกเมือง		1
			ปรับตัวได้	ในเมือง	1	
			ปรับตัวไม่ได้	ในเมือง	1	1
				นอกเมือง	1	
	จำนวนกลุ่ม				5 กลุ่ม กลุ่มละ 6-10 คน	3 กลุ่ม กลุ่มละ 6-10 คน

ตาราง 3.4 เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลในการดำเนินการสนทนากลุ่ม กลุ่มที่ 2 มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า (สีม่วง)

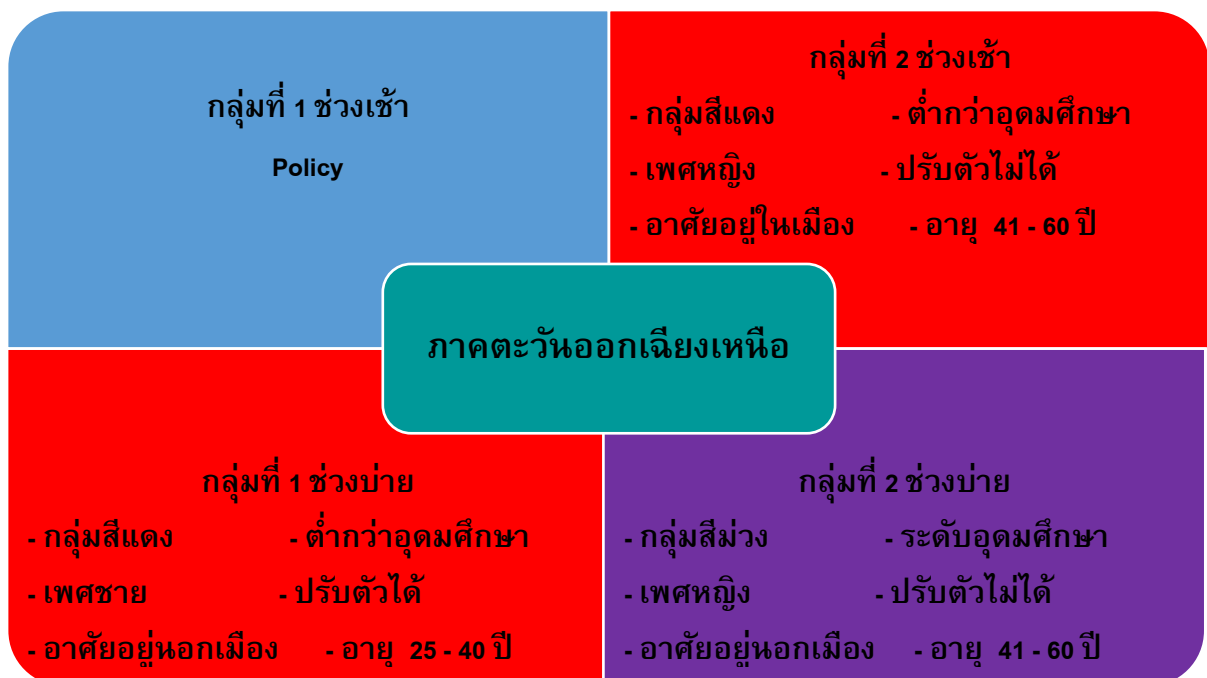
กลุ่มที่ 2 มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์ และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า (สีม่วง)						
มิติที่ 1 ความรุนแรงของ ผลกระทบ	มิติที่ 2 ระดับการศึกษา	มิติที่ 3 เพศ	มิติที่ 4 การปรับตัว	มิติที่ 5 พื้นที่ที่อยู่ อาศัย	มิติที่ 6 อายุ	
					25 - 40 ปี	41 - 60 ปี
ได้รับผลกระทบใน ระยะยาวจาก เทคโนโลยี	อุดมศึกษา	ชาย	ปรับตัวได้	ในเมือง		1
			ปรับตัวไม่ได้	ในเมือง		1
				นอกเมือง	1	
		หญิง	ปรับตัวได้	ในเมือง		1
			ปรับตัวไม่ได้	นอกเมือง	1	
				นอกเมือง	1	1
	จำนวนกลุ่ม				3 กลุ่ม กลุ่มละ 6-10 คน	5 กลุ่ม กลุ่มละ 6-10 คน

จากนั้นคณะผู้วิจัยได้จัดแบ่งผู้ให้ข้อมูลในแต่ละภาคตามกรอบการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 5 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคใต้ (สงขลา) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ขอนแก่น) ภาคเหนือ (เชียงใหม่) ภาคกลาง (ชลบุรี) และกรุงเทพมหานคร โดยมีกรอบในการแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังแสดงในภาพที่ 3.3

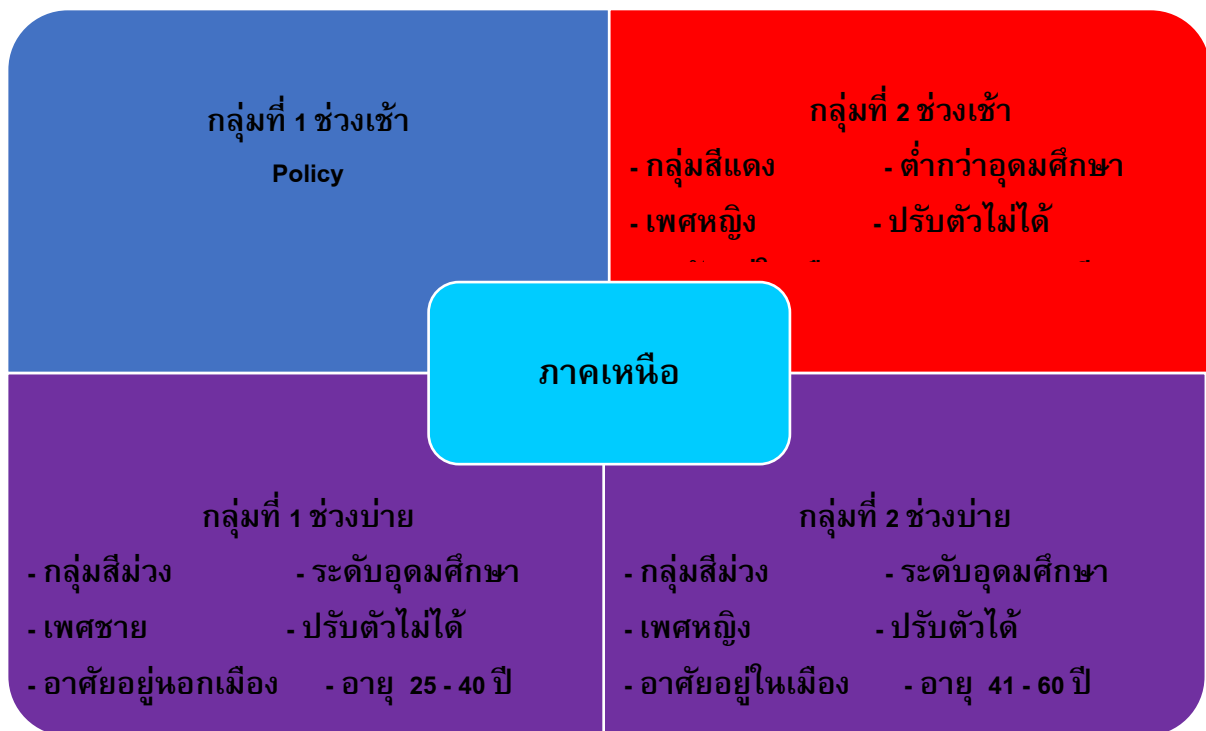
รูป 3.3 การแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลภาคใต้

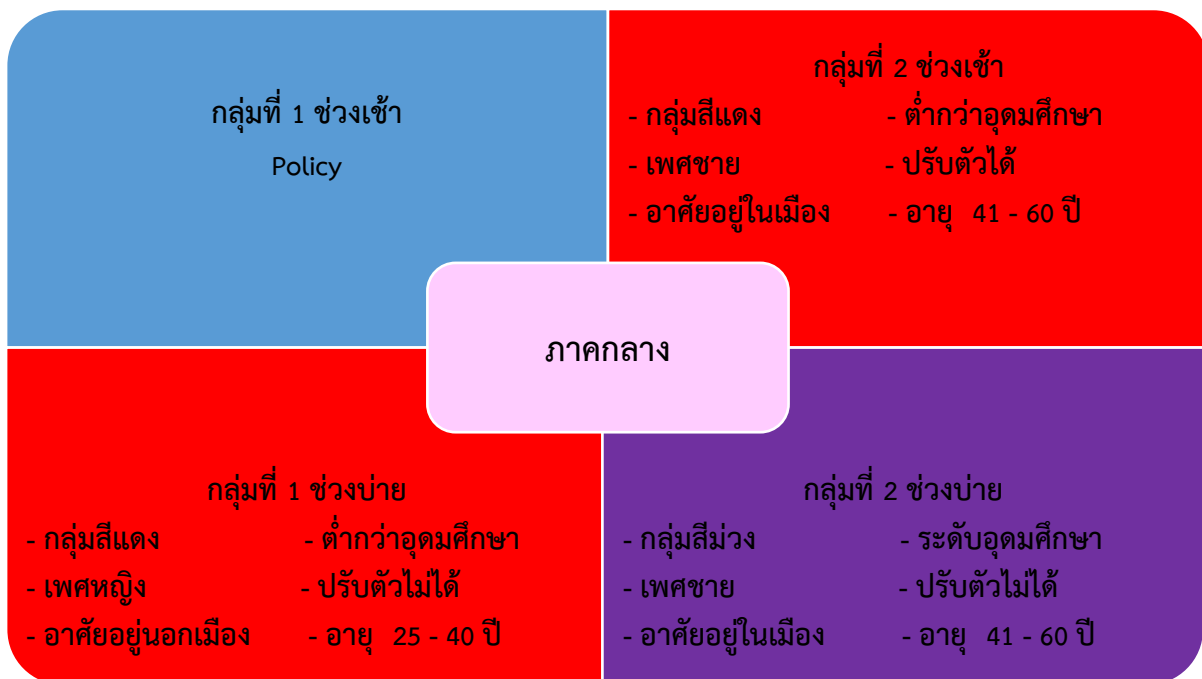
รูป 3.4 การแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

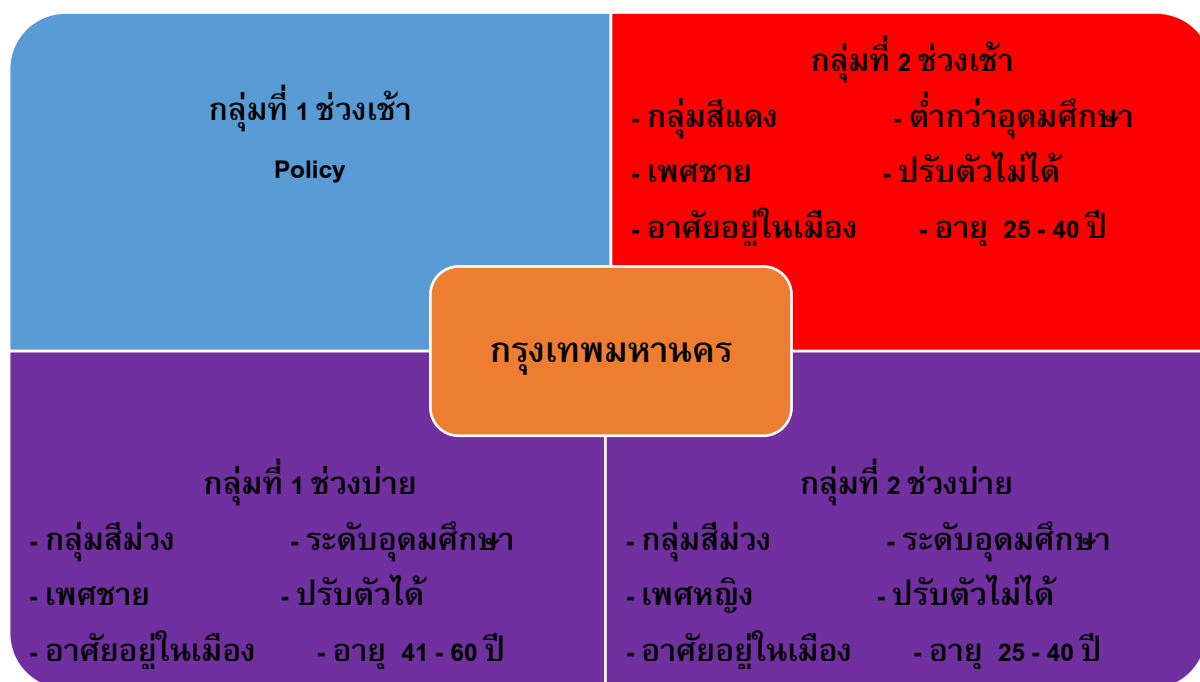
รูป 3.5 การแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลภาคเหนือ

รูป 3.6 การแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลภาคกลาง

รูป 3.7 การแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกรุงเทพมหานคร

3.2.3 แบบสอบถามเชิงสำรวจ

คณะผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามเพื่อให้ได้รับข้อมูลจากผู้ที่ได้รับผลกระทบจริงซึ่งเป็นข้อมูลปฐมภูมิโดยนำมาอภิปรายร่วมกับข้อมูลทุติยภูมิในระยะที่ 1 และการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพในระยะที่ 2 เพื่อให้ได้ภาพรวมผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในบริบทโลกก่อนและหลังวิกฤติการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาต่อแรงงานไทย ซึ่งศึกษาด้วยวิธีการทบทวนวรรณกรรมปริทัศน์ และการศึกษาเชิงปริมาณ (สมประวิณ มันประเสริฐ และคณะ, 2563) คณะผู้วิจัยจึงได้สร้างเครื่องมือแบบสอบถามเชิงสำรวจโดยได้รับความร่วมมือในการสรรหากลุ่มตัวอย่างและกระจายการเก็บข้อมูลจากธนาคาร ธกส. เนื่องจากธนาคาร ธกส. เป็นสถาบันการเงินของภาครัฐซึ่งเป็นแหล่งกระจายความช่วยเหลือไม่ใช่เฉพาะอาชีพเกษตรกรแต่ให้ความช่วยเหลือกับประชากรทุกกลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาโดยได้กระจายความช่วยเหลือไปตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้กำหนดประชากรที่ใช้ในการศึกษารั้งนี้ เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดซึ่งมีฐานข้อมูลจากสินเชื่อธนาคาร ธกส. จำนวน 2 ล้านคนทั่วประเทศ โดยคณะผู้วิจัยได้คำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างตามสูตรของ ทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973: 1089) ไว้ดังนี้

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

เมื่อ	n	คือ	จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการ
	N	คือ	จำนวนลูกค้าสินเชื่อฉุกเฉินทั้งหมด
	e	คือ	ความคลาดเคลื่อนที่ยอมให้เกิดขึ้นได้ (ร้อยละ 3 หรือ 0.03)

จากสูตรสามารถคำนวณจำนวนตัวอย่าง (ขั้นต่ำ) ที่ค่าความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ความคลาดเคลื่อนไม่เกินร้อยละ 3 จะได้จำนวนตัวอย่างเท่ากับ 1,066.54 ตัวอย่าง โดยทำการเก็บข้อมูลออนไลน์ซึ่งเป็นฐานข้อมูลสินเชื่อฉุกเฉินของธนาคาร ธกส. อย่างไรก็ตามเพื่อความสมบูรณ์ของการวิจัย และความน่าเชื่อถือของข้อมูล คณะผู้วิจัยได้ตั้งเป้าหมายในการเก็บกลุ่มตัวอย่างเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 1,495 คน เพื่อไว้สำหรับการตอบกลับที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งมีการตอบกลับที่ไม่สมบูรณ์จำนวน 29 ตัวอย่าง ดังนั้นแบบสอบถามที่สมบูรณ์มีจำนวน 1,466 ตัวอย่าง

กรอบการพัฒนาแบบสอบถาม

การพัฒนาแบบสอบถามในครั้งนี้คณะผู้วิจัยในระยะที่ 2 ได้ร่วมมือกับคณะผู้วิจัยในระยะที่ 1 ด้วยการประชุมออนไลน์ผ่านโปรแกรม Zoom (เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2563 เวลา 15.00-18.00 น.) และได้ร่วมหารือเพื่อออกแบบแนวคำถามของแบบสอบถาม โดยมีผู้เข้าร่วมการประชุมประกอบด้วย 3 คณะทำงาน คือ คณะผู้วิจัยระยะที่ 2 คณะผู้วิจัยระยะที่ 1 และคณะทำงานจากไทยพับลิก้า โดยมีรายนาม ดังนี้

- 1) รองศาสตราจารย์ ดร. กุลทิพย์ ศาสตระรุจิ
- 2) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภูเบศร์ สมุทรจักร
- 3) นางสาวบุญลาภ ภูสุวรรณ และคณะทำงาน
- 4) รองศาสตราจารย์ ดร. สมประวิณ มั่นประเสริฐ
- 5) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เนื่อแพร เล็กเฟื่องฟู
- 6) ดร. ณชา อนันต์โชติกุล
- 7) นายประสิทธิชัย เดชขำ

หลังการประชุมคณะผู้วิจัยระยะที่ 2 ได้นำข้อมูลมาสร้างเป็นแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ ผ่าน google forms โดยแบบสอบถามนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบและอุปสรรคในการปรับตัวจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาโดยแบบสอบถาม แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปส่วนบุคคล

ส่วนนี้เป็นข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ได้รับผลกระทบ โดยแบบสอบถามมีลักษณะให้เติมคำลงในช่องว่าง และเลือกตอบ มีทั้งหมด 15 ข้อ ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพที่สร้างรายได้ก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ระดับการศึกษา ภูมิลำเนาของท่าน จังหวัดที่ท่านทำงาน (ก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา) อาชีพหลัก อาชีพเสริม การอยู่ในระบบประกันสังคม รายได้ต่อเดือนโดยประมาณ (ก่อนกุมภาพันธ์ 2563) รายได้ต่อเดือนโดยประมาณ (ช่วงเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา) ระดับของผลกระทบจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโร

นาภาระที่ต้องรับผิดชอบอย่างดู ผลกระทบที่ได้รับ บุคคลที่มีบทบาทในการแก้ปัญหา อาชีพที่ตั้งใจอยากจะทำจากนี้ ทักษะและความรู้ใหม่ที่ต้องการ

ส่วนที่ 2 อุปสรรคต่อการปรับตัวจากสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

โดยแบบสอบถามมีลักษณะแบบเลือกตอบ มีข้อคำถามในส่วนนี้ทั้งหมด 4 ข้อ ได้แก่ เหตุผลส่วนตัว เหตุผลด้านการเงิน เหตุผลทางสังคม และเหตุผลด้านทัศนคติ ซึ่งรายละเอียดของแบบสอบถามแสดงในภาคผนวก ก

3.2.4 จริยธรรมการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ขอจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยได้รับอนุมัติเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2563 จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล หมายเลข COA.No. 2020/08-360 เป็นที่เรียบร้อย โดยมีเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์การสนทนากลุ่ม และแบบสอบถามเชิงสำรวจ คณะผู้วิจัยมีการพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล โดยก่อนทำการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างความสัมพันธ์อันดีเพื่อให้เกิดความไว้วางใจระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูล และสอบถามความสมัครใจในการเข้าร่วมวิจัยจากผู้ให้ข้อมูลทุกรายโดยมีเอกสารให้เซ็นยินยอมการให้ข้อมูล เอกสารลงนามยินยอมในการถ่ายภาพ และเอกสารกรอกข้อมูลส่วนบุคคลของแต่ละคนเป็นลายลักษณ์อักษร จากนั้นผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัย ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล การขออนุญาตจรรยาบรรณจากการสัมภาษณ์และบันทึกเสียงขณะสัมภาษณ์ การมีสิทธิในการตอบหรือไม่ตอบคำถามของผู้วิจัย รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลได้ซักถามข้อข้องใจหรือสิ่งที่ เป็นข้อสงสัยเพิ่มเติมจนเข้าใจ และให้เวลาในการคิดทบทวน ก่อนตัดสินใจตอบคำถามและที่สำคัญผู้วิจัยต้องชี้แจงว่าจะไม่เปิดเผยข้อมูลใด ๆ ที่เกี่ยวข้องถึงผู้ให้ข้อมูล การนำเสนอผลการวิจัยนั้นชื่อบุคคลที่ให้ข้อมูลจะเป็นชื่อสมมติทั้งสิ้น นอกจากนี้ผู้วิจัยได้รักษาความลับของข้อมูล โดยเก็บไว้ในที่ปลอดภัยและผลการวิจัยถูกนำเสนอในภาพรวมและข้อมูลทั้งหมดใช้เพื่อประโยชน์ในเชิงวิชาการเท่านั้น

4. ผลการศึกษาถึงผลกระทบและความสามารถในการปรับตัว

4.1 ผลการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อระบุกลุ่มแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าโลก และการประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัว

4.1.1 โครงสร้างแรงงานไทย

ตารางที่ 4.1 แสดงโครงสร้างแรงงานไทยจากผลสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2562 โดยจำแนกตามกลุ่มอาชีพ การจำแนกพบว่าในปี พ.ศ. 2562 ประเทศไทยมีกำลังแรงงานเฉลี่ย 4 ไตรมาส จำนวน 37.76 ล้านคน โดยจำแนกแรงงานตามกลุ่มอาชีพตามการจัดประเภทอาชีพตามมาตรฐานสากลพบว่ากลุ่มอาชีพที่มีกำลังแรงงานมากที่สุดคือผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้และประมงเป็นจำนวน 10.8 ล้านคนหรือคิดเป็นร้อยละ 28.60 ของกำลังแรงงานเฉลี่ย 4 ไตรมาส กลุ่มอาชีพที่มีจำนวนแรงงานมากที่สุด

รองลงมาคือพนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า (ร้อยละ 20.17) และผู้ประกอบการอาชีพงานพื้นฐาน (ร้อยละ 11.67) ตามลำดับ

ตาราง 4.1 กำลังแรงงานไทยจำแนกตามกลุ่มอาชีพ

รหัสกลุ่มอาชีพ	กลุ่มอาชีพ	กำลังแรงงาน (คน)	สัดส่วนต่อกำลังแรงงาน (ร้อยละ)
1	ผู้จัดการ ข้าราชการระดับอาวุโสและผู้บัญญัติกฎหมาย	1,379,924	3.65
2	ผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ	2,123,452	5.62
3	เจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ	1,699,694	4.50
4	เสมียน	1,711,558	4.53
5	พนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า	7,615,408	20.17
6	ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้และประมง	10,800,000	28.60
7	ช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง	4,268,269	11.30
8	ผู้ควบคุมเครื่องจักรโรงงานและเครื่องจักรและผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ	3,753,765	9.94
9	ผู้ประกอบการอาชีพงานพื้นฐาน	4,405,527	11.67
รวม		37,757,597	

ตารางที่ 4.2 และ 4.3 แสดงโครงสร้างแรงงานไทยจำแนกตามเพศและกลุ่มอายุตามลำดับ โดยการจำแนกแรงงานตามเพศพบความแตกต่างระหว่างสัดส่วนของแรงงานชายและหญิงในแต่ละกลุ่มอาชีพ โดยกลุ่มอาชีพที่มีสัดส่วนของแรงงานชายมากที่สุดคือกลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการผลิตนั้นคือกลุ่มอาชีพช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องและกลุ่มอาชีพผู้ควบคุมเครื่องจักรโรงงานและเครื่องจักร และผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบซึ่งมีสัดส่วนของแรงงานชายมากที่สุดที่ร้อยละ 74.21 และ 70.51 ในขณะที่กลุ่มอาชีพที่มีแรงงานหญิงมากที่สุดคือกลุ่มอาชีพเสมียนซึ่งมีสัดส่วนของแรงงานหญิงมากที่สุดที่ร้อยละ 70.07 สำหรับการจำแนกแรงงานตามกลุ่มอายุพบว่าแรงงานในแต่ละกลุ่มอาชีพมีโครงสร้างการกระจายตัวของช่วงอายุที่แตกต่างกัน โดยแรงงานในกลุ่มอาชีพผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้และประมงและกลุ่มอาชีพผู้จัดการ ข้าราชการระดับอาวุโส และผู้บัญญัติกฎหมายมีอายุเฉลี่ยสูงสุดที่ 47.87 และ 46.47 ปีตามลำดับ ขณะที่กลุ่มอาชีพเสมียนมีอายุเฉลี่ยต่ำสุดที่ 34.87 ปี

ตาราง 4.2 กำลังแรงงานไทยจำแนกตามเพศ

รหัสกลุ่มอาชีพ	กลุ่มอาชีพ (ร้อยละต่อกำลังแรงงาน)	เพศ (ร้อยละต่อแรงงานในกลุ่มอาชีพ)	
		ชาย	หญิง
1	ผู้จัดการ ข้าราชการระดับอาวุโส และผู้บัญญัติกฎหมาย (3.65)	64.91	35.09
2	ผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ (5.62)	39.03	60.97
3	เจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ (4.5)	46.47	53.53
4	เสมียน (4.53)	29.93	70.07
5	พนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า (20.17)	40.30	59.70
6	ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้ และประมง (28.6)	58.95	41.40
7	ช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง (11.3)	74.21	25.79
8	ผู้ควบคุมเครื่องจักรโรงงานและเครื่องจักร และผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ (9.94)	70.51	29.49
9	ผู้ประกอบการอาชีพงานพื้นฐาน (11.67)	52.34	47.66
รวม		54.51	45.59

ตาราง 4.3 กำลังแรงงานไทยจำแนกตามกลุ่มอายุ

รหัสกลุ่มอาชีพ	กลุ่มอาชีพ (ร้อยละต่อกำลังแรงงาน)	อายุเฉลี่ย	กลุ่มอายุ (ร้อยละต่อแรงงานในกลุ่มอาชีพ)											
			15-20	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	>71
1	ผู้จัดการ ข้าราชการระดับอาวุโส และผู้บัญญัติกฎหมาย (3.65)	46.47	0.17	1.57	5.51	8.55	14.27	14.26	18.92	17.13	12.84	3.79	1.82	0.72
2	ผู้ประกอบวิชาชีพด้านต่างๆ (5.62)	39.16	0.30	8.41	18.41	15.45	15.74	13.08	10.12	8.72	8.41	0.91	0.28	0.08
3	เจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ (4.5)	38.21	0.67	10.53	17.09	16.76	16.46	12.94	10.84	8.24	5.11	0.83	0.32	0.13
4	เสมียน (4.53)	34.87	1.62	14.79	23.02	19.08	16.47	9.73	7.16	4.70	3.01	0.31	0.06	0.03
5	พนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า (20.17)	41.93	3.15	10.24	11.83	11.01	11.58	11.50	12.31	10.65	8.40	4.92	2.57	1.13
6	ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้ และประมง (28.6)	47.87	2.75	6.02	6.01	6.11	7.84	10.43	13.81	14.47	14.03	10.36	5.62	1.96
7	ช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง (11.3)	41.21	3.27	10.37	11.66	11.72	12.52	12.90	12.22	9.78	7.77	4.29	2.21	0.72
8	ผู้ควบคุมเครื่องจักรโรงงานและเครื่องจักร และผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ (9.94)	38.28	2.66	11.68	15.62	14.62	14.70	13.22	12.15	7.68	4.68	1.99	0.83	0.13
9	ผู้ประกอบอาชีพงานพื้นฐาน (11.67)	40.18	5.99	11.83	11.45	10.63	11.12	11.75	12.50	10.46	7.84	4.05	1.66	0.49
	รวม		2.88	9.18	11.36	10.79	11.65	11.72	12.55	11.08	9.28	5.35	2.75	0.98

ตาราง 4.4 กำลังแรงงานไทยจำแนกตามภูมิภาคที่อยู่อาศัย

รหัสกลุ่มอาชีพ	กลุ่มอาชีพ (ร้อยละต่อกำลังแรงงาน)	ภูมิภาค (ร้อยละต่อแรงงานในกลุ่มอาชีพ)				
		กรุงเทพมหานคร	ภาคกลาง	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคใต้
1	ผู้จัดการ ข้าราชการระดับอาวุโส และผู้บัญญัติกฎหมาย (3.65)	29.77	32.51	9.54	19.24	8.94
2	ผู้ประกอบวิชาชีพด้านต่างๆ (5.62)	28.87	29.32	13.02	17.91	10.88
3	เจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ (4.5)	31.67	37.96	10.14	10.97	9.27
4	เสมียน (4.53)	26.69	38.74	11.30	13.36	9.92
5	พนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า (20.17)	18.44	32.96	14.67	19.55	14.38
6	ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้ และประมง (28.6)	0.30	16.12	22.79	42.73	18.42
7	ช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง (11.3)	14.24	37.54	16.52	19.52	12.18
8	ผู้ควบคุมเครื่องจักรโรงงานและเครื่องจักร และผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ (9.94)	17.57	55.70	8.20	12.28	6.25
9	ผู้ประกอบอาชีพงานพื้นฐาน (11.67)	12.79	34.81	18.52	20.33	13.55
	รวม	14.00	31.40	16.37	24.77	13.55

ตาราง 4.5 กำลังแรงงานไทยจำแนกตามระดับการศึกษา

รหัสกลุ่มอาชีพ	กลุ่มอาชีพ (ร้อยละต่อกำลังแรงงาน)	ระดับการศึกษา (ร้อยละต่อแรงงานในกลุ่มอาชีพ)			
		ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า	มัธยมศึกษาตอนต้น	มัธยมศึกษาตอนปลาย	อุดมศึกษาหรือสูงกว่า
1	ผู้จัดการ ข้าราชการระดับอาวุโส และผู้บัญญัติกฎหมาย (3.65)	16.51	8.61	23.59	51.29
2	ผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ (5.62)	1.66	1.53	7.43	89.37
3	เจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ (4.5)	5.05	5.07	32.61	57.27
4	เสมียน (4.53)	4.53	8.91	37.00	49.56
5	พนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า (20.17)	35.12	19.86	30.85	14.17
6	ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้ และประมง (28.6)	69.58	15.10	13.33	2.34
7	ช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง (11.3)	45.81	21.08	28.18	4.94
8	ผู้ควบคุมเครื่องจักรโรงงานและเครื่องจักร และผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ (9.94)	36.40	29.54	31.44	2.61
9	ผู้ประกอบอาชีพงานพื้นฐาน (11.67)	61.63	21.21	14.67	2.49
รวม		44.10	17.15	22.49	16.36

ตารางที่ 4.4 และ 4.5 แสดงโครงสร้างแรงงานไทยจำแนกตามภูมิภาคที่พำนักอาศัยและระดับการศึกษาตามลำดับ โดยโครงสร้างแรงงานจำแนกตามภูมิภาคสะท้อนโครงสร้างทางเศรษฐกิจของแต่ละภูมิภาค เช่น แรงงานส่วนใหญ่กลุ่มอาชีพผู้จัดการ ข้าราชการระดับอาวุโสและผู้บัญญัติกฎหมายและกลุ่มอาชีพผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ อยู่ในกรุงเทพมหานครและภาคกลาง ขณะที่กลุ่มอาชีพผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้ และประมงอยู่ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำหรับการกระจายตัวของแรงงานตามระดับการศึกษาสะท้อนลักษณะของอาชีพ เช่น กลุ่มอาชีพผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ และกลุ่มอาชีพเจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ มีสัดส่วนของแรงงานที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือสูงกว่าอยู่มากที่สุดที่ร้อยละ 89.37 และ 57.27 ตามลำดับ ขณะที่กลุ่มอาชีพผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้และประมงและกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพงานพื้นฐานมีสัดส่วนของแรงงานที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่าอยู่มากที่สุดถึง 69.58 และ 61.63 ตามลำดับ

4.1.2 ผลการระบุกลุ่มแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าโลก

ตารางที่ 4.6 แสดงลักษณะของแรงงานจำแนกตามผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าโดยผลการศึกษาลักษณะอาชีพและลักษณะของแรงงานในแต่ละกลุ่มมีดังนี้

(ก) กลุ่มที่ 1 กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา แต่มีความเสี่ยงน้อยที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า โดยมีอาชีพที่จัดอยู่ในกลุ่มจำนวน 166 อาชีพซึ่งครอบคลุมแรงงานจำนวน 12.20 ล้านคนหรือคิดเป็นร้อยละ 32.26 ของกำลังแรงงานไทย จากการจำแนกอาชีพตามหมวดใหญ่พบว่าแรงงานมาจากกลุ่มอาชีพช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง กลุ่มอาชีพพนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้าและผู้ประกอบการอาชีพงานพื้นฐานมากที่สุด โดยคิดเป็นร้อยละ 7.25 7.11 และ 7 ของกำลังแรงงานไทยตามลำดับ โดยอาชีพที่มีแรงงานมากที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ ผู้เลี้ยงปศุสัตว์และผลิตภัณฑ์นม (ร้อยละ 6.92 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม) พ่อครัวและแม่ครัว (6.11) และคนงานก่อสร้างอาคาร คนงานเรือขนอาคารและ คนงานแบกของในสถานที่ก่อสร้าง (4.67)

ตาราง 4.6 ลักษณะของแรงงานจำแนกตามผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์ และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า

ลักษณะ		กลุ่มที่ 1 กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา แต่มีความเสี่ยงน้อยที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า		กลุ่มที่ 2 กลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า		กลุ่มที่ 3 กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า	
		จำนวนแรงงาน (คน)	ร้อยละต่อแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม	จำนวนแรงงาน	ร้อยละต่อแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม	จำนวนแรงงาน	ร้อยละต่อแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม
เพศ	ชาย	7,144,402	58.55	1,630,257	34.11	496,880	39.22
	หญิง	5,057,676	41.45	3,148,706	65.89	770,162	60.78
ช่วงอายุ	15-20	442,834	3.63	102,858	2.15	39,917	3.15
	21-25	1,282,647	10.51	577,939	12.09	167,360	13.21
	26-30	1,526,242	12.51	832,022	17.41	186,359	14.71
	31-35	1,409,617	11.55	717,824	15.02	166,922	13.17
	36-40	1,499,018	12.28	722,970	15.13	180,500	14.25
	41-45	1,502,497	12.31	562,545	11.77	168,816	13.32
	46-50	1,484,773	12.17	481,761	10.08	141,087	11.14
	51-55	1,231,738	10.09	357,357	7.48	95,076	7.50
	56-60	980,942	8.04	242,982	5.08	64,941	5.13
	61-65	476,261	3.90	102,935	2.15	35,068	2.77
	65-70	227,385	1.86	51,380	1.08	13,425	1.06
	71-75	83,249	0.68	17,570	0.37	4,934	0.39
ระดับการศึกษา	ประถมศึกษา	5,523,065	45.26	980,340	20.51	448,636	35.41
	มัธยมศึกษาตอนต้น	2,552,383	20.92	598,582	12.53	284,028	22.42
	มัธยมศึกษาตอนปลาย	2,910,244	23.85	1,291,992	27.03	377,545	29.80
	อุดมศึกษา	1,216,386	9.97	1,908,049	39.93	156,833	12.38
ภูมิภาคที่อยู่อาศัย	กรุงเทพมหานคร	1,572,588	12.89	1,324,776	27.72	290,552	22.93
	ภาคกลาง	4,792,462	39.28	1,757,505	36.78	533,750	42.13
	ภาคเหนือ	1,706,524	13.99	515,850	10.79	131,096	10.35
	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2,628,241	21.54	700,574	14.66	189,969	14.99
	ภาคใต้	1,502,263	12.31	480,258	10.05	121,675	9.60
ทั้งประเทศ		12,202,078		4,778,963		1,267,042	

จากการศึกษาลักษณะของแรงงานในกลุ่มนี้พบว่าเป็นแรงงานชายมากกว่าแรงงานหญิงในสัดส่วนร้อยละ 58.55 ต่อร้อยละ 41.45 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม สำหรับช่วงอายุของแรงงานพบว่าแรงงานมีอายุกระจายตัวอยู่ในช่วงอายุ 21-55 ปีซึ่งคิดรวมเป็นร้อยละ 81.42 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม สำหรับระดับการศึกษาสูงสุดพบว่าแรงงานส่วนใหญ่จบการศึกษาสูงสุดในระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่าโดยคิดเป็นร้อยละ 45.26 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม ขณะที่แรงงานที่จบการศึกษาสูงสุดในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายคิดเป็นร้อยละ 20.92 และ 23.85 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม สำหรับภูมิภาคที่อยู่อาศัยพบว่าแรงงานส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภาคกลางโดยคิดเป็นร้อยละ 39.28 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม ตามมาด้วยภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยคิดเป็นร้อยละ 21.54 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม

เป็นที่น่าสังเกตว่าลักษณะของแรงงานสะท้อนลักษณะของแรงงานในกลุ่มอาชีพพนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า กลุ่มอาชีพช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องและกลุ่มอาชีพผู้ประกอบการอาชีพงานพื้นฐาน โดยสัดส่วนของแรงงานชายและหญิงที่มีความใกล้เคียงกันสะท้อนถึงการผสมกันระหว่างแรงงานกลุ่มอาชีพพนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงและแรงงานในกลุ่มอาชีพช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องและผู้ประกอบการอาชีพงานพื้นฐานซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานชาย นอกจากนี้ โครงสร้างอายุของแรงงานในกลุ่มยังสะท้อนการกระจายตัวของช่วงอายุของแรงงานของสามอาชีพหลักในกลุ่มซึ่งมีลักษณะการกระจายตัวในลักษณะเดียวกัน ในส่วนของระดับการศึกษาพบว่าผลการศึกษสะท้อนลักษณะของแรงงานในสามกลุ่มอาชีพหลักของกลุ่มซึ่งส่วนใหญ่จบการศึกษาสูงสุดในระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า

(ข) กลุ่มที่ 2 กลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า โดยมีอาชีพที่จัดอยู่ในกลุ่มจำนวน 81 อาชีพซึ่งครอบคลุมแรงงานจำนวน 4.78 ล้านคนหรือคิดเป็นร้อยละ 12.63 ของกำลังแรงงานไทย จากการจำแนกอาชีพตามหมวดใหญ่พบว่าแรงงานมาจากกลุ่มอาชีพเสมียนมากที่สุดโดยคิดเป็นร้อยละ 3.80 ของกำลังแรงงานไทย กลุ่มอาชีพที่มีแรงงานมากที่สุดรองลงมาคือพนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า กลุ่มอาชีพเจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ และผู้ประกอบวิชาชีพด้านต่างๆ โดยคิดเป็นร้อยละ 2.67 1.82 และ 1.71 ของกำลังแรงงานทั้งหมดตามลำดับ โดยอาชีพที่มีแรงงานมากที่สุด 5 อันดับแรก ได้แก่ พนักงานเคาน์เตอร์บริการอาหาร (ร้อยละ 18.34 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม) เสมียนทั่วไป (14.11) ผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องทางด้านบัญชี (9.17) ผู้ควบคุมเครื่องจักรเย็บผ้าและเครื่องจักรปักกลดลาย (8.57) และเสมียนคลังสินค้า (6.06)

จากการศึกษาลักษณะของแรงงานในกลุ่มนี้พบว่าเป็นแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชาย โดยมีสัดส่วนแรงงานหญิงสูงถึงร้อยละ 65.89 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม สำหรับช่วงอายุของแรงงานพบว่าการกระจายตัวอยู่ในช่วงอายุ 21-40 ปีซึ่งคิดรวมเป็นร้อยละ 59.65 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม โดยเฉพาะแรงงานที่มีอายุ 26-30 ปีซึ่งมีสัดส่วน 17.41 สำหรับระดับการศึกษาสูงสุดพบว่าแรงงานส่วนใหญ่จบการศึกษาสูงสุดในระดับอุดมศึกษาหรือสูงกว่าโดยคิดเป็นร้อยละ 39.93 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม ขณะที่แรงงานที่จบการศึกษาสูงสุดในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมีจำนวนมากที่สุดรองลงมาโดยคิดเป็นร้อยละ 27.03 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม สำหรับภูมิภาคที่อยู่อาศัยพบว่าแรงงานส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภาคกลางและกรุงเทพมหานครโดยคิดเป็นร้อยละ 36.78 และ 27.72 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่มตามลำดับ

จากอาชีพและลักษณะโดยรวมของแรงงานในกลุ่มพบว่าแรงงานส่วนใหญ่เป็นพนักงานบริษัทหรือเสมียนซึ่งมีระดับการศึกษาค่อนข้างสูงที่สุดคล้อยกับลักษณะของกลุ่มอาชีพที่ต้องใช้ความรู้ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรืออุดมศึกษาขึ้นไป นอกจากนี้ ยังพบว่าแรงงานยังมีอายุค่อนข้างน้อยโดยมีแรงงานที่มีอายุในช่วง 21-30 ปีคิดเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 29.50 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่มแรงงานจึงสันนิษฐานว่าน่าจะมีแรงงานที่เป็นนักศึกษาจบใหม่อยู่ในสัดส่วนค่อนข้างสูง

(ค) กลุ่มที่ 3 กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและมีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า โดยมีอาชีพที่จัดอยู่ในกลุ่มจำนวน 11 อาชีพซึ่งครอบคลุมแรงงานจำนวน 1.27 ล้านคนหรือคิดเป็นร้อยละ 3.35 ของกำลังแรงงานไทย ตารางที่ 4.7 แสดงอาชีพที่จัดอยู่ในกลุ่มที่ 3 โดยอาชีพที่มีแรงงานมากที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ ผู้ควบคุมเครื่องจักรเย็บผ้าและเครื่องจักรปักกลดลาย เสมียนนับสินค้าและพนักงานผสมเครื่องดื่ม

ตาราง 4.7 อาชีพที่จัดอยู่ในกลุ่มที่ 3 กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและมีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า

รหัสอาชีพ อาชีพ (ร้อยละต่อกำลังแรงงาน)

8153	ผู้ควบคุมเครื่องจักรเย็บผ้าและเครื่องจักรปักกลดลาย (1.08%)
4321	เสมียนนับสินค้า (0.77%)
5132	พนักงานผสมเครื่องดื่ม (0.36%)
6221	ผู้ปฏิบัติงานด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและผู้ทำฟาร์มสัตว์น้ำ (0.33%)
9334	คนงานเดิมสินค้าบนชั้นวาง (0.31%)
9121	คนงานจักรรีดเสื้อผ้าด้วยมือ (0.23%)
4224	พนักงานต้อนรับของโรงแรม (0.12%)
8156	ผู้ควบคุมเครื่องจักรผลิตรองเท้า (0.08%)
8157	ผู้ควบคุมเครื่องจักรด้านการจักรรีด (0.04%)
7323	ช่างตกแต่งงานพิมพ์และเข้าเล่ม / พนักงานเครื่องตัดกระดาษ (0.03%)
6114	ผู้ปลูกพืชแบบผสมผสาน (0.01%)

จากการศึกษาลักษณะของแรงงานในกลุ่มนี้พบว่าการกระจายตัวของแรงงานในมิติของเพศ อายุและภูมิภาคที่พักอาศัยมีความใกล้เคียงกับกลุ่มที่ 2 นั่นคือเป็นแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชายในสัดส่วนร้อยละ 60.78 ต่อร้อยละ 39.22 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่ม ขณะที่แรงงานมีอายุกระจายตัวอยู่ในช่วง 21-50 ปีซึ่งคิดเป็นจำนวนรวมร้อยละ 79.80 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่มและส่วนใหญ่อยู่ในภาคกลางและกรุงเทพมหานครในสัดส่วนร้อยละ 42.13 และ 22.93 ของแรงงานทั้งหมดในกลุ่มตามลำดับ อย่างไรก็ตาม แรงงานในกลุ่มที่ 3 มีระดับการศึกษาต่ำกว่าแรงงานในกลุ่มที่ 2 ทั้งหมดอย่างชัดเจน โดยมีสัดส่วนของแรงงานที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่ามากที่สุดที่ร้อยละ 35.41 ขณะที่แรงงานที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือสูงกว่า

เพียงร้อยละ 12.38 ความแตกต่างในด้านการศึกษานอกจากจะสะท้อนถึงลักษณะของงานที่เป็นเสมือนพนักงานบริการและแรงงานในภาคการผลิตของอุตสาหกรรมหนักซึ่งไม่ต้องการระดับการศึกษาสูงนักแล้วระดับการศึกษายังสะท้อนถึงข้อจำกัดในการปรับตัวของแรงงานในกลุ่มนี้เพื่อรับผลกระทบทางเศรษฐกิจและการจ้างงานทั้งจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในระยะยาว

4.1.3 ผลการประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทย

ผลการประเมินความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทยแบ่งตามกลุ่มอาชีพได้ดังนี้

(ก) กลุ่มที่ 1 กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา แต่มีความเสี่ยงน้อยที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า

ตารางที่ 4.8 แสดงความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มที่ 1 ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่าอาชีพที่มีแนวโน้มที่จะมีความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวรับกับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาคือกลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ เนื่องจากแรงงานในกลุ่มอาชีพดังกล่าวมีทุนมนุษย์ในมิติของการศึกษาอยู่ในระดับสูงโดยพบว่าผู้ประกอบการวิชาชีพมีสัดส่วนของแรงงานที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาขึ้นไปสูงถึงร้อยละ 92.52 ซึ่งเป็นเครื่องชี้วัดประการหนึ่งของโอกาสและความสามารถในการปรับตัวรับกับความเสี่ยงทางเศรษฐกิจในระยะสั้น นอกจากทุนมนุษย์แล้ว แรงงานในกลุ่มอาชีพผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ ยังมีทุนทางการเงินอยู่ในระดับสูงด้วย สะท้อนจากค่าแรงเฉลี่ยรายเดือนที่อยู่ในระดับสูงเมื่อเทียบกับอาชีพอื่นทำให้ผู้ประกอบการวิชาชีพมีความพร้อมทางด้านการเงินในการรองรับกับความเสี่ยงทางเศรษฐกิจมากกว่าอาชีพอื่นโดยเปรียบเทียบ นอกจากนี้ กลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ ยังมีทุนทางสังคมค่อนข้างสูงโดยพบว่ามีแรงงานเพียงร้อยละ 7 ที่อาศัยอยู่ร่วมกับครัวเรือนที่มีสมาชิกอยู่ในภาวะพึ่งพิงมากกว่า 1 คน โดยแรงงานส่วนใหญ่ในกลุ่มมีความยืดหยุ่นในการปรับตัวรับความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ

สำหรับกลุ่มอาชีพที่เผชิญข้อจำกัดในการปรับตัวรับกับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาคือกลุ่มอาชีพผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้และประมงและกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพงานพื้นฐาน สำหรับผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้และประมงเผชิญข้อจำกัดทางด้านทุนมนุษย์จากอายุเฉลี่ยที่มากกว่ากลุ่มอาชีพอื่นโดยมีสัดส่วนแรงงานที่มีมากกว่า 35 ปีที่สูงถึงร้อยละ 82 ประกอบกับระดับการศึกษาสูงสุดที่น้อยกว่ากลุ่มอาชีพอื่นโดยมีสัดส่วนแรงงานที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือสูงกว่าเพียงร้อยละ 1.66 นอกจากนี้ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้และประมงยังเผชิญข้อจำกัดทางด้านทุนทางสังคมสะท้อนจากสัดส่วนแรงงานที่มีสมาชิกครอบครัวที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงมากกว่า 1 คนสูงถึงร้อยละ 24.64 ซึ่งสูงกว่ากลุ่มอาชีพอื่นที่มีสัดส่วนดังกล่าวอยู่ในช่วงร้อยละ 5-15 สำหรับกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพงานพื้นฐานมีข้อจำกัดทางด้านทุนมนุษย์ในมิติการศึกษาและทุนทางการเงินเป็นหลัก โดยพบว่าสัดส่วนแรงงานที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือสูงกว่ามีเพียงร้อยละ 1.04 ของแรงงานในกลุ่ม ขณะที่ข้อจำกัดทางการเงินสะท้อนจากค่าแรงเฉลี่ยที่อยู่ในระดับต่ำเมื่อเทียบกับกลุ่มอาชีพอื่น โดยได้รับค่าแรงเฉลี่ยเพียง 7,020 ต่อเดือนเท่านั้น

(ข) กลุ่มที่ 2 กลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า

ตารางที่ 4.9 แสดงความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มที่ 2 ผลการศึกษาพบว่าอาชีพที่มีความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าคือกลุ่มอาชีพทักษะสูง ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ กลุ่มเจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ และกลุ่มเสมียนโดยกลุ่มอาชีพทั้งสามกลุ่มนี้มีทุนมนุษย์ในมิติของระดับการศึกษา ทุนทางการเงิน และทุนทางสังคมอยู่ในระดับสูงเมื่อเทียบกับกลุ่มอาชีพอื่น สำหรับทุนมนุษย์พบว่าแรงงานที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือสูงกว่าของในกลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ กลุ่มเจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ และกลุ่มเสมียนคิดเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 86.63 71.51 และ 49.29 ตามลำดับ ในขณะที่เดียวกันแรงงานในกลุ่มอาชีพทั้งสามกลุ่มได้รับค่าแรงเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มอาชีพอื่นๆ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ ซึ่งได้รับค่าแรงเฉลี่ยรายเดือนสูงถึง 8,058.19 บาท นอกจากนี้ กลุ่มอาชีพทั้ง 3 กลุ่มยังมีทุนทางสังคมในระดับสูงโดยมีสัดส่วนแรงงานที่มีสมาชิกครัวเรือนอยู่ในภาวะพึ่งพิงมากกว่า 1 คนเพียงร้อยละ 8-9 ปัจจัยทั้งสามประการนี้ล้วนสะท้อนถึงโอกาสและความพร้อมในการปรับตัวไม่ว่าจะเพื่อรับผลกระทบเชิงลบทางเศรษฐกิจและการจ้างงานในระยะสั้นหรือการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของตลาดแรงงานในระยะยาว

ตาราง 4.8 ความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มที่ 1 (อาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา

รหัสกลุ่มอาชีพ	กลุ่มอาชีพ (ร้อยละต่อกำลังแรงงาน)	ทุนมนุษย์	ทุนทางการเงิน		ทุนทางสังคม
		สัดส่วนแรงงานที่มีอายุเท่ากับหรือน้อยกว่า 35 ปี (ร้อยละ)	สัดส่วนแรงงานที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาขึ้นไป (ร้อยละ)	ค่าแรงเฉลี่ย (รายเดือน, บาท)	สัดส่วนแรงงานที่มีสมาชิกครัวเรือนอยู่ในภาวะพึ่งพิงไม่เกิน 1 คน (ร้อยละ)
1	ผู้จัดการ ข้าราชการระดับอาวุโส และผู้บัญชาการ (0.24)	22.91	42.81	6,600	88.37
2	ผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ (1.57)	42.15	92.52	12,005	87.23
3	เจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบการวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ (1.32)	36.28	34.48	8,416	92.26
4	เสมียน (0.04)	44.82	46.76	7,979	88.81
5	พนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า (7.11)	32.19	9.66	7,778	89.45
6	ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้ และประมง (2.76)	18.00	1.66	7,608	75.36
7	ช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง (7.25)	38.00	3.56	8,281	89.48
8	ผู้ควบคุมเครื่องจักรและผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ (4.83)	53.44	2.28	7,603	94.21
9	ผู้ประกอบการอาชีพงานพื้นฐาน (7)	42.72	1.04	7,020	90.19

ตาราง 4.9 ความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มที่ 2 (อาชีพที่มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า)

รหัสกลุ่มอาชีพ	กลุ่มอาชีพ (ร้อยละต่อกำลังแรงงาน)	ทุนมนุษย์	ทุนทางการเงิน		ทุนทางสังคม
		สัดส่วนแรงงานที่มีอายุเท่ากับหรือน้อยกว่า 35 ปี (ร้อยละ)	สัดส่วนแรงงานที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาขึ้นไป (ร้อยละ)	ค่าแรงเฉลี่ย (รายเดือน, บาท)	สัดส่วนแรงงานที่มีสมาชิกครัวเรือนอยู่ในภาวะพึ่งพิงไม่เกิน 1 คน (ร้อยละ)
2	ผู้ประกอบการวิชาชีพด้านต่างๆ (1.71)	49.12	86.63	7,626.22	90.85
3	เจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้ประกอบการวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ (1.82)	51.62	71.51	8,058.19	91.25
4	เสมียน (3.8)	58.20	49.29	7,713.48	91.57
5	พนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า (2.67)	38.15	10.65	6,707.96	88.73
6	ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้ และประมง (0.48)	28.21	10.32	6,162.36	81.36
7	ช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง (0.39)	22.62	2.23	6,999.45	79.56
8	ผู้ควบคุมเครื่องจักรและผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ (1.2)	34.83	0.65	7,215.16	92.96
9	ผู้ประกอบการอาชีพงานพื้นฐาน (0.54)	45.48	6.21	7,079.79	91.96

ตาราง 4.10 ความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มที่ 3 (อาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา

รหัสอาชีพ	อาชีพ (ร้อยละต่อกำลังแรงงาน)	ทุนมนุษย์		ทุนทางการเงิน	ทุนทางสังคม
		สัดส่วนแรงงานที่มีอายุเท่ากับหรือน้อยกว่า 35 ปี (ร้อยละ)	สัดส่วนแรงงานที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาขึ้นไป (ร้อยละ)	ค่าแรงเฉลี่ย (รายเดือน, บาท)	สัดส่วนแรงงานที่มีสมาชิกครัวเรือนอยู่ในภาวะพึ่งพิงไม่เกิน 1 คน (ร้อยละ)
8153	ผู้ควบคุมเครื่องจักรเย็บผ้าและเครื่องจักรปักกลดลาย (1.08)	33.92	0.68	7,242.48	92.65
4321	เสมียนนับสินค้า (0.77)	57.95	24.97	7,738.59	93.27
5132	พนักงานผสมเครื่องดื่ม (0.36)	56.54	24.68	6,858.90	89.18
6221	ผู้ปฏิบัติงานด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และผู้ทำฟาร์มสัตว์น้ำ (0.33)	24.05	10.68	7,112.89	82.20
9334	คนงานเติมสินค้าบนชั้นวาง (0.31)	66.87	4.91	7,116.75	95.58
9121	คนงานซักรีดเสื้อผ้าด้วยมือ (0.23)	15.96	7.98	6,590.18	86.98
4224	พนักงานต้อนรับของโรงแรม (0.12)	72.77	43.90	7,057.12	93.59
8156	ผู้ควบคุมเครื่องจักรผลิตรองเท้า (0.08)	47.62	0.20	6,985.21	96.06
8157	ผู้ควบคุมเครื่องจักรด้านการซักรีด (0.04)	33.07	0.60	7,100.08	95.39
7323	ช่างตกแต่งงานพิมพ์และเข้าเล่ม และพนักงานเครื่องตัดกระดาษ (0.03)	29.28	13.89	7,619.79	97.61
6114	ผู้ปลูกพืชแบบผสมผสาน (0.01)	5.26	28.74	3,300.00	39.64

สำหรับกลุ่มอาชีพที่เผชิญข้อจำกัดในการปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและรูปแบบการค้าคือกลุ่มอาชีพผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้และประมงและกลุ่มช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง โดยผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้และประมงเผชิญข้อจำกัดจากอายุของแรงงานที่มากกว่ากลุ่มอาชีพอื่น (มีสัดส่วนแรงงานที่มีอายุมากกว่า 35 ปีอยู่ที่ร้อยละ 71.79) ทุนทางการเงินที่น้อยกว่าอาชีพอื่น (ได้รับค่าแรงเฉลี่ยรายเดือนเพียง 6,162.36 บาท) ตลอดจนข้อจำกัดทางด้านทุนทางสังคม (สัดส่วนแรงงานที่มีสมาชิกครัวเรือนอยู่ในภาวะพึ่งพิงมากกว่า 1 คนสูงถึงร้อยละ 19.64) สำหรับแรงงานในกลุ่มช่างฝีมือผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องเผชิญข้อจำกัดจากระดับการศึกษา ทุนทางการเงินและทุนทางสังคมเป็นหลักโดยแรงงานในกลุ่มอาชีพนี้มีสัดส่วนแรงงานที่มีอายุมากกว่า 35 ปีสูงถึงร้อยละ 77.38 ในขณะที่มีแรงงานเพียงร้อยละ 2.23 ที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาขึ้นไป นอกจากนี้ แรงงานยังเผชิญข้อจำกัดจากการดูแลสมาชิกครัวเรือนที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงโดยมีสัดส่วนแรงงานที่มีสมาชิกครัวเรือนอยู่ในภาวะพึ่งพิงมากกว่า 1 คนอยู่ในระดับสูงที่ร้อยละ 20.44 ปัจจัยเหล่านี้เป็นข้อจำกัดในการปรับตัวเพื่อรับมือกับความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า

(ค) กลุ่มที่ 3 กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและมีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า

สำหรับแรงงานในกลุ่มที่ 3 ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่าอาชีพที่มีแนวโน้มที่จะมีความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวรับมือกับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าคืออาชีพในกลุ่มอาชีพเสมียน ได้แก่ พนักงานต้อนรับของโรงแรมและเสมียนนับสินค้า ไม่ว่าจะพิจารณาจากมิติของทุนมนุษย์หรือทุนทางสังคม โดยแรงงานในกลุ่มอาชีพเสมียนมีทุนมนุษย์สูงกว่าอาชีพอื่นโดยเปรียบเทียบ สะท้อนจากโครงสร้างอายุของแรงงานที่มีสัดส่วนของแรงงานที่มีอายุเท่ากับหรือน้อยกว่า 35 ปีอยู่ที่ร้อยละ 72.77 และ 57.95 ตามลำดับซึ่งสูงกว่าอาชีพอื่นโดยเปรียบเทียบ นอกจากนี้ แรงงานผู้ประกอบการอาชีพพนักงานต้อนรับของโรงแรมและเสมียนนับสินค้า ยังมีระดับการศึกษาสูงกว่าอาชีพอื่นโดยมีสัดส่วนแรงงานที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือสูงกว่าอยู่ที่ร้อยละ 43.90 และ 24.97 ตามลำดับ ในมิติของทุนทางสังคม แรงงานที่ประกอบอาชีพพนักงานต้อนรับของโรงแรมและเสมียนนับสินค้ามีสัดส่วนแรงงานที่มีสมาชิกครัวเรือนอยู่ในภาวะพึ่งพิงเกิน 1 คนอยู่เพียงร้อยละ 6.31 และ 6.73 ตามลำดับ ซึ่งบ่งชี้ได้ในระดับหนึ่งว่าแรงงานมีความยืดหยุ่นในการปรับตัวรับมือกับผลกระทบเชิงลบทางเศรษฐกิจหรือสามารถเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นที่เป็นที่ต้องการในตลาดแรงงานได้ง่ายกว่าอาชีพอื่น

สำหรับกลุ่มอาชีพที่เปราะบางต่อผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและเผชิญข้อจำกัดในการปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและรูปแบบการค้ามากที่สุดคืออาชีพผู้ปลูกพืชแบบผสมผสาน โดยเผชิญข้อจำกัดในการปรับตัวทั้งในมิติของทุนมนุษย์ ทุนทางการเงินและทุนทางสังคม สำหรับทุนมนุษย์ ผลการศึกษาพบว่าแรงงานกว่าร้อยละ 94.74 มีอายุมากกว่า 35 ปี ขณะที่แรงงานเพียง

ร้อยละ 28.74 ที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือสูงกว่าซึ่งเป็นข้อจำกัดในการเรียนรู้ทักษะใหม่ สำหรับทุนทางการเงินเป็นที่น่าสนใจว่าค่าแรงเฉลี่ยเพียง 3,300 บาทต่อเดือนหรือราว 165 บาทต่อวันทำงานซึ่งคิดเป็นเพียงราวครึ่งหนึ่งของค่าแรงเฉลี่ยของกลุ่มอาชีพผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตร ป่าไม้และประมง อีกมิติที่น่าเป็นกังวลคือทุนทางสังคมโดยพบว่ากลุ่มผู้ปลูกพืชแบบผสมผสานมีส่วนแรงงานที่มีสมาชิกครัวเรือนอยู่ในภาวะพึ่งพิงมากกว่า 1 คนสูงถึงร้อยละ 60.36 ซึ่งจำกัดโอกาสในการเปลี่ยนงานและทำให้แรงงานสามารถยอมรับความเสี่ยงจากการเปลี่ยนงานได้น้อยลง

4.1.4 ข้อเสนอการดำเนินนโยบายของภาครัฐ

ในภาวะที่เศรษฐกิจไทยเผชิญกับการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา การดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจควรให้น้ำหนักความสำคัญกับการช่วยเหลือทางด้านสภาพคล่องและลดภาระค่าใช้จ่ายในระยะสั้น ก่อน จากนั้นจึงหันไปให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจและตลาดแรงงาน สำหรับการช่วยเหลือด้านสภาพคล่องในระยะสั้นสามารถดำเนินการผ่านนโยบายการคลัง (เช่น การอัดฉีดสภาพคล่องผ่านเงินโอน การลดหย่อนภาษี และการจัดตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือแรงงานในกลุ่มที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงหรือกองทุนเพื่อช่วยภาคธุรกิจเพื่อชะลอหรือลดการเลิกจ้าง เป็นต้น) หรือผ่านนโยบายการเงินและนโยบายสถาบันการเงิน (เช่น การลดอัตราดอกเบี้ยนโยบาย มาตรการสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ มาตรการผ่อนปรนเงื่อนไขการชำระหนี้ และมาตรการการชะลอการชำระหนี้ เป็นต้น)

สำหรับนโยบายการปรับโครงสร้างตลาดแรงงาน การส่งเสริมการพัฒนาทักษะและองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อรูปแบบการทำงานที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ทักษะดิจิทัล (อาทิ การวิเคราะห์ข้อมูล วิศวกรรมดิจิทัล) ทักษะการทำงานร่วมกัน (อาทิ การบริหารโครงการ การบริหารจัดการระบบนิเวศการผลิต) และทักษะอื่นๆ (อาทิ ความคิดสร้างสรรค์ ภาวะผู้นำ) จะสามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอุปทานแรงงานได้บ้างในระยะกลาง แต่ในระยะยาว ภาครัฐจะสามารถแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนโดยการการวางโครงสร้างเชิงสถาบันเพื่อสนับสนุนโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเท่าเทียม ทั้งในมิติของการพัฒนาเด็ก การศึกษาและโอกาสในการเข้าสู่ตลาดแรงงาน

เมื่อแบ่งกลุ่มแรงงานตามระดับความรุนแรงของผลกระทบจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและ ความเสี่ยงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า คณะผู้วิจัยเสนอว่าในระยะสั้น ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือทางด้านสภาพคล่องแก่แรงงานในกลุ่มอาชีพที่หนึ่งและกลุ่มอาชีพที่สามเป็นหลัก โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพที่สามซึ่งมีระดับการศึกษาโดยเฉลี่ยน้อยกว่าซึ่งอาจลดทอนความสามารถในการรองรับผลกระทบจากการชะลอตัวทางเศรษฐกิจในระยะสั้น จากนั้นจึงหันมาสนับสนุนให้แรงงานในกลุ่มที่ 2 และ 3 ปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานในระยะยาว

4.2 ผลการศึกษาเชิงคุณภาพถึงผลกระทบ รูปแบบการปรับตัวและข้อเสนอแนะในการปรับตัว

4.2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากการเสวนาโต๊ะกลมกับการสนทนากลุ่มซึ่งทำคู่ขนานกัน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลใน 5 พื้นที่ ได้แก่ ภาคใต้ จังหวัดสงขลา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น ภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ ภาคกลาง จังหวัดชลบุรี และกรุงเทพมหานคร โดยมีรายละเอียดของแต่ละวิธีดังนี้

4.2.1.1 การเสวนาโต๊ะกลม ผู้ให้ข้อมูลคือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการช่วยเหลือ บรรเทา ส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐซึ่งเป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง และธนาคารที่มีมาตรการช่วยเหลือประชาชน ทั้งในระดับประเทศ และระดับท้องถิ่น เช่น จังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด อำเภอ และตำบล รวมถึงภาคเอกชนซึ่งเป็นหน่วยงาน และภาคประชาสังคม เช่น องค์กรสาธารณะประโยชน์ (NGO) ดังตาราง

ตาราง 4.11 แผนการดำเนินงานการประชุมเสวนาโต๊ะกลม (Round Table) ทั้งหมด 5 ภูมิภาค

กิจกรรม	ภาค	จังหวัด	สถานที่	ผู้เข้าร่วม จำนวน (คน)	ช ' ว ง เ ว ล า ดำเนินการ
การประชุมเสวนา โต๊ะกลม (Round Table)	ใต้	สงขลา	โรงแรมเซ็นทารา หาดใหญ่	18	28 สิงหาคม 2563
	ตะวันออกเฉียงเหนือ	ขอนแก่น	โรงแรมอวานี ขอนแก่น	17	1 กันยายน 2563
	เหนือ	เชียงใหม่	โรงแรมดิเอ็มเพลส พรีเมียร์ เชียงใหม่	24	29 กันยายน 2563
	ตะวันออก	ชลบุรี	โรงแรมอมารี พัทยา	22	8 ตุลาคม 2563
	กลาง	กรุงเทพฯ	โรงแรม ดิ แอทธินี โฮเทล แบงค็อก	33	25 พฤศจิกายน 2563

4.2.1.2 การสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลมาจากสาขาอาชีพต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาคดังนี้

ตาราง 4.12 แผนการดำเนินงานการการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ทั้งหมด 5 ภูมิภาค

กิจกรรม	ภาค	จังหวัด	สถานที่	เพศ	ผู้เข้าร่วม จำนวน (คน)	ช' วง เวลา ดำเนินการ
การสนทนากลุ่ม (Focus Group)	ใต้	สงขลา	สำนักงานเทศบาลนครสงขลา และโรงแรมเซ็นทาราหาดใหญ่	ชาย 15	41	27-28 สิงหาคม 2563
				หญิง 26		
	ตะวันออก เฉิงเหิน	ขอนแก่น	โรงแรมอวานีขอนแก่น	ชาย 10	16	1 กันยายน 2563
				หญิง 6		
	เหนือ	เชียงใหม่	โรงแรมดิ เอ็มเพลส พรีเมียร์เชียงใหม่	ชาย 10	28	29 กันยายน 2563
				หญิง 18		
	ตะวันออก	ชลบุรี	โรงแรมอมารีพัทยา	ชาย 31	42	7-8 ตุลาคม 2563
				หญิง 11		
	กลาง	กรุงเทพฯ	The Cent Co-Working Space	ชาย 17	34	26 พฤศจิกายน 2563
				หญิง 17		

4.2.1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อสะท้อนผลกระทบจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาครั้งนี้เป็นการเก็บข้อมูลด้วยการสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม โดยได้รับความร่วมมือจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ในการกระจายแบบสอบถามออนไลน์ไปยังกลุ่มผู้สมัครรับเงินกู้ในโครงการสินเชื่อฉุกเฉินสำหรับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากไวรัสโคโรนา ทั่วประเทศ ซึ่งเปิดกว้างให้กับผู้ได้รับผลกระทบจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาเป็นการทั่วไป ไม่เฉพาะแต่กลุ่มลูกค้าของ ธกส. เท่านั้น ซึ่งจากฐานข้อมูลผู้สมัครรับเงินกู้ในโครงการดังกล่าวมีจำนวนทั้งสิ้น 2,000,000 คน กระจายอยู่ในทุกจังหวัด การเก็บข้อมูลดำเนินการระหว่างวันที่ 25 สิงหาคม-25 ตุลาคม 2563 เป็นระยะเวลาทั้งสิ้น 2 เดือน มีผู้ตอบแบบสอบถาม สมบูรณ์ทั้งสิ้นจำนวน 1,466 คน

4.2.2 ผลการวิจัยเชิงคุณภาพถึงผลกระทบและการปรับตัว

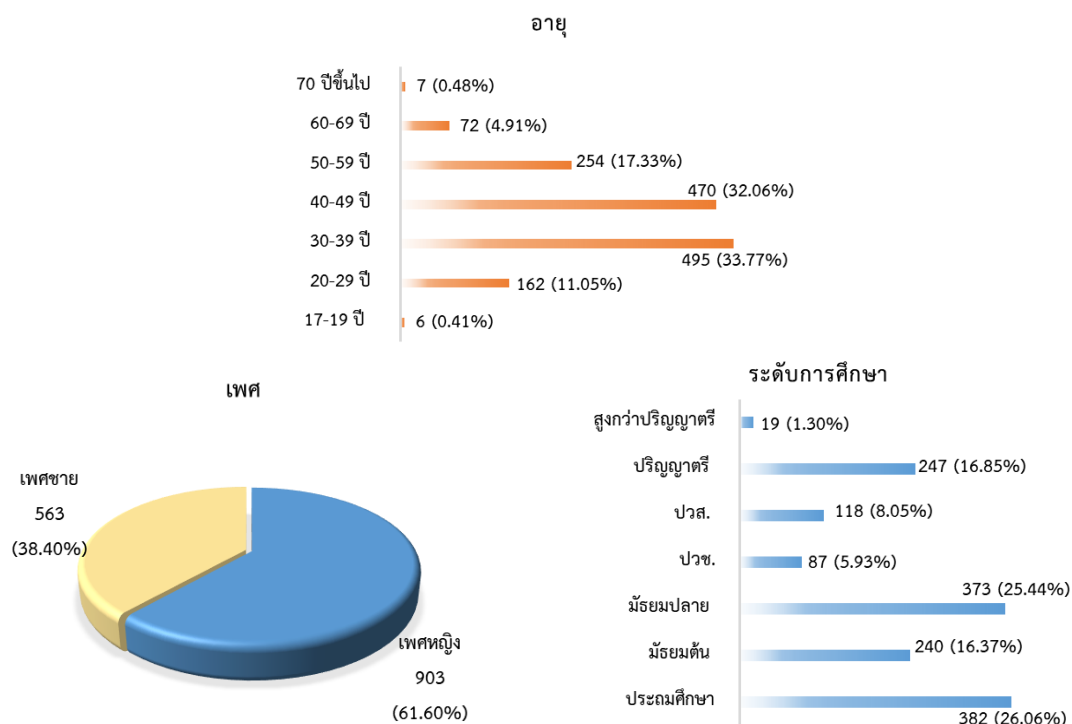
4.2.2.1 ผลการสำรวจด้วยแบบสอบถาม

ในการนำเสนอผลการตอบแบบสอบถามนี้แบ่งออกเป็น 7 ตอน ได้แก่ ข้อมูลทางประชากรศาสตร์ ด้านรายได้ ด้านการพึ่งพา ด้านอาชีพ ด้านสวัสดิการ ด้านผลกระทบ ด้านความสามารถในการปรับตัวและความพร้อม มีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทางประชากรศาสตร์

ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา ภูมิลำเนา ภาคภูมิลำเนา ภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา และจังหวัดที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ดังแสดงในภาพที่ 3.9 ถึง 3.12

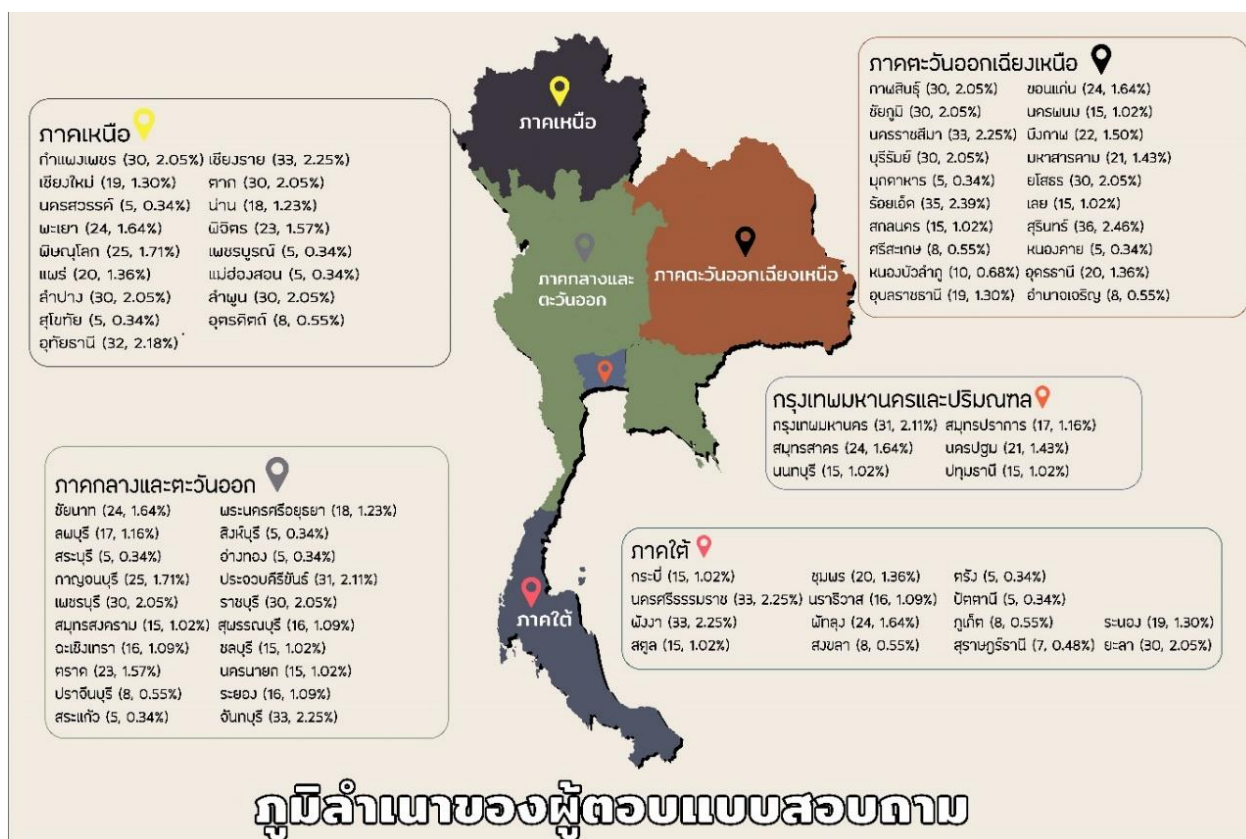
รูป 4.1 เพศ อายุ และระดับการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม

จากรูปที่ 4.1 ผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด 1,466 คน เป็นเพศชาย 563 คน (ร้อยละ 38.40) เพศหญิง 903 คน (ร้อยละ 61.60) มีช่วงอายุแบ่งตามประชากรศาสตร์ได้ 7 ระดับคือ อายุตั้งแต่ 17-19 ปี 20-29 ปี 30-39 ปี 40-49 ปี 50-59 ปี 60-69 ปี และ 70 ปีขึ้นไป โดยช่วงอายุ 30-39 ปี มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 33.77 รองลงมาคือ 40-49 ปี ร้อยละ 32.06 ตามด้วย 50-59 ปี ร้อยละ 17.33 สำหรับช่วงอายุที่เหลือ รวมกันมีประมาณร้อยละ 17 ส่วนการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม แบ่งเป็น 7 ระดับคือ ประถมศึกษา มัธยมต้น มัธยมปลาย ปวช. ปวส. ปริญญาตรี และสูงกว่าปริญญาตรี โดยผู้ตอบแบบสอบถาม

มีการศึกษาอยู่ในกลุ่มทักษะต่ำมากกว่าทักษะสูงคือ ประถมศึกษา มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 26.06 รองลงมาได้แก่ มัธยมศึกษา ร้อยละ 25.44 ตามด้วย ปริญญาตรีในสัดส่วนใกล้เคียงกับมัธยมต้นคือ ร้อยละ 16.85 และ 16.37 ตามลำดับ สำหรับระดับการศึกษาที่ไม่ได้กล่าวมา รวมกันมีประมาณร้อยละ 15

รูป 4.2 ภูมิสำเนาของผู้ตอบแบบสอบถาม

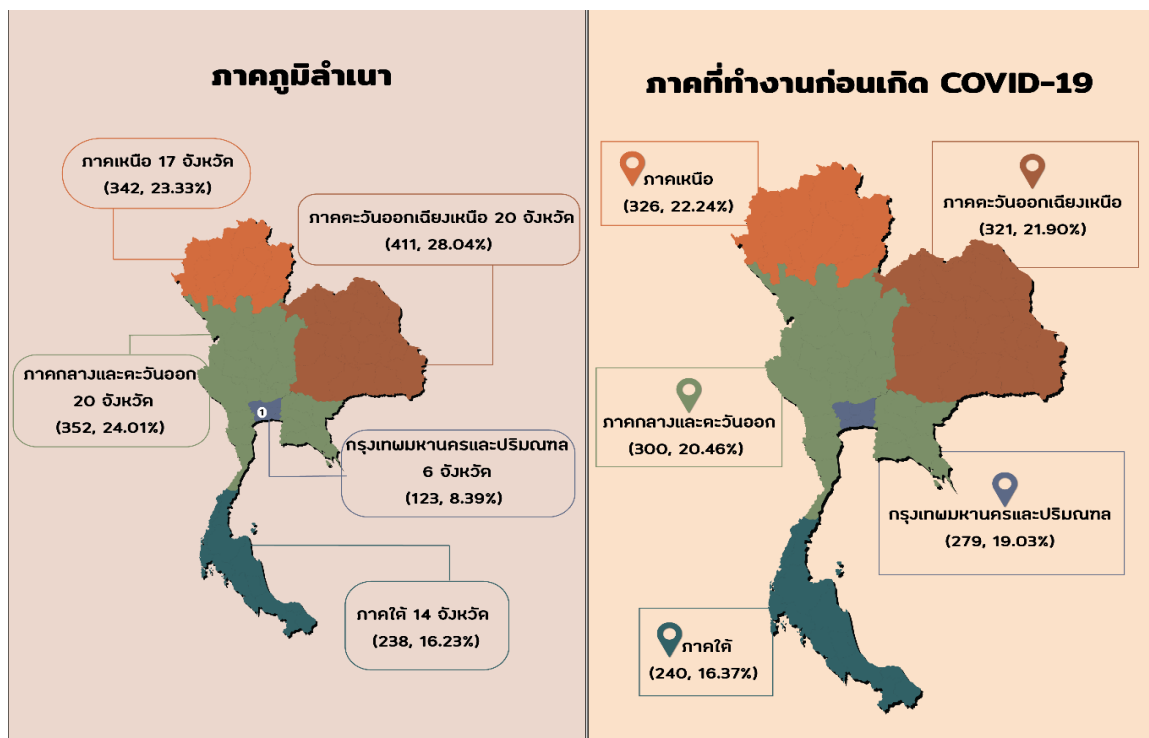

รูปที่ 4.2 แสดงภูมิสำเนาของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยผู้ตอบแบบสอบถามมีภูมิสำเนาอยู่ใน 77 จังหวัดทั่วประเทศ โดยในแต่ละจังหวัดมีผู้ตอบตั้งแต่ 15 คนขึ้นไปเป็นส่วนใหญ่ จำนวน 57 จังหวัด ร้อยละ 74.02 ส่วนจังหวัดที่มีผู้ตอบ 5-10 คน มี 20 จังหวัด ร้อยละ 25.98 โดยจังหวัดที่มีผู้ตอบมากที่สุด 10 ลำดับแรกเป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3 จังหวัด ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคกลางและตะวันออก ภาคละ 2 จังหวัด กรุงเทพมหานครและปริมณฑล 1 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ 36 คน (ร้อยละ 2.46) จังหวัดร้อยเอ็ด 35 คน (ร้อยละ 2.39) จังหวัดเชียงราย 33 คน (ร้อยละ 2.25) จังหวัดนครราชสีมา 33 คน (ร้อยละ 2.25) จังหวัดจันทบุรี 33 คน (ร้อยละ 2.25) จังหวัดนครศรีธรรมราช 33 (ร้อยละ 2.25) จังหวัดพังงา 33 คน (ร้อยละ 2.25) จังหวัดอุทัยธานี 32 คน (ร้อยละ 2.18) จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 31 คน (ร้อยละ 2.11) และกรุงเทพมหานคร 31 คน (ร้อยละ 2.11)

ส่วนจังหวัดที่มีผู้ตอบน้อยที่สุด 12 จังหวัด อยู่ในภาคเหนือ ภาคกลางและตะวันออก ภาคละ 4 จังหวัด และอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ ภาคละ 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ 5 คน (ร้อยละ 0.34%)

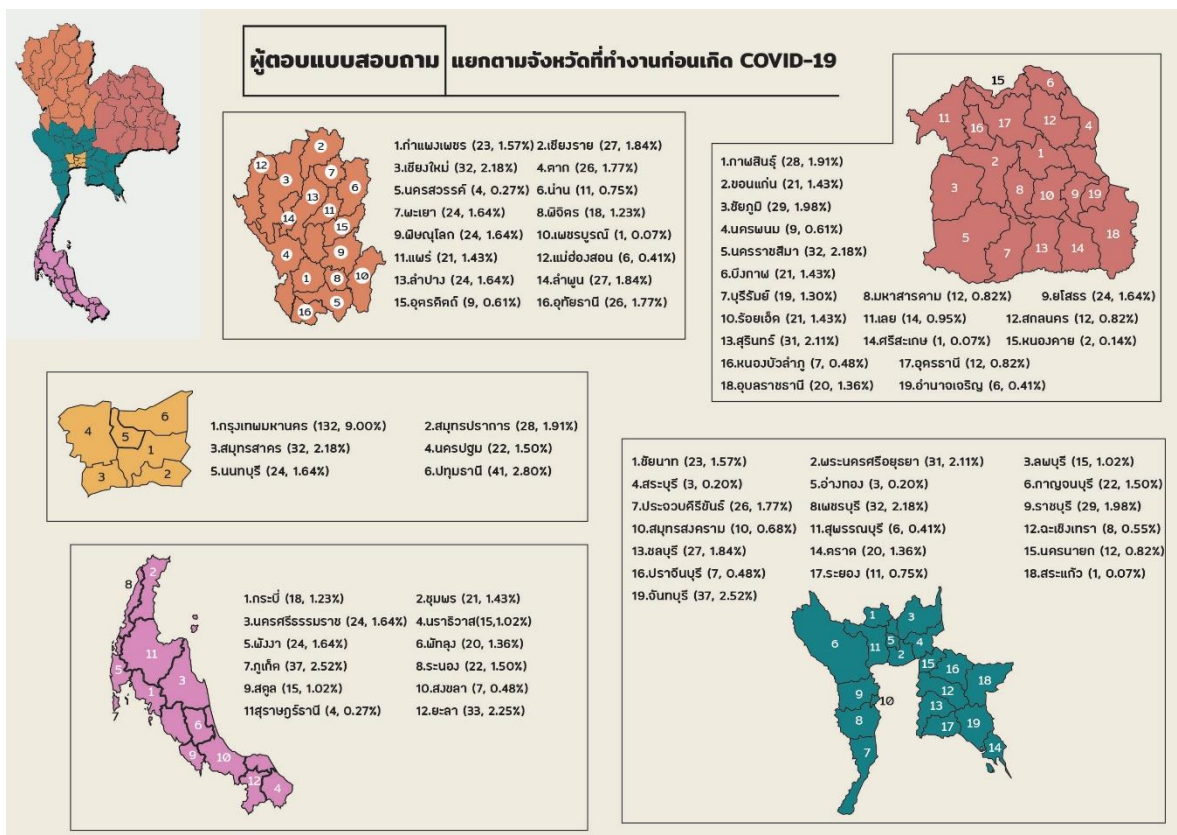
ละ 0.34) จังหวัดเพชรบูรณ์ 5 คน (ร้อยละ 0.34) จังหวัดแม่ฮ่องสอน 5 คน (ร้อยละ 0.34) จังหวัดสุโขทัย 5 คน (ร้อยละ 0.34) จังหวัดมุกดาหาร 5 คน (ร้อยละ 0.34) จังหวัดหนองคาย 5 คน (ร้อยละ 0.34) จังหวัดสิงห์บุรี 5 คน (ร้อยละ 0.34) จังหวัดสระบุรี 5 คน (ร้อยละ 0.34) จังหวัดอ่างทอง 5 คน (ร้อยละ 0.34) จังหวัดสระแก้ว 5 คน (ร้อยละ 0.34) จังหวัดตรัง 5 คน (ร้อยละ 0.34) และจังหวัดปัตตานี 5 คน (ร้อยละ 0.34)

รูป 4.3 ภาควิชาการและภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ของผู้ตอบแบบสอบถาม

รูปที่ 4.3 แสดงถึงภาควิชาการและภาคที่ผู้ตอบแบบสอบถามทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา โดยผู้ตอบมีภูมิลำเนาอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุด จำนวน 411 คน (ร้อยละ 28.04) รองลงมาคือ ภาคกลางและตะวันออก 352 คน (ร้อยละ 24.01) ตามด้วยภาคเหนือ 342 คน (ร้อยละ 23.33) ภาคใต้ 238 คน (ร้อยละ 16.23) และกรุงเทพมหานครและปริมณฑล 123 คน (ร้อยละ 8.39) ส่วนภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา มากที่สุดได้แก่ ภาคเหนือ 326 คน (ร้อยละ 22.24) รองลงมาได้แก่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 321 คน (ร้อยละ 21.90) ตามด้วย ภาคกลางและตะวันออก 300 คน (ร้อยละ 20.46) กรุงเทพมหานครและปริมณฑล 279 คน (ร้อยละ 19.03) และภาคใต้น้อยที่สุด 240 คน (ร้อยละ 16.37) ทั้งนี้มีข้อน่าสังเกตคือ การเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างภาค โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่มีการระบุว่าเป็นจังหวัดที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา สูงกว่า 1 เท่าตัวจากการระบุว่าเป็นภูมิลำเนา

รูป 4.4 จังหวัดที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ของผู้ตอบแบบสอบถาม

สำหรับจังหวัดที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา นั้น มีทั้งสิ้น 72 จังหวัด เนื่องจากมี 5 จังหวัดที่ไม่มีผู้ตอบแบบสอบถามไปทำงานอยู่ในจังหวัดนั้นคือ จังหวัดสุโขทัย จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดตรัง และจังหวัดปัตตานี ทั้งนี้จังหวัดที่มีผู้ตอบตั้งแต่ 15 คนขึ้นไป มีจำนวน 51 จังหวัด ร้อยละ 70.83 ส่วนจังหวัดที่มีผู้ตอบตั้งแต่ 1-14 คน มี 21 จังหวัด ร้อยละ 29.17 โดยจังหวัดที่มีผู้ตอบมากที่สุด 11 จังหวัดแรกเป็นจังหวัดที่อยู่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ภาคกลางและตะวันออก ภาคละ 3 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ ภาคละ 2 จังหวัด และภาคเหนือ 1 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพมหานคร 132 คน (ร้อยละ 9.00) จังหวัดปทุมธานี 41 คน (ร้อยละ 2.80) จังหวัดจันทบุรี 37 คน (ร้อยละ 2.52) จังหวัดภูเก็ต 37 คน (ร้อยละ 2.52) จังหวัดยะลา 33 คน (ร้อยละ 2.25) จังหวัดเชียงใหม่ 32 คน (ร้อยละ 2.18) จังหวัดนครราชสีมา 32 คน (ร้อยละ 2.18) จังหวัดเพชรบุรี 32 คน (ร้อยละ 2.18) จังหวัดสมุทรสาคร 32 คน (ร้อยละ 2.18) จังหวัดสุรินทร์ 31 คน (ร้อยละ 2.11) และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 31 คน (ร้อยละ 2.11)

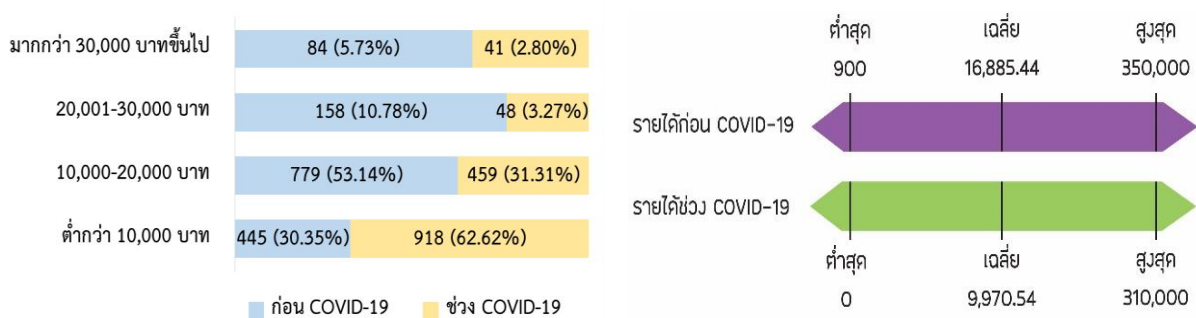
ส่วนจังหวัดที่มีผู้ตอบน้อย 11 จังหวัด อยู่ในภาคกลางและตะวันออก 4 จังหวัด ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคละ 3 จังหวัด และภาคใต้ 1 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเพชรบูรณ์ 1 คน (ร้อยละ 0.07) จังหวัดศรีสะเกษ 1 คน (ร้อยละ 0.07) จังหวัดสระแก้ว 1 คน (ร้อยละ 0.07) จังหวัดหนองคาย 2 คน (ร้อยละ 0.14) จังหวัดสระบุรี 3 คน (ร้อยละ 0.20) จังหวัดอ่างทอง 3 คน (ร้อยละ 0.20) จังหวัด

นครสวรรค์ 4 คน (ร้อยละ 0.27) จังหวัดสุราษฎร์ธานี 4 คน (ร้อยละ 0.27) จังหวัดแม่ฮ่องสอน 6 คน (ร้อยละ 0.41) จังหวัดอำนาจเจริญ 6 คน (ร้อยละ 0.41) และจังหวัดสุพรรณบุรี 6 คน (ร้อยละ 0.41)

ตอนที่ 2 ด้านรายได้

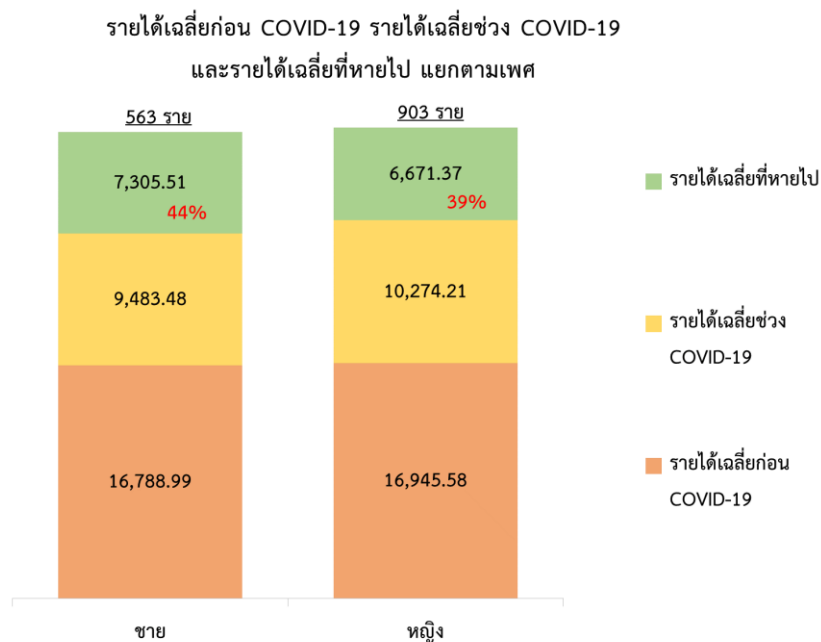
จากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ทำให้ภาครัฐมีมาตรการขอความร่วมมือจากประชาชนให้ปรับพฤติกรรมการอยู่ร่วมกัน ให้ความสำคัญกับการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) งดกิจกรรมทางสังคม เน้นอยู่บ้านให้มากที่สุดตามนโยบาย “อยู่บ้าน หยุดเชื้อ เพื่อชาติ” ตลอดจนการออกประกาศปิดสถานที่เป็นการชั่วคราวในแต่ละจังหวัดเพื่อป้องกันการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ซึ่งนโยบายดังกล่าวได้ส่งผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและรายได้ต่อเนื่องในช่วงที่เกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา โดยในส่วนนี้จะนำเสนอรายได้ก่อน การระบาด รายได้ในช่วงการระบาด และรายได้ที่หายไปของประชาชน ผู้ได้รับผลกระทบดังแสดงในรูปที่ 4.5

4.5 รายได้ของผู้ตอบแบบสอบถาม

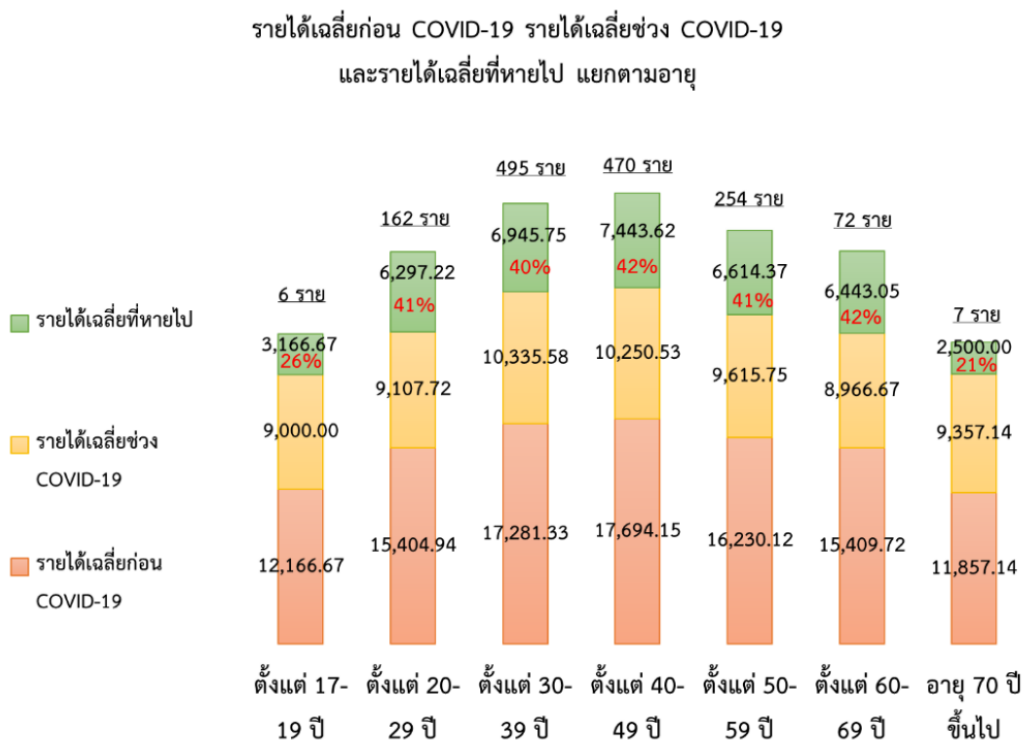
ผู้ตอบแบบสอบถามเกินครึ่งหนึ่งมีรายได้ก่อน COVID-19 จำนวน 10,000-20,000 บาท 779 คน (ร้อยละ 53.14) รองลงมาคือ ต่ำกว่า 10,000 บาท 445 คน (ร้อยละ 30.35) มีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 16,885 บาท ในขณะที่วิกฤตการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ทำให้รายได้ลดลง โดยผู้มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท มีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นกว่าเท่าตัวเป็น 918 คน (ร้อยละ 62.62) และมีรายได้เฉลี่ยลดลงอยู่ที่ 9,971 บาท

รูป 4.6 รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาดรายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไปแยกตามเพศ

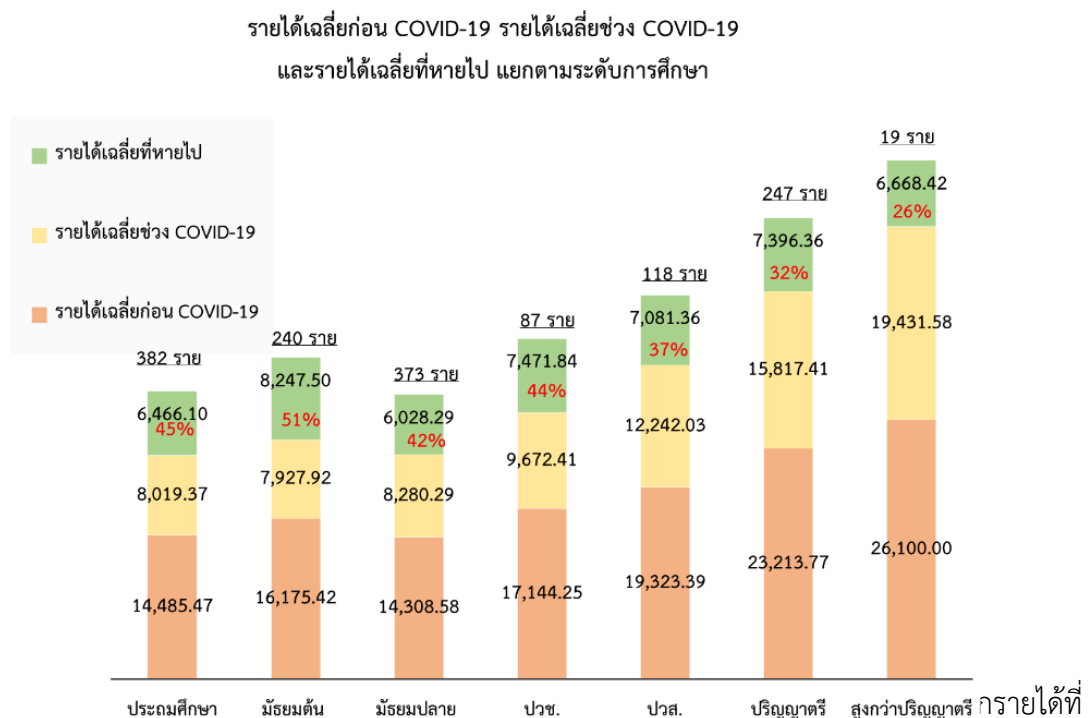
รูปที่ 4.6 แสดงถึงรายได้เฉลี่ยต่อเดือนทั้งก่อน COVID-19 ช่วง COVID-19 และรายได้เฉลี่ยที่หายไป โดยเพศหญิงมีรายได้เฉลี่ยก่อนการระบาดและช่วง COVID-19 มากกว่าชายเล็กน้อย ในทางกลับกัน เพศชายมีรายได้เฉลี่ยที่หายไปมากกว่าหญิงคือ ร้อยละ 44/39 หรือ 7,305.51/6,671.37 บาท

รูป 4.7 รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาดรายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไปแยกตามอายุ

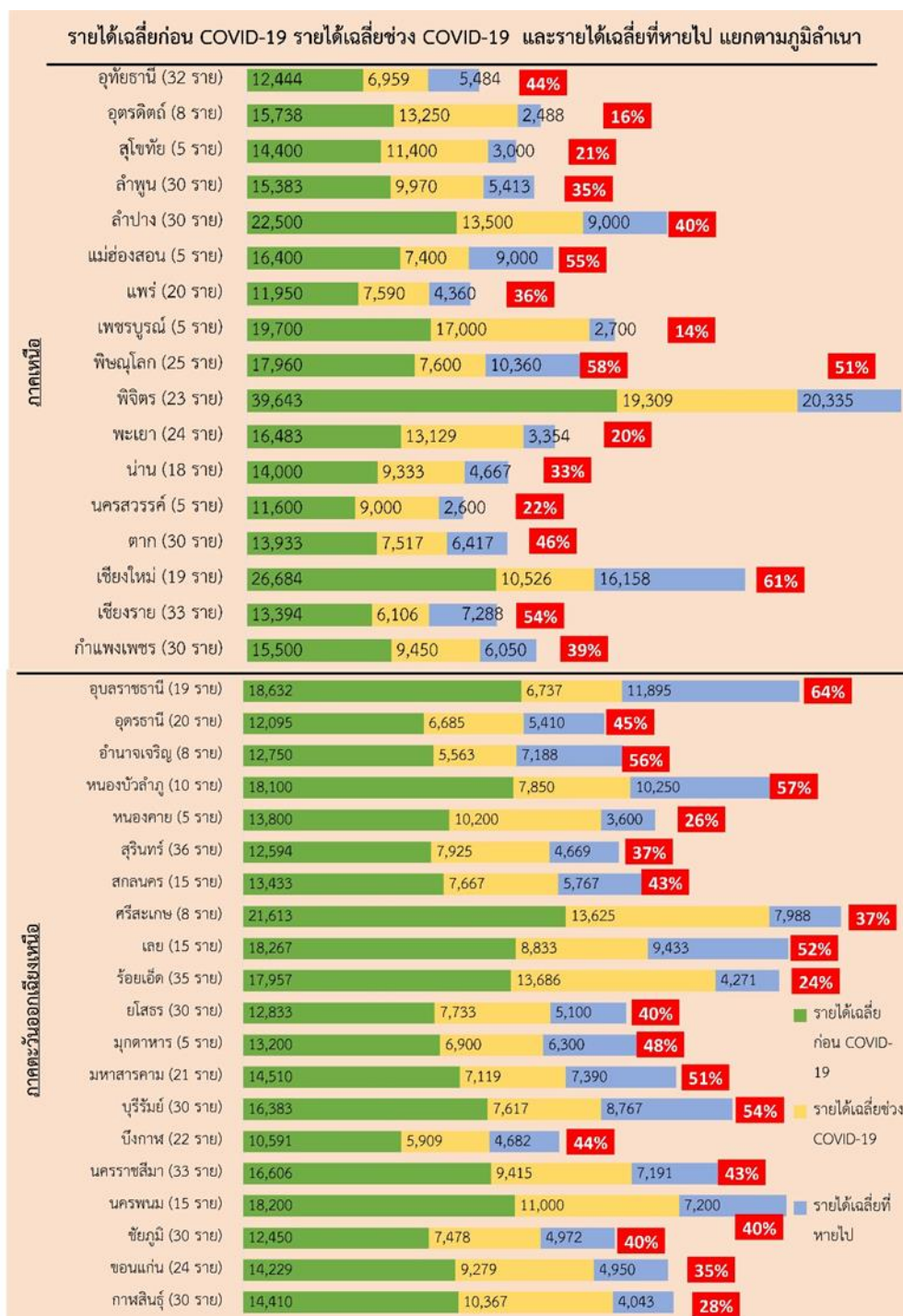
เมื่อพิจารณารายได้เฉลี่ยตามช่วงอายุ พบว่า กลุ่มอายุช่วง 20-69 ปี ได้รับผลกระทบโดยมีรายได้เฉลี่ยที่หายไปจากวิกฤตการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ใกล้เคียงกันประมาณร้อยละ 40-42 หรือ 6,200-7,500 บาท ในขณะที่ช่วงอายุน้อยที่สุด และมากที่สุดคือ 17-19 ปี และ 70 ปีขึ้นไป มีรายได้เฉลี่ยที่หายไปน้อยกว่ามากคือ ร้อยละ 21 (2,500 บาท) และร้อยละ 26 (3,167 บาท)

4.8 รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาดรายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไปแยกตามระดับการศึกษา

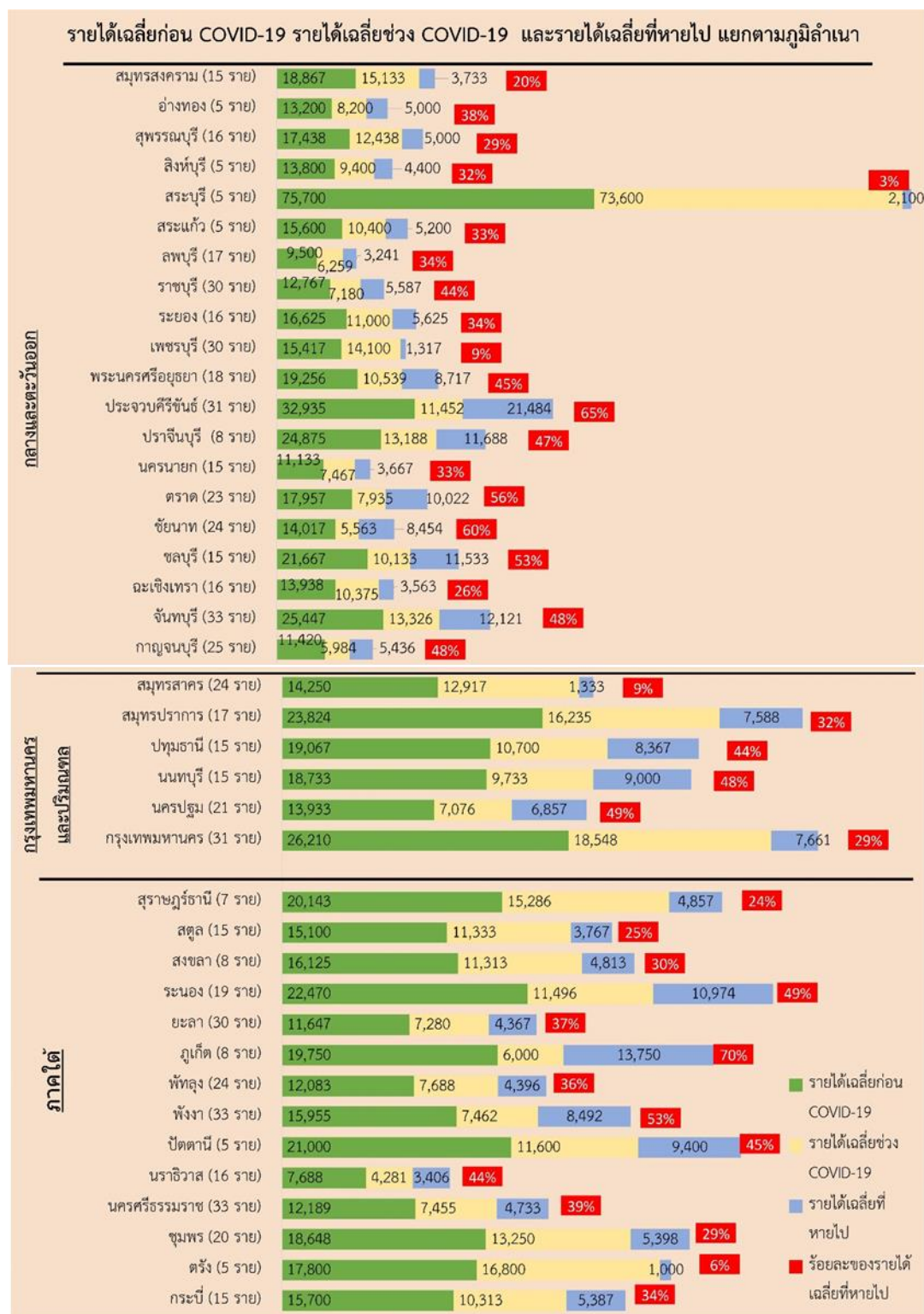

เคยได้รับก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา คอ มัธยมต้น ร้อยละ 51 (8,247.50 บาท) ตามด้วยกลุ่มที่มีระดับการศึกษาไม่ถึงปริญญาตรี ได้แก่ ประถมศึกษา มัธยมปลาย ปวช. ปวส. มีรายได้เฉลี่ยที่หายไปประมาณร้อยละ 37-45 หรือ 6,000-7,500 บาท ซึ่งกลุ่มนี้มีรายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด ลดลงมาก ประกอบกับอาจมีเงินเก็บไม่มากนัก จึงทำให้ได้รับผลกระทบมากกว่ากลุ่มปริญญาตรีและสูงกว่า ที่มีรายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด ลดลงไม่มาก ทำให้รายได้เฉลี่ยที่หายไปมีประมาณร้อยละ 26-32 หรือ 6,600-7,400 บาท

รูป 4.9 รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาดรายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไปแยกตามภูมิสำเนา

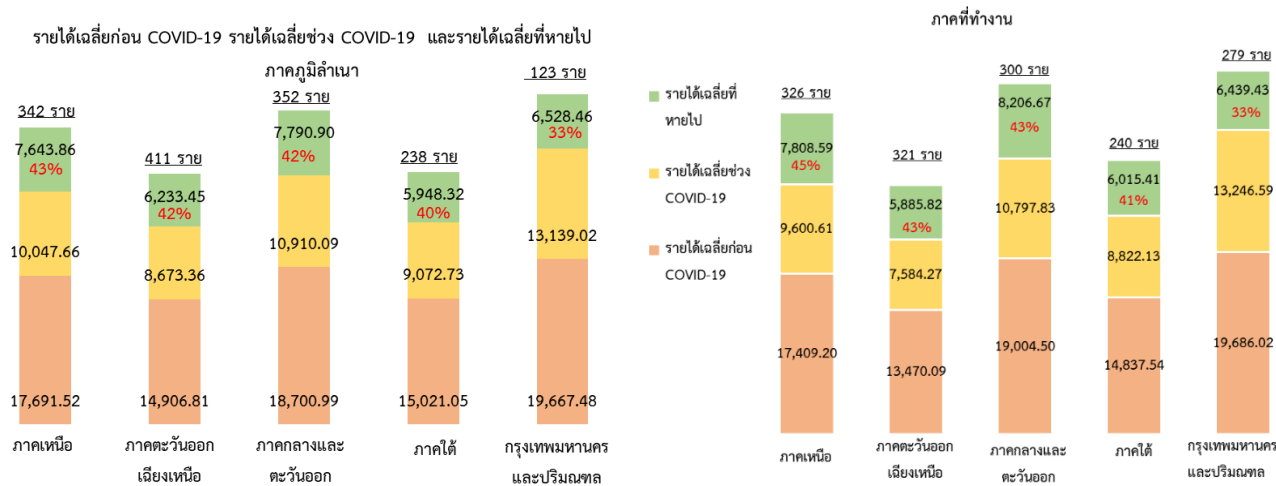
รูป 4.9 (ต่อ) รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาดรายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไป แยกตามภูมิภาค

จากภาพที่ 4.9 แสดงถึงจังหวัดที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ซึ่งทุกจังหวัดได้รับผลกระทบทั้งหมด หากผลกระทบนั้นมากน้อยแตกต่างกันไป โดยมี 17 จังหวัดที่มีรายได้เฉลี่ยที่หายไปเกินครึ่งหนึ่ง เป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 6 จังหวัด ภาคเหนือ 5 จังหวัด ภาคกลาง และตะวันออก 4 จังหวัด ภาคใต้ 2 จังหวัด (ไม่มีกรุงเทพมหานครและปริมณฑล) ได้แก่ จังหวัดภูเก็ต ร้อยละ 70 (13,750 บาท) จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ร้อยละ 65 (21,483.87 บาท) จังหวัดอุบลราชธานี ร้อยละ 64 (11,894.74 บาท) จังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 61 (16,157.89 บาท) จังหวัดชัยนาท ร้อยละ 60 (8,454.17 บาท) จังหวัดพิษณุโลก ร้อยละ 58 (10,360 บาท) จังหวัดหนองบัวลำภู ร้อยละ 57 (10,250 บาท) จังหวัดอำนาจเจริญ ร้อยละ 56 (7,187.50 บาท) จังหวัดตราด ร้อยละ 56 (10,021.74 บาท) จังหวัดแม่ฮ่องสอน ร้อยละ 55 (9,000 บาท) จังหวัดเชียงราย ร้อยละ 54 (7,287.88 บาท) จังหวัดบุรีรัมย์ ร้อยละ 54 (8,766.66 บาท) จังหวัดชลบุรี ร้อยละ 53 (11,533.34 บาท) จังหวัดพังงา ร้อยละ 53 (8,492.43 บาท) จังหวัดเลย ร้อยละ 52 (9,433.34 บาท) จังหวัดพิจิตร ร้อยละ 51 (20,334.78 บาท) และจังหวัดมหาสารคาม ร้อยละ 51 (7,390.47 บาท)

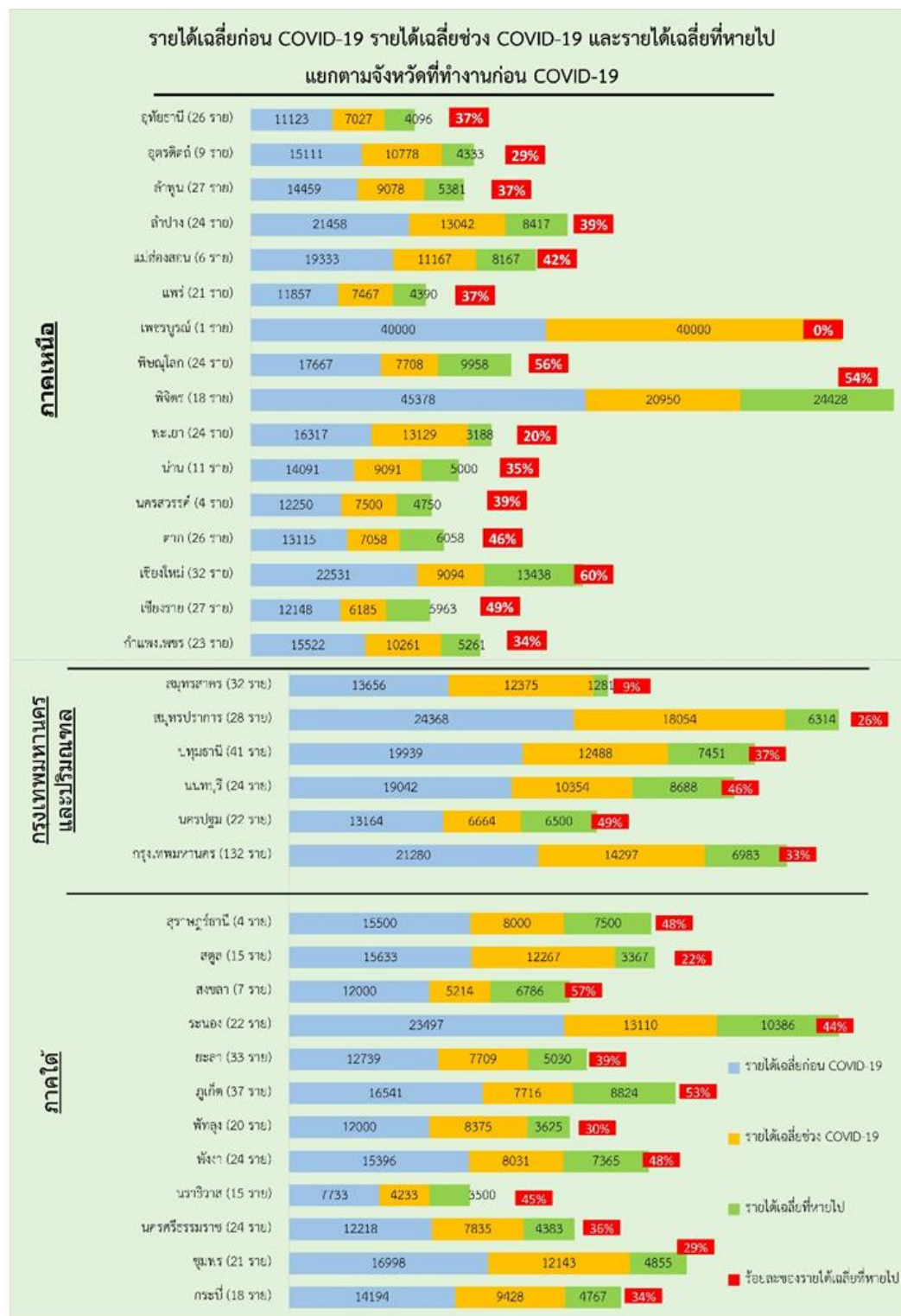
สำหรับจังหวัดที่มีรายได้เฉลี่ยที่หายไปไม่ถึงร้อยละ 20 มี 6 จังหวัด อยู่ในภาคเหนือ ภาคกลางและตะวันออก ภาคละ 2 จังหวัด ภาคใต้ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ภาคละ 1 จังหวัด (ไม่มีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ได้แก่ จังหวัดสระบุรี ร้อยละ 3 (2,100 บาท) จังหวัดตรัง ร้อยละ 6 (1,000 บาท) จังหวัดเพชรบุรี ร้อยละ 9 (1,316.67 บาท) จังหวัดสมุทรสาคร ร้อยละ 9 (1,333.33 บาท) จังหวัดเพชรบูรณ์ ร้อยละ 14 (2,700 บาท) และจังหวัดอุดรธานี ร้อยละ 16 (2,487.50 บาท)

รูป 4.10 รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาด รายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไป แยกตามภาค
ภูมิภาค และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

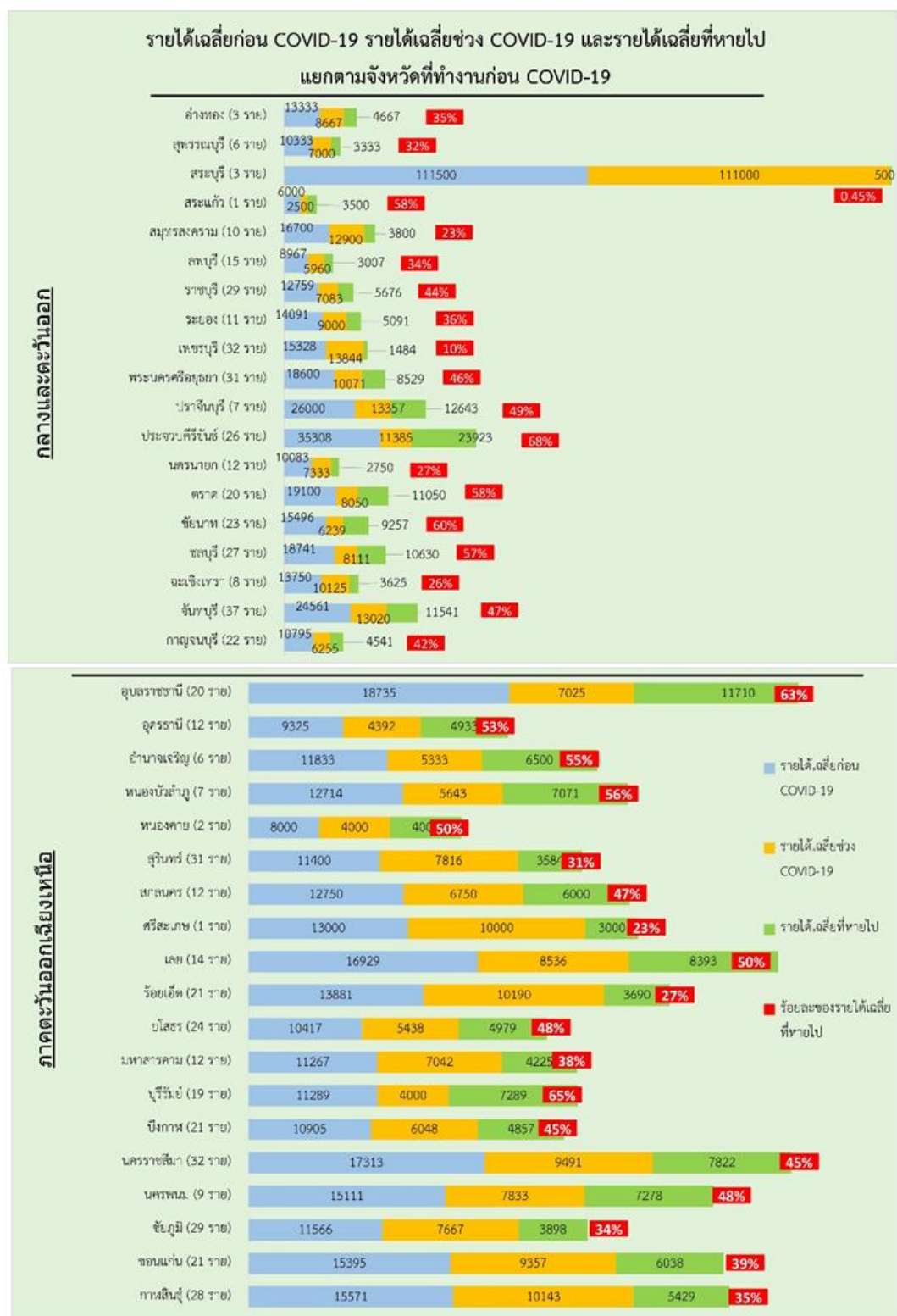

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบภาคภูมิภาค และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา พบว่า ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและตะวันออก ภาคใต้ มีสัดส่วนรายได้เฉลี่ยที่หายไปใกล้เคียงกันประมาณ 40-45 (5,800-8,200 บาท) และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา มีสัดส่วนสูงกว่าเล็กน้อย ขณะที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีสัดส่วนรายได้เฉลี่ยที่หายไปทั้งภาคภูมิภาค และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ต่ำกว่าภาคอื่นคือ ประมาณ 33 (6,400-6,500 บาท)

รูป 4.11 รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาด รายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไป แยกตามจังหวัด ที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

รูป 4.11 (ต่อ) รายได้เฉลี่ยก่อนการระบาด รายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไป แยกตามจังหวัดที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

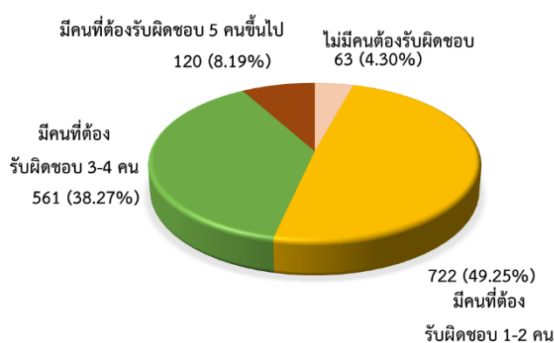
สำหรับจังหวัดที่ผู้ตอบแบบสอบถามทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา เกือบทั้งหมดได้รับผลกระทบ ยกเว้นจังหวัดเพชรบูรณ์ (1) ที่ผู้ตอบระบุว่า ไม่มีรายได้ที่หายไป ทั้งนี้จังหวัดที่มีรายได้เฉลี่ยที่หายไปมากกว่าครึ่งหนึ่ง มี 17 จังหวัด เป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 จังหวัด ภาคกลาง และตะวันออก 5 จังหวัด ภาคเหนือ 3 จังหวัด ภาคใต้ 2 จังหวัด (ไม่มีกรุงเทพมหานครและปริมณฑล) ได้แก่ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ร้อยละ 68 (23,923.07 บาท) จังหวัดบุรีรัมย์ ร้อยละ 65 (7,289.47 บาท) จังหวัดอุบลราชธานี ร้อยละ 63 (11,710 บาท) จังหวัดชัยนาท ร้อยละ 60 (9,256.52 บาท) จังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 60 (13,437.50 บาท) จังหวัดสระแก้ว ร้อยละ 58 (3,500 บาท) จังหวัดตราด ร้อยละ 58 (11,050 บาท) จังหวัดชลบุรี ร้อยละ 57 (10,629.63 บาท) จังหวัดสงขลา ร้อยละ 57 (6,785.71 บาท) จังหวัดพิษณุโลก ร้อยละ 56 (9,958.34 บาท) จังหวัดหนองบัวลำภู ร้อยละ 56 (7,071.43 บาท) จังหวัดอำนาจเจริญ ร้อยละ 55 (6,500 บาท) จังหวัดพิจิตร ร้อยละ 54 (24,427.78 บาท) จังหวัดภูเก็ต ร้อยละ 53 (8,824.32 บาท) จังหวัดอุดรธานี ร้อยละ 53 (4,933.33 บาท) จังหวัดหนองคาย ร้อยละ 50 (4,000 บาท) และจังหวัดเลย ร้อยละ 50 (8,392.86 บาท)

ส่วนจังหวัดที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา และได้รับผลกระทบจากการมีรายได้เฉลี่ยที่หายไปไม่ถึงร้อยละ 20 มี 4 จังหวัดอยู่ในภาคกลางและตะวันออก 2 จังหวัด ภาคเหนือ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ภาคละ 1 จังหวัด (ไม่มีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้) ได้แก่ จังหวัดสระบุรี ร้อยละ 0.45 (500 บาท) จังหวัดสมุทรสาคร ร้อยละ 9 (1,281.25 บาท) จังหวัดเพชรบุรี ร้อยละ 10 (1,484.37 บาท) และจังหวัดพะเยา ร้อยละ 20 (3,187.50 บาท)

ตอนที่ 3 ด้านการพึ่งพา

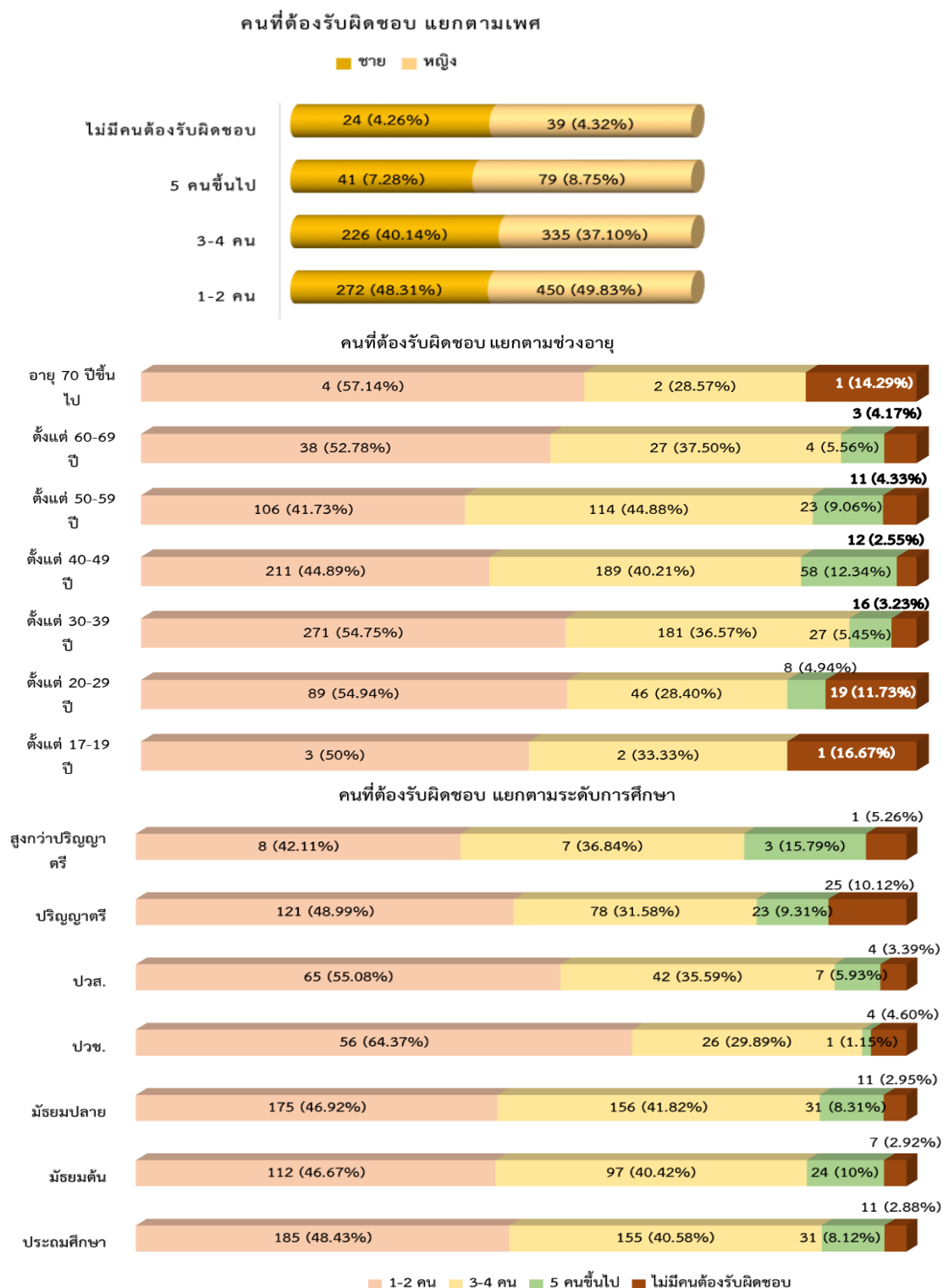
ข้อมูลรายได้ที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจต่อประชาชนที่ตอบแบบสอบถาม การมีรายได้ลดลงนอกจากจะกระทบกับตนเองแล้ว ยังอาจส่งผลกระทบต่อคนที่พึ่งพาอาศัยหรือต้องดูแลด้วย โดยมีรายละเอียดดังนี้

รูป 4.12 คนที่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องรับผิดชอบ

ผู้ตอบแบบสอบถามเกือบครึ่ง (722 คน ร้อยละ 49.25) มีคนที่ต้องรับผิดชอบดูแลประมาณ 1-2 คน รองลงมา 561 คน (ร้อยละ 38.27) มีคนต้องดูแลอยู่ 3-4 คน ส่วนผู้ที่ไม่มีคนต้องรับผิดชอบดูแลเลยมีไม่ถึงร้อยละ 5

รูป 4.13 คนที่ต้องรับผิดชอบ แยกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา

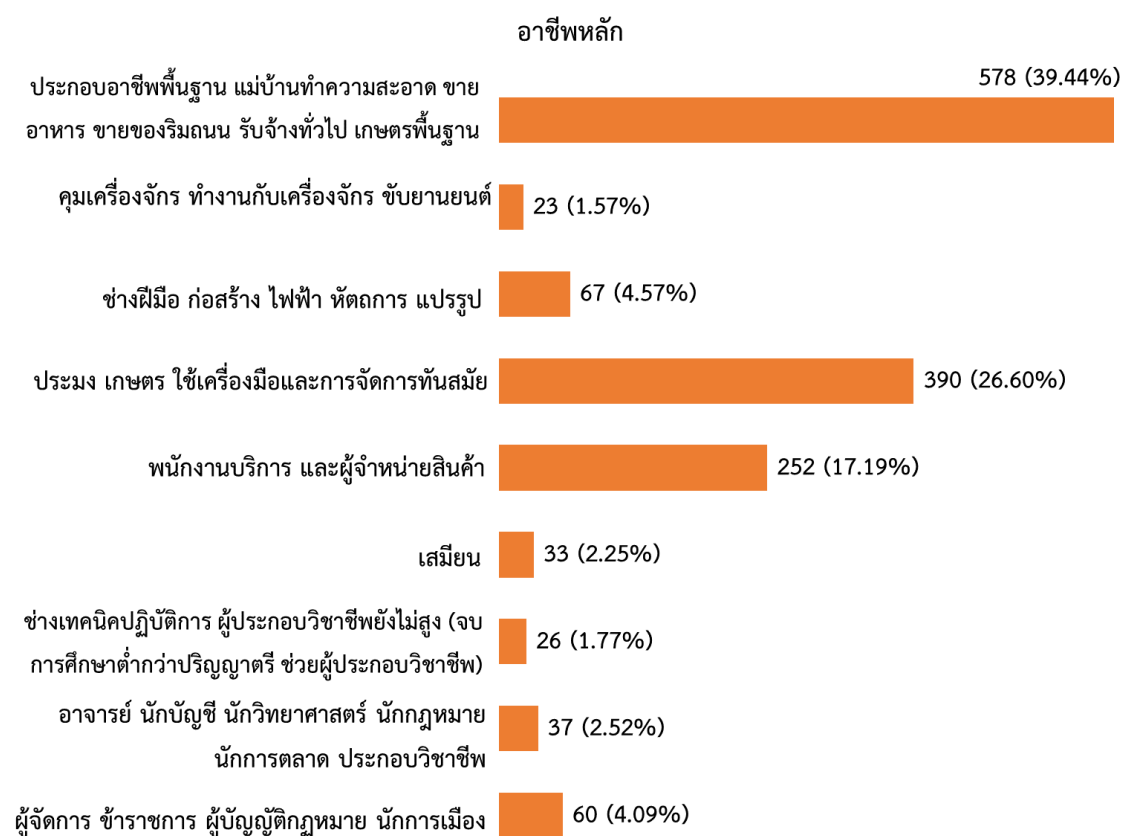

เมื่อพิจารณาคนที่ผู้ตอบต้องรับผิดชอบ ดูแล แยกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีการรับผิดชอบดูแลผู้อื่นจำนวนไม่มากนักประมาณ 1-2 คนมากที่สุด ร้อยละ 40-64 ยกเว้นช่วงอายุ 50-59 ปี (114 คน ร้อยละ 44.88) มีคนต้องดูแลประมาณ 3-4 คน

ตอนที่ 4 ด้านอาชีพ

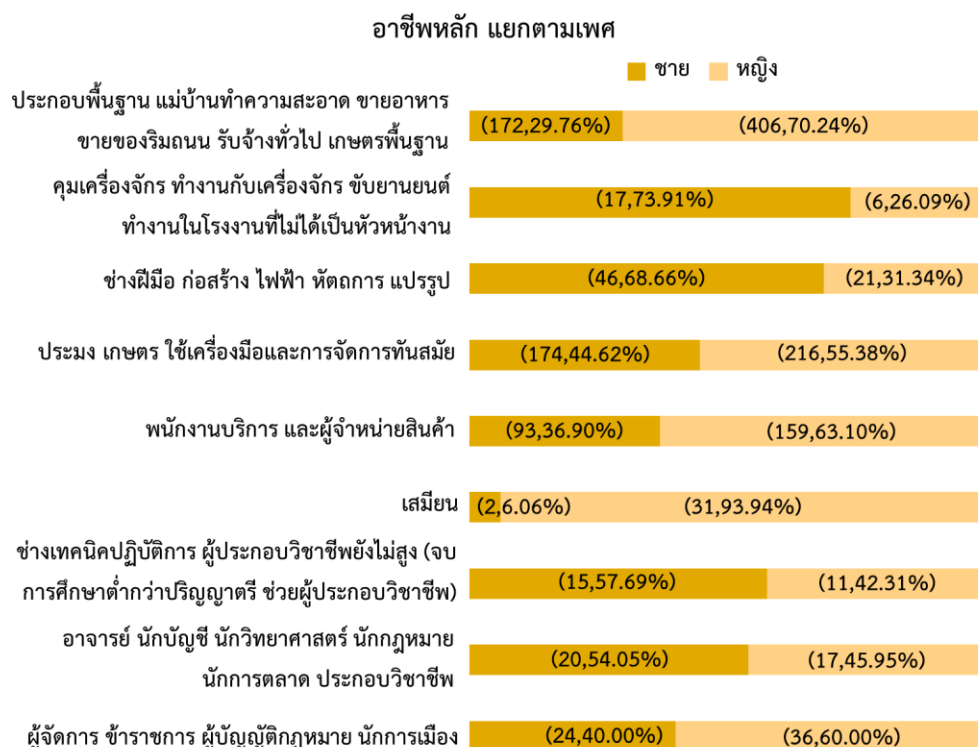
ประกอบด้วย อาชีพหลัก และอาชีพเสริม ซึ่งได้จัดกลุ่มอาชีพเป็น 9 กลุ่มเพื่อให้ครอบคลุมทุกอาชีพที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา โดยผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมดมีอาชีพหลักดังนี้

รูป 4.14 อาชีพหลักของผู้ตอบแบบสอบถาม

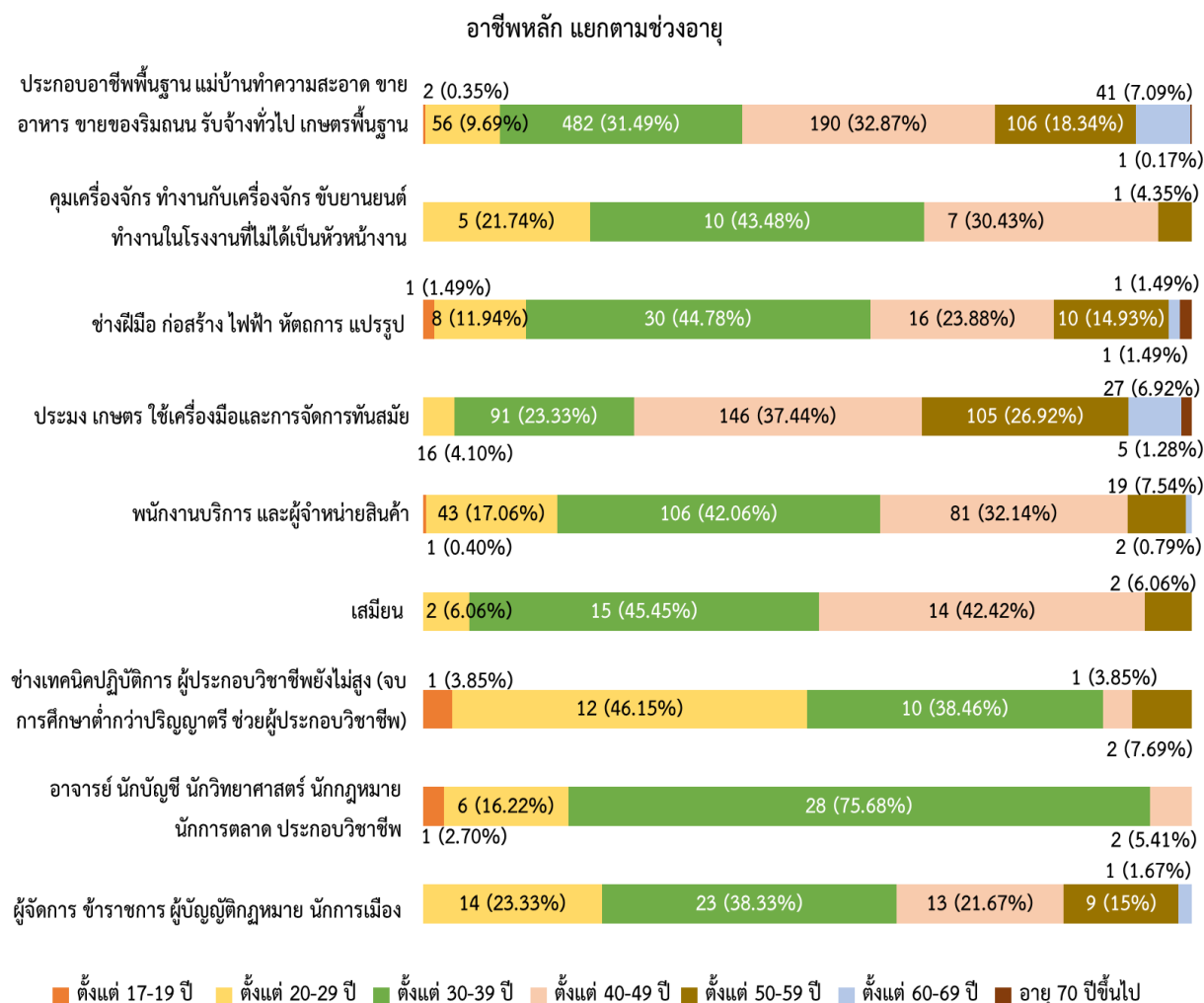
อาชีพหลักที่ผู้ตอบแบบสอบถามทำมากที่สุดได้แก่ ประกอบอาชีพพื้นฐาน แม่บ้านทำความสะอาด ขายอาหาร ขายของริมถนน รับจ้างทั่วไป เกษตรพื้นฐาน 578 คน (ร้อยละ 39.44) รองลงมาคือ ประมง เกษตร ใช้เครื่องมือและการจัดการทันสมัย 390 คน (ร้อยละ 26.60) ตามด้วย พนักงานบริการ และผู้จำหน่ายสินค้า 252 คน (ร้อยละ 17.19) ส่วนอาชีพที่ไม่ได้กล่าวถึงมีผู้ทำแต่ละอาชีพไม่ถึงร้อยละ 5

รูป 4.15 อาชีพหลัก แยกตามเพศ

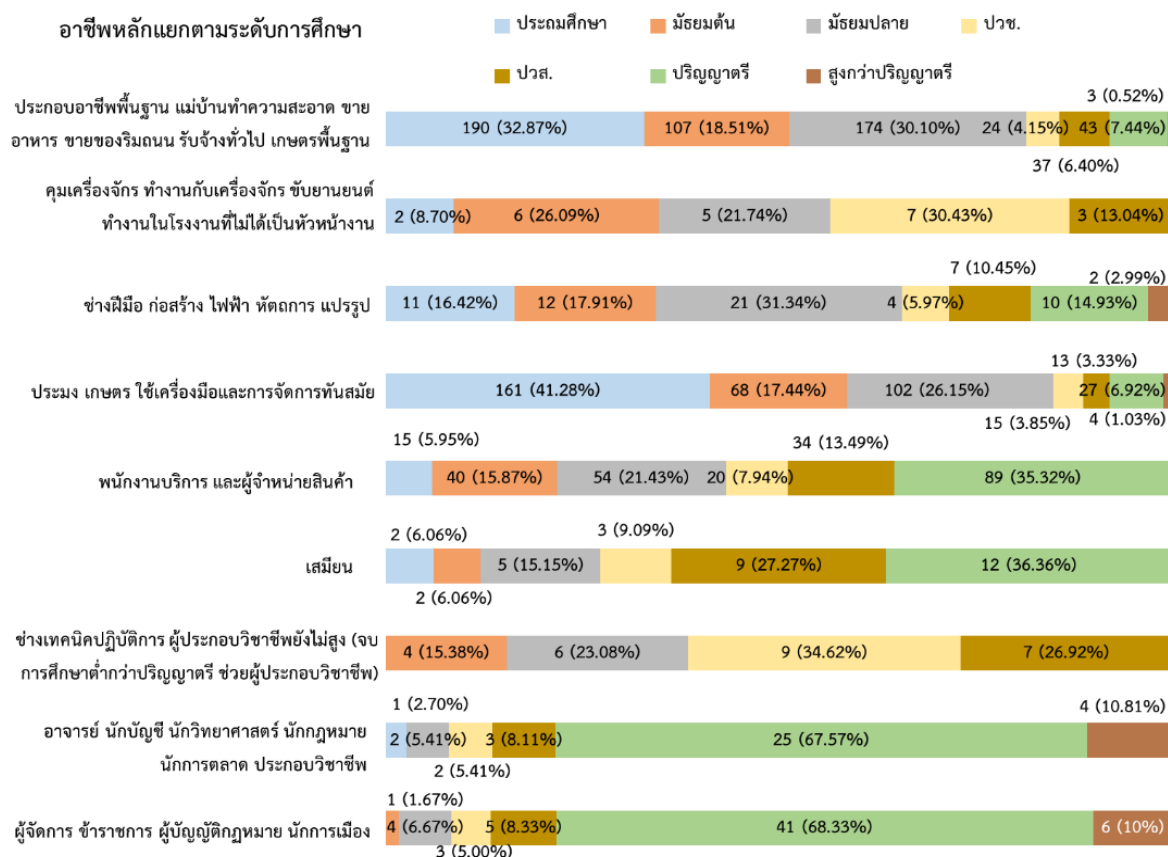
จากรูป 4.15 พบว่า อาชีพที่เพศชายทำมากกว่าหญิง มี 2 อาชีพ โดยเป็นงานเกี่ยวกับช่างเครื่องจักร ได้แก่ ช่างฝีมือ ก่อสร้าง ไฟฟ้า หัตถการ แปรรูป 46/21 คน ร้อยละ 68.66/31.34 คุมเครื่องจักร ทำงานกับเครื่องจักร ขับยานยนต์ ทำงานในโรงงานที่ไม่ได้เป็นหัวหน้างาน 17/6 คน ร้อยละ 73.91/26.09 ในขณะที่เพศหญิงทำ 4 อาชีพนี้มากกว่าชายคือ ผู้จัดการ ข้าราชการ ผู้บัญญัติกฎหมาย นักการเมือง 36/24 คน ร้อยละ 60/40 เสมียน 31/2 คน ร้อยละ 93.94/6.06 พนักงานบริการ และผู้จำหน่ายสินค้า 159/93 คน ร้อยละ 63.10/36.90 ประกอบอาชีพพื้นฐาน แม่บ้านทำความสะอาด ขายอาหาร ขายของริมถนน รับจ้างทั่วไป เกษตรพื้นฐาน 406/175 คน ร้อยละ 70.24/29.76 ส่วนอีก 3 อาชีพที่ไม่ได้กล่าวถึง มีเพศชายและหญิงทำพอๆ กัน

รูป 4.16 อาชีพหลัก แยกตามอายุ

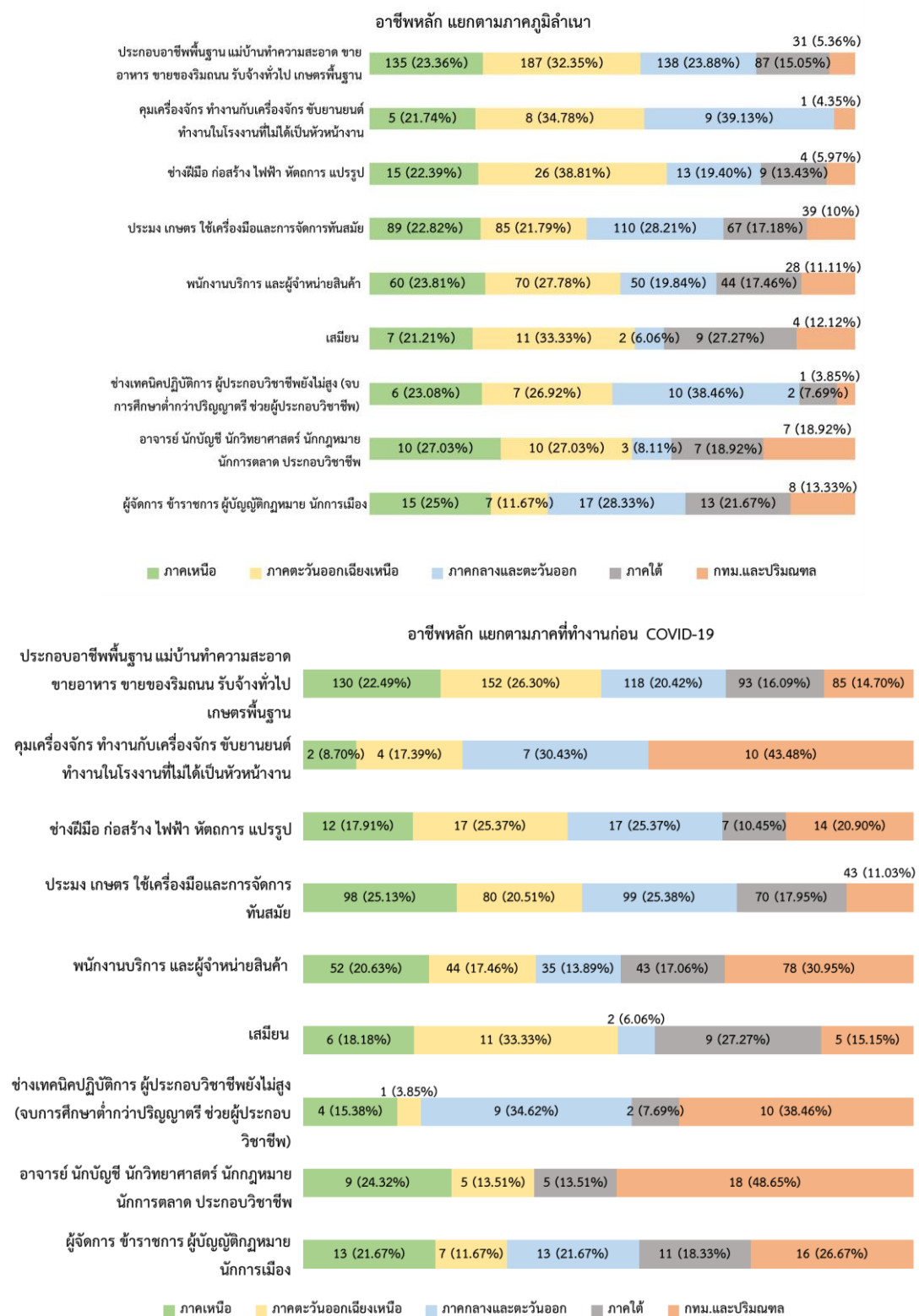
เมื่อพิจารณาอาชีพตามช่วงอายุจะเห็นว่า ผู้ตอบอายุ 30-49 ปี ซึ่งอยู่ในวัยแรงงาน มีมากที่สุดเกือบทุกกลุ่มอาชีพ ประมาณ 10-190 คน ร้อยละ 32-76 ยกเว้นอาชีพช่างเทคนิคปฏิบัติการ ผู้ประกอบวิชาชีพยังไม่สูง (จบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ช่วยผู้ประกอบวิชาชีพ) ที่ผู้ตอบอายุ 20-29 ปี ทำมากที่สุด คือ 12 คน ร้อยละ 46.15

รูป 4.17 อาชีพหลัก แยกตามระดับการศึกษา

รูป 4.17 แสดงถึงอาชีพกับระดับการศึกษา โดยผู้จบปริญญาตรีนิยมเป็นผู้จัดการ ข้าราชการ ผู้บัญญัติกฎหมาย นักการเมือง 41 คน ร้อยละ 68.33 อาจารย์ นักบัญชี นักวิทยาศาสตร์ นักกฎหมาย นักการตลาด ประกอบวิชาชีพ 25 คน ร้อยละ 67.57 เสมียน 12 คน ร้อยละ 36.36 พนักงานบริการ และผู้จำหน่ายสินค้า 89 คน ร้อยละ 35.32 ส่วนประถมศึกษานิยมทำอาชีพประมง เกษตร ใช้เครื่องมือและการจัดการทันสมัย 161 คน ร้อยละ 41.28 อาชีพพื้นฐาน แม่บ้านทำความสะอาด ขายอาหาร ขายของริมถนน รับจ้างทั่วไป เกษตรพื้นฐาน 190 คน ร้อยละ 32.87 ในขณะที่ช่างฝีมือ ก่อสร้าง ไฟฟ้า หัตถการ แปรรูป มีมัธยมปลาย ทำมากที่สุด 21 คน ร้อยละ 31.34 สำหรับปวช. นิยมทำอาชีพช่างเทคนิคปฏิบัติการ ผู้ประกอบวิชาชีพยังไม่สูง (จบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ช่วยผู้ประกอบวิชาชีพ) 9 คน ร้อยละ 34.62 คู่มือเครื่องจักร ทำงานกับเครื่องจักร ชีบยานยนต์ ทำงานในโรงงานที่ไม่ได้เป็นหัวหน้างาน 7 คน ร้อยละ 30.43

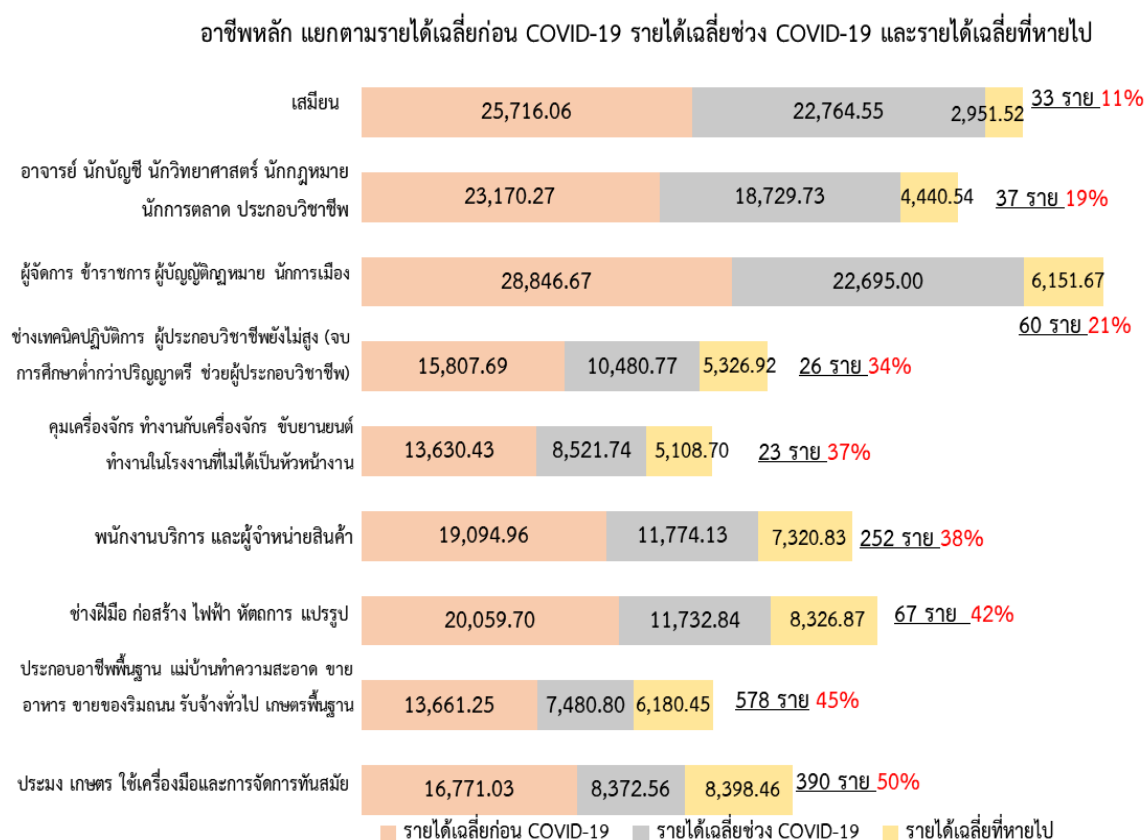
รูป 4.18 อาชีพหลัก แยกตามภาคภูมิลำเนา และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีภูมิลำเนาในภาคต่างๆ นิยมทำอาชีพดังนี้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือนิยมทำอาชีพเสมียน 11 คน ร้อยละ 33.33 พนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า 70 คน ร้อยละ 27.78 ช่างฝีมือก่อสร้าง ไฟฟ้า หัตถการ แปรรูป 26 คน ร้อยละ 38.81 ประกอบอาชีพพื้นฐาน แม่บ้านทำความสะอาด ขายอาหาร ขายของริมถนน รับจ้างทั่วไป เกษตรพื้นฐาน 187 คน ร้อยละ 32.35 ส่วนภาคกลางและตะวันออกนิยมเป็นผู้จัดการ ข้าราชการ ผู้บัญญัติกฎหมาย นักการเมือง 17 คน ร้อยละ 28.33 ช่างเทคนิค ปฏิบัติการ ผู้ประกอบวิชาชีพยังไม่สูง (จบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ช่วยผู้ประกอบวิชาชีพ) 10 คน ร้อยละ 38.46 ประมง เกษตร ใช้เครื่องมือและการจัดการทันสมัย 110 คน ร้อยละ 28.21 คุมเครื่องจักร ทำงานกับเครื่องจักร ขัทยานยนต์ ทำงานในโรงงานที่ไม่ได้เป็นหัวหน้างาน 9 คน ร้อยละ 39.13 ในขณะที่อาจารย์ นักบัญชี นักวิทยาศาสตร์ นักกฎหมาย นักการตลาด ประกอบวิชาชีพ นิยมทำในภาคเหนือกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือพอๆ กัน ภาคละ 10 คน ร้อยละ 27.03

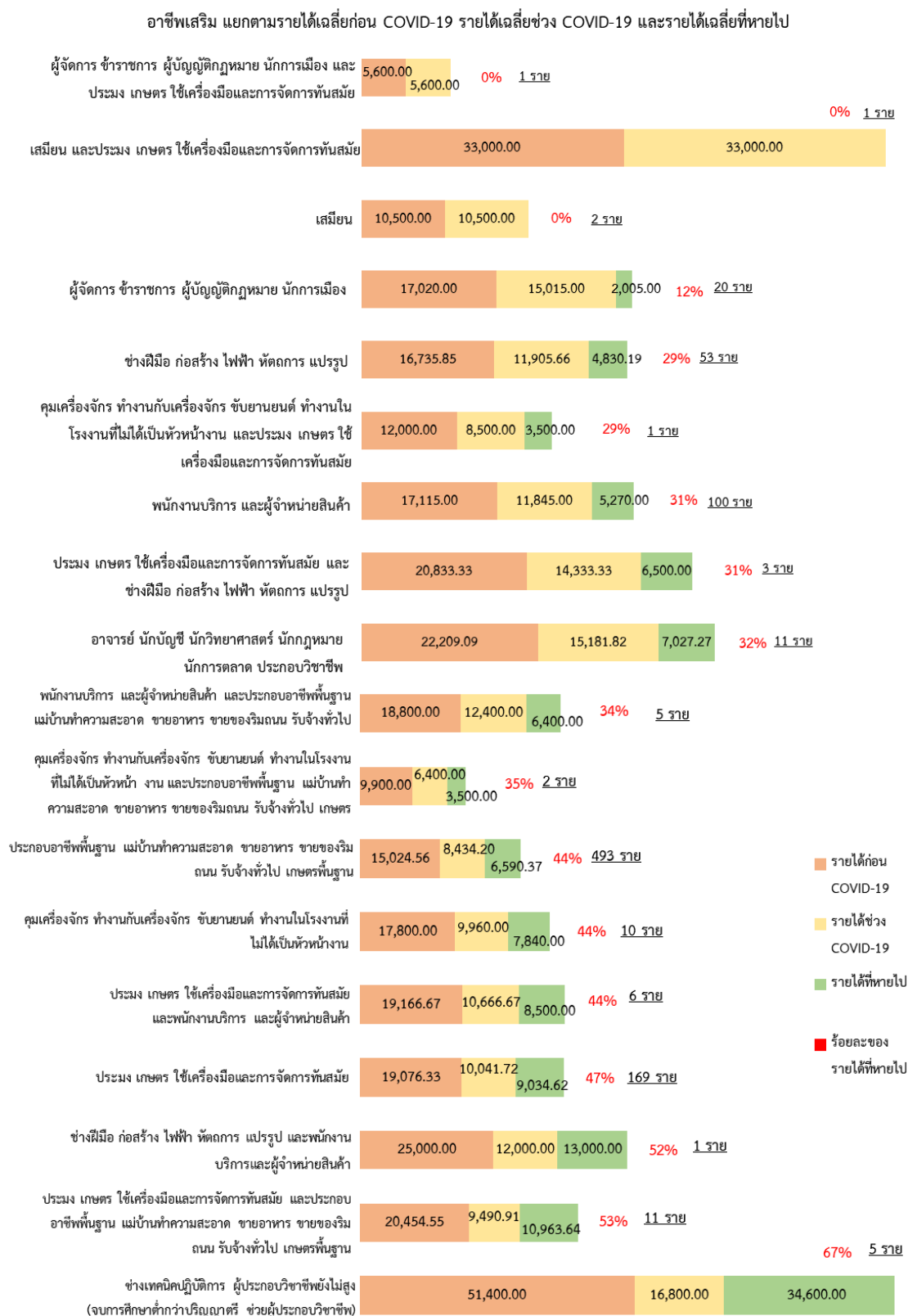
สำหรับภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา นั้น ส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่ทำในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลมากที่สุดถึง 5 อาชีพ ได้แก่ ผู้จัดการ ข้าราชการ ผู้บัญญัติกฎหมาย นักการเมือง 16 คน ร้อยละ 26.67 อาจารย์ นักบัญชี นักวิทยาศาสตร์ นักกฎหมาย นักการตลาด ประกอบวิชาชีพ 18 คน ร้อยละ 48.65 ช่างเทคนิคปฏิบัติการ ผู้ประกอบวิชาชีพยังไม่สูง (จบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ช่วยผู้ประกอบวิชาชีพ) 10 คน ร้อยละ 38.46 พนักงานบริการ และผู้จำหน่ายสินค้า 78 คน ร้อยละ 30.95 คุมเครื่องจักร ทำงานกับเครื่องจักร ขัทยานยนต์ ทำงานในโรงงานที่ไม่ได้เป็นหัวหน้างาน 10 คน ร้อยละ 43.48 ส่วนอีก 2 อาชีพคือ เสมียน 11 คน ร้อยละ 33.33 ประกอบอาชีพพื้นฐาน แม่บ้านทำความสะอาด ขายอาหาร ขายของริมถนน รับจ้างทั่วไป เกษตรพื้นฐาน 152 คน ร้อยละ 26.30 ทำมากที่สุด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในขณะที่ช่างฝีมือ ก่อสร้าง ไฟฟ้า หัตถการ แปรรูป 17 คน ร้อยละ 25.37 ทำมากที่สุดอยู่ 2 ภาคได้แก่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและตะวันออก สำหรับอาชีพประมง เกษตร ใช้เครื่องมือและการจัดการทันสมัย 99 คน ร้อยละ 25.38 มีทำมากในภาคกลางและตะวันออก

รูป 4.19 อาชีพหลัก แยกตามรายได้เฉลี่ยก่อนการระบาด รายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไป

ผู้ประกอบการอาชีพหลักทั้ง 9 กลุ่มล้วนได้รับผลกระทบจากวิกฤตการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ทั้งสิ้น และมีรายได้ที่หายไปในช่วงนั้นมากน้อยต่างกันไปตั้งแต่ร้อยละ 11-50 โดยอาชีพประมง เกษตร ใช้เครื่องมือและการจัดการทันสมัย มีรายได้ที่หายไปครึ่งหนึ่งจากที่เคยได้ ประมาณร้อยละ 50 (8,398.46 บาท) รองลงมาได้แก่ ประกอบอาชีพพื้นฐาน แม่บ้านทำความสะอาด ขายอาหาร ขายของริมถนน รับจ้างทั่วไป เกษตรพื้นฐาน ร้อยละ 45 (6,180.45 บาท) ตามด้วย ช่างฝีมือ ก่อสร้าง ไฟฟ้า หัตถการ แปรรูป ร้อยละ 42 (8,326.87 บาท) พนักงานบริการ และผู้จำหน่ายสินค้า ร้อยละ 38 (7,320.83) ส่วนอาชีพที่มีรายได้ที่หายไปน้อยที่สุดคือ เสมียน ร้อยละ 11 (2,951.52 บาท)

รูป 4.20 อาชีพเสริม แยกตามรายได้เฉลี่ยก่อนการระบาด รายได้เฉลี่ยช่วงการระบาด และรายได้เฉลี่ยที่หายไป

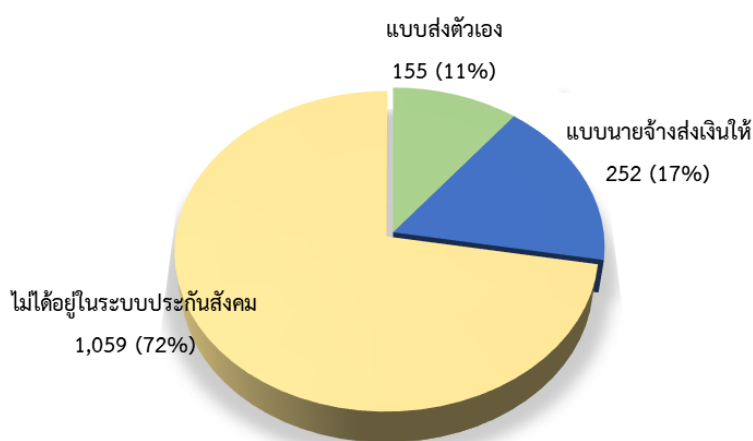
ผู้ตอบแบบสอบถามมี 894 คน ร้อยละ 60.98 ที่ทำอาชีพเสริมอยู่ก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา โดยทำอาชีพเสริมประมาณ 1-2 ประเภทควบคู่กับอาชีพหลัก ซึ่งในช่วงที่เกิดวิกฤตการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา อาชีพเสริมส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบ มีรายได้ที่หายไป ประมาณร้อยละ 11-67 หรือ 2,000-34,600 บาท เช่นเดียวกับอาชีพหลัก ยกเว้นอาชีพเสริม 3 กลุ่มที่ไม่มีรายได้ที่หายไปคือ เสมียน 2 คน เสมียน และประมง เกษตร ใช้เครื่องมือและการจัดการทันสมัย 1 คน ผู้จัดการ ข้าราชการ ผู้บัญญัติกฎหมาย นักการเมือง และประมง เกษตร ใช้เครื่องมือและการจัดการทันสมัย 1 คน

สำหรับอาชีพเสริมที่มีรายได้หายไปเกินครึ่งหนึ่งมี 3 กลุ่มได้แก่ ช่างเทคนิคปฏิบัติการ ผู้ประกอบวิชาชีพยังไม่สูง (จบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ช่วยผู้ประกอบวิชาชีพ) 5 คน ร้อยละ 67 (34,600 บาท) ประมง เกษตร ใช้เครื่องมือและการจัดการทันสมัย และประกอบอาชีพพื้นฐาน แม่บ้านทำความสะอาด ขายอาหาร ขายของริมถนน รับจ้างทั่วไป เกษตรพื้นฐาน 11 คน ร้อยละ 54 (10,963.64 บาท) ช่างฝีมือ ก่อสร้าง ไฟฟ้า หัตถการ แปรรูป และพนักงานบริการ และผู้จำหน่ายสินค้า 1 คน ร้อยละ 52 (13,000 บาท) ในขณะที่อาชีพผู้จัดการ ข้าราชการ ผู้บัญญัติกฎหมาย นักการเมือง 20 คน มีรายได้หายไปต่ำที่สุดคือ ร้อยละ 12 (2,005 บาท)

ตอนที่ 5 ด้านสวัสดิการ

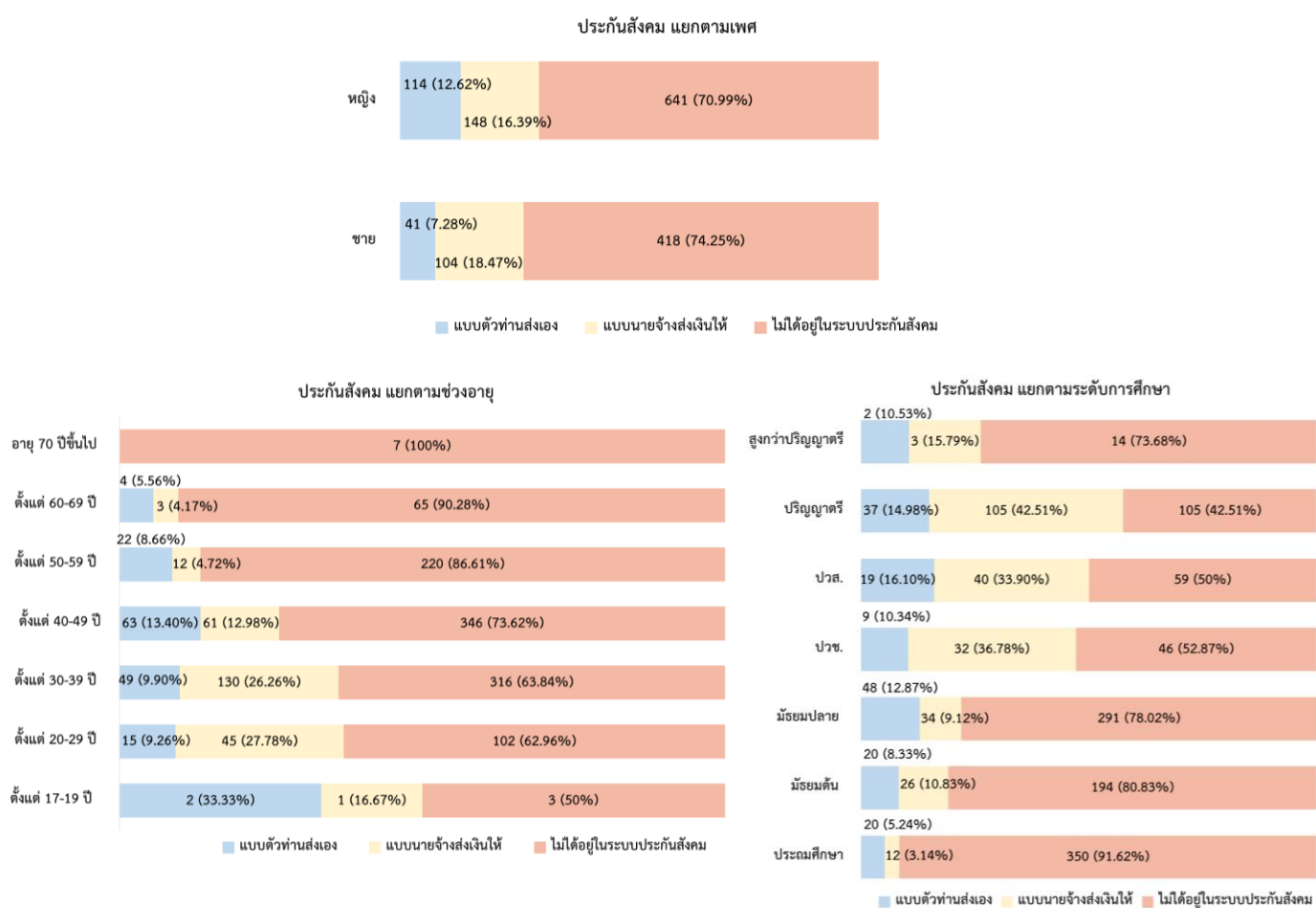
ในส่วนนี้จะเน้นเกี่ยวกับประกันสังคมซึ่งเป็นสวัสดิการของรัฐในการลดความเสี่ยง และเป็นหลักประกันในการใช้ชีวิต มีความมั่นคงให้กับครอบครัว โดยผู้ตอบแบบสอบถามที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ได้รับสิทธิประโยชน์จากประกันสังคมดังนี้

รูป 4.21 การอยู่ในระบบประกันสังคมของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่ไม่ได้รับประโยชน์จากประกันสังคม เนื่องจากไม่ได้อยู่ในระบบประกันสังคม 1,059 คน (ร้อยละ 72) มีเพียง 407 คน (ร้อยละ 28) ได้สิทธิประโยชน์จากประกันสังคม โดยนายจ้างส่งเงินให้ 252 คน (ร้อยละ 17) และส่งตัวเอง 155 คน (ร้อยละ 11)

รูป 4.22 การอยู่ในระบบประกันสังคม แยกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา

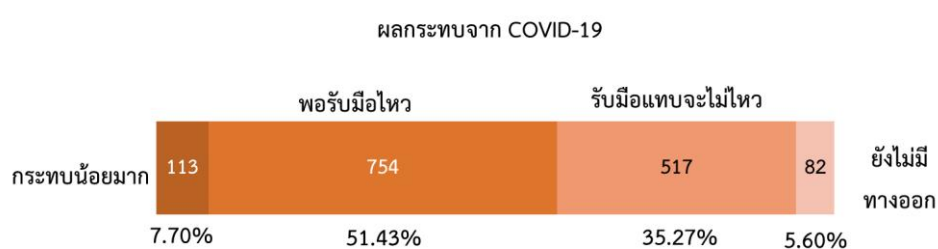
เมื่อพิจารณาการอยู่ในระบบประกันสังคมของผู้ตอบแบบสอบถามแยกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา พบว่า เกือบครึ่งหนึ่งขึ้นไปไม่ได้อยู่ในระบบประกันสังคม ร้อยละ 42-100 ยกเว้นผู้ที่จบปริญญาตรีที่มีทั้งอยู่ในระบบประกันสังคมแบบนายจ้างส่งเงินให้ และไม่ได้อยู่ในระบบประกันสังคมเท่าๆ กัน (105/105 คน ร้อยละ 42.51/42.51)

ตอนที่ 6 ด้านผลกระทบ

จากข้อมูลด้านรายได้ และอาชีพที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าวิกฤตการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาที่เกิดขึ้นก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนในระดับแตกต่างกัน ในตอนนี้นำเสนอเกี่ยวกับผลกระทบ และสาเหตุของผลกระทบที่ผู้ตอบแบบสอบถามได้รับดังนี้

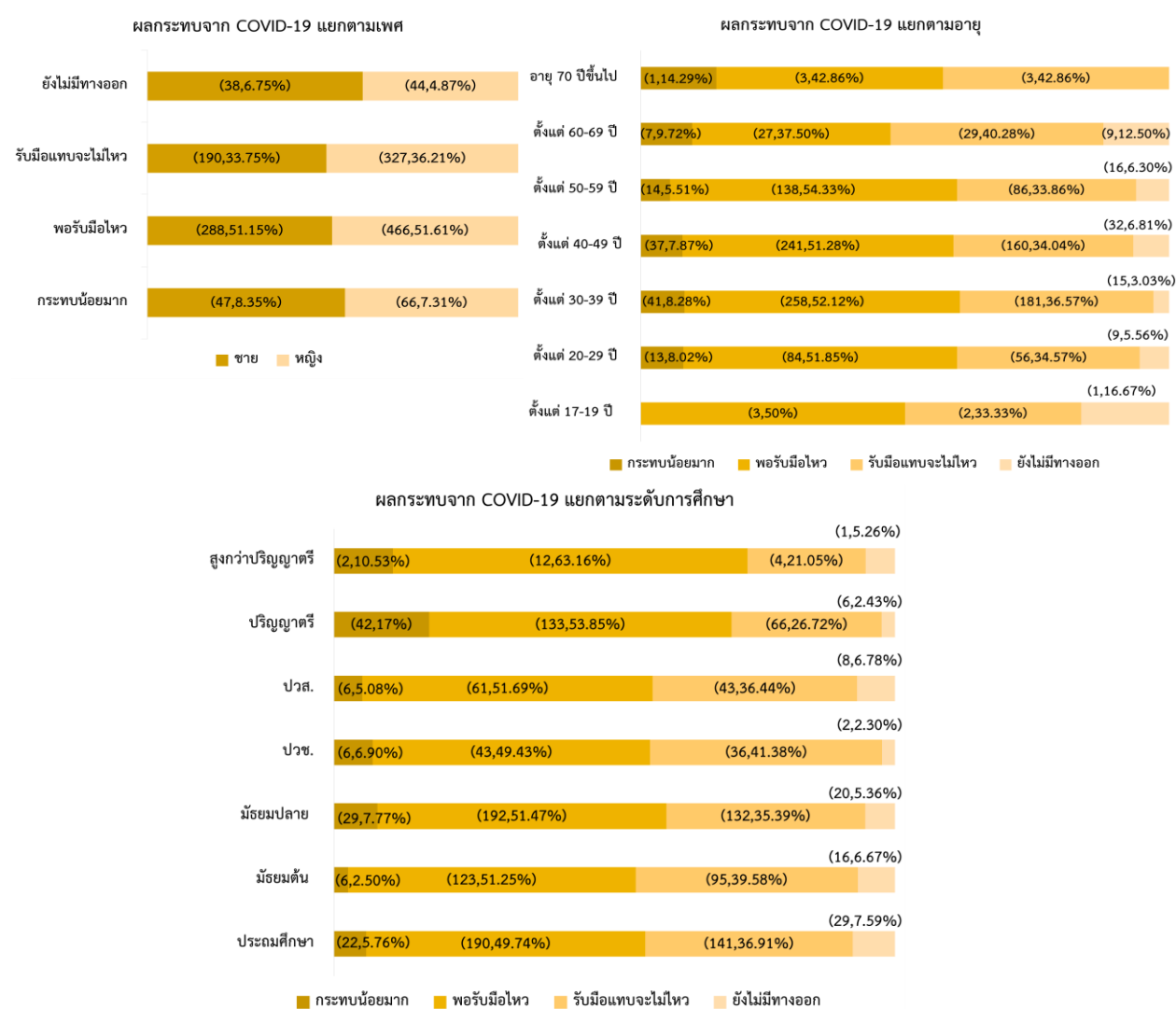
6.1 ผลกระทบ

รูป 4.23 ผลกระทบจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาของผู้ตอบแบบสอบถาม

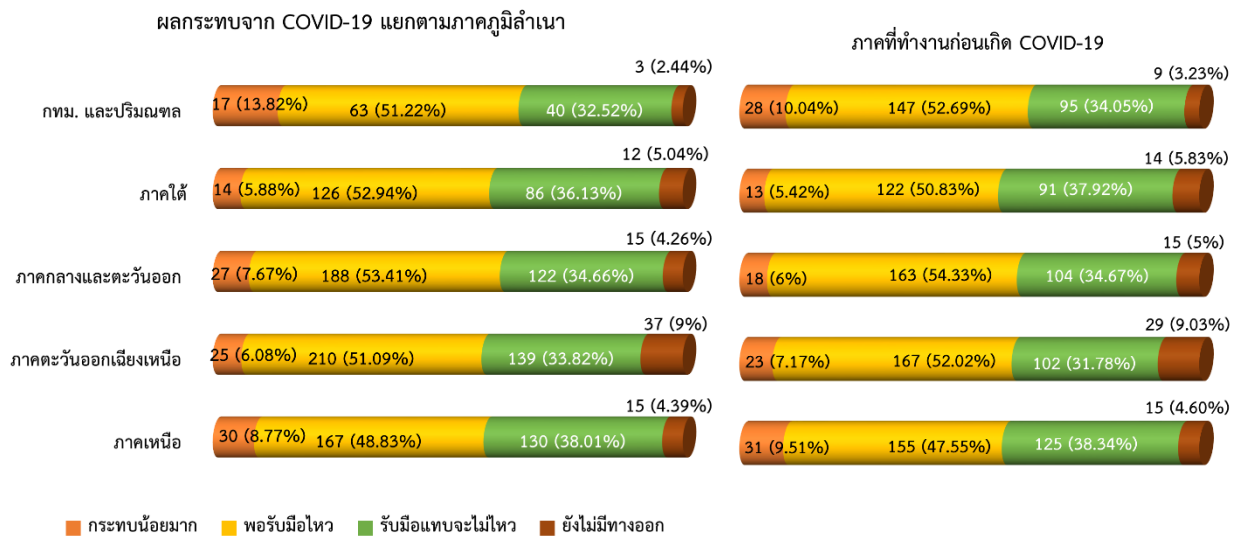
ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณครึ่งหนึ่งได้รับผลกระทบจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาในระดับพอรับมือไหว 754 คน (ร้อยละ 51.43) รองลงมาคือ รับมือแทบจะไม่ไหว 517 คน (ร้อยละ 35.27) ส่วนผู้ที่ยังไม่มีทางออก มีน้อยที่สุด 82 คน (ร้อยละ 5.60)

รูป 4.24 ผลกระทบ แยกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา

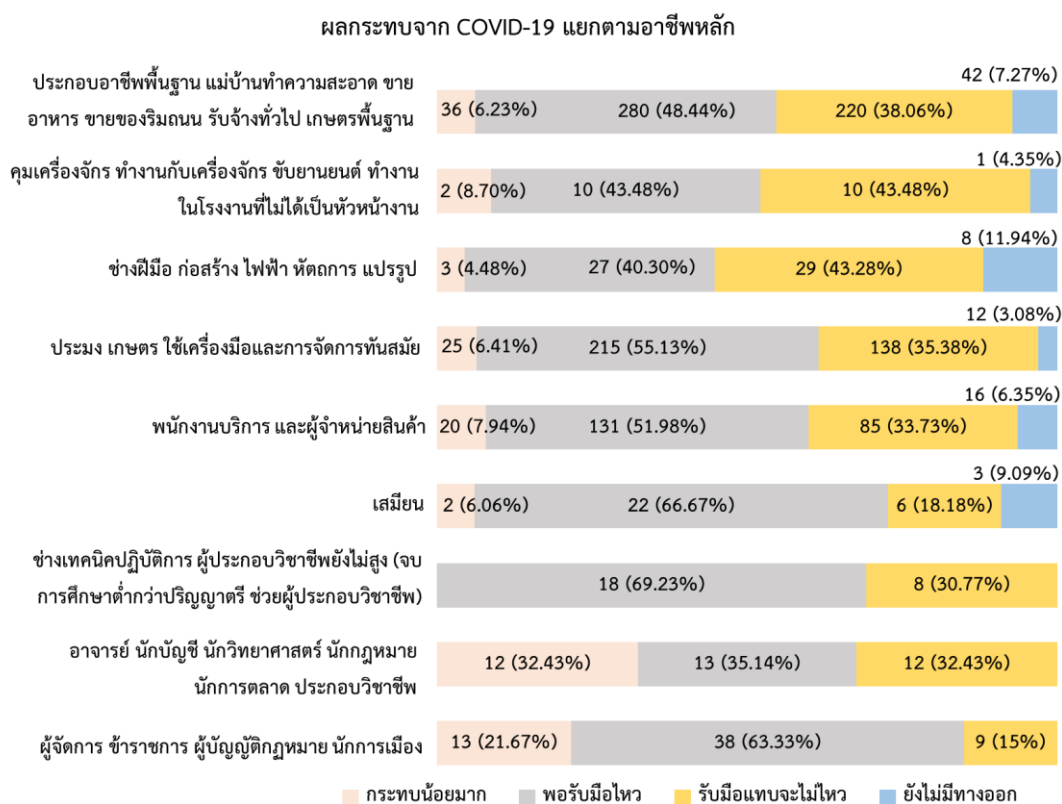
เมื่อพิจารณาผลกระทบที่ผู้ตอบได้รับ แยกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม
 ครั้งหนึ่งได้รับผลกระทบจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาในระดับพอรับมือไหว มากที่สุด ประมาณร้อยละ 49-63 ยกเว้นกลุ่มผู้สูงอายุ (อายุ 60-70 ปีขึ้นไป) 32 คน ร้อยละ 40-43 ที่ได้รับผลกระทบอย่างมากโดย
 ระบุว่า รับมือแทบจะไม่ได้

รูป 4.25 ผลกระทบ แยกตามภาคภูมิสำเนา และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณครึ่งหนึ่งของทุกๆ ภาค ทั้งภาคภูมิสำเนา และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ในระดับพอรับมือไหว ตั้งแต่ร้อยละ 47-54 ส่วนผู้ระบุว่า รับมือแทบจะไหว มีประมาณร้อยละ 32-38

รูป 4.26 ผลกระทบ แยกตามอาชีพ

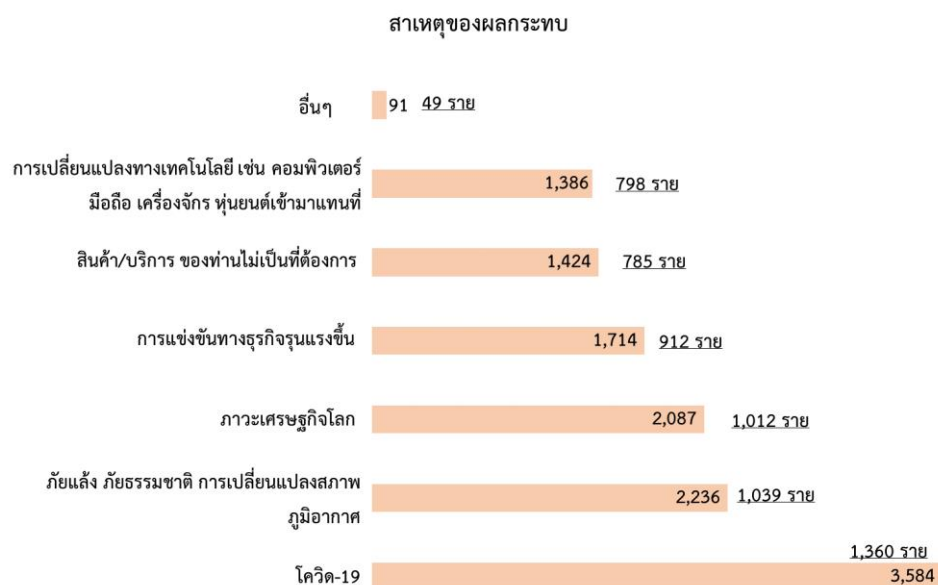
จากภาพที่ 4.26 พบว่า ผู้ตอบเกือบทุกกลุ่มอาชีพ ได้รับผลกระทบในระดับพอรับมือไหว ประมาณ 18-280 คน ร้อยละ 40-69 นอกจากนี้ 2 กลุ่มอาชีพคือ อาจารย์ นักบัญชี นักวิทยาศาสตร์ นักกฎหมาย นักการตลาด ประกอบวิชาชีพ ระบุว่า พอรับมือไหว 13 คน (ร้อยละ 35.14) ตามด้วย กระทบน้อยมาก กับรับมือแทบจะไม่ไวมีสัดส่วนเท่าๆ กัน 12/12 คน (ร้อยละ 32.43/32.43) และอาชีพคุมเครื่องจักร ทำงานกับเครื่องจักร ขับยานยนต์ ทำงานในโรงงานที่ไม่ได้เป็นหัวหน้างาน ได้รับผลกระทบระดับพอรับมือไหวรับมือแทบจะไม่ไหวในสัดส่วนเท่าๆ กัน 10/10 คน (ร้อยละ 43.48/43.48)

6.2 สาเหตุของผลกระทบ

ในที่นี้มี 7 สาเหตุ โดยให้ผู้ตอบระบุสาเหตุหลัก 3 ลำดับแรก และเนื่องจากผู้ตอบได้ระบุลำดับเดียวกันมาหลายคำตอบ ดังนั้นการวิเคราะห์จึงกำหนดเป็นคะแนนเพื่อหาคะแนนรวมสูงสุด และให้ลำดับที่ 1 เท่ากับ 3 คะแนน/คำตอบ ลำดับที่ 2 เท่ากับ 2 คะแนน/คำตอบ ลำดับที่ 3 เท่ากับ 1 คะแนน/คำตอบ ดังนี้

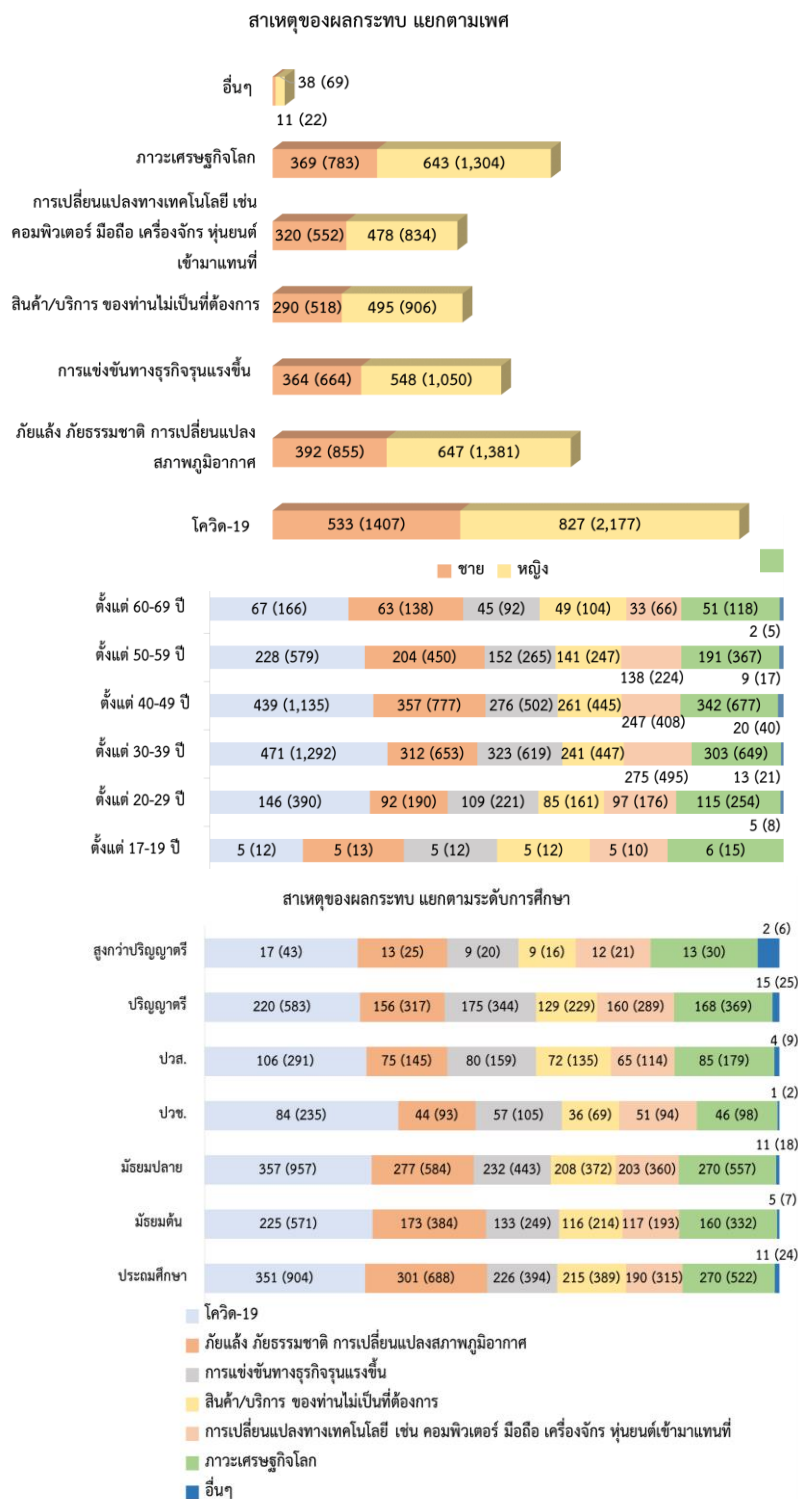
รูป 4.27 สาเหตุของผลกระทบของผู้ตอบแบบสอบถาม

๗

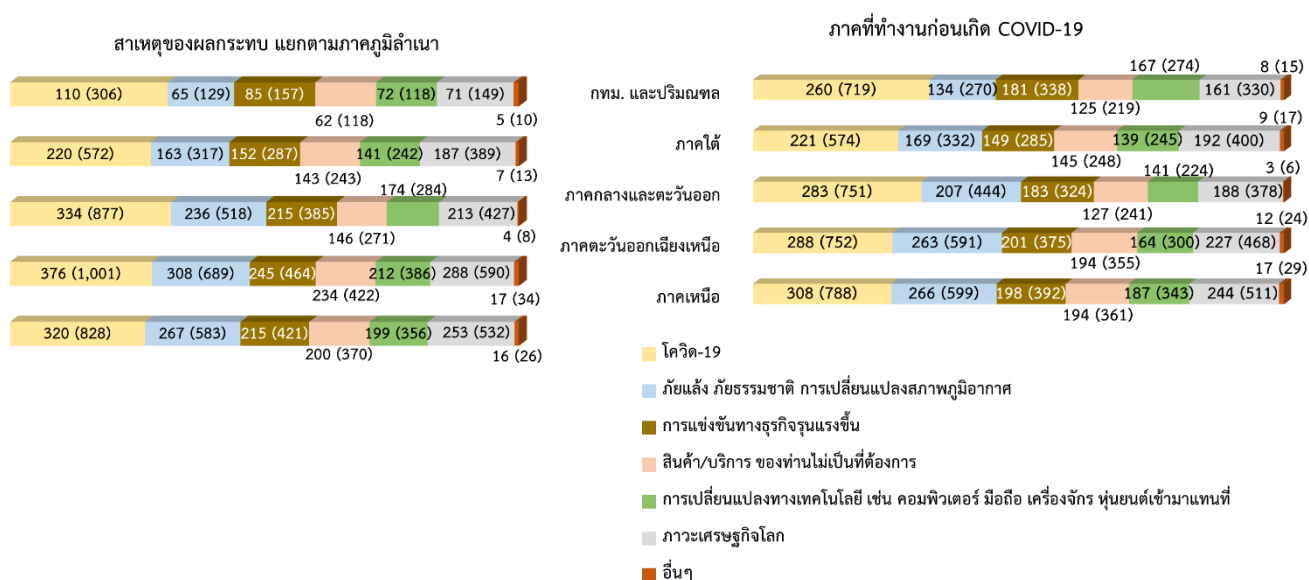
จากภาพที่ 4.27 พบว่า สาเหตุหลักของผลกระทบที่ผู้ตอบได้รับขณะนี้มาจาก COVID-19 มากที่สุด (3,584 คะแนน) ตามด้วย ภัยแล้ง ภัยธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (2,236 คะแนน) ภาวะเศรษฐกิจโลก (2,087 คะแนน) ส่วนสาเหตุอื่นๆ มีน้อยที่สุด (91 คะแนน) โดยสาเหตุอื่นๆ ที่มีคะแนนเกิน 5 คะแนนขึ้นไปได้แก่ สินค้าเกษตรราคาตกต่ำ (24 คะแนน) เศรษฐกิจในพื้นที่แย่ง/ลูกค้าลดลง/รายได้ลด (22 คะแนน) กู้ยืมเป็นหนี้ (6 คะแนน)

รูป 4.28 สาเหตุของผลกระทบ แยกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา

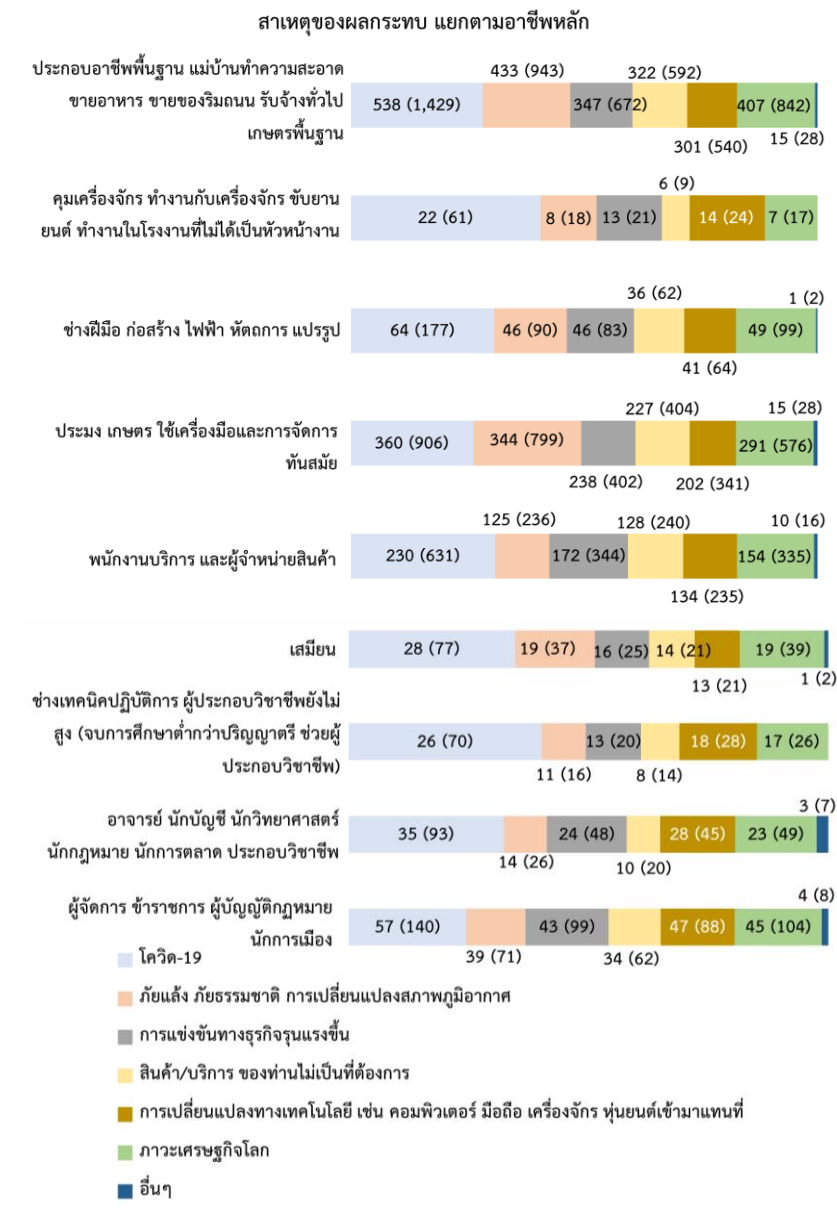
เมื่อพิจารณาสาเหตุของผลกระทบ แยกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่ระบุสาเหตุหลักในแนวเดียวกันคือ COVID-19 มากที่สุด (166-2,177 คะแนน) ตามด้วย ภัยแล้ง ภัยธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (138-1,381 คะแนน) สำหรับผู้ที่ระบุแตกต่างกันไป จะเป็นกลุ่มอายุน้อย กับผู้สูงวัย ได้แก่ อายุ 17- 19 ปี มีสาเหตุหลักคือ ภาวะเศรษฐกิจโลก (15 คะแนน) ตามด้วย ภัยแล้ง ภัยธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (13 คะแนน) อายุ 20-29 ปี มีสาเหตุหลักจาก COVID-19 (390 คะแนน) ตามด้วย ภาวะเศรษฐกิจโลก (254 คะแนน) อายุ 70 ปีขึ้นไป ระบุว่า ภัยแล้ง ภัยธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (15 คะแนน) ตามด้วย COVID-19 (10 คะแนน) ส่วนระดับการศึกษา ผู้ที่ตอบแตกต่างกันจะเป็นกลุ่มค่อนข้างไปทางทักษะสูง ได้แก่ ปวส. ปริญญาตรี สูงกว่าปริญญาตรี ระบุว่า COVID-19 มากที่สุด (43-583 คะแนน) ตามด้วย ภาวะเศรษฐกิจโลก (30-369 คะแนน) ในขณะที่ ปวช. เป็น COVID-19 (235 คะแนน) ตามด้วย การแข่งขันทางธุรกิจรุนแรงขึ้น (105 คะแนน)

รูป 4.29 สาเหตุของผลกระทบ แยกตามภาคภูมิลำเนา และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

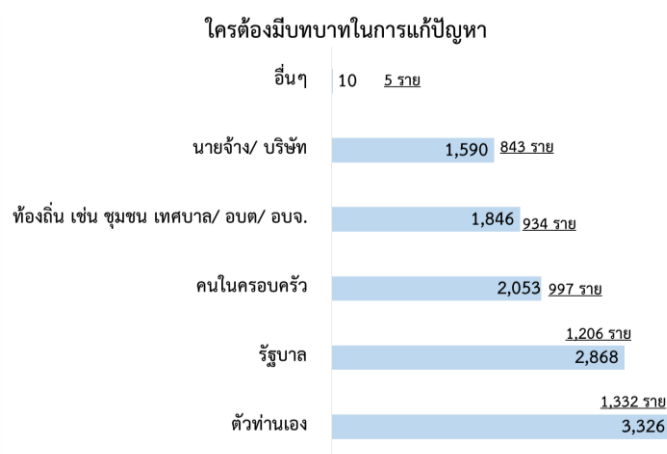
ผู้ตอบแบบสอบถามในภาคภูมิลำเนา และภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ระบุสาเหตุหลักของผลกระทบสอดคล้องกัน โดยภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและตะวันออก ระบุว่า COVID-19 มากที่สุด (751-1,001 คะแนน) ตามด้วย ภัยแล้ง ภัยธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (444-689 คะแนน) ส่วนภาคใต้ ระบุว่า COVID-19 (572/574 คะแนน) ตามด้วย ภาวะเศรษฐกิจโลก (389/400 คะแนน) ในขณะที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ระบุเหมือนกันในลำดับแรกคือ COVID-19 (306/719 คะแนน) แตกต่างกันลำดับรองคือ ผู้ตอบในภาคภูมิลำเนาระบุว่า ภาวะเศรษฐกิจโลก (149 คะแนน) ส่วนภาคที่ทำงานก่อนเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ระบุว่า การแข่งขันทางธุรกิจรุนแรงขึ้น (338 คะแนน)

รูป 4.30 สาเหตุของผลกระทบ แยกตามอาชีพหลัก

ผู้ตอบแบบสอบถามทุกกลุ่มอาชีพระบุว่า COVID-19 เป็นสาเหตุหลักของผลกระทบขณะนี้ด้วยคะแนน 61-1,429 ส่วนลำดับรองลงมาจะแตกต่างกันไปในแต่ละอาชีพ โดย อาชีพประมง เกษตร ใช้เครื่องมือและการจัดการทันสมัย อาชีพประกอบอาชีพพื้นฐาน แม่บ้านทำความสะอาด ขายอาหาร ขายของริมถนน รับจ้างทั่วไป เกษตรพื้นฐาน ระบุว่า ภัยแล้ง ภัยธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (799/943 คะแนน) อาชีพพนักงานบริการ และผู้จำหน่ายสินค้า ระบุว่า การแข่งขันทางธุรกิจรุนแรงขึ้น (344 คะแนน) อาชีพช่างเทคนิคปฏิบัติการ ผู้ประกอบวิชาชีพยังไม่สูง (จบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ช่วยผู้ประกอบวิชาชีพ) อาชีพคุมเครื่องจักร ทำงานกับเครื่องจักร ขัวยานยนต์ ทำงานในโรงงานที่ไม่ได้เป็นหัวหน้างาน ระบุว่า การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เช่น คอมพิวเตอร์ มือถือ เครื่องจักร หุ่นยนต์เข้ามาแทนที่ (28/24 คะแนน) อาชีพผู้จัดการ ข้าราชการ ผู้บัญญัติกฎหมาย นักการเมือง อาชีพอาจารย์ นักบัญชี นักวิทยาศาสตร์ นักกฎหมาย นักการตลาด ประกอบวิชาชีพ อาชีพช่างฝีมือ ก่อสร้าง ไฟฟ้า หัตถการ แปรรูป ระบุว่า ภาวะเศรษฐกิจโลก (49-104 คะแนน)

รูป 4.31 ใครต้องมีบทบาทในการแก้ปัญหาของผู้ตอบแบบสอบถาม

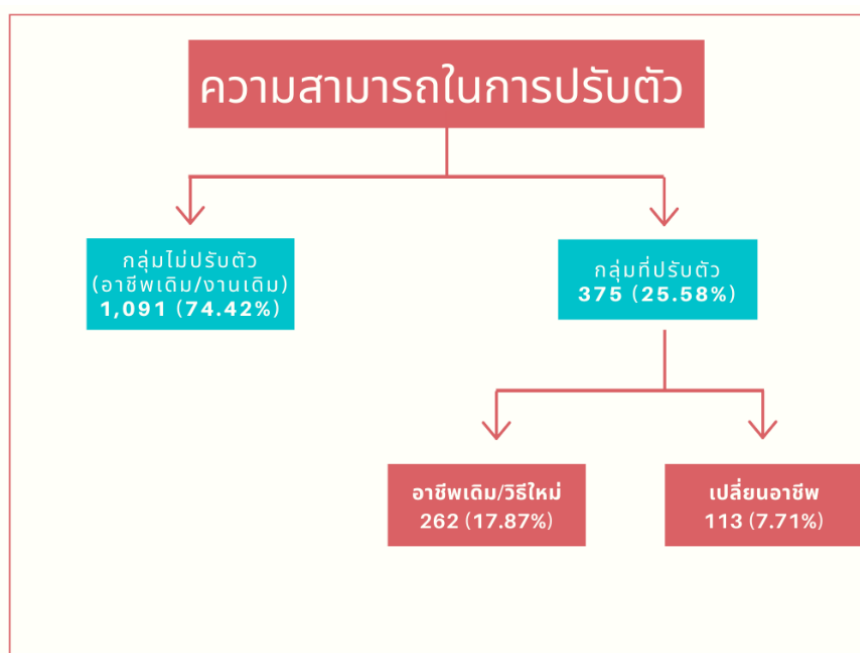

วิกฤตที่เกิดขึ้นครั้งนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามระบุว่า ตัวเองต้องมีบทบาทในการแก้ปัญหามากที่สุด (3,326 คะแนน) รองลงมาคือ รัฐบาล (2,868 คะแนน) ตามด้วย คนในครอบครัว (2,053 คะแนน) สำหรับ อื่นๆ มีน้อยที่สุด (10 คะแนน) ได้แก่ ทุกคนต้องช่วยกัน (7 คะแนน) สถาบันการเงิน (2 คะแนน) ลูกค้า (1 คะแนน)

ตอนที่ 7 ด้านความสามารถในการปรับตัวและความพร้อม

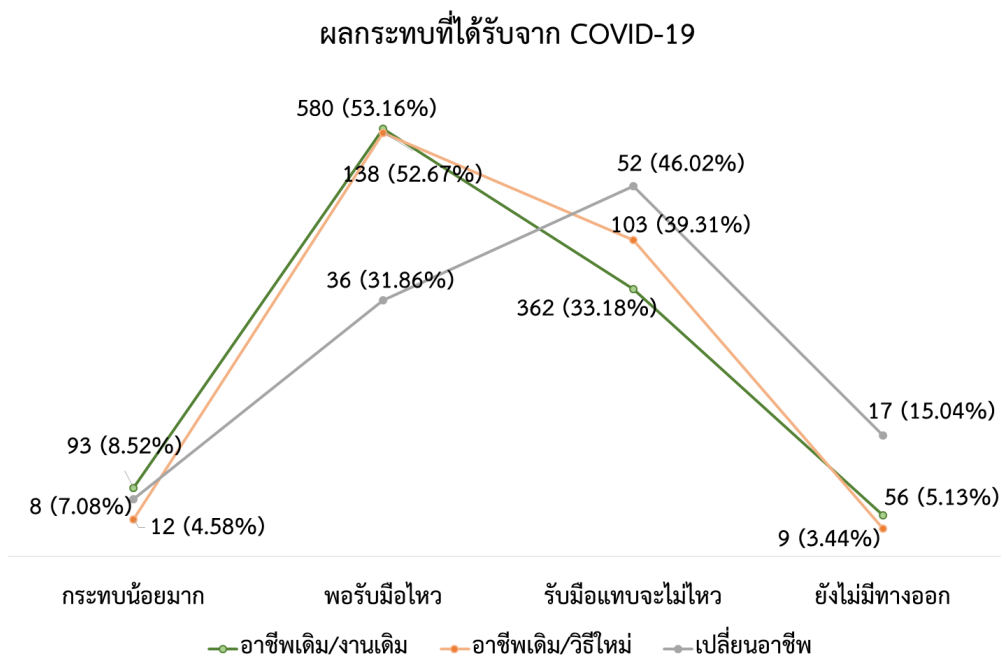
ผู้ตอบแบบสอบถามที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรน่านั้น สามารถปรับตัวเพื่อก้าวต่อไป และ/หรือมีความพร้อม อุปสรรค/ข้อจำกัดในการปรับตัว ตลอดจนความต้องการทักษะใหม่เพื่อรองรับการปรับตัวดังนี้

รูป 4.32 ความสามารถในการปรับตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

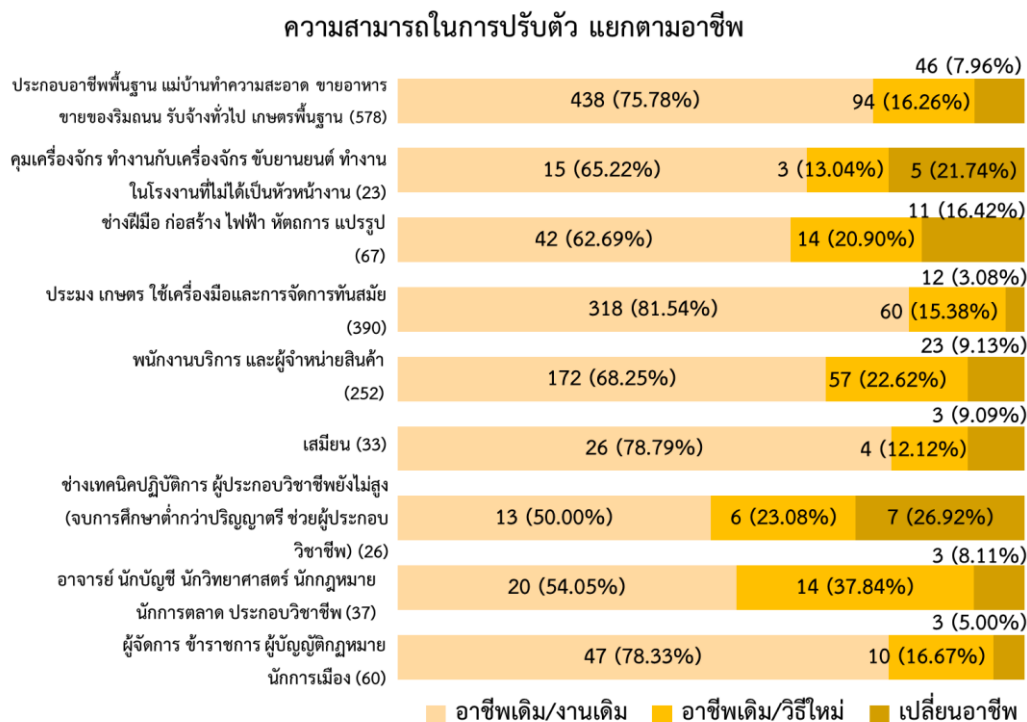
ผู้ตอบแบบสอบถามมีทั้งสามารถปรับตัว และไม่ปรับตัว โดยกลุ่มไม่ปรับตัวมีเกือบ 1 ใน 3 คือ อาชีพเดิม/งานเดิม เหมือนเดิม 1,091 คน ร้อยละ 74.42 ส่วนกลุ่มปรับตัวมี 375 คน (ร้อยละ 25.58) แบ่งเป็น อาชีพเดิม/วิธีใหม่ 262 คน (ร้อยละ 17.87) และเปลี่ยนอาชีพ 113 คน (ร้อยละ 7.71)

รูป 4.33 ความสามารถในการปรับตัว แยกตามผลกระทบ

ผู้ตอบที่ได้รับผลกระทบระดับพอรับมือไหว มักเลือกทำอาชีพเดิม/งานเดิม และอาชีพเดิม/วิธีใหม่ ส่วนกลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากคือ รับมือแทบจะไม่ไหว จะเลือกเปลี่ยนอาชีพเพื่อการอยู่รอดในการดำรงชีวิต

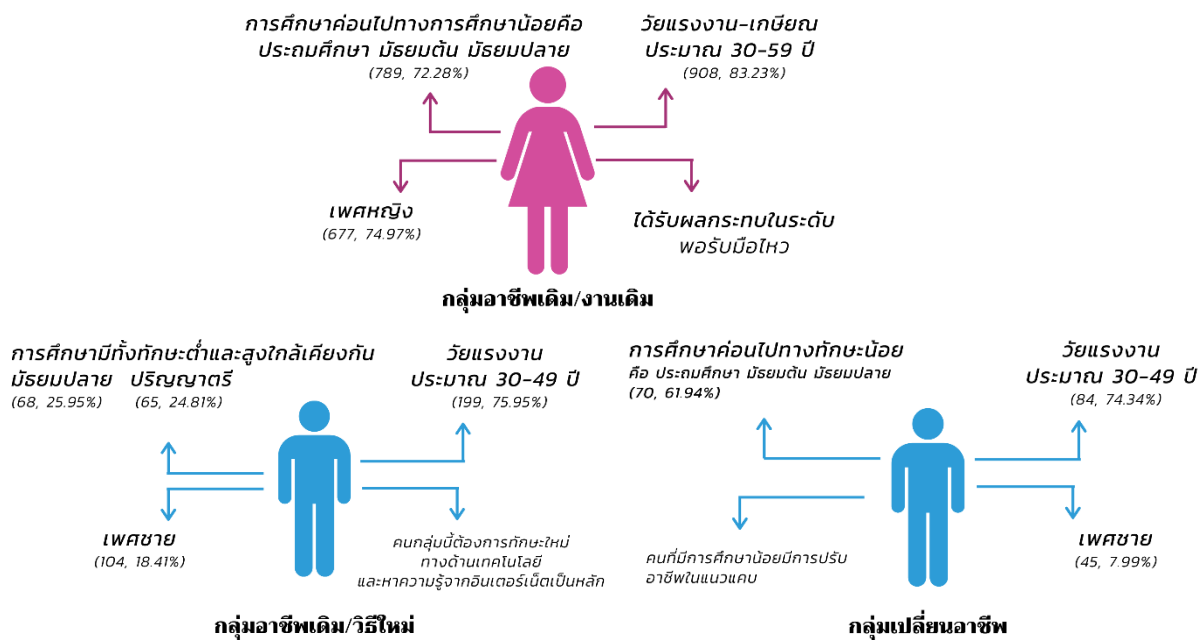
รูป 4.34 ความสามารถในการปรับตัว แยกตามอาชีพ

จากภาพที่ 4.34 พบว่ากลุ่มอาชีพที่มีความสามารถในการปรับตัวเกินร้อยละ 20 มี 4 อาชีพ โดยปรับตัวด้วยการแสวงหาวิธีใหม่ 3 อาชีพคือ อาจารย์ นักบัญชี นักวิทยาศาสตร์ นักกฎหมาย นักการตลาด ประกอบวิชาชีพ 14 คน (ร้อยละ 37.84) ช่างเทคนิคปฏิบัติการ ผู้ประกอบวิชาชีพยังไม่สูง (จบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ช่วยผู้ประกอบวิชาชีพ) 6 คน (ร้อยละ 23.08) พนักงานบริการ และผู้จำหน่ายสินค้า 57 คน (ร้อยละ 22.62) ส่วนปรับตัวด้วยการเปลี่ยนอาชีพได้แก่ ช่างเทคนิคปฏิบัติการ ผู้ประกอบวิชาชีพยังไม่สูง (จบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ช่วยผู้ประกอบวิชาชีพ) 7 คน (ร้อยละ 26.92) คุมเครื่องจักร ทำงานกับเครื่องจักร ชัวยานยนต์ ทำงานในโรงงานที่ไม่ได้เป็นหัวหน้างาน 5 คน (ร้อยละ 21.74) ทั้งนี้ข้อสังเกตคือ คนที่จะเปลี่ยนอาชีพมักทำงานใกล้ชิดกับเครื่องจักร

สำหรับอาชีพที่ไม่ค่อยปรับตัวเกินร้อยละ 70 ได้แก่ ประมง เกษตร ใช้เครื่องมือและการจัดการทันสมัย 318 คน (ร้อยละ 81.54) เสมียน 26 คน (ร้อยละ 78.79) ผู้จัดการ ข้าราชการ ผู้บัญญัติกฎหมาย นักการเมือง 47 คน (ร้อยละ 78.33) ประกอบอาชีพพื้นฐาน แม่บ้านทำความสะอาด ขายอาหาร ขายของริมถนน รับจ้างทั่วไป เกษตรพื้นฐาน 438 คน (ร้อยละ 75.78) ซึ่งการไม่ปรับตัวนี้ อาจมาจากเหตุผลที่แตกต่างกันในแต่ละอาชีพ เช่น ได้รับผลกระทบน้อย-รับมือไหว ความรู้/ไม่มีทักษะ ขาดเงินทุนในการประกอบ/พัฒนาอาชีพปัจจุบัน ไม่กล้าเสี่ยง กลัวการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น

รูป 4.35 ลักษณะคนกลุ่มปรับตัว/ไม่ปรับตัว ของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้ตอบที่เป็นกลุ่มอาชีพเดิม/งานเดิม (ไม่ปรับตัว) เป็นเพศหญิงมากกว่าชายเล็กน้อย (ร้อยละ 74.97/73.53) มีอายุอยู่ในวัยแรงงาน-เกษียณ ประมาณ 30-59 ปี 908 คน (ร้อยละ 83.23) การศึกษาต่อเนื่องไปทางการศึกษาน้อยคือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา มัธยมศึกษาตอนปลาย 789 คน (ร้อยละ 72.28) ทั้งนี้การที่คนกลุ่มนี้ไม่คิดปรับตัว นอกจากได้รับผลกระทบในระดับพอรับมือไหวแล้ว อาจเป็นเพราะมีวัยที่ใกล้เคียงกันอีกด้วย

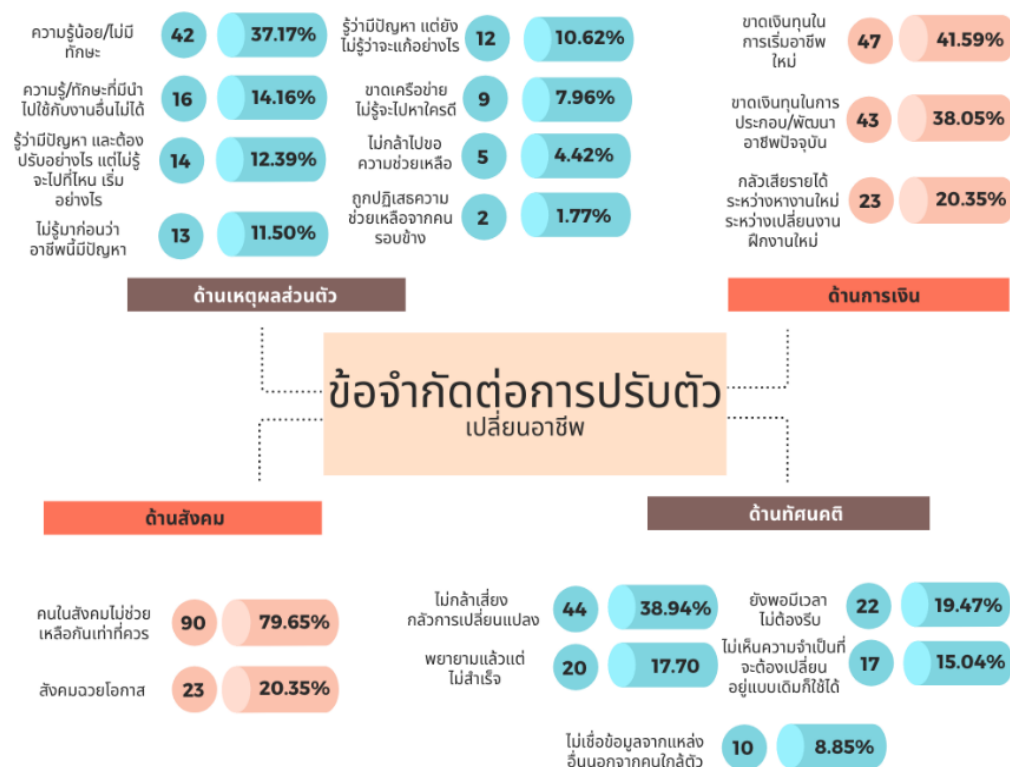
กลุ่มอาชีพเดิม/วิธีใหม่ (ปรับตัว) เป็นเพศชายมากกว่าหญิงเล็กน้อย (ร้อยละ 18.47/17.49) มีอายุอยู่ในวัยแรงงาน ประมาณ 30-49 ปี 199 คน (ร้อยละ 75.95) การศึกษามีทั้งทักษะต่ำและสูงใกล้เคียงกันคือ มัธยมศึกษา 68 คน (ร้อยละ 25.95) ปริญญาตรี 65 คน (ร้อยละ 24.81) ต้องการทักษะใหม่ทางด้านเทคโนโลยี และหาความรู้จากอินเทอร์เน็ตเป็นหลัก

กลุ่มเปลี่ยนอาชีพ (ปรับตัว) เป็นเพศชายมากกว่าหญิงเล็กน้อยเช่นกัน (ร้อยละ 7.99/7.53) มีอายุอยู่ในวัยแรงงาน ประมาณ 30-49 ปี 84 คน (ร้อยละ 74.34) การศึกษาต่อเนื่องไปทางทักษะน้อยคือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา มัธยมศึกษาตอนปลาย 70 คน (ร้อยละ 61.94) ซึ่งสอดคล้องกับผลการสนทนากลุ่ม พบว่า คนที่มีการศึกษาน้อย จะมีความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนอาชีพ และมีการปรับอาชีพในแนวแคบ เช่น จากช่างทาสี เป็นช่างซ่อมแอร์

รูป 4.36 ข้อจำกัดต่อการปรับตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

รูป 4.36 (ต่อ) ข้อจำกัดต่อการปรับตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

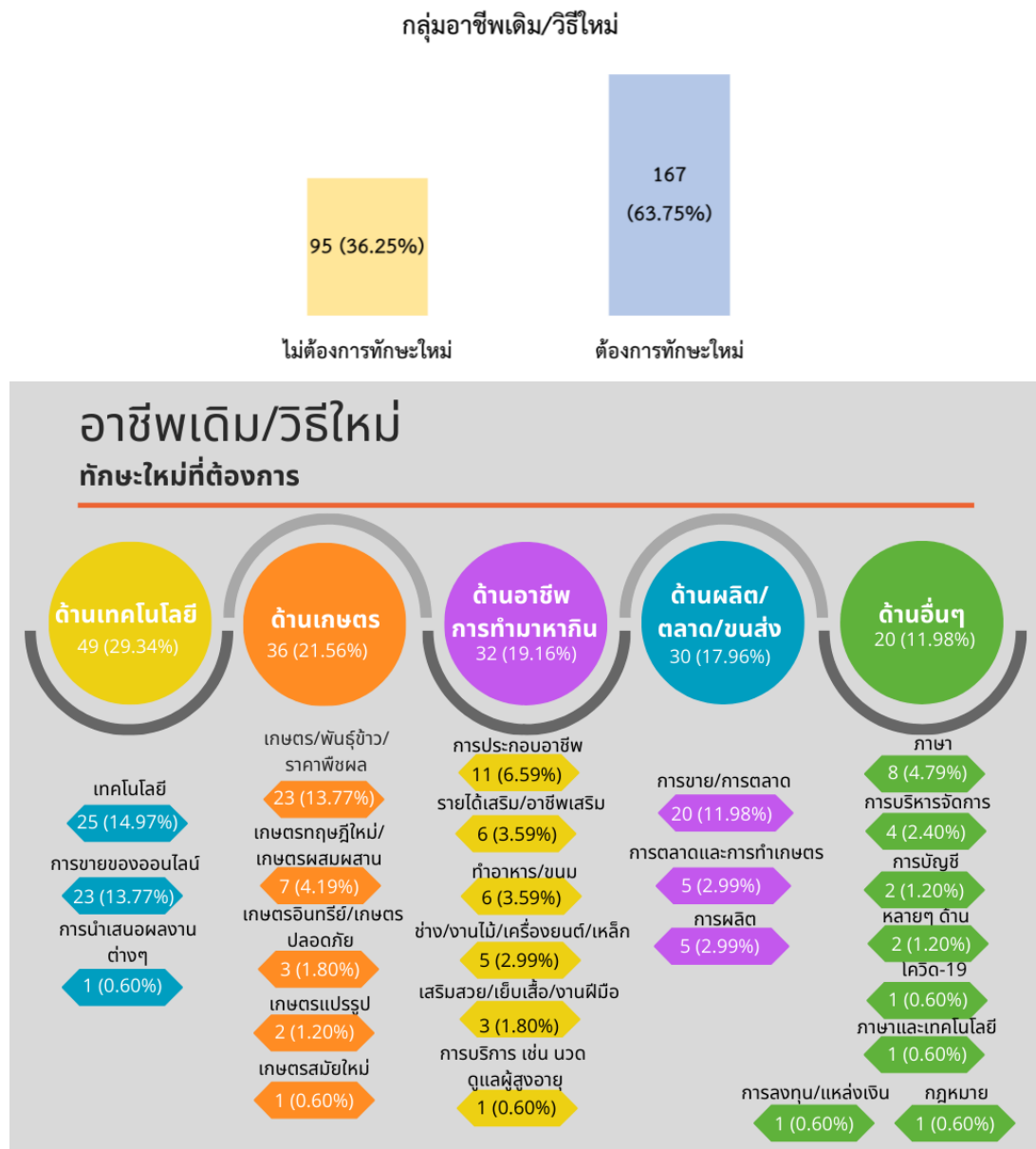
สำหรับข้อจำกัดต่อการปรับตัวของผู้ตอบหมายถึง หากผู้ตอบมีข้อจำกัดน้อย แสดงว่ามีความพร้อมมาก ทั้งนี้ผู้ตอบทั้งกลุ่มอาชีพเดิม/งานเดิม อาชีพเดิม/วิธีใหม่ เปลี่ยนอาชีพ มีข้อจำกัดในแต่ละด้านสูงสุดใกล้เคียงกันคือ ความรู้/ทักษะที่มีนำไปใช้กับงานอื่นไม่ได้ 42-443 คน (ร้อยละ 30.92 -40.60) คนในสังคมไม่ช่วยเหลือกันเท่าที่ควร 90-804 คน (ร้อยละ 68.70-79.65) ไม่กล้าเสี่ยง กลัวการเปลี่ยนแปลง 44-400 คน (ร้อยละ 36.66-38.93) ส่วนข้อจำกัดด้านการเงิน แตกต่างกันเล็กน้อย โดยกลุ่มอาชีพเดิม/งานเดิม อาชีพเดิม/วิธีใหม่ มีข้อจำกัดคือ ขาดเงินทุนในการประกอบ/พัฒนาอาชีพปัจจุบัน 173-716 คน (ร้อยละ 65.63-66.03) ขณะที่กลุ่มเปลี่ยนอาชีพ จะขาดเงินทุนในการเริ่มอาชีพใหม่ 47 คน (ร้อยละ 41.59) ใกล้เคียงกับ ขาดเงินทุนในการประกอบ/พัฒนาอาชีพปัจจุบัน 43 คน (ร้อยละ 38.05)

รูป 4.37 ทักษะใหม่ และการหาความรู้ แยกตามกลุ่มอาชีพเดิม/งานเดิม

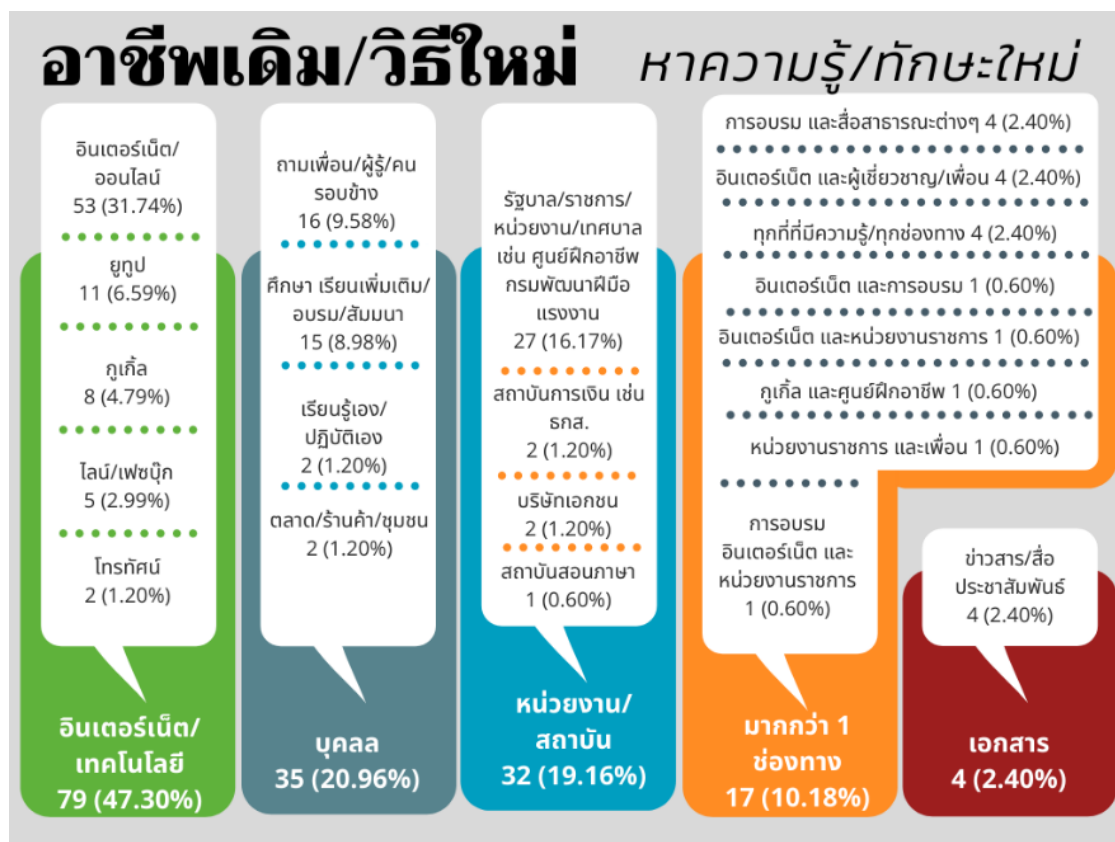

กลุ่มอาชีพเดิม/งานเดิม ไม่ต้องการทักษะใหม่ถึง 870 คน (ร้อยละ 79.74) มีเพียง 221 คน (ร้อยละ 20.26) ที่ต้องการทักษะใหม่ โดยทักษะใหม่ที่ต้องการจะเกี่ยวกับอาชีพการทำมาหากิน รายได้เสริมมากที่สุด 69 คน (ร้อยละ 31.22) และเกือบครึ่งหนึ่งหาความรู้จากออนไลน์ 109 คน (ร้อยละ 49.32)

รูป 4.38 ทักษะใหม่ และการหาความรู้ แยกตามกลุ่มอาชีพเดิม/วิธีใหม่

รูป 4.38 (ต่อ) ทักษะใหม่ และการหาความรู้ แยกตามกลุ่มอาชีพเดิม/วิธีใหม่

กลุ่มอาชีพเดิม/วิธีใหม่ เกินครึ่งหนึ่งต้องการทักษะใหม่ 167 คน (ร้อยละ 63.75) มี 95 คน (ร้อยละ 36.25) ที่ไม่ต้องการทักษะใหม่ โดยทักษะใหม่ที่ต้องการจะเกี่ยวกับเทคโนโลยี การขายของออนไลน์ มากที่สุด 49 คน (ร้อยละ 29.34) และเกือบครึ่งหนึ่งเช่นกันหาความรู้จากออนไลน์ 79 คน (ร้อยละ 47.30)

รูป 4.39 ทักษะใหม่ และการหาความรู้ แยกตามกลุ่มเปลี่ยนอาชีพ

กลุ่มปรับตัวด้วยการเปลี่ยนอาชีพ ต้องการทักษะใหม่ 72 คน (ร้อยละ 63.72) ไม่ต้องการทักษะใหม่ 41 คน (ร้อยละ 36.28) โดยทักษะใหม่ที่ต้องการเกือบครึ่งหนึ่งจะเกี่ยวกับเกษตร เมล็ดพันธุ์พืช ราคาพืชผลมากที่สุด 33 คน (ร้อยละ 45.83) และหาความรู้จากออนไลน์ 30 คน (ร้อยละ 41.67)

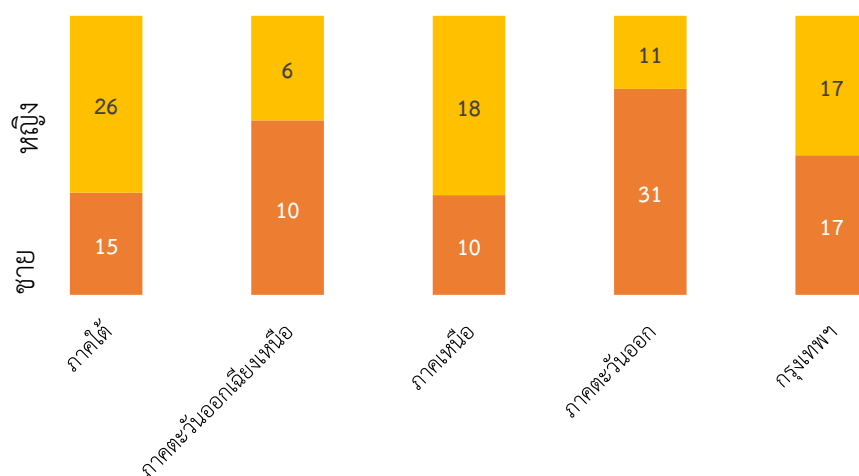
4.2.2.2 ผลการสนทนากลุ่ม

สำหรับในส่วนนี้คณะผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลซึ่งเป็นผลมาจากการสัมภาษณ์จนได้ออกเป็น 4 มิติ ได้แก่ ระดับบุคคล (Individual) สังคมและเศรษฐกิจ รัฐบาลกับการแก้ไขปัญหา COVID-19 ในมุมมองของประชาชน และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งในการวิเคราะห์ผลการวิจัยใช้วิธีการ

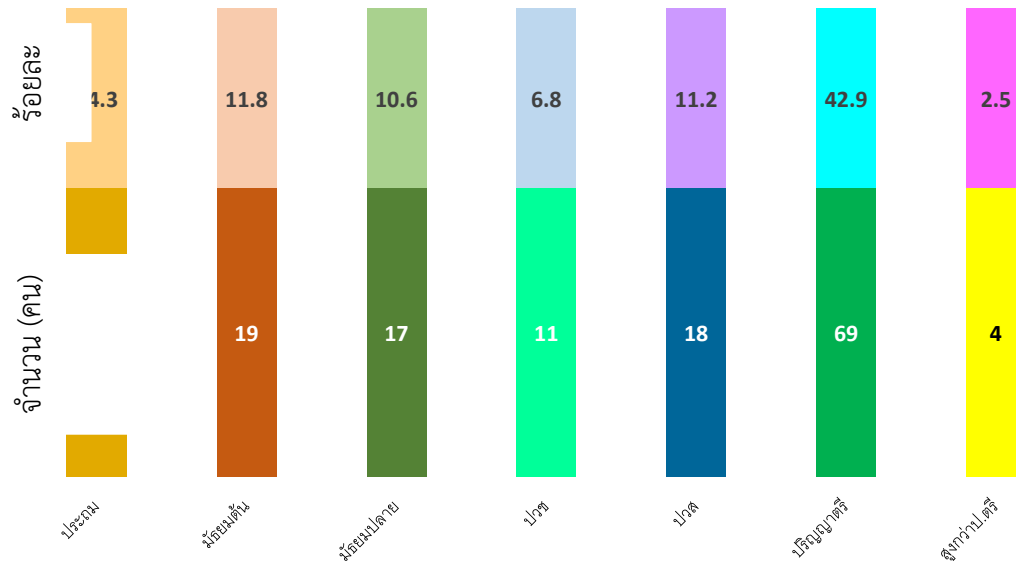
วิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) (Denzin. 1970 อ้างถึงใน สุภางค์ จันทวานิช. 2543)

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล มีดังนี้

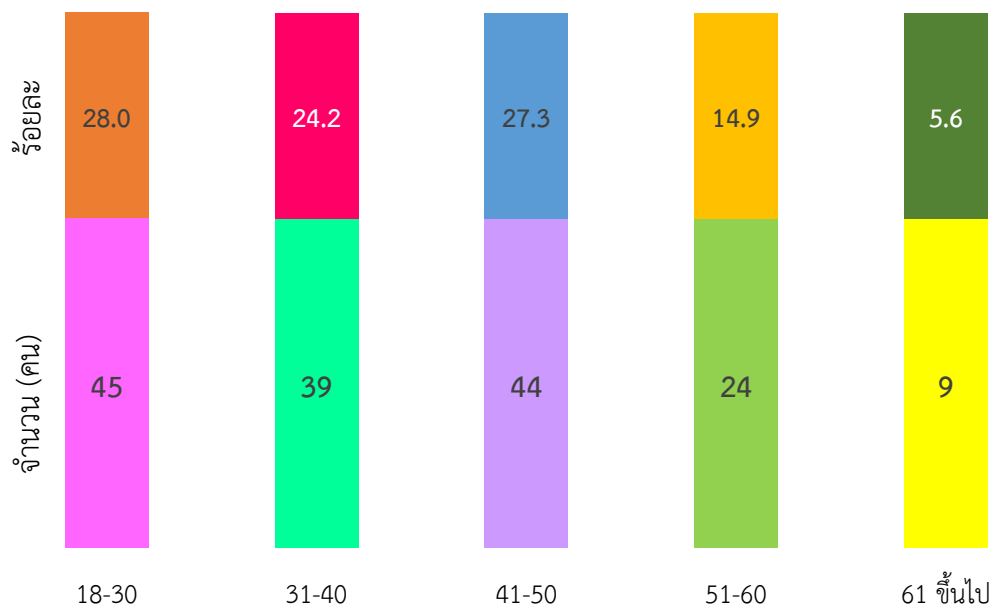
รูป 4.40 ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม แยกตามเพศ และภูมิภาค

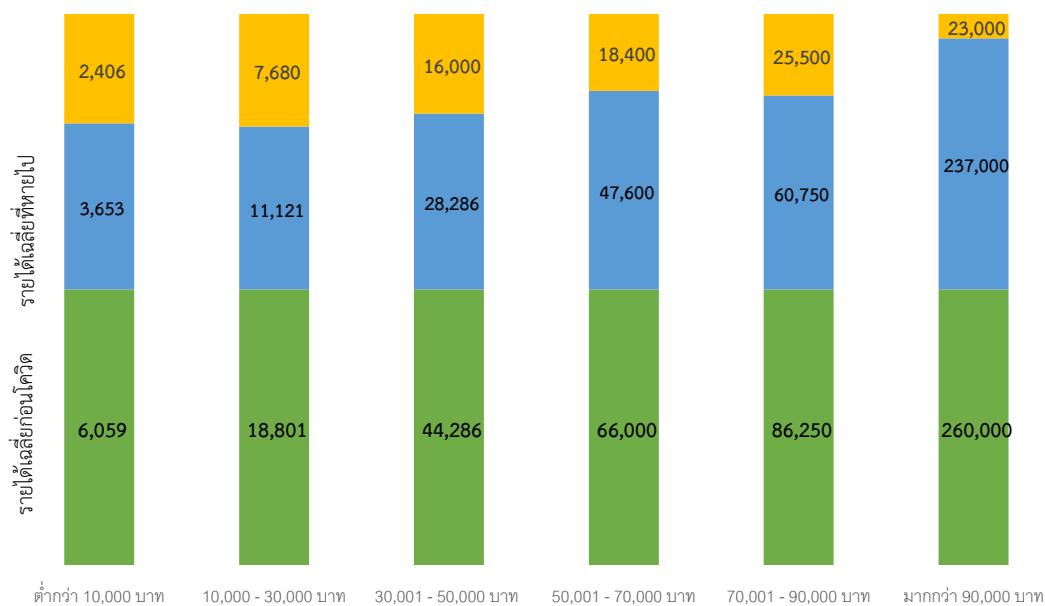
รูป 4.41 ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม แยกตามระดับการศึกษา

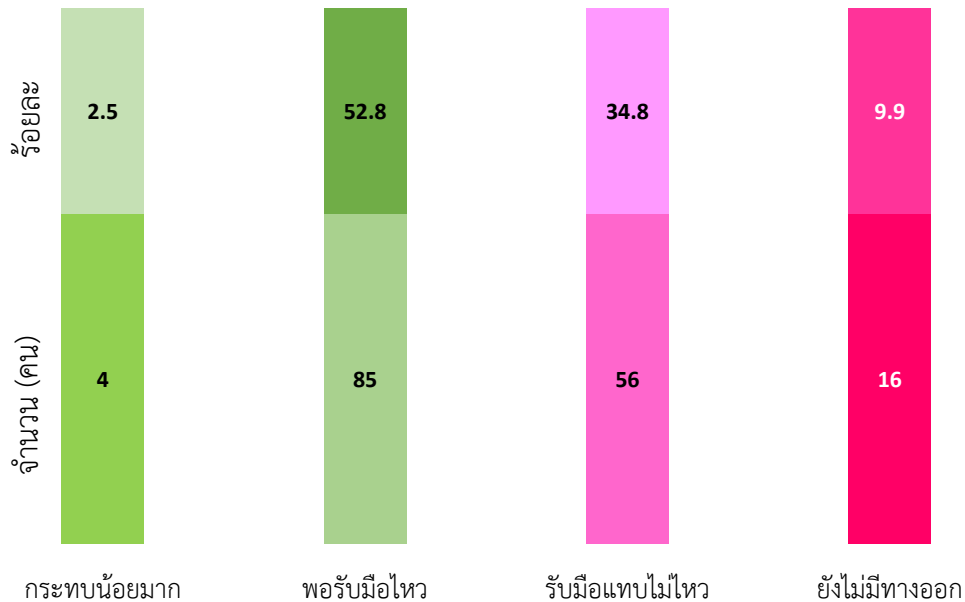
รูป 4.42 ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม แยกตามอายุ

รูป 4.43 รายได้เฉลี่ยก่อน COVID-19 รายได้เฉลี่ยช่วง COVID-19 และรายได้ที่หายไปของผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

รูป 4.44 ระดับผลกระทบจาก COVID-19 ของผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

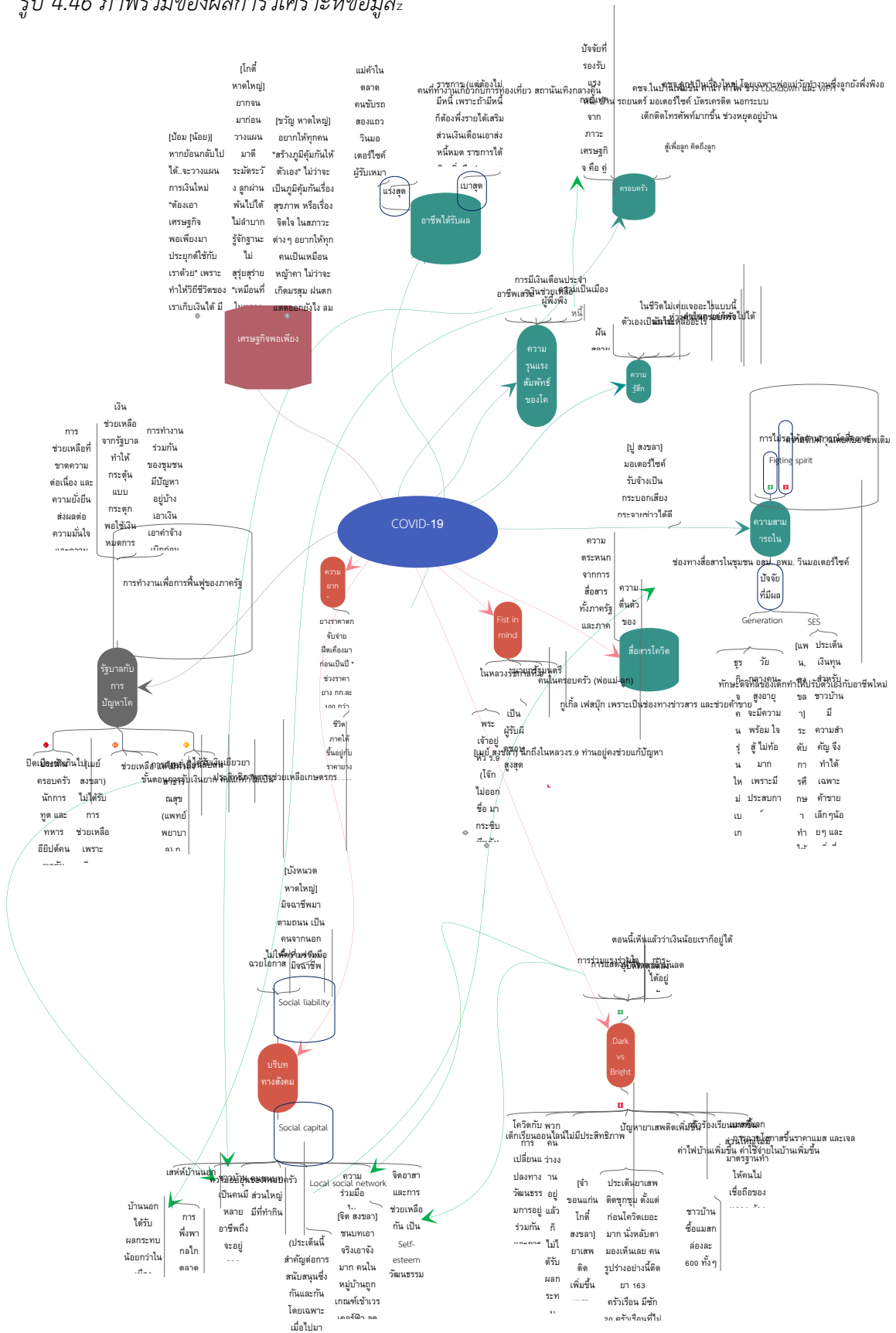

ผลการสนทนากลุ่ม โดยภาพรวมของผลการวิเคราะห์แบ่งได้ตามรูปที่ 4.45

รูป 4.45 สรุปภาพรวมของมิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

รูป 4.46 ภาพรวมของผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากรูปที่ 4.46 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาจากการลงพื้นที่ในการสนทนากลุ่มทั้ง 5 ภาค ได้แก่ ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคกลางและตะวันออก กรุงเทพมหานคร แสดงผลการวิจัยออกเป็น 4 มิติดังนี้

มิติที่ 1 ระดับบุคคล (Individual)

เมื่อพูดถึงถึงประเด็นการระบาดของโรค COVID-19 กับประชาชนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้สะท้อนข้อมูลเกี่ยวกับ 1) ส่วนลึกในความรู้สึกกับ COVID-19 2) COVID-19 กับ ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว 3) COVID-19 ชีวิต และการทำมาหากิน 4) การสื่อสาร COVID-19 5) COVID-19 เหมือนกันปรับตัวได้ไม่เท่ากัน และ 6) ความรุนแรงสัมพัทธ์ของ COVID-19

1) ส่วนลึกในความรู้สึกกับ COVID-19 ประชาชนผู้ให้ข้อมูลโดยเฉพาะกลุ่มผู้ที่จบการศึกษาใหม่และเป็นวัยที่เริ่มต้นทำงานมีความรู้สึกว่าการเกิดการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาทำให้พวกเขาฝันสลายและแผนชีวิตพัง ตัวอย่างเช่น

“ทำลายแผน ฝันหลาย”

[แนน อายุ 23 ปี สงขลา อาชีพ จบการศึกษาใหม่]

“ยังรู้สึกท้อใจเงินเดือนขึ้นเป็นยังงี้ เงินเดือนก็ลดแล้ว”

[ทราย อายุ 23 ปี ขอนแก่น อาชีพ ว่างาน]

“สมัครไปเกาหลี ต้องสอบภาษาเกาหลี ลงเรียนภาษาเกาหลี 10,000 แล้วติดโควิด ตอนนั้นโรงงานรับแล้วตั้งแต่ ก.พ. จะไปอยู่โรงงานดัดเหล็ก ค่าแรงดี เดือนละ 50,000 กว่าบาท ไม่รวมโอที”

[หนูเม อายุ 25 ปี ขอนแก่น อาชีพ พนักงานร้านอาหาร]

“มันดับฝันหลายๆ อย่าง เพราะว่าเราต้องหาอะไรที่มันมั่นคงให้กับชีวิต อยากซื้อบ้าน ซื้อรถ เก็บเงินไว้ทำธุรกิจในอนาคต มองแล้วก็คงทำงานได้ไม่เกินอายุ 40 ก็คงต้องกลับไปอยู่บ้านกันแล้ว เด็กรุ่นใหม่ๆ ก็ต้องมา การแข่งขันมันสูงมาก เด็กรุ่นใหม่ๆ สบายกว่า แล้วเราก็ก่อกอง แล้วเงินก็เริ่มหาไม่ค่อยได้แล้ว ที่ทำงานเขาก็ต้องมองเห็นแล้วว่าอายุเยอะแล้วนะ ก็จะเริ่มบีบๆ ออก”

[เซเม อายุ 29 ปี ชลบุรี อาชีพ เต้นไลฟ์สด]

บางส่วนรู้สึกตัวเองเป็นภาระของครอบครัว เช่น

“ตอนนี้พ่อแม่เลี้ยงอยู่ แต่พ่อแม่ไม่ว่าอะไรเพราะตอนทำงานก็ส่งเงินให้”

[เจมส์ อายุ 27 ปี สงขลา อาชีพ ช่างเชื่อม]

“รู้สึกว่ามันโหดมากที่ เรียนจบจะได้หาเงินให้พ่อแม่บ้าง ก็ต้องมาเป็นภาระของพ่อแม่อีก”

[ตั๋งไธ อายุ 29 ปี ขอนแก่น อาชีพ ว่างาน]

“โควิดนี้เป็นเรื่องเลวร้ายเลยครับ เสียชีวิตเยอะอะไรอย่างเนี่ย ตัวผมก็แย่อะครับ
ด่าฝันอะ คิดอะไรไว้ก็ไม่เป็น เป็นไปไม่ได้”

[เดียร์ กรุงเทพมหานคร อาชีพ ขับวินมอเตอร์ไซด์]

ส่วนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในวัยผู้ใหญ่ที่ได้ทำงานมาสักระยะถึงระดับที่ค่อนข้างมั่นคงแล้วบางส่วนให้
ข้อมูลว่าในชีวิตไม่เคยเจออะไรแบบนี้ ตัวอย่างเช่น

“ความแรง..ทั้งของตัวเอง และของครอบครัว ก่อนหน้านั้นขายดีมาก ๆ น่าจะดี
ที่สุดในสงขลา ก่อนเกิดโควิดสี่ข้าวสารตุนไว้แล้วตลาดก็ปิดหมด จากเดิมเดือนหนึ่งได้
4-5 หมื่น อยู่ดี ๆ หายแบบพลิกในชีวิตไม่เคยเจอน็อคแบบนี้ ข้าวของเราไม่มีสารเคมี เก็บได้
ไม่นาน ต้องตากข้าว โรงเรียนพิเศษก็ปิดยาว ขาดรายได้ อาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยพิเศษก็ถูกตัด
เพราะไม่มีเงินจ้าง”

[พลอย อายุ 45 ปี สงขลา อาชีพ อาจารย์พิเศษและเกษตรกร]

“มีความกลัวและความเครียด กลัวพอได้ยีนโรคโควิด ทุกคนต้องกลัว กลัวโรคนี้ กลัวที่
จะเป็นแล้ว เราเกิดมาอายุ 41 ไม่เคยเจอ แบบนี้ พอเราเจอความรู้สึกรักตัวกลัวตายเนี่ยกลัวตาย”

[ไธ อายุ 41 ปี เชียงใหม่ อาชีพ พนักงานตลาด]

“ไม่เคยเจอแบบนี้ เพราะเราไม่เคยตกงาน ชีวิตไม่เคยว่างงาน ที่แรงสุดเพราะว่าเรา
อายุ 62 แล้ว ก็ไม่รู้จะไปหางานที่ไหนแล้ว ทั้งๆ ที่บอกตัวเองเสมอว่าเรายังทำงานได้อยู่”

[ปอง อายุ 62 ปี กรุงเทพมหานคร ตกงาน]

บางกลุ่มบอกว่า COVID-19 ทำให้มันไม่เหลืออะไร

“ผลกระทบโควิด..มันไม่เหลืออะไร ถึงทุกคนได้เงินโครงการปิดทองเหมือนกัน แต่
ค่าใช้จ่าย ไม่เหมือนกัน วันละ 325 ลูกเอาไปหมดแล้ว จะเอาอะไรกิน ยังดีที่มีโครงการปิดทอง

หลังพระ ครั้งแรกชาวบ้านไม่เห็นด้วย (ไม่เชื่อใจ) หมู่บ้านแล้งมา 2 ปี เขายังไม่เห็นผลงานเอาให้
รอดเป็นวันๆ คิดตลอด ต้องใช้เท่าไร เหลือเท่าไร มันไม่มีเงินให้ลูก”

[จอง อายุ 53 ปี ขอนแก่น อาชีพ ก่อสร้างและเกษตรกร]

“โควิด คือ มันกินทุกอย่าง เบื้องต้นที่เคยทำงานมา สามารถทำเงินในร้านอาหารต่อวัน
ร่วมแสน พอมีโควิด รายได้เป็นศูนย์ ลูกน้องก็ต้องเอาไว้ต้องเลี้ยง 3 คน ต้องให้เขาอยู่ได้ ลด
เงินเดือนมา ก็เลยต้องชิงตัวเองออกมา เพราะเป็นน้องชายของเจ้าของ แล้วมาทำธุรกิจเองเล็กๆ
น้อยๆ มันก็ไปไม่รอด แต่ก่อนที่มีเงินก็จะซื้อของสะสม วันนี้ก็คืออันไหนที่แปรสภาพเป็นเงินได้ก็
เอามาแปรหมด เพื่อเอาเงินมาเลี้ยงครอบครัว ให้ครอบครัวอยู่ได้”

[โรจน์ อายุ 48 ชลบุรี อาชีพ ขายอาหารตามสั่ง]

ห่วงคนในครอบครัว

“ความแรงของโควิด..ไปไหนไม่ได้ ลูกชายไปบ้านแฟนที่นคร ติดอยู่เกือบเดือน ต้องคุยกับลูกทุกวัน”

[เปี้ยก อายุ 60 ปี สงขลา อาชีพ ขับวินมอเตอร์ไซด์รับจ้าง]

มีบางส่วนที่บอกว่าถึงแม้จะมีการระบาดของโรค COVID-19 แต่ก็ยังพอไปได้ เช่น

“ไม่ค่อยกระทบเท่าไร ถึงร้านปิดก็ได้กรดยางเล็กๆ น้อย พอไปได้ แฟนก็หยุดงาน กรด
ยางได้วันละ 300-400 บาท แต่มันไม่พอหรอก เคยนั่งเครียดน้ำตาตก สงสารลูก”

[อ้อ อายุ 33 ปี สงขลา อาชีพ รับจ้างทั่วไป]

“ผลกระทบโควิด..เพราะยังมีวันที่เราได้ไปทำงาน ไม่ได้ปลดเลยทีเดียวแต่ต้องบริหาร
ตัวเองลดค่าใช้จ่ายลง ผักสวนครัวที่บ้าน”

[ป้อม อายุ 27 ปี สงขลา อาชีพ ทำงานโรงงานผลิตอาหารแช่แข็ง]

2) COVID-19 กับ ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว ในประเด็นนี้พบในเรื่องของหนี้
เนื่องจากรายได้ที่เคยมีก่อนหน้านี้หายไปและได้เป็นหนี้ก่อนอยู่แล้ว เช่น ค่ามอเตอร์ไซค์ ค่ารถยนต์ ค่า
บ้าน และหนี้ที่เกิดใหม่ช่วง COVID-19 เพราะรายได้ไม่มี เช่น ค่าเรียนของลูก และค่าใช้จ่ายใน
ชีวิตประจำวัน เป็นต้น ต่อมาเป็นปัจจัยที่รองรับแรงกระแทกจากภาวะเศรษฐกิจ ได้แก่บุคคลในครอบครัว
คือ คู่สมรส พ่อแม่ที่ยังมีงานทำ หรือมีอาชีพเป็นข้าราชการยังพอช่วยได้ ตัวอย่างเช่น

“ที่บ้านทำงานรับราชการ ก็มีที่บ้านคอยดูแลเรื่องค่าใช้จ่ายอยู่ ตอนนี้ตักงานเพิ่งเรียนจบ”

[โก้ อายุ 23 ปี ชลบุรี อาชีพ ว่างาน]

“ลาออกจากโรงงานมายังมีธุรกิจที่บ้าน ได้จากฝั่งบ้าน ทำเป็นบริษัทรักษาความปลอดภัย
ก็ยังพอได้อยู่ เป็นหมื่นอยู่”

[แจจ อายุ 25 ปี ชลบุรี อาชีพ ธุรกิจส่วนตัว]

นอกจากนี้ในเรื่องค่าใช้จ่าย ส่วนใหญ่จะเป็นค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ ค่าน้ำ ค่าไฟ เนื่องจากทุกคน
ต้องหยุดอยู่บ้าน และประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นคือ เรื่องลูก ในช่วง COVID-19 ทำให้เด็กติดโทรศัพท์
มากขึ้น ค่าใช้จ่ายของลูกเป็นเรื่องใหญ่เพราะยังต้องเลี้ยงลูกซึ่งอยู่ในวัยที่ต้องพึ่งพิงพ่อแม่ เช่น

“แม่ ลูก 3 คน ลูก 4 ขวบ 7 ขวบ 10 ขวบ เงินล้านๆ หนัก แต่ก็ต้องหาทางออก ต้องศึกษาว่าจะ
อยู่รอดยังไง ถ้าอยู่กับที่ก็อยู่ไม่ได้”

[บอม อายุ 34 ปี ชลบุรี อาชีพ ค้าขายอาหารทะเล]

3) COVID-19 ชีวิต และการทำมาหากิน ในประเด็นของการทำมาหากินในช่วง COVID-19
กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่า คนที่ได้รับผลกระทบที่หนักสุด เป็นกลุ่มแม่ค้าในตลาด คนขับรถสองแถว
วินมอเตอร์ไซด์ ผู้รับเหมา เนื่องจากลูกค้าไม่มีเงินจ่ายหรือเดินทางมาตรวจงานก่อนจ่ายไม่ได้ และล่าสุด
ส่วนใหญ่เห็นว่า เป็นอาชีพข้าราชการ (แต่ต้องไม่มีหนี้ เพราะถ้ามีหนี้ ต้องพึงรายได้เสริม ส่วนเงินเดือนเอา
ส่งหนี้หมด ราชการได้เงินเพิ่มอีกต่างหาก) รัฐวิสาหกิจ พวกที่มีเงินประจำ ไรเดอร์ (เดลิเวอรี่) ขายออนไลน์
และเกษตรกร

4) การสื่อสาร COVID-19 สังคมไทยยังใช้ช่องทางในการสื่อสารเกี่ยวกับ COVID-19
ผ่านทางสื่อบุคคลเช่น มอเตอร์ไซด์รับจ้างโดยเห็นว่าเป็นกระบอกเสียง กระจายข่าวได้ดี นอกจากนี้ยังมอง
ว่าคนไทยมีการตื่นตัวในการรับข่าวสาร แต่บางครั้งการสื่อสารที่แรงจนทำให้เกิดความวิตก

5) COVID-19 เหมือนกันปรับตัวได้ไม่เท่ากัน ในการปรับตัวของประชาชนนั้นมีความ
แตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้เกิดความสามารถในการปรับตัว เช่น ช่วงวัย (Generation)
และเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น

ปัจจัยด้านช่วงวัย (Generation) พบว่า ประชาชนรุ่นใหม่มีทักษะด้านดิจิทัลทำให้
สามารถปรับตัวเพื่อสร้างอาชีพใหม่ๆ ได้ง่ายกว่า เช่น

“ชอบเรียนรู้อะไรใหม่ๆ คือช่วงนี้มีเวลา เราก็จะเรียนรู้ที่ยังไม่เคย เช่น การตลาดออนไลน์
การทำคลิปวิดีโอ การตัดต่อ ก็ได้เรียนรู้เพิ่มมากขึ้น”

“เป็นคนที่ไม่ได้ร่ำรวยจะดีขึ้น แต่คือโอกาสนี้เป็นโอกาสที่ได้ลองได้ทำอะไรใหม่ คือ การ
เข้าสู่ตลาดออนไลน์ ทำขนม ทำเบเกอรี่ ส่งให้เพื่อน ขายให้เพื่อน ได้ลองทำอะไรใหม่ๆ ไปแล้ว

และทำงานบริษัทโครงสร้างเป็นการตลาดออนไลน์ ทำงานที่ออฟฟิศ แต่ก็กำลังจะออกแล้ว เพราะ
ไม่มีแพลนกับบริษัทนี้ ก็คิดว่าเราก็ต้องเรียนรู้ใหม่ๆ ที่มันทันสมัย ตาม นิว นอร์มอล (New
Normal) ตลาดออนไลน์กำลังมีบทบาท ลือออนไลน์ทุก ๆ ลือ”

[โจ อายุ 32 ปี ชลบุรี อาชีพ พนักงานบริษัทเอกชน]

“ตอนนี้อยู่บ้านก็เริ่มหาอะไรทำบ้างแล้ว พยายามเป็น streamer อยู่ เล่นเกมอยู่ ถ้าทำ
สำเร็จ ต้องมันคงอยู่ ผมเริ่มจากเพื่อน คอยติดต่อให้ เนื้อหาที่จะเป็นการเล่นเกม เป็นการแข่งขัน”

[โก้ อายุ 23 ปี อาชีพ ว่างาน]

ส่วนวัยกลางคนขึ้นไปจะได้เปรียบในเรื่องประสบการณ์ เช่น

“วัยกลางคน-สูงอายุ จะมีความพร้อม ใจสู้ไม่ท้อมากเพราะมีประสบการณ์และผ่าน
ปัญหามาก มากๆ”

[บังหนวด อายุ 61 ปี สงขลา อาชีพผู้รับเหมา, เอ อายุ 51 ปี สงขลา อาชีพ ขายลูกชิ้น]

ปัจจัยเรื่องเศรษฐกิจ (SES) เป็นอีกปัจจัยที่ทำให้การปรับตัวแตกต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อ
โอกาสอย่างอื่นตามมา เช่น ระดับการศึกษาทำให้มีข้อจำกัดในความกว้างต่อการปรับตัว เช่น กรณีของ
แพน อายุ 18 ปี ลูกจ้างทาสี จังหวัดสงขลา จากลูกจ้างทาสีได้เปลี่ยนอาชีพไปเป็นพนักงานติดตั้งและล้าง
แอร์ นอกจากนี้เงินทุนยังเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับชาวบ้านเพราะทำให้ได้ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ และทำในสิ่งที่
ตนเองถนัด

การมีจิตวิญญาณแห่งการต่อสู้ (Fighting spirit) ซึ่งเป็นประเด็นใหญ่ในตัวของแต่ละ
บุคคลที่จะต้องมีความขยัน อดทน และมีใจพร้อมที่จะสู้กับภาวะวิกฤติ ตัวอย่างเช่น

“ประเด็นเรื่องการคาดการณ์ และรอว่าอะไรจะดีขึ้น บางคนช่วงแรกๆ ก็คิดว่ามันจะดี
แต่สุดท้ายอาจมีคนเพียงจำนวนน้อยที่คิดว่าไม่รอแล้ว ลงมือทำอะไรใหม่ๆ ไปเลย”

[อาย อายุ 27 ปี สงขลา อาชีพ นักศึกษาปริญญาโท]

“ใจสู้”

[ปู อายุ 53 ปี สงขลา อาชีพ ขายข้าวแกง, ปาล์ม อายุ 29 ปี สงขลา อาชีพ ว่างาน,
บังหนวด อายุ 61 ปี สงขลา อาชีพ รับเหมาเกี่ยวกับโครงเหล็ก,
เอ อายุ 51 ปี สงขลา อาชีพ แม่ค้าขายลูกชิ้นรถพ่วง]

“ปรับตัวให้ได้ ไม่เลิกงาน จากสาวโรงแรมมาขายออนไลน์ ถ้าโควิดปกติแล้ว จะกลับไปทำงานโรงแรมเหมือนเดิม เพราะชอบงานบริการ แต่จะหาอาชีพเสริม เช่น ขายของออนไลน์ แทนที่ปกติว่างจะเดินห้าง เล่นโทรศัพท์เฉยๆ ก็โพสต์ขายสินค้า มาขายเป็นตอนโควิด “เมื่อก่อนไม่ทำงานอื่นเลย ทำงานเดียว ตั้งแต่เจอโควิด ลองทุกงานที่ว่าจะทำได้ ลูกับมัน”

[ปาล์ม อายุ 29 ปี สงขลา อาชีพ ขายของออนไลน์]

“ต้องเป็นคนกล้าคิด กล้าทำ กล้าเปลี่ยน หัวก้าวหน้า นำคนอื่น”

[เอ อายุ 51 ปี สงขลา อาชีพ แม่ค้าขายลูกชิ้นรถพ่วง]

“ผลกระทบโควิด...ถึงจะโควิดเราก็กู้ (เสียงเครือ) ลูกที่เป็นผู้ขายพยาบาลส่ง บ้าง แพนให้บ้าง”

[จำ อายุ 42 ปี ขอนแก่น อาชีพ ครูผู้ช่วยสอนอนุบาล อสม. เกษตรกร]

“วันข้างหน้าเราจะต้องมีการวางแผน และเตรียมตัวอย่างไร รับมือหรือประหยัด ออม เพื่อเก็บ เราจะต้องเข้มแข็งกับวิกฤตินี้ให้รอด จนกว่าจะมีทางรักษาด้วย และมีความอดทน อดทน รอว่าเมื่อไหร่มันจะดีขึ้น และคิดว่ามันจะต้องกลับมาดี รายได้ก็ไม่มีแต่เราก็หาอะไรมาทำมาขาย บ้าง ในออนไลน์ เช่น ขนม วิตามินเสริมความงาม มันไม่ได้มากแต่ก็มีกำไร ถ้าเราไม่อดทนก็พัง”

[แยม อายุ 26 ปี ชลบุรี อาชีพ ขายของออนไลน์]

ข้อจำกัดในการปรับตัว (Limit) ส่วนใหญ่แล้วไม่ต้องการเปลี่ยนงานยังคงมีความต้องการในการทำงานที่ตนเองถนัด เป็นอาชีพเดิมที่คุ้นเคยและเป็นอาชีพที่รัก แต่อยากมีอาชีพเสริม เช่น

“อยากได้งานที่ถนัดเหมือนเดิม เช่น งานบัญชี ที่เรียนจบมา”

[เอ อายุ 51 ปี สงขลา อาชีพ แม่ค้าขายลูกชิ้นรถพ่วง]

“ถ้าโควิดปกติแล้ว จะกลับไปทำงานโรงแรมเหมือนเดิม เพราะชอบงานบริการ แต่จะหาอาชีพเสริม เช่นขายของออนไลน์”

[ปาล์ม อายุ 29 ปี สงขลา อาชีพ ขายของออนไลน์]

6) ความรุนแรงสัมพัทธ์ของ COVID-19 (Relative impact of COVID-19) ส่งผลต่อชีวิตของประชาชนหลากหลายแง่มุม ได้แก่ อาชีพเสริม การมีเงินเดือนประจำ เงินช่วยเหลือ ผู้พึ่งพิง และหนี้สิน ยกตัวอย่างเช่น

ในประเด็นอาชีพเสริม พบว่า บางคนต้องการทำอาชีพเสริม บางคนได้ค้นพบอาชีพเสริม แต่บางคนสูญเสียรายได้ที่เป็นอาชีพเสริม เช่น

“ถ้าย้อนกลับไป...จะวางแผนการเงินให้ดีกว่าเดิม ดูแลตัวเองเน้นเรื่องความสะอาด
เคร่งครัดในการให้ความร่วมมือกับส่วนรวม และอยากมีอาชีพเสริม แต่นวดยังเป็นหลัก

[นกน้อย อายุ 41 ปี สงขลา อาชีพ หมอนวดแผนไทย]

“....ภาระโรงแรมอะ เราเข้าใจเลยว่าพอตอนอีโควิดมันมาเนี่ย 1 คือแบบจะมามาทำไม แล้วคือ พอมันมาเสร็จแล้วอะ เราทุกคนยิ่งโดยเฉพาะโรงแรมเนี่ย รับทัวร์จีนเยอะมาก แล้วเรามีรายได้จากคนจีนเยอะถึงเยอะที่สุด แล้วคือเรากลับมาเยอะๆ เพราะว่า แอลกอฮอล์เนี่ย อย่างคนที่ไม่เคยล้างมือบ่อยๆ จากที่ไม่เคยทำแมสก์ เราก็ได้มีโอกาสทำแมสก์แล้วก็พอเราออกมาจากสวนแล้วอะ เราก็มาทำแมสก์ขาย”

[ตุ๋ อายุ 51 ปี เชียงใหม่ อาชีพ ผู้จัดการฝ่ายขายของโรงแรม]

“ไม่สามารถออกบ้านได้ไง แล้วก็งานบางอย่างที่เราทำประจำแล้วเป็นรายได้เสริมก็ทำไม่ได้เลยเพราะเราต้องไปเจอแหล่งข่าวเพื่อที่จะสัมภาษณ์เขียนบทความเขียนสารคดีอะไรพวกเนี่ย
คะ ก็มีผลกระทบจากเรื่องท่องเที่ยวด้วยเหมือนกัน”

[มะหน้อย อายุ 55 ปี เชียงใหม่ อาชีพ นักข่าว]

“อยู่ หาดงเชียงใหม่ แต่ว่าจะมีตัวแทนอยู่ในอำเภอแม่แจ่ม ลูกค้าก็จะมีไม่จ่ายเบี้ย ก็จะมีการเวนคืนกรรมสิทธิ์ ดูแลลูกค้าไป แต่ว่าช่วงโควิดคือ จะมีการปรับตัวคือว่า อัญกินคอลลาเจน คือ ช่วงมีนาคม มีอาการปวดแขน มันบ่งเฝ้าเยอะ น้ำแนะนำ คอลลาเจนของ ทีวีไคเร็ก อัญกินไปสามเดือน คอลลาเจนตัวนี้นี่มันดี โทรเข้าไปบริษัทเลย แล้วโชคดีโทรไปติดเจ้าของแบรนด์ แต่ว่าเจ้าของแบรนด์เขาก็ส่งราคาโรงงานมาให้ พอขายคอลลาเจนแล้ว อัญลงใน ขอบปี มีการปรับตัวลงในเพจ มีรายได้มาเสริมตรงนี้ อันนี้เป็นการปรับตัวของโควิด”

[อัญ อายุ 43 ปี เชียงใหม่ อาชีพ ขายประกัน ขายคอลลาเจน]

การมีเงินเดือนประจำส่วนใหญ่จะไม่ได้รับผลกระทบโดยเฉพาะข้าราชการ แต่ต้องเป็นข้าราชการที่ปลอดหนี้ ในประเด็นของเงินช่วยเหลือมีทั้งด้านดีและไม่ดี เช่น

“บอกผมเป็นเกษตรกร โดนตัดสิทธิ์ทั้งที่มีหน้าร้านชัดเจน รอนานมาก ๆ บอกเราเป็นเกษตรกร ตอนแรกไม่ได้รับเงินเยียวยา ผมก็เครียดไม่มีเงิน หลักฐานก็มี เจ้าหน้าที่กรุงไทยมาตรวจกว่าจะได้เงิน นานมาก จนถอดใจจะกดยกเลิกแล้ว เงินห้าพันบาทมันไม่ได้เยอะ เราหาได้ต่อวันเลย แต่ตอนนั้นมันไม่มีแล้วรายจ่ายมันสูง มันไม่มีทางออก พอโอนมามันหิม...พี่น้องยังทะเลาะกันเรื่องเงินห้าพันเลย ทำไมเมิงได้กูไม่ได้”

[บอม อายุ 34 ปี ชลบุรี อาชีพ ค้าขายอาหารทะเล]

“ด้านเศรษฐกิจ ทำให้รายได้น้อย มีความขัดแย้งเกิดขึ้น เช่นคนที่ได้รับเงินชดเชย กับคนที่ไม่ได้รับเงินช่วยเหลือ”

[จุ่ม อายุ 45 ปี สงขลา อาชีพ ขายอาหารตามสั่ง ทำสวนยาง]

“ให้คะแนน 3 เนี่ย จริง ๆ เราเป็นคนที่ไม่โดนช่วยเหลือทุกทาง แล้วเราได้เป็นเงินช่วยเหลือจากทางรัฐบาลทุกทางเลยนะ ไม่ว่าจะเป็นเงินเยียวยา 5,000 พี่ตุ๋กึ่งทะเลเบียน พี่ตุ๋กึ่งดินได้ พี่ตุ๋ได้เงินช่วยเหลือโควิดเนี่ยเดือนมิถุนา เพราะจริง ๆ นะ โดยส่วนตัวแล้วบ๊อเลยที่ต้องไปเดินเรื่องแบบนี้แบบนี้แบบโน้น จึงได้ข้อมูลมาแบบผิด ๆ ด้วยซ้ำจากเพื่อนร่วมงานที่เป็นหัวหน้าบัญชีที่โรงแรม พี่ตุ๋ได้เงินโควิดมาเงินเยียวยานะ 5,000 ลงทะเลเบียนไปอะนะ เพื่อน ๆ ในกลุ่มก็ถามเธอได้หรือยังฉันได้แล้วเน้อ เค้าได้กันแล้วฉันยังไม่ได้เลย เขาก็ลองจิ้ม ๆ ไปปรากฏว่าเงินเข้ามา 5,000 แกรม 3 วันเงินเข้ามา”

[ตุ๋ อายุ 51 ปี เชียงใหม่ อาชีพ ผู้จัดการฝ่ายขายของโรงแรม]

“บางโครงการที่เขาคิดมา มันดีนะ เช่น ช่วยเหลือเงินเยียวยา บางคนที่เขาแย่กว่าเราแล้วเขาได้เงิน 5,000 เราไปลงทะเบียนให้เขา เขาก็มาขอบคุณ เพราะบางคนเล่นโทรศัพท์ที่ไม่เป็นเราก็ไปทำให้”

(ไต่ อายุ 35 ปี ชลบุรี อาชีพ รับจ้างทั่วไป)

ผู้ฟังฟังพบว่า เป็นพ่อแม่ที่ซื่อและป่วย รวมถึงลูกที่กำลังเรียนหนังสือซึ่งต้องมีค่าใช้จ่าย เช่น

“ตอนนี่ลูกสองคนเรียนโรงเรียนเป็นโรงเรียนรัฐบาลเขาช่วยเหลืออยู่ แต่เรายังต้องเสียค่าเทอมเป็นค่าบำรุงการศึกษา เขาเรียกเก็บแต่อยากให้เราช่วยค่าชุดด้วย”

[แคท อายุ 35 ปี สงขลา อาชีพ รับจ้างขายของ]

“มันร้ายแรง สามารถทำให้เรามีน้ำตา เพราะว่ากีดกันงาน หื้อ จากที่เคยส่งเงินให้พ่อแม่ที่บ้านก็ไม่ได้ส่ง จากมีโอทีมีงานทำ มันก็แย่มาก ไม่อยากให้มันเกิด ก็กลับมาดูแลแม่ ปูย่าด้วย แม่ก็เป็นเบาหวาน ภาวะมันก็เลย แย่เลย หื้อมาก ๆ เครียด”

[ตุ้ม อายุ 38 ปี ขอนแก่น อาชีพ ว่างงาน]

“ไม่เหลืออะไรเลย ไหนจะค่าใช้จ่ายในครอบครัว เรื่องลูก เรื่องกิน ค่าน้ำค่าไฟ รายได้ 300 ไม่พอ ช่วงโควิดต้องถูกจำกัดเวลา ไม่สามารถทำงานกลางคืนได้ ถ้าไม่มีโครงการนี้ก็ไม่รู้จะทำ ยังไง เพราะมีแต่รายจ่าย เป็นแรงงานคนเดียวในบ้าน”

[จอง อายุ 53 ปี ขอนแก่น อาชีพ ก่อสร้างและเกษตรกร]

“เมื่อก่อนทำก่อสร้างหยุดก่อสร้าง ตอนนี้งาน กลับมาทำไร่นาประมาณ 6 ไร่ ไร่มัน 5 ไร่ มีลูกชายคนเล็กเรียนอยู่อาชีวฯ เข้าบ้านอยู่ มีค่าใช้จ่ายลูก ค่าเข้าบ้าน ค่าใช้จ่าย ลูกคนโตเป็นผู้หญิงแต่งงานมีครอบครัวแล้ว”

[อ้อย อายุ 50 ปี ขอนแก่น อาชีพ เกษตรกร]

“ส่วนตัวไม่ได้มีภาระอะไรมากมายมีแต่ดูแลพ่อ ค่าบ้าน และช่วยเหลือน้องสาวบ้างในบางครั้ง”

[วิทย์ อายุ 55 ปี เชียงใหม่ อาชีพ ดีเจ และทำธุรกิจขายเสื้อผ้า]

“ตุ้ม เป็นคนล้นกำแพง ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นลูกค้าสิงคโปร์ อินโดนีเซีย ที่บริษัทจ่ายเต็ม เราเป็นผู้บริหาร ภาระเหลือลูกชายเรียนที่จุฬาฯ ปีสุดท้ายแล้ว ส่วนลูกสาวทำงานแล้ว และเราก็ผ่านวิกฤติอ่าวเปอร์เซียตอนนั้น 2 เดือน แป๊บเดียว แต่โควิดนี้มันนานตั้งตัวไม่ทัน”

[ตุ้ม อายุ 60 ปี เชียงใหม่ อาชีพ ธุรกิจเกี่ยวกับน้ำผึ้ง]

“มี แต่ว่ามีแค่ทำได้ใช้จ่าย เพราะว่าเราต้องผ่อนรถ ต้องมีค่าใช้จ่าย ต้องดูแลลูกต้องเรียนหนังสือ มีค่าใช้จ่ายแต่ถึงมันจะเหลือน้อยมันก็ได้หมดก็ยังมิให้ประคองธุรกิจไปได้

[ไฉ่ อายุ 41 ปี ชลบุรี อาชีพ พนักงานตลาด]

ความเป็นเมือง

“ต่างจังหวัด มันต่างจากในเมือง ให้ต่างจังหวัดเพราะมันดีมาก ๆ เข้มงวดมาก ๆ ผิดกับ พัทยา ซึ่งเป็นเมืองท่องเที่ยว ก็จะมีคนกลุ่มหนึ่งเป็นนักท่องเที่ยวที่แอบแฝงอยู่ แล้วก็ทำบางสิ่ง บางอย่างที่มีว่สมอยู่ สำหรับตัวเมืองพัทยาเขาก็เข้มงวดนะ มองตัวเองเป็นแหล่งเชื้อโรคที่ดีที่สุด แล้วต้องเดินทางไป ๆ มา ๆ ฉะเชิงเทรา พัทยา ปราจีนบุรี กรุงเทพฯ แต่เราก็ต้องเซฟให้ดีที่สุด เลย ให้คะแนนสำหรับต่างจังหวัด เพราะเขาเข้มงวดกว่าเยอะ”

[พรอย อายุ 33 ปี ชลบุรี อาชีพ ที่ปรึกษาศลินิกเสริมความงาม]

ผลกระทบของ COVID-19 ต่อหนี้สิน พบว่า ทำให้ลำบากมากขึ้นเพราะหนี้สินที่มีเกิดขึ้น ก่อนช่วง COVID-19 ช่วงที่กำลังมีรายได้ ตัวอย่างเช่น

“น้อง เหมือนกัน ลูกค้าไม่ค่อยมีสตางค์ ก็การแต่งงานก็ไม่ค่อยมี เงินทองก็เข็ญ เป็นก็จะไม่ค่อยมีพิธีไม่ค่อยจัดงานแต่งงาน แต่ของเขามีอยู่แล้ว จัดงานมีอีเว้นท์ด้วย แต่ก็ต้องมีทีมงานของเขา ร้านเนี่ย ตอนแรกก็เช่าเป็น ตอนนั้นก็ไปผ่อน รายได้เขาปมี ก็พยายาม มันก็เหนื่อยไม่มีรายได้เข้ามา แต่รายจ่ายก็ย่งว่นะ มีพ่อแม่ส่วนใหญ่มจะมีลูก น้องต้องดูแล ดูแลพ่อแม่ อันนี้ก็เหลือแม่ คนหนึ่ง กับข้าวกับปลา ต้องส่ง คนในเมืองเขาจะฟิค แม่เขาจะต้องแกงอันนี้ ต้องมีสองอย่าง ต้องมีน้ำพริก จะมีหลานน้อยเขาจะอยู่คนเดียวไม่ได้ ต้องมีลูกน้อง ต้องทำร้านอาหารต่อไปเพื่อที่จะแบบไม่ให้เกเหงา แบบอยู่โดดเดี่ยว บางทีก็แบบทำอันนี้ให้กินหน่อย เราก็จะให้แกมีกิจกรรมทำ เดี่ยวมีอันนี้มานะแม่ทำอันนี้ให้หน่อย สอนเด็กๆ หน่อย เราก็จะหลอกล่อแก ให้แกมีความสุข เดี่ยวลูกน้องมาดูแลนะ”

[น้อง อายุ 53 ปี เชียงใหม่ อาชีพ ธุรกิจชุดแต่งงาน]

“ปัจจุบันนี้ผ่อนบ้านเดือนละ หมื่นสาม ผ่อนรถเหลือประมาณสักแสนหนึ่ง แล้วก็ตอนนี้ ลูกบ่าวเข้ามาหาเลี้ยงแม่ใจ โดนเทมอแรกไปแล้วจะ ห้าหมื่น อันนี้ลูกคนโตมีสองคน ตัวเล็กอยู่ป. 6 คนโตเข้ามาหาเลี้ยงปีแรก เป็นได้โคตัว เสร็จแล้ว น้องซื้อโน้ตบุค เป็นเรียนโปรแกรมเมอร์ โน้ตบุค สองหมื่น จากสองหมื่นห้าเหลือสองหมื่น ค่าเทอมน้องประมาณอีกหมื่นเจ็ดหมื่นแปด”

[อัญ อายุ 43 ปี เชียงใหม่ อาชีพ ขายประกัน ขายคอลลาเจน]

“เป็นเกษตรกรแบบพอเพียง....ถ้าหนี้เราไม่เยอะก็พออยู่ได้ ถ้าช่วงนี้มันก็จะยาก เพราะ เราเป็นหนี้ไปแล้ว มีหนี้ 50,000 ของ ธกส. กู้มาทำบ้าน”

[ตั้ม อายุ 38 ปี ขอนแก่น อาชีพ ว่างาน]

“หาคนนวดไม่ได้เลย รู้สึกคิดว่าจะตายแล้ว เพราะหนี้สิน ไหนจะบ้าน ไหนจะรถ ไหนจะลูก หนี้ส่วนมากเป็นบัตรเครดิตค่ะ ประมาณ 5 ใบ รวม ๆ แล่นกว่าบาท”

[น้อย อายุ 47 ปี ชลบุรี อาชีพ หมอนวดแผนไทย]

มิติที่ 2 สังคมและเศรษฐกิจ

1) เค้การร่ายก่อน COVID-19

หลากหลายความคิดเห็นว่าแนวโน้มของเศรษฐกิจไม่ดีอยู่แล้วก่อนที่จะเกิด COVID-19 มาซ้ำเติม เช่น

“ธุรกิจพวกนี้ (คลินิกเสริมความงาม) มันจะโดนตั้งแต่ต้นปีแล้วเพราะว่าเศรษฐกิจไม่ดี ความงามมันไปก่อน ร้านเหล้า ร้านเบียร์ ยังอยู่ได้นะ มีสตางค์คนก็ไปกิน แต่พวกความงาม ถ้าไม่ใช่พวกพนักงานราชการ หรือว่าคนมีเงินจริง ๆ น่าจะทางเดียวกันจะรู้อยู่ ธุรกิจใกล้กัน พอโดนโควิดปั๊บ อันนี้คือตัด คือตายเลย เพราะโดนติดต่อกจากร้านเหล้าเลย โดนปิดจ่อไปเลย สามเดือน”

[แหวน อายุ 38 ปี เชียงใหม่ อาชีพ พนักงานคลินิกเสริมความงาม]

“เศรษฐกิจนี้มันมาก่อนที่จะมีโควิดแล้วค่ะอาจารย์”

[หวาน อายุ 41 ปี เชียงใหม่ อาชีพ เจ้าของธุรกิจรถมือสอง]

2) COVID-19 สองซ้ำ

นอกจาก COVID-19 จะมีทั้งด้านมืด เช่น การฉวยโอกาส การให้การช่วยเหลือแบบเลือกที่รัก แต่ในขณะเดียวกัน COVID-19 นำมาซึ่งที่สว่าง เช่น การเห็นใจกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการไถ่ถามสารทุกข์สุกดิบ ตัวอย่างเช่น

2.1) ด้านมืด (Dark) COVID-19 ทำให้นักเรียนไม่สามารถไปโรงเรียนได้ โดยจะต้องเรียนออนไลน์ทำให้เด็กเรียนออนไลน์ไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม การลักขโมย ปัญหายาเสพติด ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น การฉวยโอกาส และการพนัน ตัวอย่างเช่น

“เศรษฐกิจถดถอย สังคมเดือดร้อนไปไหนมาไหนลำบาก สังคมไร้ญาติขาดมิตร จัดงานพบปะอะไรไม่สะดวก วัฒนธรรมการรวมตัวต่างๆ เปลี่ยนแปลง งานไหนงดได้ก็งด”

[โกตี อายุ 63 ปี สงขลา อาชีพ ประธานชุมชน ชายฝั่ง]

“ยาเสพติดเพิ่มขึ้น เพราะเด็กว่างขึ้นอยากรู้ อยากลอง คนตกงาน”

[จำ อายุ 42 ปี ขอนแก่น]

อาชีพครูผู้ช่วยสอนอนุบาล อสม. เกษตรกร

โกตี อายุ 63 ปี สงขลา อาชีพ ประธานชุมชน ชายฝั่ง]

“น้ำกระท่อมมาแรงสุด ในชุมชน เด็กวัยรุ่นในหมู่บ้านไม่เสพยาบ้า กินน้ำกระท่อม
เด็กทำเอง ซื้อไปมาตัวเอง เยอะมาก”

[บอม อายุ 34 ปี ชลบุรี อาชีพ ค้าขายอาหารทะเล]

“อยู่แต่ในบ้านไปไหนไม่ได้ ค่าไฟขึ้น ข้อดีคือน้ำมันลด ข้อเสียคือค่าไฟขึ้น บอกให้หยุดอยู่บ้าน
อยู่บ้านใช้ไฟแต่ไฟขึ้นแล้วก็บอกว่าน้ำไฟจะไม่มีการตัด ไม่จริงนะคะ”

[พลอย อายุ 45 ปี สงขลา อาชีพ อาจารย์พิเศษ เกษตรกร]

การฉวยโอกาสขึ้นราคาแมสก์ และเจล

“การเห็นแก่ตัว ฉวยโอกาส ต้องซื้อแมสก์กล่องละ 800 เลย”

[ตั้งโอ๋ อายุ 29 ปี ขอนแก่น อาชีพ ผู้ช่วยแพทย์คลินิกศัลยกรรม]

“บางกลุ่ม บางแหล่งมีความเห็นแก่ตัว เช่น ขายหน้ากาก เจลเกินราคา การแจกของก็พว
กันมารับของทั้งครอบครัวไม่แบ่งคนอื่น”

[แย้ม อายุ 26 ปี ชลบุรี อาชีพ ขายของออนไลน์]

การพนัน

“เวลาว่างเยอะ ไม่รู้จะเอาเงินจากไหน เยอะ เวลาว่างเยอะ สงสัยอยู่ว่าเอาเงินมาจากไหน
ได้ก็ฉลอง บาการ่ากับสล็อต”

[บอม อายุ 34 ปี ชลบุรี อาชีพ ค้าขายอาหารทะเล]

“โต๊ะบอล พนันออนไลน์ พื้นฐานแน่น กวาดล้างเท่าไรก็ไม่มียวันหมด เดิมตั้งค์ 300 บาท
ให้ยอด 600 บาท เรายังอยากลองปั่นเหมือนกันแหละ”

[บอม อายุ 34 ปี ชลบุรี อาชีพ ค้าขายอาหารทะเล]

2.2) ด้านสว่าง (Bright) ส่งผลต่อการรวมแรงร่วมใจ การแสดงน้ำใจ อุบัติเหตุลดลง
ราคาน้ำมันลด และธรรมชาติฟื้นฟู เช่น

“คนรวยที่มีน้ำใจช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่เดือดร้อน คนไทยทุกคนมีน้ำใจต่อกัน เห็นใจกัน
เช่น แนะนำหลาย ๆ อย่าง ลู่ทาง เพื่อต่อสู้ มาให้กำลังใจ”

[чим อายุ 46 ปี ขอนแก่น อาชีพ ว่างาน]

“เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม มีน้ำใจ รู้จักแบ่งปัน”

[มะหน้อย อายุ 55 ปี เชียงใหม่ อาชีพ นักข่าว]

“คนไทยรักกัน คนไทยเข้มแข็ง และความมีน้ำใจมากขึ้น พลั้บ คือความเห็นแก่ตัว
มากขึ้นในสังคม”

[นิ อายุ 34 ปี ชลบุรี อาชีพ แม่บ้านทำความสะอาด]

“อาจารย์คะในช่วงโควิดน้ำมันถูก”

[หวาน อายุ 41 ปี เชียงใหม่ อาชีพ เจ้าของธุรกิจมือสอง]

“ช่วงที่มีโควิดนะ ลดการมีอุบัติเหตุ ลดคนตายลดดีมาก ไม่มีรถเลย”

[พลอย อายุ 45 ปี สงขลา อาชีพ อาจารย์พิเศษ เกษตรกร]

การมองโลกในแง่ดี

“อารมณ์ดี คนไทยเป็นคนอารมณ์ดี คนที่เศร้าก็มี แต่คนจำนวนมากยังอารมณ์ดี พอเจอ
เรื่องเครียดแค่ไหน เราก็จะเจออีกมุมหนึ่งที่ทำให้เป็นเรื่องตลกได้”

[โจ้ อายุ 32 ปี ชลบุรี อาชีพ พนักงานบริษัทเอกชน]

การฟื้นตัวของธรรมชาติ

“เป็นข้อดี โลกสงบ ธรรมชาติมันคืนมา มองจริง ๆ เลย เพราะมันเห็นภาพเลย ที่บ้านทำ
ไร่อ้อยเยอะมาก ทำนาอีกด้วย ปีที่แล้วอ้อยกับข้าวผลผลิตไม่ได้ตามที่ต้องการ ทั้งอ้อยทั้งข้าวขาด
น้ำ แต่ว่าปีนี้รู้สึกว่ามันน้ำเยอะ อ้อยได้น้ำ ทุกอย่างดี ทำให้รู้สึกว่าโลกมันดีขึ้น ทุกคนอาจ
จะได้รับผลกระทบ แต่ธรรมชาติมันคืนมาในอะ อุตุสภกรณ์หยุดธรรมชาติฟื้นตัวทำให้
ระบบนิเวศมันกลับมาเป็นเหมือนเดิม คือ ไม่เคยเห็นฝนตกแรก ๆ มานานมาก พอโควิดมา
แล้วรู้สึกอัศจรรย์ รู้สึกดี ทุกคนได้รับผลกระทบ แต่ธรรมชาติโดยรวมมันกลับมา
ซึ่งมันดีกับคนทำเกษตรมาก นี่คือข้อดีที่เห็นอย่างชัดเจนมาก”

[แป๊ป อายุ 27 ปี เชียงใหม่ อาชีพ ธุรกิจปั้มน้ำมัน]

3) คนที่คนนึกถึง ในช่วงที่เกิดโรค COVID-19 ระบาด ได้แก่ ในหลวงรัชกาลที่ 9 นายกรัฐมนตรี คนในครอบครัว และบุคคลที่มีชื่อเสียง

3.1) พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร บุคคลที่นึกถึงมากที่สุดในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา คือ พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เพราะท่านนำคำสอนของท่านมาใช้ในการดำเนินชีวิต เช่น หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“ในหลวง รัชกาลที่ 9 เพราะ ทุกแนวทาง ทุกคำสอนที่พระองค์ทรงให้ไว้ สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในช่วงโควิดได้ อยู่ที่เราจะนำมาใช้ไหม ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมอย่างไร เช่น หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น”

[มะหน้อย อายุ 55 ปี เชียงใหม่ อาชีพ นักข่าว]

“ผู้ชายที่นึกถึงมากที่สุด คือ พ่อหลวง ร.9 เพราะอะไรรู้ไหมคะ พอมันเกิดวิกฤติแล้วมันมีความรู้สึกว่ามันแหละคนถึงต้องใช้เศรษฐกิจพอเพียง เพราะว่าปัจจัยสี่ท่านที่ใช้ในการดำรงชีวิตทุกอย่างมันเป็นสิ่งปโลมหมด”

[จุ่ม อายุ 45 ปี สงขลา อาชีพ ขายอาหารตามสั่ง ทำสวนยาง]

“จะนึกถึงใคร นึกถึงพ่อหลวง ร. 9 อยู่รอดหมด เพราะว่าได้อยู่ได้และทฤษฎีนี้คนใช้กันทั่วโลก ทั่วโลกยอมรับ คิงออฟเดอะคิง ด้วยทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง อยู่ได้จริงๆ เพราะฉะนั้นพลอยถึงทำนาเอง ขายเอง ปลุกเอง กินเอง แล้วก็ทุกอย่าง แม้แต่ผลิตปุ๋ย ผลิตปุ๋ยเอง ในช่วงโควิดทำเอง เดิมทำใช้เอง แต่ในช่วงโควิดทำขายจากวิกฤติเป็นโอกาส แล้วก็ได้รับเชิญเป็นวิทยากรให้กับเทศบาลเรื่องการผลิตปุ๋ย”

[พลอย อายุ 45 ปี สงขลา อาชีพ อาจารย์พิเศษและเกษตรกร]

“นึกถึงในหลวงร.9 ท่านอยู่คงช่วยแก้ปัญหา”

[เมย์ อายุ 25 ปี สงขลา อาชีพ พนักงานโรงงานอาหารแช่แข็ง]

“พระเจ้าอยู่หัว ร.9 (ใจก็ไม่ออกชื่อ มากระชิบทีหลัง) ถ้าอยู่ท่านจะช่วยได้มาก”

[โจ๊ก อายุ 41 ปี สงขลา อาชีพ รับผิดชอบตู้กล่องวงจรปิด]

3.2) นายกรัฐมนตรี โดยคนที่นึกถึงนายกรัฐมนตรีนั้นส่วนใหญ่จะนึกถึงในแง่ของผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับปัญหา COVID-19

3.3) คนในครอบครัว (พ่อแม่-ลูก) สำหรับผู้ที่นึกถึงครอบครัวเนื่องมาจากความเป็นห่วงบุคคลในครอบครัว เช่น พ่อแม่ที่แก่ชรา และลูกๆ หลานๆ

“ตอนที่แม่รู้ว่าเราตงงาน เค้าคิดว่าเราจะอยู่ได้ไหม มีเงินไหม แล้วเขาก็โอนมาให้ ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้ขอเค้าเลย ซึ่งเค้ารู้ว่าเราไม่มีรายได้เลย เลยรู้สึกว่คนในครอบครัวก็เม่นี้แหละ ณ เวลาที่มันเกิดวิกฤติแบบนี้”

[แยม อายุ 26 ปี ชลบุรี อาชีพ ขายของออนไลน์]

“แม่ผมอยู่คนเดียว เพราะว่าตอนนั้นผมอยู่บางปะกง ทำงานที่โรงงานก็เช่าหออยู่ข้างโรงงาน แม่ทำงานบริการ”

[อาท อายุ 30 ปี ชลบุรี อาชีพ ขายของออนไลน์]

3.4) บุคคลที่มีชื่อเสียงในการช่วยเหลือสังคม

“บิณฑ์ เขาเข้าถึงคนเดือดร้อนจริง ๆ ล่าสุดเห็นนักร้องดัง เสรี เขาเข้ามาเจอ ชีวิตเปลี่ยนเลย ถามว่าถ้ามีหน่วยงานแบบนี้ของรัฐบาลเป็นแบบนี้บ้างจะดีขนาดไหน ทำไมที่ตุนตองไปวิ่งเพื่อเอาเงินไปร้รบาล รัฐบาลไปไหน และหน่วยงานที่ให้คือ ชุมชนในหมู่บ้าน”

[โรจน์ อายุ 48 ปี ชลบุรี อาชีพ ค้าขายอาหารตามสั่ง]

4) บริบททางสังคมไทย (Thai social context)

4.1) ทุนทางสังคม (Social capital)

4.1.1) เสน่ห์บ้านนอก บ้านนอกได้รับผลกระทบน้อยกว่าในเมือง

“ผมทำงานที่ได้มรายได้โดยรวมบางเดือนเกือบหกหลัก แต่พอมายู่ที่บ้านเหลือห้าหลักต้นๆ ผมคิดว่ามันอยู่ได้เพราะว่าค่าความสุขมันเพิ่มขึ้น แต่ก่อนต้องตื่นตีห้าครึ่งขับรถไปทำงานบ้างนั่งรถไฟใต้ดินมาทำงานบ้าง เปียดเสียด ตอนนั้นมันคือชีวิตที่ปกติ เราก้ไม่ได้มีความรู้สึกว่ามันลำบากหรือไม่ลำบากอย่างไร ในชีวิตในประเทศ ก็อยู่มาตั้งแต่มหาวิทยาลัย ก็ได้กลับมาอยู่บ้านได้เห็นความเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้าน ทุกคนในหมู่บ้านค่อนข้างที่จะให้ความสำคัญกับเรา จากก่อนที่จะมาเป็นพนักงานโครงการเหมือนน้องๆ เวลาม่อะไรในหมู่บ้าน เขาก็จะเชิญไปประชุม (หมู่บ้านหินร่อง) เราสามารถตื่นเข้ามา ปั่นจักรยานไปทุ่งนา งานที่ได้รับมอบหมายก็อยู่กับทุ่งนาอยู่กับธรรมชาติ สามารถถือไอแพดหรือน้ตบคุไปนั่งที่เถียงนาเหมือนเป็นออฟฟิศของผมได้เลย ตอน

เที่ยงก็กลับบ้านตอนเย็นก็มีโอกาสไปเตะบอลที่วัด เหมือนที่เคยเป็นสมัยมัธยมประถม เราใช้ชีวิตแบบนี้ไปประมาณ 3-4 เดือน เราเลยมีความรู้สึกว่ายู่กับบ้านแบบนี้มันก็โอเคดี”

[หนุ่ม อายุ 40 ปี ขอนแก่น อาชีพ ว่างาน]

“เราก็อายุร่อยุ่นา ปลุกผักกินเอง ข้าวก็มี ไข่ก็ไม่ขาด อากาศก็ดี”

[พี่อ้อย อายุ 50 ปี ขอนแก่น อาชีพ เกษตรกร]

“ความผูกพันกับบ้านเกิด...หลายคนกลับมาแล้ว ไม่อยากกลับ”

[จุ่ม อายุ 45 ปี สงขลา อาชีพ ขายอาหารตามสั่ง ทำสวนยาง]

“ตอนที่ว่ามีเหตุ อาทิตย์นึง 3 วันใช้ไหมคะ ก็กลับมาช่วยพ่อแม่ทำงานที่บ้าน ที่บ้านปลูกผักเอง ปลูกสวน ทำสวน ปาล์ม ทำไร่นา เขาก็ไม่ได้ใช้ แต่ละวันก็คือ ค่าใช้จ่ายน้อย ที่บ้านเหมือนไม่ได้ทำอะไร เหมือนมีบ่อเลี้ยงปลา มีผักแถวบ้านคือ เหมือนที่บ้านนั้นเขาไม่ได้เป็น ไม่ได้ซื้อขายเหมือนที่นี่ ที่บ้านคือขอกันแบ่งกัน ที่แถวระโนด ที่นี้ดำลึงก์ 5 บาท 10 บาท แต่ที่นั่น ข้างรั้วเราไม่ต้องจ่ายตังค์ เด็ดไปเลย ถือว่าของเล็ก ๆ น้อย ๆ”

[ป้อม อายุ 46 ปี สงขลา อาชีพ ขายของออนไลน์]

4.1.2) ความอบอุ่นของครอบครัว

“อยากอยู่กับพ่อแม่ และครอบครัว ใช้ชีวิตเรียบง่าย องค์กรขาดเราแล้วเขาไปต่อได้ แต่ครอบครัวขาดเราแล้วอยู่ไม่ได้”

[หนุ่ม อายุ 40 ปี ขอนแก่น อาชีพ ว่างาน]

“เหมือนกับทำให้มีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น เพราะว่าบางคนทำเยอะ ... เราก็ทำอาหารของเรากินเอง กินร้อนซoonเรา ซoonของสดมาแล้วก็มาทำกินกัน ทำให้เรามีเวลาให้กัน แล้วก็ ไม่กล้าไปซื้อกินก็ต้องมาทำเก็บเอง แล้วก็เหมือนพี่ที่ทำงานก็คือ ลูกก็อยู่บ้าน แล้วก็ส่งการบ้านออนไลน์ใช้ไหม เขาก็จะได้มีเวลาสอนการบ้าน แล้วก็อยู่กับลูกมากขึ้น”

[ป้อม อายุ 27 ปี สงขลา อาชีพ ทำงานโรงงานผลิตอาหารแช่แข็ง]

4.1.3) ชาวบ้านเป็นคนมีหลายอาชีพถึงจะอยู่รอด ส่วนใหญ่แล้วทุกคนที่ได้พูดคุยด้วย มีมากกว่าหนึ่งอาชีพ เช่น

"งานบางตัวหยุด แต่เราปรับของเรา ชื่อโฆษณาเฟสบุ๊ก แพนเป็นคนจัดการ ช่างต่างพื้นที่มา ไม่ได้ ก็เลยเป็นโอกาสของเรา คนหยุดอยู่บ้านไม่ไปทำงาน ก็หันมาดูแลบ้านก็เลยมีงานเข้ามาบ้าง"

"พื้นที่เล็กน้อยเราเอาหมด ยอมลดกำไรลง เพื่อให้ได้งาน"

"แพนออกไปทำงาน ตัวเองอยู่บ้าน รับแฟนที่กระเป๋ากะจุต เพื่อนเปิดเพจขายกระเป๋าก็ มีงานส่งมาให้ เมื่อก่อนเคยทำงานพื้นที่ไม้ เป็นงานพวกคันทรี เรามีวัสดุอุปกรณ์อยู่แล้ว วันนี้เปิด กลุ่ม วันนี้กินไรดี ที่ระโนด ให้พื้นที่แม่ค้าในระโนด"

[ปี อายุ 41 ปี สงขลา อาชีพ อาหารตามสั่ง]

"เปิดร้านซ่อมมอเตอร์ไซค์ ทำงานหลักเป็นงานเสริม ก่อนหน้านี้ต่อชาเล้ง ช่วงโควิดต่อ ชาเล้งเก็บไว้ก่อน พอเงินรัฐบาลมีคนมาซื้อชาเล้ง ราคาเริ่มต้น 6,500 บาท จนถึง 26,000 บาท ผลิต 4 วันต่อคัน ถ้าใครคันละ 10,000 บาท ไม่กระทบมากถ้าเราไม่มีหนี้ แต่เรายังมีรถ บ้าน มีลูก 1 คน มีเมีย 2 คน แต่เมียล่าสุดไม่มีลูก และมีทำผักสลัดกลุ่มเดียวกับพี่เก๊ะตี้ 5 วันวันตอนเช้า ก่อนจะมาปลูกผัก"

[บัว อายุ 44 ปี สงขลา อาชีพ เปิดร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ ผลิตชาเล้ง]

"ปลูกผัก ครูสอนพิเศษ เกษตรกรอินทรีย์"

[พลอย อายุ 45 ปี สงขลา อาชีพ อาจารย์พิเศษ และเกษตรกร]

"ขายแอมเวย์ เกษตรกรอินทรีย์"

[นุ่น อายุ 40 ปี สงขลา อาชีพ ขายแอมเวย์ และเกษตรกร]

"นอกจากขายอาหารแล้ว ก็ยังทำงานจิตอาสา อพปร. ครูพี่เลี้ยงศูนย์เด็กเล็ก และอสม."

[จำ อายุ 42 ปี ขอนแก่น อาชีพ ครูผู้ช่วยสอนอนุบาล อสม. เกษตรกร]

"คาบาเร่ ตอนนี้อยู่ทำพาร์ทไทม์ในห้าง ไปยื่นขายของ และก็มีรับจ๊อบงานนอกโฮว์บ้าง"

[แอน อายุ 30 ปี ชลบุรี อาชีพ งานพาร์ทไทม์]

“อยู่โรงละคร ดีลักต์ คานส์โชว์ แล้วก็มึงงานกลางคืนก็โชว์ที่ปั๊บ เต้นโชว์ผ่านเว็บแซทของจีนด้วย”

[พัฒน์ อายุ 32 ปี ชลบุรี อาชีพ หัวหน้ากลุ่มแสดงโชว์]

“หนูมี 3 อาชีพ ก็คือ นางโชว์ เป็นเด็กเสิร์ฟ และก็ไปมามาซังด้วย คือ เซียร์เด็ก นั่งคุย นั่งเล่น ร้านเป็นบาร์โฮตผู้ชาย ก็จะมีคนให้ลูกค้าคนไหนชอบคนไหนประมาณนี้ แล้วก็กินเหล้า ให้แก่ด้วย มีไลฟ์สดของจีนได้เงินด้วย ตั้งกล้องเป็นเวลา”

[จู อายุ 26 ปี ชลบุรี อาชีพ ว่างาน]

4.1.4) คนชนบทส่วนใหญ่มีที่ทำกิน เช่น อีสานทำอาชีพอะไร ก็จะมีนาทำภาคได้มีสวนยาง ทั้งที่ทำนาขาดทุนตลอด แต่วัฒนธรรมคือ ไม่ได้ซื้อข้าวกิน ซึ่งคนที่มาจากครอบครัวเกษตรแล้ว Proletariate ตัวเอง กลับมาหาทุนเดิม เช่น กรีดยาง ทำไร่ ทำนา ทำสวน คนอยากหาความมั่นคง การพึ่งพาตลาดอย่าง extreme (ทุกอย่างต้องซื้อ) ของสังคมเมือง ทำให้ทุนทางสังคมเข้ามาช่วยได้น้อยลงเมื่อเกิดวิกฤติ แต่ทุนทางสังคมในชนบทยังอนุเคราะห์เกื้อกูลกันได้ ไม่พึ่งตลาดเกินไป

“ณ ตอนนี้อยู่ที่นี้อยู่ แต่ว่าถ้ามันยังไม่ดีขึ้นต่อไป ๆ แล้วมันพัง ก็คือ ก็ต้องกลับ เพราะว่าที่บ้าน ทำไร่อ้อย ไร่มันล้มปะหลัง และนาข้าวด้วย”

[หวาน อายุ 35 ปี ชลบุรี อาชีพ พนักงานร้านอาหาร]

“เมื่อก่อนทำก่อสร้างหยุดก่อสร้าง ตอนนี้อย่างงาน กลับมาทำไร่ทำนาประมาณ 6 ไร่ ไร่มัน 5 ไร่”

[อ้อย อายุ 50 ปี ขอนแก่น อาชีพ เกษตรกร]

“ก็ตอนแรกกลับมาทำสวน คือ เขียนใบลาออกก็ออกมาให้ทำสวนยางมาตลอด”

[ชน อายุ 62 ปี สงขลา อาชีพ เกษตรกร เกษียณอายุ]

4.1.5) เครือข่ายทางสังคมในชุมชน (Local social network) ประเด็นนี้สำคัญต่อการสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะเมื่อไปมาข้ามจังหวัดลำบาก แม้จะมีข้อจำกัดเรื่อง market size แต่อย่างน้อยพอทำให้ไปได้ในระดับหนึ่ง

“พอทำแกงเสร็จก็ไลน์บอกว่าวันนี้มีแกงอะไรบ้าง..ถามว่ามันมีเพื่อนเยอะๆ สี่ห้าคนก็น้องเอาแกงอะไรน้องสองถุงคนนั้นเอาสามถุงห้าถุงพี่ก็ไปส่ง”

[ปู อายุ 53 ปี สงขลา อาชีพ ขายข้าวแกง]

“อยู่บ้านเหมือนแพนออกไปทำงานก็รับงานพันท์กระเป๋าคอนอื่นอะคะ แล้วมันก็มีราคาตั้ง เพราะว่าเพื่อนเปิดเพจขายกระเป๋ายู่ มันก็ส่งงานมาให้พอช่วงโควิดมันก็มีชา ๆ ลงแต่ก็มีกลุ่มที่ว่า
อยากช่วย ก็เลยสั่ง สั่งเพราะเราพันท์ให้ มันก็มี”

[ปี อายุ 41 ปี สงขลา อาชีพ อาหารตามสั่ง]

“ย้ายร้านมาที่ใหม่ที่เป็นตึกแถวเนี่ย ผมก็แชร์กับเพื่อน เพื่อนเจ๊ง มาหลายอย่าง กว่ายเตี๋ย
ก็เจ๊งมาขายขนมจีนก็เจ๊ง น้ำก็เจ๊ง ผมเลยมารวมกันเลย อยู่ด้วยกัน คนไหนเจ๊งเรามาช่วยกัน”

[ไฉ่ อายุ 33 ปี เชียงใหม่ อาชีพ ธุรกิจร้านพิซซ่า]

“เราเริ่มเก็บผลผลิตในสวนได้แล้วก็มาทำนุ่นทำนี่ ขายเพื่อนด้วยนะ”

[มะหน้อย อายุ 55 ปี เชียงใหม่ อาชีพ นักข่าว]

4.1.6) ความร่วมมือในท้องถิ่น

“ชนบทเอาจริงเอาจังมาก คนในหมู่บ้านถูกเกณฑ์เข้าเวรเคอร์ฟิว จุดคัดกรองช่วงโควิด
อสม. เข้ากลางวัน ได้ค่าตอบแทนตำบลละ 3 เดือน 15,000”

[จิ อายุ 40 ปี สงขลา อาชีพ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ทำสวนยาง]

“หมู่บ้าน ประชาชนและผู้นำในหมู่บ้านให้ความช่วยเหลือลูกบ้านได้ดีมาก ผู้นำถ้ารู้ว่า
ครอบครัวไหนไม่มี เขาก็จะไปถึงบ้าน เอาของไปแจก ใครไม่มีเขาก็จะให้เยอะหน่อย ใครพอมีกินมี
ใช้ก็ให้ตามจำนวนที่วางไว้”

[โรจน์ อายุ 48 ปี ชลบุรี อาชีพ ขายอาหารตามสั่ง]

“มองตรงกรุงเทพฯ ล็อกดาวน์เมืองและคนที่อยู่กรุงเทพฯ ก็ทยอยกลับภูมิลำเนา ตรงนั้น
ถ้ามีใครสักคนมีเชื้อแล้วกลับไปบ้านก็คือทั้งประเทศแน่ ๆ แต่เราเห็นการเคลื่อนไหว ความตื่นตัว
ของ อสม. หรือ สาธารณสุข ในชุมชนทุกคนจะรู้หมดเลยว่าลูกบ้านคนไหนกลับมา ต้องกักตัวต้องอยู่
บ้าน เราได้เห็นตามเฟสบุ๊คตามข่าว บางคนแอบกลับเขาก็ยังรู้ซึ่งมองว่ามันคือความเข้มแข็งของ
ชุมชน”

[ไฉ่ อายุ 32 ปี ชลบุรี อาชีพ ปัจจุบัน พนักงานบริษัทเอกชน]

4.1.7) จิตอาสา และการช่วยเหลือกัน เป็น Self-esteem วัฒนธรรม และความรู้สึกถึงคุณค่าตัวเองของคนชนบท

“เราไม่มีเงินมากพอที่พอเห็นคนอื่นเดือดร้อนแล้วไม่สามารถไปช่วยเหลือได้ แต่เราไม่ได้มีเงินมาก”

[เดียว อายุ 39 ปี ชลบุรี อาชีพ ว่างาน]

“มีการรวมกลุ่มทำแมสก์ จิตอาสา ใครไปไม่ได้ก็ช่วยเงิน”

[พลอย อายุ 45 ปี สงขลา อาชีพ อาจารย์พิเศษ และเกษตรกร]

“ไม่อยากจะได้รับความช่วยเหลือ..อยากช่วยคนอื่นมากกว่า”

[หมาย อายุ 52 ปี สงขลา อาชีพ ขับรถรับ-ส่งผู้ป่วย]

“ตัวเองก็ได้รับผลกระทบแต่ก็ทำข้าวกล่อง แจกร่วมกับร้านอาหารอื่น ๆ”

[จุ่ม อายุ 45 ปี สงขลา อาชีพ ขายอาหารตามสั่ง ทำสวนยาง]

“คนไทยมีน้ำใจกันอย่างช่วงที่มีโควิดระบาดนะ บ้านหนูบางคนที่เขามีนะ เขาได้ห้าพันเขาเอามาทำกับข้าวแจกชาวบ้านเลี้ยงทั่วหมู่บ้านเลยจริงนะหนูเห็น อย่างหนูเนี่ยเป็นแม่หลวงใช้ปะได้มาเราก็เอ็นดูนะบางคนที่เขาทุกข์จริง ๆ ก็มีนะอาจารย์ แต่ว่าเขาไม่ไปทำงานช่วยกันอะคะช่วยกันทำอาหารใส่รถไล่แจก”

[กั้ง อายุ 40 ปี เชียงใหม่ อาชีพ รับเหมาก่อสร้าง]

4.2) Social liability

4.2.1) การฉวยโอกาส เช่น การขึ้นราคาขายหน้ากากอนามัย การขึ้นราคาขายเจลแอลกอฮอล์ล้างมือ

4.2.2) การไม่ให้ความร่วมมือ

“ขาดความร่วมมือ”

[แคท อายุ 35 ปี สงขลา อาชีพ รับจ้างขายของ]

4.2.3) มิจฉาชีพ

“มิจฉาชีพมาตามถนน เป็นคนจากนอกพื้นที่ เหมือนยาเสพติดมาตามถนน”

[บังหนวด อายุ 61 ปี สงขลา อาชีพผู้รับเหมา

“พอเกิดโควิดทำให้คนว่างงาน ทำให้มีขโมยมากขึ้น ไม่มีขโมยแบบ...รู้สึกกลัว ๆ ตัว
เพราะว่าข้างบ้านก็มีโจรขึ้นด้วย”

[แพน อายุ 18 ปี สงขลา อาชีพ ช่างทาสี ซ่อมแอร์]

“กลุ่มที่ไม่มีงานทำ ก็มีความกดดันในเรื่องของเศรษฐกิจและการเงิน ก็มีทั้งเปลี่ยนแปลง
พฤติกรรมเป็นโจร ลักเล็กขโมยน้อย เพื่อที่จะเอาเงินมาเลี้ยงครอบครัว
เกิดมิจฉาชีพเยอะขึ้น”

[ป้อม อายุ 46 ปี สงขลา อาชีพ ขายของออนไลน์]

4.2.4) การพนัน

“เวลาว่างเยอะ ไม่รู้จะเอาเงินจากไหน สงสัยอยู่ว่าเอาเงินมาจากไหน ได้ก็ฉกฉวย บาการ่ากับสล็อต”

[บอม อายุ 34 ปี ชลบุรี อาชีพ ค้าขายอาหารทะเล]

“โต๊ะบอล พนันออนไลน์ พื้นฐานแน่น กวาดล้างเท่าไรก็ไม่วันหมด เดิมตั้งค์ 300
บาทให้ยอด 600 บาท เรายังอยากลองปั่นเหมือนกันแหละ”

[บอม อายุ 34 ปี ชลบุรี อาชีพค้าขายอาหารทะเล]

“ตอนเนี่ยยังเศรษฐกิจไม่ดีอะคนก็ยังวิ่งเล่นการพนัน”

[หวาน อายุ 41 ปี เชียงใหม่ อาชีพ เจ้าของธุรกิจรถมือสอง]

มิติที่ 3 รัฐบาลกับการปัญหา COVID-19 ในมุมมองของประชาชน

การแก้ปัญหา COVID-19 ของรัฐบาลนั้นได้มีการช่วยเหลือแต่ไม่ทั่วถึง ขั้นตอนการรับเงินมีความยากลำบาก คนแก่ทำไม่เป็น การลงทะเบียนสับสน ปิดเมืองซ้ำเกินไป และประเด็นครอบครัวนักการทูต และทหารอียิปต์คนพูดกันมาก

1) การกระตุ้นเศรษฐกิจได้ชั่วคราว ให้เงินเยียวยาแล้วก็จบไป เงินช่วยเหลือจากรัฐบาลทำให้กระตุ้นแบบกระตุ้น พอใช้เงินหมดการซื้อขายซบเซา ทำให้หลายคนที่ได้ลงทุนไปตอนได้เงินจากรัฐบาลต้องหยุดอีกรอบ

“มีนโยบายช่วยเหลือมา ก็ได้เงินช่วยเหลือจากรัฐบาลเรื่องเงินเยียวยา”

[ไก่อ อายุ 23 ปี ชลบุรี อาชีพ ว่างาน]

“อย่างเช่นการแจกเงินห้าพันบาทต่อเดือนเนี่ย ในความเป็นจริงห้าพันบาทเนี่ยมันไม่พอมันไม่พอเนี่ยไม่ได้หมายความว่าเราอยากได้เงินเยอะอยากได้เงินฟรี ๆ เยอะ ๆ แต่หนูดูแล้วว่าห้าพันบาทเนี่ยคนที่ได้เงินมาเนี่ยหนึ่งไปซื้อของมาขายมาทำอาชีพใหม่ปรับตัวใช้ใหม่คะ มาทำอาชีพใหม่ปรับตัวเริ่มต้นใหม่ทำอะไรใหม่ ๆ นะคะ หนูเห็นแล้วคนได้เงินห้าพันบาทวิ่งไปซื้อของในแม่โครเพื่อที่จะเอามาทำขายหนูก็มอง ๆ ว่า ทำไมรัฐบาลไม่เอาโอกาสตรงนี้ให้เขาไปเลยหมื่นห้าสามเดือนหรือหกเดือนไปเลย ให้เขาไปเลยแล้วคนมันก็จะพอที่จะหนึ่งทำอาชีพใหม่สองมีเงินจ่ายหนี้ใช้ใหม่คะ เขาได้ห้าพันบาทปั๊บแน่นอนเขาต้องจ่ายไฟแนนซ์ใช้ใหม่คะ จ่ายไฟแนนซ์ จ่ายค่ารถ จ่ายค่าบ้านเติมน้ำมัน”

[หวาน อายุ 41 ปี เชียงใหม่ อาชีพ เจ้าของธุรกิจรถมือสอง]

“รู้สึกว่แบบที่ไม่ได้มาช่วยเราชะทีเดียวนะคะ การที่รัฐบาลช่วยแบบห้าพันที่จ่ายให้เราอะก็บรายได้ที่เราพึ่งจะได้อะมันมากกว่านั้นมันมากกว่านั้นก็เหมือนเอามาจ่ายค่าแก๊สค่ารถโดยสารหรือค่าอะไรแบบเนี่ย เราต้องคิดนะจ่ายค่ารถอะมันภาคใต้เนี่ยจะได้แบบทางนั้นปริมาณหรืออะไร”

[ปู อายุ 53 ปี สงขลา อาชีพ ขายข้าวแกง]

2) ทศนคติต่อโครงการภาครัฐที่ไม่ต่อเนื่อง

“เฮ็ดแล้วเพิ่นก็บ่มาเบ่งดอก ของภาครัฐเป็นจังซี่” “เฮ็ดแล้วบ่ติดตาม โครงการของรัฐเป็นจังลั่นเบิด” “ลีไปพาผู้อื่นเฮ็ดก็บ่ได้” “ลงไปแล้วบ่ต่อเนื่อง บ่เฮ็ดให้เป็นผลสำเร็จก่อน” “เอาง่ายๆ ว่าเอาของเทศบาลก่อน บ่ต้องถึงของรัฐบาล เพราะเทศบาลเป็นผู้นำมาหาจังหวัด นำมาหาอำเภอ นำแค่เอาโครงการนี้มาได้ แล้วเอาไปทิ่มแต่ละหมู่บ้าน ให้หมู่บ้านนี้ได้ไอนั้นได้ไอนี้ ตำบลเราได้ไอนั้นไอนี้ได้ไ้อ ลีพากันเฮ็ดกันหมดจังซี่ เอาไปเฮ็ดแล้ว เอาโตแทนไปสามคนสี่คน เป็นผู้นำ ลีไปพา

ผู้อื่นเห็ดก็บได้ คือนับเป็นผลสำเร็จ จังเป็นตัวแทนเกษตรจังซี เอาไปเป็นตัวแทนเกษตรสามคนปี
นี้ บ่เจ้า ไปเห็ดบับ เห็ดได้แล้วขุดสระให้ดี ให้ปลูกต้นไม้ดี ปลูกผักดี ปลูกผักก็ได้แค่ปีเดียว บ่มีน้ำ
เขาเห็ดเป็นโตอย่าง เห็ดได้แล้วติดตามให้เป็นโตอย่าง ผู้อื่นเขาก็บได้เห็ดนำดอก บ่มีโครงการ
ต่อเนื่อง แล้วก็เอาโครงการใหม่เข้ามาอีก”

[สว้าง อายุ 58 ปี ขอนแก่น อาชีพ รับเหมาก่อสร้าง เกษตรกร]

“การแก้ปัญหาของรัฐบาลมองว่ารัฐไม่ได้แก้อะไร ส่วนมากเป็นภาคประชาชนที่รวมตัวกัน
ประชาชนดูแลกันเอง รัฐบาลไม่ได้มาดูแล ถามว่าทำไมของแพง รัฐบาลก็รู้ว่าต่อไปมันต้องมีปัญหา
เขาทำงานเหมือนวัวหายล้อมคอก รอให้ปัญหาเกิดก่อนแล้วค่อยแก้ไข ทำไมเราไม่แก้ไขก่อนที่มัน
จะเกิด เงินที่รัฐให้มามองว่าแค่เศษเม็ดเงิน แต่ทุกคนต้องการ กว่าที่จะให้มา แล้วก็ไม่ทั่วถึง ทุก
สถานที่ที่มีผู้นำ ทำไมถึงไม่กระจายอำนาจไป”

[โรจน์ อายุ 48 ปี ชลบุรี อาชีพ ค้าขายอาหารตามสั่ง]

“ช่วงแรกที่รัฐมนตรีประกาศที่แรกว่าเป็นแค่ใช้หัวธรรมดา ดูข่าวก็ไม่โอเคแล้ว อีกอย่าง
ข่าวเรื่องโควิดมันออกมาตั้งนานแล้ว แต่รัฐมนตรีก็ยังย่ำว่าเป็นแค่ใช้หัวธรรมดา แล้วก็สนามมวย
ถ้าไม่มีสนามมวย เราดีกว่านี้เยอะ”

[วุฒิ อายุ 44 ปี ชลบุรี อาชีพ เจ้าของกิจการ ชัฟฟลายเออร์โรงงาน]

“ตอนที่เชื้อโรคมันมาเยอะแล้ว ทุกคนเรียกร้องให้ปิดประเทศ แต่รัฐบาลก็ไม่ปิดสักทีก็ยัง
จะรับนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาอีก พอเชื้อแพร่กระจาย หน้ากากเริ่มขาดแคลน ก็เกิดการทุจริต
เจลก็ขาดแคลน การตรวจก็ไม่ฟรี ต้องให้ประชาชนไปเสียเงินตรวจในโรงพยาบาลเอกชนเกือบ
หมื่นอีก ส่วนใหญ่เราก็รายได้น้อยอยู่แล้ว”

[หวาน อายุ 35 ปี ชลบุรี อาชีพ พนักงานร้านอาหาร]

4.2.2.3 ผลการวิจัยเชิงนโยบายจากการสนทนาโต้เถียง

ในการวิจัยเชิงนโยบาย ด้วยวิธีการเสวนาโต้เถียงทำควบคู่กับการสนทนากลุ่มซึ่งดำเนินการใน
เวลาเช้าของแต่ละภูมิภาคที่จัดให้มีการสนทนาโต้เถียง โดยมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 ภาคใต้

1) บริบทสภาพแวดล้อมของภาคใต้

1.1) ด้านเศรษฐกิจและรายได้หลัก

โครงสร้างเศรษฐกิจของภาคใต้มีการกระจุกตัว โดยเน้นหนักใน 4 ด้านคือ 1) เกษตรกรรม มีการ
ปลูกพืชเกษตรเชิงเดี่ยวค่อนข้างสูง ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ของภาคการเกษตรกระจุกตัวในพืช 4 ประเภทคือ
ยางพาราประมาณร้อยละ 60 รองลงมาคือ ปาล์มน้ำมัน ประมาณร้อยละ 20 และกุ้งขาวร้อยละ 10 และ

ส่วนอื่น ๆ ได้แก่ ผลไม้ ซึ่งกระจุกตัวอยู่ที่ทุเรียนเป็นหลัก 2) การท่องเที่ยวที่พักรวม และบริการร้านอาหาร กระจุกตัวอยู่ในฝั่งอันดามัน โดยแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างรายได้หลักคือ จังหวัดภูเก็ต ซึ่งพึ่งพารายได้หลักมาจากนักท่องเที่ยวต่างชาติถึงร้อยละ 70 3) การค้าปลีกและค้าส่ง 4) การผลิต โดยเน้นการส่งออกไปยังต่างประเทศ โดยมีการส่งออกยางพารา อาหารทะเลสดแช่แข็ง และแปรรูปเป็นหลัก

1.2) ด้านแรงงาน และการจ้างงาน

แรงงานส่วนใหญ่ในภาคใต้ เป็นแรงงานด้านเกษตรกรรมร้อยละ 50 และอีกร้อยละ 50 กระจายไปในภาคการค้า ภาคการท่องเที่ยว และภาคการผลิต โดยทั้งหมดนี้เป็นแรงงานนอกระบบที่ไม่ได้อยู่ในระบบประกันสังคมในสัดส่วนที่สูงกว่าร้อยละ 50 ซึ่งโครงสร้างแรงงานของภาคใต้อยู่ในภาคเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีการใช้แรงงานจำนวนมากในภาคการท่องเที่ยว และบริการขนาดเล็ก อย่างไรก็ตามในภาคใต้อยังขาดแรงงานที่มีทักษะตรงกับความต้องการของผู้ใช้งาน เช่น โรงงานส่วนใหญ่มีความต้องการช่างเทคนิคเป็นจำนวนมาก แต่มีการผลิตแรงงานที่จบจากสายอาชีวศึกษ่น้อยเมื่อเทียบกับอัตราการจบการศึกษาในระดับปริญญาตรี นอกจากนี้ตลาดแรงงานด้านท่องเที่ยวยังต้องการแรงงานที่สื่อสารได้หลายภาษา (สันติ รังสิยาพรรณรัตน์ ผู้อำนวยการอาวุโสธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานใหญ่ภาคใต้) ซึ่งแรงงานที่มีอยู่เดิมยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างเพียงพอของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

1.3) ด้านอัตลักษณ์และวัฒนธรรม

ภาคใต้มีอัตลักษณ์ได้ชื่อว่าเป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยว เนื่องจากมีภูมิทัศน์ที่ดีมีทะเลทั้งสองฝั่ง มีพื้นที่ดึงดูดผู้คนและนักท่องเที่ยวที่หลากหลายมีลักษณะของภูมิวัฒนธรรมเป็นจุดขาย อีกทั้งการคมนาคมที่สะดวก มีมาตรการดูแลความปลอดภัยของเมือง เช่น กล้องวงจรปิดตามจุดท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความอุ่นใจแก่นักท่องเที่ยว ในตัวจังหวัดสงขลามีการจัดสภาพแวดล้อมและผังเมืองให้มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่เหมาะสม เมื่อเทียบกับมาตรฐานระดับสากลคือ 1 คนควรมีพื้นที่ป่าประมาณ 10 ตารางเมตร แต่จังหวัดสงขลามีพื้นที่ป่า 22 ตารางเมตร ต่อ 1 คน และมีการสร้างพื้นที่เมืองให้เป็นเมืองสีเขียว กำลังเข้าสู่เมือง Smart City หรือเมืองอัจฉริยะ อีกทั้งยังร่วมมือด้านเศรษฐกิจกับประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย และไทย ที่เรียกว่า กลุ่มสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ เน้นการขนส่งและการคมนาคมที่ปลอดภัย มีการส่งต่อนักท่องเที่ยวให้ไหลเวียนระหว่างประเทศในสามประเทศดังกล่าว

2) ผลกระทบที่เกิดขึ้นในช่วงการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนาของภาคใต้

การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนาในช่วงต้นปีถึงกลางปี 2563 ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนทั่วโลก ซึ่งเกี่ยวเนื่องไปถึงเศรษฐกิจทั่วทุกภูมิภาคระดับโลก สำหรับพื้นที่ในเขตจังหวัดภาคใต้ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์ดังกล่าวเช่นเดียวกัน ทั้งในระยะสั้นช่วงที่เกิดการแพร่ระบาด ผลลัพธ์หลังช่วงการคลี่คลายจากโรคระบาด รวมถึงแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดในระยะยาวต่อไปดังนี้

2.1) ด้านเศรษฐกิจและรายได้หลัก

ในช่วงระยะเวลาที่มีการปิดประเทศส่งผลให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศไทยมีการหดตัวทุกภาคส่วนได้รับผลกระทบทั้งการใช้จ่ายของภาคเอกชน ภาคการท่องเที่ยว ภาคการผลิต การลงทุนภายในประเทศ เนื่องด้วยโครงสร้างทางเศรษฐกิจของภาคใต้มีการกระจุกตัวอยู่ในภาคการท่องเที่ยวที่พึ่งพารายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติทำให้เกิดผลกระทบค่อนข้างมาก ข้อมูลจากสภาหอการค้าจังหวัดปัตตานีนำเสนอในเวทีเสวนา 4 ประเด็น คือ 1) ด้านการท่องเที่ยวมีการสูญเสียรายได้จากการท่องเที่ยว ธุรกิจที่พักและร้านอาหาร นักท่องเที่ยวมาเลเซียที่เข้ามาเที่ยวปกติประมาณ 5 ล้านคนต่อปีหายไป 2) ด้านการผลิตเกิดการชะลอคำสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศ ภาคใต้มีการส่งออกสินค้าไปยังประเทศจีน สหรัฐ และมาเลเซีย ทำให้รายได้ในส่วนนี้หายไป โดยเฉพาะในส่วนของการยางพาราที่ใช้ในการผลิตยางรถยนต์ การบริโภคยางลดลงในช่วงสถานการณ์ และ 3) ด้านการค้าปลีกและค้าส่ง มีการปรับตัวเป็นบางกลุ่ม เช่น ปรับจากการขายหน้าร้านเป็นการพึ่งพาเทคโนโลยีมากขึ้นด้วยการขายสินค้าผ่านออนไลน์ เพื่อปรับให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่ประชาชนไม่สามารถเดินทางออกไปจับจ่ายใช้สอยนอกบ้านได้ ประชาชนจะซื้ออาหารทะเลแห้ง อาหารกระป๋องแทนการออกไปใช้จ่ายตามร้านอาหาร 4) การขาดสภาพคล่องทางการเงินของสถานประกอบการ เนื่องจากไม่มีรายได้ ขณะเดียวกันยังต้องชำระหนี้เดิมที่มีอยู่ แม้ว่ารัฐบาลจะมีมาตรการพักชำระหนี้และมีสินเชื่อต่าง ๆ ออกมา แต่ด้วยกลไกของรัฐทำให้ขั้นตอนการอนุมัติล่าช้า ไม่ทันกับช่วงเวลาที่ต้องใช้เงิน

2.2) ด้านแรงงานและการทำงาน

อัตราการว่างงานของภาคใต้ในไตรมาสที่ 2 ของปี 2563 มีสูงขึ้น การจ้างงานลดลงในภาคอุตสาหกรรมและภาคการบริการโดยเฉพาะสาขาของโรงแรมและภัตตาคาร และยังพบว่าแรงงานที่มีการว่างงานมีการย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนา และกลับเข้าสู่ภาคการเกษตรในบางส่วน ในอุตสาหกรรมด้านต่าง ๆ มีการหดตัวลงดังนี้ อุตสาหกรรมยานยนต์ร้อยละ 83 อุตสาหกรรมท่องเที่ยวร้อยละ 65 อสังหาริมทรัพย์ร้อยละ 15 ด้านการค้า ห้างสรรพสินค้าร้อยละ 40 ในส่วนของงานกิจกรรมประชุมสัมมนาซึ่งเตรียมการลงทุนไปแล้วแต่ดำเนินการไม่ได้ลดลงร้อยละ 50 ซึ่งทั้งหมดนี้ส่งผลต่อการจ้างงานและแรงงานที่ทำงานในห้างสรรพสินค้า ภาคท่องเที่ยวและบริการ ข้อมูลจากกระทรวงแรงงานภาคใต้ระบุว่า มีอัตราการว่างงานเพิ่มขึ้นร้อยละ 33 ทั้งนี้ไม่รวมการว่างงานสำหรับผู้จบใหม่และแรงงานนอกระบบ ในส่วนปัญหาที่กระทบมากและน่าเป็นห่วงมากคือ หนี้สินครัวเรือนในภาคใต้ ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ธนาคารพาณิชย์ไม่ปล่อยสินเชื่อเข้าสู่ระบบ ข้อมูลจากผู้ประกอบการธุรกิจนในภาคใต้พบว่า ในช่วงที่มีปิดประเทศ (Lock down) ธุรกิจโรงแรมได้รับผลกระทบอย่างหนัก และพบว่าแหล่งเงินทุนจากภาครัฐโดยเฉพาะจากธนาคารพาณิชย์ที่ออกสินเชื่อในการช่วยเหลือสถานประกอบการได้รับอนุมัติล่าช้า

2.3) ด้านการใช้ชีวิต ความเป็นอยู่

ในส่วนภาคประชาชนพบว่า ตัวเลขแรงงานที่ไปใช้สิทธิประกันสังคมทั้งมาตรา 33 (ลูกจ้างที่ทำงานในสถานประกอบการที่มีลูกจ้างตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป หรือเรียกว่าพนักงานเอกชน) มาตรา 38 (พนักงานหรือ

ลูกจ้างที่ออกจากงานแล้ว และประกันสังคมยังคุ้มครอง อีก 6 เดือน) หรือลูกจ้างที่ออกจากงานแล้ว ขอรับเงินช่วยเหลือ มีการใช้สิทธิเพิ่มมากขึ้น ซึ่งหากไม่มีการจ้างงาน จะส่งผลต่อการใช้จ่ายของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งส่วนหนึ่งประชาชนต้องนำรายได้จากการใช้จ่ายประจำวันไปชำระหนี้ของตนด้วย

3) การร่วมมือฝ่าวิกฤตเศรษฐกิจของภาคใต้

ในช่วงของการแพร่ระบาดและมีการปิดประเทศ หน่วยงานภาครัฐมีมาตรการช่วยเหลือผู้ประกอบการ แรงงานและประชาชนในพื้นที่หลายรูปแบบ เช่น การช่วยเหลือผู้ประกอบการด้วยการยกเว้นค่าธรรมเนียมการต่อใบอนุญาตอุตสาหกรรม และไม่ต้องจ่ายสมทบในปีต่อไป ถือว่าเป็นมาตรการที่ดีที่ช่วยให้ผู้ประกอบการนำเงินส่วนนั้นไปหมุนเวียนเพื่อให้เกิดสภาพคล่อง รวมถึงมาตรการช่วยเหลือเรื่องไฟฟ้าและน้ำประปาแก่ประชาชนทั่วไป นับเป็นมาตรการที่ช่วยพยุงเศรษฐกิจได้ส่วนหนึ่ง ในด้านการช่วยเหลือของหน่วยงานภาครัฐเพื่อฟื้นฟูภาคธุรกิจและเอกชนมีการลดกฎระเบียบการนำเข้าส่งออกเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ประกอบการ อย่างไรก็ตามควรมีการช่วยคืนเงินประกันมิเตอร์ของโรงงานอุตสาหกรรมด้วย

3.1) มาตรการช่วยเหลือในช่วงวิกฤติการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

ข้อมูลจากธนาคาร ธกส. ระบุว่า นอกจากจะมีมาตรการช่วยเหลือการพักชำระหนี้ 1 ปีแล้ว ยังให้การช่วยเหลือแก่ประชาชนที่ไม่ได้เป็นลูกค้าเงินฝากของธนาคารโดยให้ยื่นกู้รายละ 10,000 บาท และได้น้อมนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้ โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงขึ้นทั่วประเทศ ให้องค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ จากนั้นสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลผลิตและการทำการตลาด นอกจากนี้ยังจัดกลุ่มลูกค้าออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มเกษตรกรรายย่อยมีที่ดินทำกินประมาณ 3-5 ไร่ 2. กลุ่มคนที่กำลังจะก้าวสู่การเป็น Smart Farmer และ 3. กลุ่ม Smart Farmer ที่มีความเชี่ยวชาญแล้ว ทางธนาคาร ธกส. พร้อมสนับสนุนให้กลุ่มที่มีความเชี่ยวชาญแล้วได้ต่อยอดพัฒนาและขับเคลื่อนนำชุมชนพัฒนาต่อไปโดยให้ยื่นกู้ดอกเบี้ยต่ำ อย่างไรก็ตามกลุ่มเกษตรกรรายย่อยยังเป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงและเป็นกลุ่มที่มีความต้องการเงินสดมากที่สุด

ในส่วนของนักศึกษาในภาคใต้ที่ได้รับผลกระทบจากการที่ผู้ประกอบการงดงานมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยในพื้นที่ที่มีการช่วยเหลือด้วยการลดค่าหน่วยกิตให้กับนักศึกษาที่ครอบครัวได้รับผลกระทบ และส่งเสริมให้มีงานทำภายในมหาวิทยาลัย เรียนด้วยทำงานด้วย ในด้านการเรียนการสอนนั้นจัดให้มีการเรียนการสอนแบบออนไลน์ ส่วนด้านเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษาพบว่า ปี 2563 เพิ่มขึ้นจาก 4,000 ราย เป็น 5,000 ราย ซึ่งบัณฑิตที่เรียนจบในสายสังคมศาสตร์จะได้รับผลกระทบเรื่องการจ้างงานมาก จึงควรมีการฝึกอบรมด้านอาชีพต่าง ๆ เพิ่มขึ้น

3.2) ช่วงฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังสถานการณ์การระบาดคลี่คลาย

หลังจากที่จำนวนผู้ติดเชื้อในประเทศไทยเป็นศูนย์ และรัฐบาลประกาศให้ผู้ประกอบการธุรกิจห้างร้านเริ่มเปิดดำเนินการได้ ข้อมูลจากสภาอุตสาหกรรมภาคใต้พบว่า เศรษฐกิจของภาคใต้มีสัดส่วนขนาดเศรษฐกิจอยู่ที่ร้อยละ 8.6 ของ GDP ทั้งประเทศ และมีทิศทางที่ดีขึ้นโดยอยู่ในภาคการเกษตรร้อยละ 20

ภาคอุตสาหกรรมร้อยละ 15 ภาคบริการร้อยละ 64 ส่วนความเชื่อมั่นด้านเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ข้อมูลจากการสำรวจของสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยอยู่ที่ร้อยละ 82.5 โดยด้านภาคการส่งออกเริ่มฟื้นตัว อุตสาหกรรมขนาดย่อมอาจจะมีปัญหามากแต่ก็มีแนวโน้มที่จะดีขึ้นในอนาคต ส่วนอุตสาหกรรมขนาดใหญ่สามารถปรับตัวและสู้กับปัญหาได้ ในด้านเศรษฐกิจภายในประเทศมีความเชื่อมั่นจากร้อยละ 80 เป็นร้อยละ 93 และด้านส่งออกจากร้อยละ 90 เพิ่มเป็นร้อยละ 92 ส่วนภาคใต้มีความเชื่อมั่นอยู่ที่ร้อยละ 80 และมีแนวโน้มขยับไปที่ร้อยละ 89 ในอีก 3 เดือนข้างหน้า (ข้อมูล ณ. วันที่ 28 สิงหาคม 2563) ทั้งนี้หลายองค์กรที่เข้าร่วมเสวนาได้เล็งเห็นแนวทางในการฟื้นฟูเศรษฐกิจภาคใต้ โดยบางองค์กรได้เริ่มดำเนินการเพื่อช่วยให้องค์กรอยู่รอด ดังนี้

3.2.1) ภาคการศึกษา

ในส่วนของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี นอกจากจะมีโครงการช่วยเหลือนักศึกษาปัจจุบันที่ได้รับผลกระทบแล้ว ได้เพิ่มการส่งเสริมด้านวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแก้ไขในพื้นที่ภาคใต้ นอกจากนี้การสานต่อโครงการ 1 ตำบล 1 มหาวิทยาลัย ไปพัฒนาความยากจนของสังคม และมีการทบทวนทักษะความรู้ (Reskill) และเพิ่มทักษะความรู้ (Up Skill) ให้กับศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัย เพื่อนำความรู้ไปใช้ในการทำงานของตน

3.2.2) ภาคชุมชน

คณะทำงานเศรษฐกิจและทุนชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้จัดทำเรื่องกระบวนการเรียนรู้ CBMP (Community Business Model Canvas) ในสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนามีการสร้างนักจัดการกระบวนการเรียนรู้ผ่านช่องทางออนไลน์ทั้งหมด 5 รุ่น รวมทั้งประเทศ 200 คน โดยในภาคใต้มี 52 คนที่ผ่านการฝึกอบรม จากนั้นลงชุมชนในภาคใต้รวม 100 ตำบล โดยฝึกกลุ่มเป้าหมายให้เรียนรู้ระยะสั้นคือ ให้รู้จักแบบจำลองธุรกิจ ค้นหาช่องทางการตลาด วิเคราะห์ตนเอง โดยใช้หลักคิดหนึ่งสมองสองมือในการคิดสร้างธุรกิจของตน ซึ่งเน้นการพึ่งพาตนเองโดยเน้น 3 เรื่องคือ 1) เกษตรปลอดภัย หรือเกษตรอินทรีย์ 2) การแปรรูปและการตลาด 3) การท่องเที่ยวชุมชน (นเรศ หอมหวาน คณะทำงานเครือข่ายเศรษฐกิจและทุนชุมชนภาคใต้)

3.2.3) ภาคธุรกิจ ผู้ประกอบการในพื้นที่

สำหรับภาคธุรกิจและผู้ประกอบการในพื้นที่ภาคใต้พบว่า ผู้ประกอบการบางรายมีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยการน้อมนำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ในส่วนของผู้ประกอบการด้านอาหารทะเลแช่แข็ง ซึ่งใช้แรงงานไทยในชุมชนทั้งหมด และใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น เช่น ปลาหลังเขียว ปลาทูลาย ปลาทูตาโต ทำแบบชุมชน (Community) สร้างเป็นสินค้าชุมชน มีการใช้การวิจัยและพัฒนาในการแก้ปัญหาสินค้าไม่ได้ราคา โดยก่อนเกิดเหตุการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาเช่น ได้นำส่วนหัวและก้างของปลาที่ไม่สามารถผลิตเป็นปลากระป๋องเพื่อส่งออกนำมาแปรรูปเป็นอาหารสัตว์ การทำปุ๋ยหมัก และมีการเตรียมติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์เพื่อผลิตพลังงานแสงอาทิตย์เพื่อลดค่าไฟฟ้าให้องค์กรและพนักงานอยู่รอด นอกจากนี้ยังมีบางโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารทะเลที่เปิดมาเป็นเวลา 15 ปีแล้วพบว่า พนักงานส่วนใหญ่อยู่ในวัยสูงอายุ จึงได้

พัฒนาแรงงานกลุ่มดังกล่าวด้วยการนำไปฝึกเรียนรู้งานจากแปลงเกษตร และเมื่อกลับไปอยู่บ้านสามารถทำงานสร้างผลผลิตกลับมาสู่โรงงานต่อไป ถือเป็นการคิดใหม่ทำใหม่เพื่อให้ไทยก้าวต่อไปได้

3.2.4) มาตรการควบคุมการระบาด

ในด้านสุขภาพนั้น ผลกระทบที่เกิดขึ้นแม้ไม่มีตัวเลขผู้ติดเชื้อของจังหวัดทางภาคใต้ แต่ด้วยภูมิประเทศที่ติดกับประเทศมาเลเซียที่ยังมีผู้ติดเชื้ออยู่ และใน 3-4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ยังมีผู้เดินทางมาจากต่างประเทศจำนวนหนึ่ง แต่ก็สามารถควบคุมได้ จุดขายของประเทศไทยในเรื่องการควบคุมการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ซึ่งประเทศไทยมีผู้ที่ต้องการเข้ามาท่องเที่ยวมาก การทำลักษณะที่เรียกว่า Alternative state quarantine โดยมีการตรวจคัดกรองโรคก่อนที่ประเทศต้นทางแล้วมีการกักตัวในสถานที่ที่รัฐจัดให้โดยค่าใช้จ่ายทั้งหมดผู้เดินทางเข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบเอง ในจังหวัดสงขลามีโรงแรมจำนวน 7 แห่งที่พร้อมจะเป็น Alternative state quarantine ซึ่งเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจให้กับประเทศไทยได้

กลุ่มที่ 2 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ทีมผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลในการเสวนาโต๊ะกลมจากผู้แทนภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน ดังนี้

1) บริบทสภาพแวดล้อมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1.1) ด้านเศรษฐกิจและรายได้หลัก

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานมีพื้นที่ 1 ใน 3 ของประเทศ หรือประมาณร้อยละ 30 แต่มูลค่าทางเศรษฐกิจมีประมาณร้อยละ 10 หรือ 1 ใน 10 เท่านั้น จำนวนประชากร 22 ล้านคน มีรายได้ต่อหัวประมาณ 80,000 บาท คิดเป็นค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 2.2 แสนบาท

เศรษฐกิจของภาคอีสานขึ้นอยู่กับภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก พืชเศรษฐกิจหลักมี 4 ประเภท คือ ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง และที่เพิ่มเติมมาในช่วง 10 ปีคือ ยางพารา การทำเกษตรยังพึ่งพาน้ำฝนเป็นหลัก เป็นการเกษตรแบบดั้งเดิมคือ เกษตรเชิงเดี่ยว โดยมีการบริหารจัดการน้ำชลประทานอยู่แค่ร้อยละ 10 ดังนั้นในปีที่ฝนแล้งจะกระทบต่อรายได้ของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรต้องมีการกักตุนน้ำเพื่อการบริโภค และยังกู้เพื่อเป็นทุนหมุนเวียนในการทำเกษตรกรรมต่อไป

ส่วนด้านอุตสาหกรรมนั้นมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมเกษตร เช่น การผลิตอุปกรณ์ แหวน ขนาดใหญ่ โรงสีข้าว โรงงานน้ำตาล โรงงานผลิตผ้าทอ เป็นต้น

ข้อมูลจาก ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือระบุว่า เศรษฐกิจภาคอีสานมีการหดตัวตั้งแต่ช่วงไตรมาสที่ 4 ใน ปี 2562 ก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาอันเนื่องมาจากการส่งออกโลกมีข้อพิพาททางการค้าระหว่างจีนกับสหรัฐ และเรื่อยมาจนถึงช่วงการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา จนมีการปิดประเทศ ทำให้เศรษฐกิจมีการชะลอตัวอย่างต่อเนื่อง

1.2) ด้านแรงงาน และการจ้างงาน

จากจำนวนประชากรภาคอีสาน 22 ล้านคน เป็นแรงงาน 9.7 ล้านคน และเป็นแรงงานนอกระบบหรือแรงงานอิสระ 6.5 ล้านคน ส่วนที่เหลือ 9.7 ล้านคนทำเกษตร และนอกภาคการเกษตรร้อยละ 4.4 (ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) โดยแรงงานเกษตรส่วนใหญ่ในภาคอีสานเป็นแรงงานสูงอายุ ทำการเกษตรแบบเดิม ไม่มีการใช้เทคโนโลยี การวิจัยหรือพัฒนาเข้ามาช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับพืชผลทางการเกษตร (ข้อมูลจากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดอุดรธานี) สำหรับแรงงานกลุ่มหนุ่มสาวไม่ได้ทำงานในพื้นที่บ้านเกิด

1.3) ด้านอัตลักษณ์และวัฒนธรรม

ภาคอีสานเป็นแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น มีผู้สูงอายุที่สั่งสมภูมิปัญญาความรู้ ปรมาจารย์ชุมชนอยู่มาก มีสินค้าที่ขึ้นชื่อ เช่น ผ้าไหม ประชาชนมีการดำรงชีวิตแบบเกษตรกรรม ลักษณะของพื้นที่ดำรงความเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้าน หากมองในด้านพื้นที่การท่องเที่ยว มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมและเชิงประวัติศาสตร์จำนวนมาก ตั้งแต่สมัยทวารวดี มีไดโนเสาร์ยุคจูราสสิกอยู่ที่ขอนแก่น ภาพลัทธิมรดก ปราสาทเก่าแก่ มีประวัติศาสตร์ ประเพณีสืบเนื่องงานพระพุทธศาสนา อาหารอีสานเป็นจุดที่มีเสน่ห์ อย่างไรก็ตามพื้นที่ภาคอีสานยังไม่ได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติให้เข้ามาท่องเที่ยวพักผ่อนเช่นภาคใต้ ทำให้ช่วงสถานการณ์การระบาดที่ผ่านมาไม่ได้รับผลกระทบด้านรายได้ที่มาจากการท่องเที่ยวของชาวต่างชาติ

2) ผลกระทบที่เกิดขึ้นในช่วงการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา

2.1) ทางด้านเศรษฐกิจและรายได้หลัก

ผลกระทบของการของอุตสาหกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ส่งผลกระทบต่อดัชนีภาคอุตสาหกรรม ได้แก่ ไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ โทรคมนาคม สินค้าที่ใช้ไฟฟ้าภายในบ้าน เช่น โทรทัศน์ เครื่องซักผ้า มียอดขายในประเทศลดลงและกำลังซื้อในประเทศชะลอตัวลง ในส่วนของการส่งออก สินค้าคอมพิวเตอร์ อุปกรณ์ต่าง ๆ ลดลงเช่นกัน เนื่องจากประสบปัญหาเรื่องค่าวัตถุดิบที่สูงขึ้น ด้านผลิตภัณฑ์ส่งออก สินค้าแปรรูป เสื้อกีฬามีคำสั่งซื้อลดลงจากตลาดประเทศสหรัฐ และญี่ปุ่นจากเศรษฐกิจในประเทศ และคู่ค้าได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การระบาดด้วยเช่นกัน สินค้าประเภทน้ำตาล น้ำตาลเม็ดทรายขาวมียอดขายชะลอตัวลง ซึ่งผู้ประกอบการประสบปัญหาวัตถุดิบไม่เพียงพอต่อการผลิตเนื่องจากปัญหาภัยแล้ง

2.2) ด้านแรงงาน และการทำงาน

ข้อมูลจากศูนย์วิจัยธุรกิจและเศรษฐกิจภาคอีสาน (ECBER) หัวหน้าโครงการอีสานโพธิ์พระว่า ในช่วงสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา ที่ผ่านมา กลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือ กลุ่มผู้ใช้แรงงาน กลุ่มลูกจ้างตามสถานประกอบการ และบริการต่าง ๆ รองลงมาคือ กลุ่มประกอบธุรกิจส่วนตัว ค้าขาย งานอิสระ กลุ่มถัดมาคือ กลุ่มเกษตรกรรม และกลุ่มที่ได้รับผลกระทบแต่ไม่รุนแรงมากจะเป็นกลุ่ม

พนักงานที่มีรายได้เป็นเงินเดือนประจำ ที่ไม่ได้อยู่ในกลุ่มของการท่องเที่ยว ส่วนแรงงานกลุ่มที่ไม่ได้รับผลกระทบคือ กลุ่มที่ทำงานภาครัฐ กลุ่มข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ

สำหรับกลุ่มอายุที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่เพิ่งเริ่มทำงานอายุระหว่าง 18-30 ปี และกลุ่มที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป ส่วนกลุ่มอายุ 30-40 ปีขึ้นไปไม่ได้รับผลกระทบมากเท่ากับกลุ่มอื่น ๆ สอดคล้องกับข้อมูลจากประธานชมรมผู้ประกอบการค้าอาหารในจังหวัดขอนแก่นที่ระบุว่า กลุ่มผู้ประกอบการร้านอาหารได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ตั้งแต่เดือนมีนาคม รายรับส่วนใหญ่ลดลง เนื่องจากมาตรการปิดประเทศ ภายใต้อำนาจ “อยู่บ้าน หยุดเชื้อ เพื่อชาติ”

อย่างไรก็ตามข้อมูลจากประธานสภาอุตสาหกรรมกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือระบุว่า ภาคอุตสาหกรรมกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการปรับตัวค่อนข้างสูงในช่วงของการทำงานจากที่บ้าน (Work from home) และการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) อุตสาหกรรมหินแกรนิต หินประดับตกแต่ง อิฐมวลเบา อิฐที่ใช้ในการก่อสร้าง มียอดขายในประเทศเพิ่มขึ้น มีการขายสินค้ากลุ่มนี้ผ่านช่องทางออนไลน์ นอกจากนี้ยังมีผู้ประกอบการหลายแห่งที่ปรับใช้สื่อออนไลน์ในการค้าขาย เช่น กลุ่มอุตสาหกรรมสิ่งประดิษฐ์จากวัสดุเหลือใช้ กลุ่มกระเป๋าผ้า กลุ่มของตกแต่งบ้าน ต้นไม้ประดับ เป็นต้น

ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ซึ่งปกติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะใช้แรงงานชาวต่างชาติ เช่น เวียดนาม พม่า ลาว และกัมพูชา แต่เมื่อแรงงานกลุ่มดังกล่าวต้องกลับประเทศของตน ทำให้การผลิตสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดในช่วงนั้นต้องชะงัก ข้อมูลจากหอการค้าจังหวัดขอนแก่นระบุว่า ขอนแก่นเป็นจังหวัดที่มีโรงงานแหวนขนาดใหญ่ ในช่วง COVID-19 มีคำสั่งซื้อแหวนสูงขึ้น แต่ไม่สามารถผลิตได้เนื่องจากแรงงานข้ามชาติไม่สามารถเข้ามาทำงานในประเทศไทยได้ ทำให้เสียรายได้จากการประกอบธุรกิจ

3) การร่วมมือฝ่าวิกฤติเศรษฐกิจของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3.1) มาตรการช่วยเหลือในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

ข้อมูลจากสำนักงานแรงงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระบุว่าในช่วงที่มีสถานการณ์การระบาด สำนักงานแรงงานไทยในต่างประเทศได้ดำเนินการติดตามสิทธิประโยชน์แรงงานไทยในต่างประเทศ คืนเงินภาษี และเงินประกันสังคมต่าง ๆ ในส่วนกลุ่มพัฒนาทักษะแรงงาน สถาบันพัฒนาแรงงาน 6 จังหวัดขอนแก่น ได้จัดทำระบบฝึกอบรมออนไลน์ โดยสามารถเข้าไปที่เว็บไซต์ของกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน (www.dsd.go.th) ประชาชนไม่จำเป็นต้องเข้าไปฝึกอาชีพที่สถาบันฯ เพื่อพัฒนาอาชีพในการสร้างรายได้

นอกจากนี้ยังมีโครงการช่วยเหลือความเดือดร้อนด้านอาชีพ โดยมีอาสาสมัครแรงงานในพื้นที่ 199 คน ทำการสำรวจความต้องการของผู้ที่ได้รับผลกระทบในแต่ละตำบลที่เป็นผู้ว่างงานและตกงานว่าต้องการมีการฝึกอาชีพด้านใด แล้วจัดวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิจากหน่วยงานต่าง ๆ มาฝึกให้ เช่น การทำบายศรี การติดตั้งแผงเซลล์ลูลาร์ ซึ่งได้รับการตอบรับมีประชาชนในพื้นที่เข้ามาเรียนรู้ และนำความรู้มาใช้ในการสร้างรายได้ด้วยการให้บริการติดตั้ง และซ่อมแซมแผงเซลล์ลูลาร์

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดขอนแก่น มีการผลักดันด้านการอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูป เพื่อช่วยเหลือผู้ประกอบการอุตสาหกรรมในปัจจุบัน มีการลดหย่อนค่าธรรมเนียมการเสียค่าใบอนุญาตรายปี มีการพักชำระหนี้ นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการทำการตลาดออนไลน์ โดยในช่วงสถานการณ์ที่ผ่านมา มีการจัดอบรมเรื่องการตลาดออนไลน์จนสามารถนำสินค้า เช่น ข้าวแต่น้ำแดงโมเข้าไปขายในตลาดออนไลน์ของลาซาด้า (LAZADA) ได้

ส่วนสถานพยาบาลและโรงพยาบาลในพื้นที่นั้นมีการให้ความรู้แก่คนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ ให้ความสนใจกับประชาชนในการดูแลสุขภาพอนามัย และมีการปรับระบบการทำงานของแพทย์ มีระบบให้คำปรึกษาออนไลน์ และส่งยาไปให้ประชาชนที่บ้าน และมีการฉีดวัคซีนป้องกันการเชื้อไวรัสให้กับผู้สูงอายุฟรี

3.2) ช่วงฟื้นฟูเศรษฐกิจหลัง COVID-19 คลี่คลาย

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับผลกระทบเช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ ในช่วงปลดล็อกประเทศ การยกเลิกคำสั่งห้ามออกนอกเคหสถาน ทำให้ผู้ประกอบการสามารถดำเนินธุรกิจได้มากขึ้น ขณะที่ด้านชายแดนต่าง ๆ เริ่มทยอยเปิดหลายพื้นที่ส่งผลดีต่อการส่งออกสินค้าไทย ข้อมูลจากประธานสภาอุตสาหกรรมกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือระบุว่า ในเดือนมิถุนายน 2563 ดัชนีวัดความเชื่อมั่นของภาคอุตสาหกรรมอยู่ที่ร้อยละ 80 จากเดิมร้อยละ 78

อย่างไรก็ตามผู้ประกอบการยังคงกังวลกับสภาพคล่อง และการเข้าถึงสินเชื่อของผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อม และปัญหาค่าเงินบาท รวมทั้งต้นทุนการประกอบการที่สูงขึ้นจากราคาน้ำมัน วัตถุดิบ และค่าขนส่งโลจิสติกส์ที่ปรับตัวสูงขึ้น

3.2.1) ภาคการศึกษา

การปรับตัวของภาคการศึกษา โดยปรับกระบวนการเรียนการสอน เพิ่มทักษะการคิดให้กับเด็กมากกว่าการท่องจำ ทางมหาวิทยาลัยขอนแก่นมีการปรับเรื่องการสอนพัฒนาทักษะ First Jobber ที่ทำงานให้สามารถตอบสนองแรงงานภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ภาคอีสานด้วยการฝึกปฏิบัติร่วมด้วย โดยมองว่าตลาดแรงงานเป็นตัวกำหนด และมีการ Transform การศึกษา เช่น หมอบัณฑิตมาเรียนร่วมกันเพื่อผลิตเครื่องมือแพทย์

3.2.2) ภาคชุมชน

การกลับบ้านเกิดของกลุ่มคนภาคอีสาน นอกจากจะสร้างผลกระทบในแง่โครงสร้างแรงงานที่เพิ่มขึ้นแล้ว ยังช่วยเรื่องเศรษฐกิจหมุนเวียน หอการค้าจังหวัดร้อยเอ็ดได้ให้ข้อมูลในส่วนสำคัญว่าการกลับคืนถิ่นของแรงงานส่งผลดีทางอ้อม เช่น คนอีสานที่ไปทำงานอยู่ที่จังหวัดภูเก็ต หรือเคยไปทำงานเป็นแรงงานในกรุงเทพฯ กลับมาพร้อมเงินจำนวนหนึ่งที่ได้เก็บสะสมไว้ และเมื่อมีการย้ายถิ่นจากสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนากลับภูมิลำเนาได้มีการลงทุน เช่น การลงทุนในธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เช่น เปิดร้านกาแฟ ได้แก่ ร้านหอมมะลิคาเฟ่ มีจุดขายคือ ทุ่งนาข้าวหอมมะลิ และเค้กที่อยู่ในร้านกาแฟทำมาจากข้าวหอมมะลิ เป็นต้น

3.2.3) ภาครัฐกิจ ผู้ประกอบการในพื้นที่ และการท่องเที่ยว

ข้อมูลจากหอการค้าภาคตะวันออกเฉียงเหนือรายงานว่า การท่องเที่ยว 7 จังหวัดริมแม่น้ำโขง กำลังอยู่ระหว่างการบูรณาการพัฒนากการท่องเที่ยวริมแม่น้ำโขง โดยวางแผนให้แต่ละจังหวัดรับไปดำเนินการในพื้นที่ตนเพื่อบูรณาการรูปแบบการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพและมีมาตรฐานยิ่งขึ้น

ส่วนการท่องเที่ยวชุมชนได้มีการต่อยอด ผ้าทอมือ เพื่อนำไปออกแบบให้มีมูลค่าสูงขึ้น โดยศูนย์ความรู้ด้านการออกแบบ และความคิดสร้างสรรค์ (TCDC) ได้เข้ามามีส่วนร่วมนำแนวคิดมาพัฒนาสินค้าประเภทผ้าต่าง ๆ ที่ขึ้นชื่อของภาคอีสาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะนำไปต่อยอดเรื่องการท่องเที่ยวชุมชน

กลุ่มที่ 3 ภาคเหนือ

การระดมความคิดเห็นจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชนที่เป็นตัวแทนในภาคเหนือ ได้ผลสรุปที่สำคัญดังนี้

1) บริบทสภาพแวดล้อมของภาคเหนือ

ภาคเหนือประกอบด้วย 17 จังหวัด แบ่งเป็นภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง พื้นที่โดยรอบติดประเทศเพื่อนบ้าน พม่า และลาว ประชาชนดำรงชีพด้วยการเกษตร ด้วยการปลูกพืชไร่ การทำปศุสัตว์ มีพื้นที่ภูเขาเป็นต้นน้ำในการทำเกษตร อาศัยน้ำจากน้ำฝนอย่างเดียว (สภาพพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคเหนือ) จากปี 2524 เป็นต้นมา ภาคเหนือมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากการพึ่งพาภาคเกษตรกรรมมาเป็นภาคการผลิตและบริการมากขึ้น และพบว่ามีช่วงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในปี 2543 ที่ผลักดันให้เศรษฐกิจภาคเหนือเติบโตคือ ภาคการผลิตและบริการที่มีการสร้างโรงงานผลิตเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่จังหวัดกำแพงเพชร และการผลิตสินค้าอิเล็กทรอนิกส์ที่นิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน

อย่างไรก็ตาม แรงงานส่วนใหญ่ของภาคเหนือยังอยู่ในภาคการเกษตร สะท้อนจากตัวเลขค่าเฉลี่ยระหว่างปี 2556-2560 แรงงานของภาคเกษตรกรรมสูงถึงร้อยละ 45 สาเหตุที่แรงงานกลุ่มนี้ไม่เคลื่อนย้ายไปสู่ภาคอุตสาหกรรมเนื่องจากปัจจัยในเรื่องอายุ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานสูงวัย และปัจจัยด้านการศึกษาที่ไม่สูงนัก ทำให้ไม่สามารถย้ายไปทำงานภาคผลิตหรือภาคบริการได้ บางจังหวัดของภาคเหนือตอนบน เช่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน และน่าน เป็นพื้นที่ภูเขาสูง ไม่สามารถพัฒนาในเชิงพื้นที่ได้ ทำให้งบประมาณจากรัฐบาลมาพัฒนาได้ลำบาก การท่องเที่ยวจึงเป็นทางหนึ่งที่จะพัฒนาได้ และมีการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวทำให้จังหวัดแม่ฮ่องสอน และน่าน เป็นจังหวัดที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นมา

1.1) ด้านเศรษฐกิจและรายได้หลัก

ข้อมูลจากธนาคารแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคเหนือพบว่า เศรษฐกิจในภาคเหนือทั้ง 17 จังหวัดคิดเป็นตัวเลขประมาณ 7 แสนล้านบาท ซึ่งเมื่อเทียบกับทั้งประเทศแล้วมีสัดส่วนอยู่ที่ประมาณร้อยละ 8 ของ GDP ประเทศ ในด้านประชากรมีประมาณ 11.4 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 17 ของประเทศ

เศรษฐกิจของภาคเหนือ ในส่วนภาคเกษตรกรรมมีสัดส่วนร้อยละ 16 ต่อเศรษฐกิจรวมของภาคเหนือ โดยสินค้าเกษตรที่สำคัญประกอบด้วยข้าว อ้อย ข้าวโพด ลำไย ปศุสัตว์ นอกจากนี้ หอการค้าจังหวัดน่านให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า มีการปลูกกาแฟซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดอย่างมากในขณะนี้ หากยังปลูกได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาดต้องมีการส่งจองล่วงหน้า ส่วนภาคอุตสาหกรรมมีสัดส่วนร้อยละ 20 ต่อเศรษฐกิจรวมของภาค โดยอุตสาหกรรมที่สำคัญของภาคเหนือคือ การผลิตสินค้าเกษตรแปรรูป สินค้าอิเล็กทรอนิกส์ และเครื่องมือ

ภาคบริการมีสัดส่วนใหญ่ที่สุดคือ ร้อยละ 59 ต่อเศรษฐกิจรวมของภาค โดยภาคการท่องเที่ยวมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 29 โดยก่อนที่จะมีสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาภาคเหนือมีจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวสูงถึง 35 ล้านคนต่อปี โดยเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย 30 ล้านคน ต่างชาติ 5 ล้านคน นักท่องเที่ยวต่างชาติเป็นคนจีนมากที่สุด รองลงมาคือ ฝรั่งเศส อเมริกา ญี่ปุ่น เยอรมันนี และชาติอื่น ๆ

1.2) ด้านแรงงาน และการจ้างงาน

ข้อมูลจากอุตสาหกรรมภาคเหนือ 17 จังหวัดพบว่า ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ทำกิจการด้านอาหาร เช่น ปศุสัตว์ ฟาร์มสุกร ฟาร์มไข่ไก่ ฟาร์มผึ้ง ฟาร์มนม และพืชผลทางการเกษตร รวมร้อยละ 40 และในส่วนอื่น ๆ เป็นเครื่องนุ่งห่ม เพอร์นิเจอร์ อุปกรณ์เครื่องกล เครื่องใช้ไฟฟ้า และเซรามิก นอกจากนี้ข้อมูลสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติยังพบว่า ประชากรในภาคเหนือ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ สอดคล้องกับข้อมูลจากสำนักงานแรงงานจังหวัด ระบุว่าสังคมผู้สูงอายุส่งผลกระทบต่อปัญหาแรงงานของทุกจังหวัดภาคเหนือ

2) ผลกระทบที่เกิดขึ้นในช่วงการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา

2.1) ด้านเศรษฐกิจและรายได้หลัก

ข้อมูลจากธนาคารแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคเหนือระบุว่า ในช่วงการระบาดที่ผ่านมา เศรษฐกิจมีการหดตัวลงทุกภาคส่วน ยกเว้นค่าใช้จ่ายภาครัฐ ซึ่งมีการใช้จ่ายเงินเพื่อสนับสนุนช่วยเหลือส่วนต่าง ๆ ในส่วนการใช้จ่ายของประชาชนมีการหดตัวลง โดยการบริโภคสินค้าอุปโภคบริโภคลดลงเหลือร้อยละ 7.9 หมาดยานยนต์ลดลงร้อยละ 16.8 สาเหตุมาจากรายได้ของผู้บริโภคลดลง ในส่วนภาคการท่องเที่ยวส่งผลกระทบกับรายได้เนื่องจากการปิดประเทศ โดยสะท้อนจากจำนวนผู้โดยสารที่เดินทางเข้ามาในภาคเหนือผ่านท่าอากาศยานที่สำคัญ มีนักท่องเที่ยวต่างชาติหายไปร้อยละ 100 นักท่องเที่ยวชาวไทยหายไปร้อยละ 90 แต่หลังจากมีมาตรการผ่อนคลายเป็นการปิดเมือง รายได้มีการปรับตัวดีขึ้น จำนวนลดลง

หายไปร้อยละ 59 ส่วนรายได้เกษตรกรมีการหดตัวมาก่อนหน้านี้จากเหตุการณ์ภัยแล้ง และพบว่าคำสั่งซื้อจากต่างประเทศปรับลดลงจากการระบาดด้วยเช่นกัน ในส่วนการลงทุนของภาคเอกชนนั้นผู้ประกอบการมีการชะลอการลงทุน จึงส่งผลกระทบต่อทั่วเช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ

ตัวอย่างจากจังหวัดสุโขทัย ซึ่งมีแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลก 2 แห่ง เมื่อเกิดการระบาด การเงินชะงัก การกู้เงินติดขัด และก่อนหน้านี้ได้รับผลกระทบในเรื่องภัยแล้ง ข้อมูลจากสมาคมการค้าอสังหาริมทรัพย์จังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนถึงการได้รับผลกระทบไปทุกภาคส่วน เช่น การกู้ยืมติดปัญหา แม้ว่าธนาคารแห่งประเทศไทยจะมีนโยบายปล่อยกู้เพื่อการช่วยเหลือ แต่ในทางปฏิบัติขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของธนาคารพาณิชย์แต่ละแห่งด้วย

ข้อมูลจากการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มีผลกระทบมาก เนื่องจากจำนวนห้องพักมีมากกว่า 6 หมื่นห้อง บริษัทธุรกิจนำเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ 1,573 แห่ง มีคนตกค้างในจังหวัด 6,200 คน ปางช้าง 80 ปางช้าง ช้างทั้งหมด 900 เชือก ได้รับความเสียหายประมาณ 3-4 พันล้านบาท ธุรกิจรถเช่าประมาณ 100 กว่าแห่ง รถทั้งหมด 2,500 คัน ธุรกิจอาหารและบันเทิงจำนวน 12,800 แห่ง ร้านขายของที่ระลึกสินค้าหัตถกรรมจำนวน 10,000 แห่ง และบริษัททอแก๊สจำนวน 50 บริษัท ทุกอย่างหยุดชะงักในช่วงสถานการณ์แพร่ระบาดและมาตรการปิดประเทศ โดย GDP ของจังหวัดเชียงใหม่ร้อยละ 60 มาจากการท่องเที่ยว เมื่อโดนกระทบจึงมีผลมาก

2.2) ด้านแรงงาน การทำงาน

ปัญหาแรงงานได้รับผลกระทบเห็นได้จากอัตราการว่างงานที่เพิ่มขึ้น ในปี 2562 อัตราการว่างงานของจังหวัดลำพูนอยู่ที่ร้อยละ 0.40 มีผู้ว่างงานในหลักพันต้น ๆ แต่ช่วงที่เกิดเหตุการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาช่วงเดือนมีนาคม-กรกฎาคม 2563 อัตราการว่างงานเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 1.78 ประมาณ 3,500 กว่าคน โดยหลังสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาแรงงานจากกรุงเทพฯ ย้ายกลับบ้านเกิดจำนวนมากและไม่ได้ย้ายกลับมา (ข้อมูลจากกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โครงการ Science Park)

3) การร่วมมือฝ่าวิกฤติเศรษฐกิจของภาคเหนือ

3.1) มาตรการช่วยเหลือในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

อุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเยียวยากลุ่มลูกค้ากระทรวงอุตสาหกรรม 2 ส่วน คือ กลุ่มโรงงานอุตสาหกรรม เรื่องใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานจากอายุ 5 ปี เป็นไม่มีหมดอายุ จนกว่าผู้ประกอบการจะขอเลิกไปเอง และการออกกฎกระทรวงยกเว้นค่าธรรมเนียมรายปีของโรงงานทุกประเภท ส่วนลูกหนี้สินเชื่อกองทุนพัฒนา SME ตามแนวพระราชรัฐ ได้ออกมาตรการช่วยเหลือลูกหนี้ด้วยการพักชำระหนี้ 6 เดือน จากกรกฎาคม-ธันวาคม 2563 และอนุมัติทุนให้เต็มสภาพคล่อง 14 ราย วงเงิน 5.5 ล้านบาท และพักชำระเงินต้น 23 ราย รวม 53.68 ล้านบาท

ส่วนกระทรวงพาณิชย์ได้มีความพยายามปรับรูปแบบให้เป็นการค้ารูปแบบออนไลน์ มีการนัดเจรจาแบบธุรกิจต่อธุรกิจ (B2B) กับลูกค้าต่างประเทศมากขึ้น โดยเสนอว่าสำนักงานการค้าต่างประเทศที่อยู่แต่ละประเทศควรส่งข้อมูลให้ผู้ประกอบการเพื่อจะได้รู้ว่ามียี่ห้อเฉพาะหรือตลาดใหม่ใดที่สามารถส่งสินค้าให้ได้

3.2) ช่วงฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังการระบาดคลี่คลาย

3.2.1) ภาคการศึกษา

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีการช่วยเหลือเรื่องการจ้างงาน 2,900 ตำแหน่ง และร้อยละ 5 อาจจะจ้างงานต่อ ส่วนกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) กล่าวว่า อุทยานวิทยาศาสตร์ได้พยายามผลักดันให้ผู้ประกอบการกับจังหวัดเพื่อขับเคลื่อนไทยไปด้วยกัน โดยอุทยานวิทยาศาสตร์ (Science Park) ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมทรัพยากรที่อยู่ในมหาวิทยาลัย และองค์ความรู้ต่าง ๆ

โครงการที่ 1 สร้างกำลังคนในภูมิภาคให้มีทักษะที่ดีขึ้น มีอาชีพ ไม่ต้องกลับไปยังภาคกลาง โดย 1) สร้างคนให้เป็นผู้ประกอบการเริ่มต้น 2) สร้างคนให้มีทักษะที่จำเป็น ร่วมกับหอการค้าและสภาอุตสาหกรรม 20 ทักษะ Upskill Reskill 3) สร้างคนให้เป็นผู้จัดการนวัตกรรมทั้งฝั่งรัฐร่วมเอกชน 4) สร้างนักวิจัย ให้เป็นนักนวัตกรรมคือ ให้งานออกมาสู่เชิงพาณิชย์ สู่ภาคสังคม

โครงการที่ 2 เรื่อง Local Economy นำเทคโนโลยีที่มีอยู่ออกไปให้ชุมชน โดยไม่มีค่าใช้จ่าย ชุมชนสามารถเลือกได้ว่า ต้องการองค์ความรู้ เทคโนโลยีอะไรบ้างจาก 44 มหาวิทยาลัยที่รวมตัวกัน และอีกส่วนหนึ่งคือการสร้าง Local Startup โดยจับมือกับวิสาหกิจชุมชนเพื่อสร้างความยั่งยืน และนโยบายนี้จะช่วยให้ SME ยั่งยืนด้วย

3.2.2) ภาคชุมชน

จังหวัดเชียงใหม่มีกลุ่มองค์กรไม่แสวงผลกำไร (NGO) มีมูลนิธิ 300 -500 มูลนิธิที่มาร่วมงาน และช่วยเหลือกันเกี่ยวกับผลกระทบจากเหตุการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาและมีภาคธุรกิจมาช่วยเหลือสนับสนุนอย่างครบวงจรในเรื่องพื้นที่สำหรับกลุ่มคนด้อยโอกาส

3.2.3) ภาคธุรกิจ ผู้ประกอบการในพื้นที่

ด้านการบริโภคนั้นคนท้องถิ่นมีการบริโภค และจับจ่ายน้อยมาก ดังนั้นธุรกิจเชียงใหม่จึงขาดทุน ปิดกิจการบ่อยเพราะส่วนใหญ่เป็นการพึ่งพานักท่องเที่ยว กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมมีโครงการ 12 เดือน 12 Events เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว และในอนาคตจะทำ Local Consumption ที่ไม่ผูกกับการท่องเที่ยว เช่น Long stay

ด้านนายกสมาคมผู้ผลิตและส่งออกสินค้าหัตถกรรมภาคเหนือ ให้ข้อมูลสรุปว่า การบริโภคของคนในท้องถิ่นยังมีอยู่ ดูจากงานล้านนาเอ็กซ์โป ส่วนใหญ่เป็นเสื้อผ้า และอาหาร ส่วนเครื่องประดับมองว่าตลาดคนไทยยังมีน้อย แต่ตลาดต่างชาตินิยมมาก จึงมีการพยายามปรับรูปแบบให้เข้ากับผู้บริโภคภายในประเทศมากขึ้น

3.2.4) ภาคสุขอนามัยและการท่องเที่ยว

ตัวเลขเรื่องการท่องเที่ยวพบว่า เชียงใหม่มีการฟื้นตัวร้อยละ 40-50 โดยหอการค้าจังหวัด เพชรบูรณ์ให้ข้อมูลว่า เพชรบูรณ์เป็นเมืองปิด มีแหล่งท่องเที่ยวเขาค้อ ภูทับเบิก ซึ่งเพชรบูรณ์ไม่มีนักท่องเที่ยวต่างชาติ เมื่อเกิดการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาจึงไม่ได้กระทบมากนัก ด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่มีกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ และโครงการใหม่เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน เช่น ชุมชนออนใต้ฟาร์ม เป็นต้น ส่วนจังหวัดน่าน หอการค้าจังหวัดน่านได้ให้ข้อมูลว่า การท่องเที่ยวจังหวัดน่านดีขึ้นมากหลังจากเข้าสู่มาตรการผ่อนคลาย ที่พักไม่เพียงพอสำหรับนักท่องเที่ยว มีการสร้างโรงแรมเพิ่มขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว และมีการปรับตัวเป็นการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพสูง ที่พักของจังหวัดน่านขณะนี้มีราคาสูงและในช่วงเทศกาลที่พักราคาแพงจะเต็มก่อน เนื่องจากกลุ่มลูกค้าที่เข้ามาท่องเที่ยวเป็นกลุ่มลูกค้าตลาดบนที่มีกำลังซื้อสูง ทำให้เริ่มมีเงินหมุนเวียนในระบบมากขึ้น ด้านการท่องเที่ยวสำนักงานเชียงใหม่ หลังจากปลดล็อกดาวน์ มีการเดินทางเข้ามาในเชียงใหม่มากขึ้น ตัวเลขเดือนกรกฎาคมมีนักท่องเที่ยวชาวไทย 4 แสนกว่าคนน้อยกว่าปีที่แล้วร้อยละ 1.5 เท่านั้น เมื่อรัฐบาลประกาศวันหยุดยาว หลังสถานการณ์คลี่คลาย ตัวเลขนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด รวมจำนวน 110,438 คน และหากประกาศวันหยุดเพิ่มอีก คาดว่าจะมีนักท่องเที่ยวจำนวน 2 แสนคนขึ้นไป

กลุ่มที่ 4 ภาคกลางและตะวันออก

1) บริบทสภาพแวดล้อมของภาคกลางและตะวันออก

ภาคตะวันออกครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 7 จังหวัด โดยแบ่งตามกลุ่มเศรษฐกิจเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มจังหวัด EEC หรือเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกซึ่งทางรัฐบาลได้ผลักดันเพื่อยกระดับธุรกิจ และอุตสาหกรรม ประกอบด้วยจังหวัดชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา และที่เหลืออีก 4 จังหวัดประกอบไปด้วย จังหวัดจันทบุรี ตราด ปราจีนบุรี และสระแก้ว ซึ่งเป็นกลุ่มจังหวัดที่โดดเด่นในเรื่องการเกษตรสวนผลไม้ โดยเฉพาะทุเรียน ซึ่งทำรายได้ให้กับชาวสวนอย่างมาก นอกจากนี้สภาพภูมิประเทศที่ไม่ไกลจากเมืองหลวง คือกรุงเทพมหานคร และเป็นพื้นที่ติดชายทะเลอย่างเมืองพัทยา และจังหวัดระยอง ตราด นักท่องเที่ยวต่างชาตินิยมมาท่องเที่ยว ส่งผลต่อเศรษฐกิจโดยภาพรวมของภาคให้เติบโตอย่างมาก

2) ผลกระทบที่เกิดขึ้นในช่วงการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา

2.1) ด้านเศรษฐกิจและรายได้หลัก

ข้อมูลจากสภาอุตสาหกรรมพบว่า ในช่วงการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา แม้ภาคตะวันออกจะมีตัวเลขยืนยันผู้ติดเชื้อจำนวน 134 คน ถือว่ามีจำนวนน้อยแต่ผลกระทบเกิดจากการที่มีผู้คนติดเชื้อทั่วโลกเป็นจำนวนมาก โดยในกลุ่มอุตสาหกรรม EEC มีผลกระทบค่อนข้างหนัก ดัชนีการผลิตภาคอุตสาหกรรมมีการลดลงอย่างเห็นได้ชัด บวกกับดัชนีด้านการท่องเที่ยว และบริการที่ลดลงกว่าร้อยละ 90 เนื่องจากเป็นเมืองท่องเที่ยวที่พึ่งพานักท่องเที่ยวต่างชาติเป็นหลัก อีกทั้งการบริโภคภาคเอกชนที่ลดต่ำลง ในไตรมาส

ที่ 2 เริ่มมีมาตรการผ่อนคลายนโยบายดูแลตนเอง รักษาระยะห่าง มีการลงทุนเพิ่มเติมเล็กน้อยในกลุ่ม EEC ซึ่งเป็นการลงทุนด้านโลจิสติกส์ ในภาคเกษตรดีขึ้น ส่วนภาคการบริการ และการบริโภคดีขึ้นไม่มากนัก อย่างไรก็ตามพบว่ามียัตราการว่างงานประมาณ 60,000 คน ทั้งนี้ภาวะเศรษฐกิจจากเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนสิงหาคมพบว่ามีการเพิ่มขึ้น เดือนสิงหาคมมีการปรับตัวดีขึ้นจากเดือนพฤษภาคม แต่ยังติดลบ (ข้อมูล ณ. วันที่ 8 ตุลาคม 2563)

โดยปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจคือ 1. พระราชบัญญัติงบประมาณปี 2563 ออกมาล่าช้า ทำให้การลงทุนแบบใหม่ช้าลง 2. ความไม่มั่นใจของภาคเอกชนในการลงทุน 3. สถาบันการเงินไม่มั่นใจในการปล่อยเงินกู้ ทำให้ SME ไม่สามารถขับเคลื่อนคล่องตัว ส่งผลให้การส่งออกภาคตะวันออกมีการหดตัวสูงกระทบกันเป็นลูกโซ่ รวมไปถึงเรื่องการขัดแย้งระหว่างสหรัฐกับจีน การขาดแคลนแรงงานต่างด้าว ฯลฯ

ในส่วนข้อมูลจากสภาหอการค้าจังหวัดชลบุรีพบว่า เศรษฐกิจจังหวัดชลบุรีเริ่มมีการถดถอยก่อนที่จะเกิดสถานการณ์การระบาด สังเกตได้จากธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ที่เงียบเหงา สถานการณ์การระบาดทำให้เศรษฐกิจถึงจุดทรุดหนัก โดยภาคการท่องเที่ยวได้รับผลกระทบมากกว่าส่วนอื่น อีกทั้งการช่วยเหลือภาครัฐไม่ทันเวลา แต่เมื่อปลดล็อกดาว์น จังหวัดชลบุรีมีประชาชนคนไทยมาเที่ยวจำนวนมากเนื่องจากชลบุรีอยู่ใกล้ กทม. ร้านอาหารในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์เสิร์ฟอาหารก็ยังมียอดได้ แต่ยังมีบางโรงแรมที่ยังปิดทำการอยู่สำหรับปัญหาหลักของชลบุรี คือ แหล่งท่องเที่ยวพหุวิทยาซึ่งเป็นพื้นที่ที่อิงกับนักท่องเที่ยวต่างประเทศ เมื่อยังไม่มีการเปิดให้นักท่องเที่ยวต่างประเทศเดินทางเข้าออกประเทศทำให้พื้นที่พหุวิทยาได้รับผลกระทบจากการระบาดสูงมาก

ข้อมูลจากธนาคาร ธกส. จังหวัดชลบุรีระบุว่าภาพรวมของจังหวัดชลบุรี ในช่วงสถานการณ์ การระบาดมีผู้ประกอบการรายใหญ่ เกษตรรายใหญ่ และอุตสาหกรรม เข้ามาติดต่อขอใช้สินเชื่อจากธนาคาร ธกส. เกินกว่าร้อยละ 100 สาเหตุเพราะการเข้าไปขอสินเชื่อจากสถาบันการเงินอื่น ๆ ทำได้ยากขึ้น ทางธนาคาร ธกส. จึงให้สินเชื่อเจ้าของกิจการเพื่อประกอบธุรกิจต่อไปได้ แต่ในส่วนที่มากู้ยืมหากเป็นภาคอุตสาหกรรมล้วน ๆ ไม่สามารถให้กู้ยืมได้เนื่องจากกฎระเบียบของทางธนาคารที่ได้รับบัพ

ในส่วนนิคมอมตะซิตี้ชลบุรี ซึ่งเป็นนิคมขนาดใหญ่ มีจำนวนโรงงาน 700 โรงงาน มีแรงงานอยู่ในพื้นที่กว่า 2 แสนคน แรงงานในนิคมอุตสาหกรรมได้รับผลกระทบทุกโรงงาน มีแรงงานส่วนหนึ่งที่ถูกเลิกจ้าง และเมื่อสถานการณ์เริ่มคลี่คลาย แรงงานบางส่วนได้กลับเข้ามาทำงานโดยมีการทำงานแบบ work from home ในส่วนการผลิตเป็นประเภทผลิตรายวัน อะไหล่ยนต์ แรงงานเริ่มกลับมาทำงานได้แล้ว แต่เกิดปัญหาคือ ผลิตแล้วขายไม่ได้ เนื่องจากส่วนใหญ่ส่งออกยังต่างประเทศ ส่วนการผลิตสิ่งของอุปโภคบริโภคกลับมาเกือบร้อยละ 100 เช่น ประเภทเครื่องใช้ในบ้าน แอร์ ของใช้พลาสติก

สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดฉะเชิงเทราระบุว่า วิกฤติในปี 2540 ภาคเกษตรปลอดภัยกว่าที่อื่น จากประสบการณ์ครั้งนั้นทำให้รู้ว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงช่วยได้ จึงมีการสนับสนุนเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยไปทำทั่วประเทศจำนวน 210,000 ราย เมื่อเกิดเหตุการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาจึงได้รับผลกระทบน้อยกว่าพื้นที่อื่น ๆ

เช่นเดียวกับเกษตรจังหวัดชลบุรีให้ข้อมูลว่า ภาคเกษตรได้รับผลกระทบน้อย ในจังหวัดชลบุรีนั้น ภาคเกษตรส่วนใหญ่เป็นพืชไร่ ในช่วงที่สถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนารุนแรง ผลไม้ส่งออก เช่น ขนุนพื้สนิคมที่จะส่งออกไปมณฑลกวางโจวได้รับผลกระทบสัปดาห์เดียว ในสัปดาห์ถัดไปยังสามารถส่งออกได้อยู่ หลังจากผ่านช่วงสถานการณ์รุนแรงก็ดำเนินไปได้ปกติ

เกษตรจังหวัดระยองระบุว่า ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาลด เกษตรกรในจังหวัดระยองค่อนข้างเข้มแข็ง ทั้งนี้พยายามจะส่งเสริมเรื่องการใช้เทคโนโลยี แต่มีปัญหาเนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ในจังหวัดระยองยังเป็นเกษตรกรรายย่อยทำให้การขับเคลื่อนในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเกษตรยังไม่สามารถทำได้มากนัก

ที่ปรึกษานายกเมืองพัทยาได้ให้ข้อมูลว่า เมืองพัทยาคือเมืองเดียวในภาคตะวันออกที่เศรษฐกิจ ขึ้นกับการท่องเที่ยวร้อยละ 100 ดังนั้นเมื่อเกิดสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาจึงได้รับผลกระทบสูง โดยเมื่อมองในเรื่องรายได้ ในปีที่ผ่านมาการท่องเที่ยวเมืองพัทยาทำรายได้ 2 แสน 2 หมื่น ล้านบาท

ด้านการช่วยเหลือ การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดชลบุรี (Tourist Assistance Center: TAC) ระบุว่า จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติปี 2563 ถึงเดือนสิงหาคมมีจำนวน 1,400,000 คน โดยในปีที่ผ่านมา มีจำนวน 6,600,000 คน ลดลงกว่าร้อยละ 70 โดยนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวเมืองพัทยา เป็นชาวจีน และชาวอินเดีย ส่วนรายได้ต่าง ๆ ปีที่ผ่านมา มีรายได้ 140,000,000,000 บาท ในปีนี้มีรายได้ 37,000,000,000 บาท ลดลงจากปีที่แล้วร้อยละ 68

เจ้าของโรงแรมและผู้ประกอบการท่องเที่ยวระบุข้อมูลถึงกลุ่มลูกค้าที่มาใช้บริการส่วนใหญ่เป็นชาวยุโรป ทำให้ช่วงการระบาดกลุ่มเจ้าของโรงแรมได้รับผลกระทบอย่างมาก รายได้ลดลง และได้รับผลกระทบจากการตัดราคา เนื่องจากจำนวนที่พักมีมากกว่าจำนวนคนที่เข้ามาใช้บริการ

2.2) ด้านแรงงาน และการจ้างงาน

ข้อมูลจากธนาคารแห่งประเทศไทยพบความเปราะบางที่เกิดขึ้นกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและบริการ โดยความเสี่ยงที่แรงงานจะตกงานเกือบ 9,000,000 คน ส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและยานยนต์ นอกจากผลิตส่งออกไม่ได้ บางรายส่งออกได้น้อยแล้วยังมีเรื่อง Technology Disruption การใช้หุ่นยนต์ การใช้ Automation การใช้ Robot เข้ามาช่วย

แรงงานภาคบริการจำนวนมากที่ขณะนี้ตกงาน โดยในปี 2563 สำนักงานสถิติแห่งชาติสำรวจพบว่า มีแรงงานตกงานประมาณ 700,000 คน (ข้อมูล ณ เดือนสิงหาคม 2563) ธนาคารแห่งประเทศไทยยังระบุแรงงานที่ตกงานแฝงคือ มีงานทำเหมือนไม่มีงานทำ มีรายได้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับเวลาทำงาน ทำให้รายได้หายไปซึ่งภาคการท่องเที่ยวจะกระทบสูง

3) การร่วมมือฝ่ายวิกฤตเศรษฐกิจของภาคกลางและตะวันออก

3.1) มาตรการช่วยเหลือในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระบุถึงการปรับแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ เป็นแผนแม่บทเฉพาะกิจหลังสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาขณะนี้อยู่ในระหว่างการรับฟัง ทั้งเรื่องสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาและสังคมสูงวัย รวมถึงแนวทางในการพัฒนาภาคตะวันออก โดยจะนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ปรับปรุงระเบียบ กฎหมายให้สอดคล้องมากขึ้น

ในส่วนธนาคาร ธกส. นั้น ได้เพิ่มสินเชื่อธุรกิจชุมชนสร้างไทย คิดดอกเบี้ยในราคาถูก 0.0001 กู้หนึ่งล้านจ่ายดอกเบี้ย 100 บาท โดยเสนอว่าหากภาครัฐนำไปขยายจะทำให้ผู้ประกอบการสามารถประกอบธุรกิจไปได้ และควรขยายไปถึงภาคอุตสาหกรรม โดยเงื่อนไขในการกู้คือ ผู้ประกอบการต้องทำให้องค์สภาพการจ้างงานและช่วยพยุงคนในท้องถิ่นให้มีการประกอบอาชีพได้ โดยผู้กู้หลายรายที่ได้รับสินเชื่อสามารถดำเนินธุรกิจต่อไปได้ สามารถประกอบกิจการจ้างงาน

3.2) ช่วงฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังการระบาดคลี่คลาย

3.2.1) ภาคการศึกษา

ข้อมูลวิทยาลัยเทคโนโลยีวิริยะแหลมฉบังระบุว่า มีการเพิ่มทักษะของแรงงานโดยนักศึกษาระดับอาชีวศึกษาของภาคตะวันออกมีทักษะที่ดี หากมีการเพิ่มทักษะภาษาอังกฤษที่ดีจะทำให้เป็นแรงงานที่มีคุณภาพและเป็นที่ต้องการ เนื่องจากวิทยาลัยตั้งอยู่ในทำเลกลางแหลมฉบังซึ่งมีบริษัทต่างชาติจำนวนมาก จึงมีการกำหนดให้นักศึกษาต้องสอบ TOEIC ให้ผ่านก่อนจบออกไปสู่ตลาดแรงงาน ทำให้นักศึกษาที่จบจากพื้นที่จังหวัดชลบุรีไม่ตกงานและไม่ได้ย้ายไปทำงานต่างจังหวัด สะท้อนให้เห็นว่าจังหวัดชลบุรีไม่ขาดแรงงานในพื้นที่ เพียงแต่เสริมทักษะให้แรงงานให้ก้าวสู่อนาคต โดยเฉพาะปัจจัยทางด้านภาษา เพื่อเอื้อให้แรงงานได้เติบโตได้ในสายงาน

ในส่วนมหาวิทยาลัยบูรพาได้มีการเตรียมคน เริ่มมีการฝึกอบรม โดยทางมหาวิทยาลัยเป็นตัวกลางนำความรู้จากภาคอุตสาหกรรมมาฝึกอบรมเพิ่มเติม และไม่ได้เตรียมการแค่เสริม EEC เท่านั้น แต่เตรียมการให้การเรียนรู้ในสายอื่นด้วย เช่น มีการเพิ่มความรู้เรื่อง Digital Skill เรื่อง Design Thinking กระบวนการคิดและการแก้ปัญหา และมีสาขาของมหาวิทยาลัยบูรพาที่จังหวัดจันทบุรี สำหรับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ศรีราชา โดยคณะบริหารธุรกิจพร้อมที่จะเป็นตัวกลางในการอบรม Up Skill และ Reskill ในเรื่องการบริหารธุรกิจ และการออม

3.2.2) ภาคการเกษตร

สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดฉะเชิงเทรา ในช่วงการระบาดมีโครงการ 1 ตำบล 1 เกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อรองรับแรงงานที่กลับมาเริ่มมีคนมาสมัครจากภาคแรงงาน ภาคอุตสาหกรรมมีประมาณร้อยละ 30 เนื่องจากมีการปิดโรงงานหลายแห่ง แต่ที่ทางจังหวัดยังกังวลคือเรื่องภัยพิบัติและการกีดกันทางการค้า สำหรับพืชไร่ของจังหวัดชลบุรีที่ผ่านระบบอุตสาหกรรม คือ สับปะรดศรีราชา เป็นผลไม้เดียวที่มี

การจด GI หรือการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ แต่ภาคเกษตร แรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานสูงอายุ มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป

3.2.3) ภาคธุรกิจ ผู้ประกอบการในพื้นที่

ข้อมูลจากหอการค้าจังหวัดชลบุรีพบว่า ธุรกิจการค้าไม่สามารถดำเนินไปในรูปแบบเดิมได้ จึงส่งเสริมในเรื่องของนวัตกรรม ดิจิทัลเทคโนโลยี เพื่อให้กลุ่มธุรกิจ SME สามารถเข้าถึงได้และนำไปใช้ได้จริง อย่างยั่งยืน โดยร่วมกับสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล (DEPA) แจกคู่มือดิจิทัล 10,000 บาท ให้ผู้ประกอบการรายเล็ก สามารถเข้าถึงซอฟต์แวร์ และแพลตฟอร์มต่าง ๆ เพื่อนำไปทดลองใช้ประโยชน์ในธุรกิจของตน เช่น โปรแกรมร้านอาหาร หรือการทำสต็อกแบบง่าย ๆ เพื่อให้กลุ่มผู้ประกอบการรายเล็ก สามารถบริหารจัดการได้ง่าย ลดค่าใช้จ่ายลง จะทำให้ผู้ประกอบการสามารถแข่งขันได้ มีรายได้และยอดขาย ซึ่งจะส่งผลให้ทั้งจังหวัดเข้มแข็งได้

ทั้งนี้หากจะส่งเสริมทั้งเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ได้ การค้าขายสินค้าแบบเดิม ๆ ไม่เพิ่ม มูลค่าสินค้าเข้าไปคงไม่ได้ หอการค้าจังหวัดชลบุรีได้ร่วมมือกับมหาวิทยาลัยบูรพาส่งเสริมเรื่องดังกล่าว อีกประการหนึ่งคือ การทำให้เมืองชลบุรีเป็นเมืองอัจฉริยะ (Smarter City) เพื่อทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้อยู่อาศัยให้สะดวกสบาย ปลอดภัยขึ้น โดยกำหนดให้อำเภอพนัสนิคมเป็นอำเภอนำร่อง

ในส่วนจังหวัดระยอง รองประธานหอการค้าจังหวัดระยองให้ข้อมูลถึงการผลักดันการท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้มากขึ้น เนื่องจากปัญหาการขาดมาตรฐานรองรับความปลอดภัยด้านโครงสร้างอาคารที่พักที่เก่าแล้ว การบูรณะเช่น ระบบบำบัดน้ำเสีย โครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ต้องใช้เงินจำนวนมาก ทำให้โรงแรมที่ได้รับมาตรฐานและถูกกฎหมายมีน้อย จึงควรรหาทางออกเพื่อช่วยเหลือกลุ่มธุรกิจโรงแรมในพื้นที่ดังกล่าว

ส่วนของกลุ่มอุตสาหกรรมพื้นฐานเหมืองแร่ ให้ข้อมูลถึงภาพรวมของอุตสาหกรรมว่า ชลบุรีมีโรงโม่หินปูน และหินแกรนิตจำนวนมากซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการเติบโตของเศรษฐกิจ EEC จึงมีการจัดตั้งกองทุนเพื่อการช่วยเหลือให้กลุ่มผู้ที่ประสบปัญหา และกู้ยืมจากที่ไหนไม่ได้สามารถกู้ยืมเพื่อนำไปต่อยอดธุรกิจในการสู้ภัย COVID-19 เป็นนโยบายที่ไม่ได้เน้นแค่สุขภาพของแรงงานเท่านั้น แต่เน้นชุมชนรอบเขตเหมืองแร่ด้วย

3.2.4) ภาคการท่องเที่ยว

ด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของภาคตะวันออก ได้วางแผนเรื่องการท่องเที่ยวของจังหวัด โดยเพิ่มทักษะด้านภาษาอังกฤษให้กับเจ้าหน้าที่ และสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาได้จัดทำโครงการต่าง ๆ ร่วมกับท้องถิ่น เช่น โครงการสีสน EEC ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวชุมชนเชิงเกษตร เป็นความร่วมมือกันในแต่ละจังหวัด เช่น ชลบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา เพื่อช่วยพลิกฟื้นเศรษฐกิจชุมชน

ส่วนการท่องเที่ยวเมืองพัทยา ได้ช่วยเหลือผู้ประกอบการด้วยการทำกิจกรรม hot deal ประสานกับแอปพลิเคชันช้อปปิ้ง (Shopee) โดยสนับสนุนงบการท่องเที่ยวให้ผู้ประกอบการสามารถนำสินค้าไปขาย โดยลดราคาร้อยละ 50 ให้ผู้ซื้อ และการท่องเที่ยวนำเงินสนับสนุนคืนให้กับผู้ประกอบการร้อยละ 50 ทำให้ผู้ประกอบการมีรายได้จากการขายสินค้าเป็นการช่วยให้พนักงานมีงานทำต่อไป

4.2.2.4 สรุปผลการวิจัยเชิงคุณภาพถึงผลกระทบและความสามารถในการปรับตัว

ผลจากการสำรวจโดยใช้แบบสอบถามพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามทุกกลุ่มได้รับผลกระทบทั้งหมดแตกต่างกันที่ระดับของผลกระทบจะมากหรือน้อย โดยกลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากจะปรับตัวด้วยการเปลี่ยนอาชีพ ส่วนผู้ที่ได้รับผลกระทบน้อยหรือรับมือไหว จะมีทั้งปรับตัวด้วยการหาวิธีใหม่ๆ ในอาชีพเดิมของตน เช่น นำเทคโนโลยีเข้ามาใช้มากขึ้น กับทำอาชีพเดิม เหมือนเดิม ไม่ปรับเปลี่ยนอะไร ซึ่งในการปรับ/ไม่ปรับตัวนี้ ผู้ตอบทุกกลุ่มมีข้อจำกัดใกล้เคียงกัน ได้แก่ คนในสังคมไม่ช่วยเหลือกันเท่าที่ควร (ประมาณร้อยละ 74) การขาดเงินทุน (ประมาณร้อยละ 58) ไม่ว่าจะเป็นขาดเงินทุนในการประกอบ/พัฒนาอาชีพปัจจุบัน หรือขาดเงินทุนในการเริ่มอาชีพใหม่ ความรู้/ทักษะ ไม่กล้าเสี่ยง กลัวการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นภาครัฐควรกำหนดนโยบายช่วยเหลือด้านสภาพคล่องให้กับผู้ได้รับผลกระทบเข้าถึงได้อย่างครอบคลุม ส่งเสริมให้ความรู้/ทักษะเกี่ยวกับอาชีพเสริม เทคโนโลยี การขายของทางออนไลน์ การเกษตร ตามความต้องการของผู้ได้รับผลกระทบ ตลอดจนสร้างความมั่นใจ และปลูกฝังสังคมจิตอาสา

สำหรับผลการสนทนากลุ่มกับประชาชนที่ได้รับผลกระทบ ในส่วนของการปรับตัวสามารถแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 2 ประเด็นคือ

1) ประเด็นของการทำมาหากิน ในกลุ่มแรงงานส่วนใหญ่ไม่ต้องการเปลี่ยนงานยังคงมีความต้องการในการทำงานที่ตนเองถนัดในอาชีพเดิมที่คุ้นเคย ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา เช่น บัณฑิต หรืองานโรงแรม และเป็นอาชีพที่รัก เช่น อาชีพแสดงโชว์ในโรงละคร ในกรณีของนักแสดงโชว์ในโรงละครที่พ่ายหรืออาชีพหมอนวดแผนไทย เป็นต้น อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าส่วนใหญ่จะไม่ต้องการเปลี่ยนอาชีพ แต่ก็มีความต้องการที่จะหาอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ เช่น ขายของออนไลน์ สำหรับกลุ่มเจ้าของธุรกิจ เช่น เจ้าของร้านขายข้าวขาหมูภูเก็ตที่ดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่มีการปรับตัวด้วยการให้ความสำคัญกับการจัดทำบัญชีบริหารจัดการธุรกิจมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อลดต้นทุนวัตถุดิบ รวมถึงหาแนวทางเพื่อประคับประคองธุรกิจให้อยู่รอดด้วยการรวมกลุ่มกับเพื่อน ๆ ในธุรกิจอาหารเหมือนกันเพื่อเข้าสถานที่ขายอาหาร ทั้งนี้เพื่อลดค่าใช้จ่ายในด้านค่าเช่า และค่าน้ำ ค่าไฟ ตัวอย่างเช่น เจ้าของธุรกิจร้านพิซซ่าที่จังหวัดเชียงใหม่

2) ความสามารถในการปรับตัวในเรื่องทั่ว ๆ ไป คนที่สามารถปรับตัวได้จะเป็นกลุ่มที่มีความขยัน สู้ และอดทนสูง โดยกลุ่มคนเหล่านี้จะมีจิตวิญญาณแห่งการต่อสู้ (Fighting spirit) ซึ่งเป็นประเด็นใหญ่ในตัวของแต่ละบุคคลที่จะต้องมีความขยัน อดทน และมีใจพร้อมที่จะสู้กับภาวะวิกฤติ ตัวอย่างเช่น กรณีของอายุ จังหวัดสงขลา จะไม่รอให้สถานการณ์ดีขึ้นเอง แต่จะลงมือทำอะไรใหม่ ๆ เพื่อความอยู่รอด หรือกรณีของปู บังหนวด และเอ จังหวัดสงขลา รวมถึงจำ ขอนแก่น สาเหตุที่ทำให้อยู่รอดและปรับตัวได้คือ มีใจสู้ นอกจากนั้น การไม่เลิกงานและการทำงานหลาย ๆ อย่างก็เป็นทางรอดจาก COVID-19 ได้ เช่น กรณีของปาล์ม สงขลา และลักษณะที่สำคัญที่ทำให้ปรับตัวได้อีกคือ กล้าคิด กล้าทำ กล้าเปลี่ยน เช่น ในกรณีของเอ สงขลา

อย่างไรก็ตามในการปรับตัวนั้นก็มีอุปสรรคของการปรับตัวที่มาจากปัจจัยเรื่องของการศึกษา ซึ่งสาเหตุหลักมาจากเศรษฐฐานะ (SES) ที่ทำให้การปรับตัวแตกต่างจากคนอื่น เช่น กรณีของแพน สงขลา อายุ

18 ปี กำลังศึกษาระดับมัธยมปลายของการศึกษานอกระบบ มีข้อจำกัดในความกว้างในการปรับตัว ซึ่งปัจจุบันเป็นลูกจ้างทาสี จังหวัดสงขลา และตั้งใจว่าหากเปลี่ยนงานจะเปลี่ยนจากลูกจ้างทาสีไปเป็นพนักงานติดตั้งและล้างแอร์ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการวางแผนถอย ในกรณีของแรงงานที่ไม่ใช่คนพื้นถิ่นแล้วเข้ามาทำงานในเมือง เช่น พัทยา โดยช่างเสริมสวยที่พัทยา วางแผนไว้ว่าถ้าหากสถานการณ์การระบาดของโรค COVID-19 ไม่ดีขึ้น รายจ่ายยังเท่าเดิม ถ้าไม่ไหวก็ย้ายกลับไปปราจีนบุรีก่อน ถึงแม้ว่าจะทำสวนไม่เป็น ก็จะกลับไปทำเสริมสวยที่เป็นอาชีพเดิม เช่นเดียวกับหวาน พัทยา ถ้าสถานการณ์การระบาดของโรคไวรัส COVID-19 ยังไม่ดีขึ้น ก็จะย้ายกลับบ้านเพราะที่บ้าน ทำไร่อ้อย ไร่มันสัมปะหลัง และนาข้าว

ในส่วนของทุนทางสังคม ประชาชนในเขตชนบทส่วนใหญ่มีที่ทำกิน เช่น อีสานถึงแม้ว่าจะประกอบอาชีพอื่นๆ แต่ก็ยังมีนาทำ ทั้งที่ทำนาขาดทุนตลอด แต่วัฒนธรรมคือ ไม่ได้ซื้อข้าวกิน ส่วนภาคใต้จะมีการทำสวนยางเป็นหลักไปพร้อมกับอาชีพอื่น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าคนที่มาจากครอบครัวเกษตรกรจะมีการผันตัวกลับสู่ทุนเดิม เช่น กรรติยาง ทำไร่ ทำนา และทำสวน ซึ่งแตกต่างจากสังคมเมืองที่ทุกอย่างต้องซื้อและไม่ได้มีที่ดินทำกินเพื่อปลูกพืชผัก ทำให้ทุนทางสังคมเข้ามาช่วยได้น้อยลงเมื่อเกิดวิกฤติ ทั้งนี้ทุนทางสังคมในชนบทยังอนุเคราะห์เกื้อกูลกันได้ ไม่พึ่งกลไกตลาดเกินไป เช่น กรณีหวาน ชลบุรี ซึ่งเป็นพนักงานร้านอาหารมองว่า ถ้าการระบาดของ COVID-19 ไม่ดีขึ้นก็ต้องกลับบ้านเพราะว่าที่บ้าน ทำไร่อ้อย ไร่มันสัมปะหลัง และนาข้าวด้วย เช่นเดียวกับอ้อย จังหวัดขอนแก่น ถึงแม้จะตงงานแต่ก็กลับมาทำไร่ ทำนา ซึ่งมีที่สำหรับปลูกมันสัมปะหลังและทำนา เหมือนกับชล จังหวัดสงขลา ที่ขอเกษียณก่อนกำหนดเพื่อกลับมาทำสวนยางพารา

สำหรับผลการเสวนาโต๊ะกลมกับผู้เชี่ยวชาญและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย คณะผู้วิจัยพบข้อสรุปดังนี้

1) ด้านผลกระทบ พบว่าแต่ละภูมิภาคได้รับผลกระทบมากขึ้นกับโครงสร้างเศรษฐกิจและโครงสร้างแรงงานว่าพึ่งพาภาคการผลิตใดเป็นหลัก โดย

ภาคใต้ ได้รับผลกระทบสูงเพราะในช่วงระยะเวลาที่มีการปิดประเทศ ส่วนหนึ่งเพราะโครงสร้างทางเศรษฐกิจของภาคได้มีการกระจุกตัวอยู่เฉพาะในภาคเกษตรกรรมและภาคการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันแต่ละภาคการผลิตก็มีการกระจุกตัวทั้งในลักษณะพื้นที่และรูปแบบดำเนินการ เช่น มีสินค้าเกษตรกรรมสำคัญจำกัดอยู่แค่ยางพารา ปาล์มน้ำมัน กุ้งขาว และทุเรียน ขณะที่การท่องเที่ยวและร้านอาหารก็พึ่งพารายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติอย่างมาก การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาส่งผลให้ผู้ประกอบการประสบปัญหาการขาดสภาพคล่องทางการเงิน เนื่องจากขาดรายได้ แต่มีรายจ่ายชำระหนี้เดิมต้องรับผิดชอบ ขณะที่มาตรการด้านสภาพคล่องของรัฐอนุมัติล่าช้า สำหรับการจ้างงาน ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการโดยเฉพาะสาขาของโรงแรมและภัตตาคารมีการจ้างงานลดลง และพบว่าแรงงานที่ว่างงานย้ายถิ่นกลับสู่ภูมิลำเนา และกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรม ขณะที่ปัญหาหลักคือหนี้ครัวเรือนและการเข้าไม่ถึงสภาพคล่องจากระบบธนาคาร

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้รับผลกระทบสูงเนื่องจากพึ่งพาภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก นอกจากนี้ภาคอุตสาหกรรมก็มีปัญหาจากการผลิตที่หยุดชะงักเพราะขาดแคลนแรงงานชาวต่างชาติ ทั้งนี้เนื่องจากสถานการณ์การระบาดของโรคทำให้แรงงานกลับประเทศ สำหรับแรงงาน กลุ่มแรงงานที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือ กลุ่มผู้ใช้แรงงาน กลุ่มลูกจ้างตามสถานประกอบการและบริการต่างๆ รองลงมาคือ กลุ่มประกอบธุรกิจส่วนตัว ค้าขาย งานอิสระ กลุ่มถัดมาคือ กลุ่มเกษตรกรรม ในมิติของอายุพบว่า กลุ่มอายุที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือ แรงงานที่เพิ่งเข้าสู่ตลาดและแรงงานที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป

ภาคเหนือ พึ่งพาภาคการท่องเที่ยวและภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก ขณะที่ภาคอุตสาหกรรมมีความเกี่ยวข้องกับการแปรรูปสินค้าเกษตร ตลอดจนอาหาร เครื่องดื่มและสินค้าอิเล็กทรอนิกส์ โดยการระบาดของโรคติดเชื้อโคโรนาไวรัสส่งผลกระทบทางธุรกิจท่องเที่ยวเป็นหลัก โดยมีแรงงานในช่วงเดือนมีนาคมถึงกรกฎาคม 2563 มีแรงงานว่างงานเพิ่มขึ้นประมาณ 3,500 คน และมีแรงงานจากภาคกลางย้ายกลับภูมิลำเนาเป็นจำนวนมาก

ภาคกลางและตะวันออก พึ่งพาภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก โดยเฉพาะในกลุ่มจังหวัดภายในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดชลบุรี ระยองและฉะเชิงเทรา โดยกลุ่มอุตสาหกรรม EEC ได้รับผลกระทบค่อนข้างหนัก ขณะที่ภาคเกษตรได้รับผลกระทบน้อย เพราะได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ตั้งแต่วิกฤติในปี พ.ศ. 2540 ทั้งนี้ สถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาซ้ำเติมปัญหาทางเศรษฐกิจในจังหวัดชลบุรีซึ่งชะลอตัวมาก่อนเกิดการระบาดแล้ว โดยภาคการท่องเที่ยวในพัทยาได้รับผลกระทบมากกว่าส่วนอื่นเพราะเป็นเมืองท่องเที่ยวที่พึ่งพาต่างชาติมาก สำหรับผู้ประกอบการพบว่าผู้ประกอบการรายใหญ่ เกษตรรายใหญ่ และอุตสาหกรรมที่ขาดสภาพคล่องได้เข้ามาติดต่อขอใช้สินเชื่อจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) มากขึ้น ขณะที่แรงงานโดยเฉพาะแรงงานในนิคมอุตสาหกรรมได้รับผลกระทบกระจายไปทั่ว โดยถึงแม้สถานการณ์การระบาดเริ่มทุเลาลงแต่เนื่องจากความต้องการสินค้าส่งออกจากต่างประเทศยังมีจำกัดทำให้การผลิตและการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมยังชบเซา

2. ด้านการปรับตัว การปรับตัวในแต่ละภูมิภาคมีลักษณะร่วมคือการพัฒนาทักษะแรงงาน การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตหรือเพิ่มช่องทางในการขายสินค้าและบริการ ตลอดจนการน้อมนำแนวพระราชดำริมาใช้ในการเพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการ อย่างไรก็ตาม การปรับตัวในแต่ละภูมิภาคย่อมสะท้อนถึงโครงสร้างเศรษฐกิจและข้อจำกัดของแต่ละภาค ดังนี้

ภาคใต้ สำหรับภาคธุรกิจและผู้ประกอบการในพื้นที่ พบว่าผู้ประกอบการบางรายนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการปรับตัว เช่น ผู้ประกอบการด้านอาหารทะเลแช่แข็งจ้างแรงงานจากชุมชนและใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น และมีการวิจัยและพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ สำหรับมาตรการช่วยเหลือ ผู้ประกอบการได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐในหลายรูปแบบ เช่น การลดต้นทุนการผลิต (การยกเว้นค่าธรรมเนียมการต่อใบอนุญาตอุตสาหกรรม การลดค่าไฟฟ้าและน้ำประปา) และความช่วยเหลือด้านสภาพคล่อง (ธ.ก.ส. ปล่อยกู้ให้ผู้มีรายได้น้อย) นอกจากนี้ ยังพบเห็นความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐและภาคการศึกษาในการพัฒนาทักษะแรงงาน เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ได้เพิ่มการส่งเสริมด้าน

วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม แก่โจทย์ในพื้นที่ภาคใต้ และมีการทบทวนทักษะความรู้ (reskill) และเพิ่มทักษะความรู้ (upskill) ให้กับศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยเพื่อนำความรู้ไปใช้ในการทำงาน ขณะที่คณะทำงานเศรษฐกิจและทุนชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้จัดทำเรื่องออกแบบกระบวนการเรียนรู้ผ่านช่องทางออนไลน์เพื่อให้ความรู้ด้านการเกษตรยั่งยืนและการประกอบธุรกิจให้กับประชาชน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะผู้วิจัยพบเห็นนโยบายภาครัฐในการพัฒนาทักษะแรงงาน เช่น การให้บริการระบบฝึกอบรมออนไลน์โดยกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน ขณะที่สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดขอนแก่น ได้ผลักดันอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูป ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการทำการตลาดออนไลน์ นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยยังพบเห็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคการศึกษา เช่น การฝึกปฏิบัติทักษะแรงงานที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น และการสนับสนุนแรงงานคืนถิ่น สำหรับด้านการท่องเที่ยวมีความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการในยกระดับรูปแบบการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น และมีการสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนอีกด้วย

ภาคเหนือ คณะผู้วิจัยพบเห็นความพยายามในการช่วยธุรกิจโดยเฉพาะธุรกิจขนาดเล็กทั้งในแง่ของการลดต้นทุน เช่น การลดค่าธรรมเนียมรายปีของโรงงาน ตลอดจนมาตรการสภาพคล่อง เช่น การพักชำระหนี้และการให้สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ สำหรับการฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังสถานการณ์ระบาดคลี่คลาย พบว่าภาคการศึกษามีบทบาทมากขึ้นในการพัฒนาทักษะแรงงานและส่งเสริมความรู้ให้ภาคธุรกิจนำมาคิดต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต และเพื่อรองรับแรงงานที่ย้ายจากภาคกลางกลับภูมิลำเนา

ภาคกลางและตะวันออก ในภาพรวมสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกำลังจัดทำแผนแม่บทเฉพาะกิจในการพัฒนาภาคตะวันออกหลังสถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา โดยจะนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยยังพบเห็นความพยายามของภาครัฐและภาคการศึกษาในการเพิ่มทักษะแรงงาน เช่น การจัดสอนภาษาอังกฤษ การฝึกอบรมทักษะทางด้านการผลิตภาคอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวและเทคโนโลยี สำหรับภาคการเกษตร พบว่ามีความพยายามของภาครัฐในการน้อมนำแนวพระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่มาพัฒนารูปแบบการทำการเกษตรเพื่อรองรับแรงงานที่ย้ายกลับมายังภูมิลำเนา ส่วนในภาคธุรกิจ มีการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการในพื้นที่รู้จักและใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมและเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเพิ่มช่องทางการขายและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต

4.2.3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับตัวจากประชาชนและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย

4.2.3.1 ข้อเสนอแนะจากการสนทนากลุ่มกับประชาชนที่ได้รับผลกระทบ

จากการสนทนากลุ่มกับประชาชนพบว่า แรงงานที่สูญเสียรายได้จากการถูกเลิกจ้างหรือลดชั่วโมงการทำงานในเมืองได้กลับไปยังชนบทเป็นการกลับไปหาทุนทางสังคมหรือทุนชุมชนที่ละทิ้งมาก่อนหน้านี้ ซึ่งเป็นการปรับตัวรูปแบบหนึ่งของแรงงานที่เรียกว่าภาวะ Reverse brain drain ที่จะทำให้นักชนบทสามารถพัฒนาได้หากภาครัฐสนับสนุนเพียงพอ

กรณีตัวอย่างของหนุ่ม ขอนแก่น จบปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีสารสนเทศ ในปี 2545 มีประสบการณ์ทำงานมาแล้วกับบริษัทประมาณ 5 บริษัท ถูกจองตัว ตั้งแต่อายุมหาวิทยาลัย บริษัทส่งไปทำงานที่ประเทศญี่ปุ่น 1 ปี กลับมาทำงานกับบริษัทเดิมอีก 5 ปี ต่อมาได้ทำบริษัทผลิตยางรถยนต์รายใหญ่ของประเทศ และระดับต้น ๆ ของโลก มีตำแหน่งงานค่อนข้างดี มีเงินเดือนอื่น ๆ เช่น ให้ทุนเรียนในหลักสูตรพิเศษ แต่ต้องทำงานใช้หนี้ 10 ปี ต่อมาอยู่จนครบ 10 ปี จนมาเกิด COVID-19 บริษัทมีการปรับลดเงินเดือนร้อยละ 50 และให้ทำงานจากที่บ้าน (work from home) ในปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2563 ได้กลับมา work from home ที่ขอนแก่น สุดท้ายออกจากงาน และรู้สึกว่าการกลับมาอยู่บ้านมีความสุขมาก ถึงแม้รายได้จะลดลงแต่มีความสุขมากขึ้น ได้อยู่กับพ่อแม่ ภรรยาและลูก สำหรับภรรยาที่เคยทำงานในกรุงเทพฯ ด้านบัญชีและการเงิน ก็สอบบรรจุได้ที่โรงพยาบาลด้วย จึงทำให้ตัดสินใจลาออกช่วงเดือนเมษายน 2563 ถึงแม้ว่าการย้ายกลับมาอยู่บ้านรายได้จะลดลงจากเดิมมาก โดยเมื่อก่อนรายได้รวมบางเดือนเกือบหกหลัก พอมาอยู่ที่บ้านเหลือห้าหลักต้นๆ แต่ก็อยู่ได้เพราะว่าค่าความสุขเพิ่มขึ้น เมื่อก่อนต้องตื่นตีห้าครึ่งขับรถไปทำงาน หรือนั่งรถไฟใต้ดินไปทำงานต้องเบียดเสียดกัน แต่พอได้กลับมาอยู่บ้านได้เห็นความเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้าน ทุกคนในหมู่บ้านค่อนข้างที่จะให้ความสำคัญกับเรา เวลาว่างทำอะไรในหมู่บ้าน เขาก็จะเชิญไปประชุม (หมู่บ้านหินร่อง) เราสามารถตื่นเข้ามา ปั่นจักรยานไปทุ่งนา งานที่ได้รับมอบหมายก็อยู่กับทุ่งนาอยู่กับธรรมชาติ สามารถถือไอแพดหรือนोटบุ๊คไปนั่งที่เตียงนาเหมือนเป็นออฟฟิศ ตอนเที่ยงก็กลับบ้าน ตอนเย็นมีโอกาสดูบอลที่วัดเหมือนที่เคยเป็นมาสมัยประถม-มัธยม

ทั้งนี้รูปแบบการปรับตัวแบบนี้มีผลดีต่อการกระจายรายได้ กระจายความเจริญ รวมถึงกระจายอำนาจทางการเมืองเนื่องจากบุคลากรและแรงงานที่เดินทางจากชุมชนเมืองกลับไปยังชนบทมีจำนวนมากที่กลับไปพร้อมกับองค์ความรู้ที่สามารถนำกลับไปสร้างอาชีพ และสร้างเครือข่ายความรู้และอาชีพในชนบทได้ ซึ่งหากภาครัฐมีนโยบายส่งเสริมที่เหมาะสม สนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เช่น โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล หรือช่วยให้เกิดการรับซื้อผลผลิตจากชนบทไปสู่ตลาดผ่านช่องทางต่าง ๆ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาประเทศได้อย่างมากในอนาคต

4.2.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจากการสนทนาโต๊ะกลม

ผลการสนทนาโต๊ะกลม ผู้เชี่ยวชาญและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในแต่ละภาคมีข้อเสนอเชิงนโยบายในการสนับสนุนการปรับตัวของประชาชน ดังนี้

ภาคใต้

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา ส่งผลต่อการดำรงวิถีชีวิตใหม่ (New Normal) ทั้งรูปแบบพฤติกรรมการใช้ชีวิต และการทำงาน เพื่อให้อยู่รอดในยุคปัจจุบันเวทีเสวนาโต๊ะกลมได้เสนอแนวทางในการปรับตัวหลังสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ดังนี้

- 1) การใช้เทคโนโลยีในการทำงาน

เทคโนโลยีได้ถูกนำมาใช้ในช่วงของเหตุการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาเช่น การใช้ระบบ Automation ในการผลิตและการให้บริการแทนคน การดำเนินกิจกรรมผ่านสื่อออนไลน์ เช่น การค้าขาย ส่งสินค้าทางออนไลน์ การเรียนการสอน ระบบการจัดการเรียนรู้ การอบรมสัมมนา ฯลฯ เกิดขึ้นในช่วงการแพร่ระบาด มีข้อสังเกต 3 ลักษณะ คือ 1) ผู้ที่ปรับตัวได้นำเทคโนโลยีมาใช้และพยายามพัฒนาตนเองให้มีศักยภาพเพิ่มขึ้น 2) ผู้ที่พอจะปรับตัวได้ และใช้รูปแบบการทำงานที่บ้าน (Work from home) แต่ก็ประสบปัญหาในเรื่องทักษะความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยีและข้อจำกัดทางเทคโนโลยีขององค์กร และ 3) ผู้ที่ปรับตัวไม่ได้เกิดภาวะชะงักงันและทำให้ต้องออกจากงาน

เมื่อวิกฤติเริ่มคลี่คลาย หลายองค์กรได้ลดขนาดองค์กรลง และนำเทคโนโลยีระบบ Automation เข้ามาใช้เพิ่มขึ้น เช่น การจองตั๋วที่พักโรงแรม ฯลฯ ซึ่งเป็นทิศทางใหม่ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อาจส่งผลให้แรงงานตกงานอย่างถาวร ทำให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วง COVID-19 อยู่ 3 ส่วนคือ 1) กลไกการทำงานของภาครัฐในการอนุมัติทุนกู้ยืมให้ทันกับความต้องการ 2) ทักษะแรงงานที่ต้องมีการ Reskill และ Upskill ให้สอดคล้องกับลักษณะงานรูปแบบใหม่ และ 3) การวางแผนประสานการทำงานประเภทที่สามารถ work from home และการใช้ Automation

2) ทิศทางการปรับตัว

ระบบการทำงานแบบใหม่ ๆ ผ่านสื่อออนไลน์จำเป็นต้องใช้ทักษะและความเชี่ยวชาญ ดังนั้นจึงต้องมีการพัฒนาความสามารถของแรงงาน เพื่อนำกลับเข้าสู่ระบบการทำงานที่สอดคล้องกับยุคสมัยและไปได้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคือ เดิมทีแรงงานมีการเคลื่อนไปอยู่ในที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่จากการระบาดของ COVID-19 พบว่า แรงงานต้องอยู่กับที่และกิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงเคลื่อนตัวไปสู่แรงงานซึ่งอาจเป็นแนวโน้มใหม่ในเรื่องการทำงาน ดังนั้นทักษะการทำงานของคนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องปรับตัวทั้งการ Reskill เรียนรู้ที่จะนำเทคโนโลยีมาใช้ในการทำงาน และ Upskill ด้วยการเพิ่มพูนทักษะใหม่ ๆ ที่จำเป็นสำหรับการทำงานที่ทันต่อเหตุการณ์และยุคสมัย

สำหรับแรงงานที่ได้รับผลกระทบและย้ายกลับภูมิลำเนาเข้าสู่ภาคการเกษตรนั้น จำเป็นต้องมีการปรับตัว โดยภาครัฐและภาคเอกชนช่วยในเรื่องนโยบายให้กลุ่มแรงงานภาคการเกษตรสามารถทำกิจกรรมที่ช่วยเหลือและพึ่งพิงตนเองให้ได้มากที่สุด เพื่อให้เกิดความมั่นคงในครัวเรือน และนำไปสู่ความมั่นคงในระดับชุมชนต่อไป

ในส่วนของกลุ่มเกษตรกร และกลุ่มชุมชน ควรต้องมีการสร้างความเข้มแข็ง พัฒนาอาชีพที่ 2 ให้กับเกษตรกร ภาคการเกษตรที่เกิปัญหาราคาสินค้าเกษตรต้องไม่ทำการเกษตรเชิงเดี่ยว เช่น ควรมีการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างอื่นแซมในปายางพารา ส่งเสริมการเลี้ยงแพะ การเพาะพันธุ์ปูทะเลโดยมีการกำหนดโซนนิ่งให้ชัดเจน ส่งเสริมการปลูกเมลอน และปลา “อีแกกือเลาะห์” หรือ “ปลาพลวงชมพู” ซึ่งเป็นปลาที่ขายได้ราคาดี เนื่องจากนิยมใช้ในภัตตาคารประเทศสิงคโปร์

ในภาคการเกษตรเสนอแนะให้มีการส่งเสริมเกษตรอัจฉริยะ รองรับคนรุ่นใหม่ โครงการลดต้นทุน โครงการเพิ่มคุณภาพการผลิต การทำเกษตรเชิงอัตลักษณ์ พืช GI (Geographic Indicator) พืชที่มีคุณค่า

ทางโภชนาการ มีคุณค่าทางยา ใช้การวิจัยและองค์ความรู้เข้ามาช่วย มีการจดสิทธิบัตรเพื่อให้ประเทศไทย
แข่งขันกับต่างประเทศได้

จากเวทีภาคใต้เสนอแนะว่าควรมีการปรับพิจารณาเรื่องการให้กู้ยืม เมื่อรัฐบาลออกนโยบายให้
ความช่วยเหลือ ในภาคปฏิบัติ หน่วยงานกลุ่มธนาคารพาณิชย์ที่ปล่อยกู้ควรดำเนินการให้เร็วขึ้นเพื่อให้ทัน
กับสถานการณ์ที่ต้องการใช้เงิน และควรพิจารณาในเรื่องของโอกาส ที่จะเกิดขึ้นกับกลุ่มแรงงานที่จะได้รับ
ประโยชน์ในการสร้างอาชีพ หรือมีรายได้ตามมาด้วย เพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้สามารถไปต่อได้ เกิดการจ้าง
งานและเกิดเงินหมุนเวียนในระบบ

ในส่วน Smart SME ต้องให้มีการเข้าถึงแหล่งทุน รวมทั้งมีการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยี
นวัตกรรมความคิดสร้างสรรค์เข้ามาทำธุรกิจของเอสเอ็มอี และมีการใช้องค์ความรู้สมัยใหม่ การทำตลาด
ดิจิทัล และมีแพลตฟอร์มออนไลน์รวมให้กับทุกภาคส่วนได้ใช้ร่วมกัน

นอกจากนี้ควรมีการวิจัยและพัฒนาเข้ามาช่วย เช่น การเพิ่มมูลค่าให้กับยาง หรือไม้ยางในระยะ
ยาว การทำวัตถุดิบการเกษตรให้เป็นเกษตรอุตสาหกรรม ซึ่งประเทศไทยมีของดีอยู่แล้วควรเข้ามา
ช่วยเหลือ ไม่ปล่อยให้ของดีของไทยไปพัฒนาหรือโตที่ต่างประเทศ ดังตัวอย่างจากประเทศญี่ปุ่นมีการวิจัย
และพัฒนาสตอเบอรี่ให้ใช้พื้นที่น้อยแต่ได้ราคาที่สูง ส่วนในเรื่องประมงนั้นเป็นอาชีพที่รัฐไม่ต้องให้เงิน
อุดหนุนแต่สามารถสร้างรายได้ส่งต่อปี ซึ่งอุตสาหกรรมประมงก็ทำให้เกิดการจ้างงาน มีการส่งออกเม็ดเงิน
เข้าประเทศ จึงควรมีการสนับสนุนส่งเสริมสวัสดิการด้านต่าง ๆ ให้กับกลุ่มประมง

การทำธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) โดยนำปัญหาของสังคมมาเป็นตัวตั้งในการทำธุรกิจ
เปิดให้คนรุ่นใหม่เข้ามารู้จักชุมชนของตนเอง รู้จักทรัพยากรตน โดยที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มี
บัณฑิตอาสาสมัครพื้นที่เมื่อคนรุ่นใหม่เห็นทรัพยากรของตนเองแล้วอาจจะแปรรูปได้ สร้างมูลค่าเพิ่มขับเคลื่อน
เศรษฐกิจโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ของคนรุ่นใหม่ พัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ สร้างมูลค่าและยกระดับ
ผลิตภัณฑ์ในเชิงพาณิชย์

สำหรับกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ในเรื่องคุณภาพชีวิต เพื่อให้ดูแลตนเองได้ เช่น การ
ฝึกอบรมอาชีพระยะสั้น การทำงานในลักษณะ work from home กับแรงงานฝีมือเบื้องต้น เช่น อาชีพตัด
เย็บ การประกอบอุปกรณ์ต่าง ๆ รับผิดชอบเป็นชิ้น ๆ โดยการทำงานร่วมกันระหว่างภาคเอกชนและรัฐบาล
ด้านการบูรณาการข้อมูล Big Data เช่น กลุ่มเปราะบางที่ต้องการความช่วยเหลือจริง ๆ อยู่ตรงไหน และ
มีความต้องการอะไร จะเข้าถึงกลุ่มเปราะบางนี้ได้อย่างไร

มหาวิทยาลัยและสถานศึกษาในพื้นที่ต้องผลิตบัณฑิตที่สอดคล้องกับความต้องการของ
ผู้ประกอบการ และร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชุมชน และสังคม ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาเพื่อ
เกิดการต่อยอดทางธุรกิจ สร้างอาชีพ และรายได้ให้กับคนในชุมชน

ด้านจิตสำนึกของประชาชนควรให้การเอื้อเพื่อช่วยเหลือ ไม่เอาไรต์เอาเปรียบซึ่งกันและกัน
เนื่องจากทุกฝ่ายต่างได้รับผลกระทบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1) ด้วยอัตลักษณ์พื้นที่เกษตรกรรม และประชากรมีภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม ควรมีการพิจารณาเรื่องน้ำในการเพาะปลูก เนื่องจากในชุมชนมองว่าอีสานมีการจัดการน้ำไม่ดี ภาคอีสานไม่ได้ขาดแคลนน้ำจากข้อมูลสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือระบุว่า น้ำที่ไหลเข้าภาคอีสานปีละประมาณ 45,000 ล้านคิว แต่ในพื้นที่มีปัญหาเรื่องการจัดการน้ำ ซึ่งสามารถเก็บได้ประมาณร้อยละ 7 ส่วนที่เหลือปล่อยสู่ระบบลงแม่น้ำโขง สาเหตุที่เก็บน้ำไม่ได้นั้นเป็นเพราะแผ่นดินอีสานเต็มไปด้วยเกลือใต้พื้นดินส่งผลกระทบต่อวิถีเกษตรกรรม ดังนั้นการเก็บกักน้ำจึงต้องสร้างเป็นแหล่งเก็บน้ำขนาดเล็กไม่ใช่แหล่งเก็บน้ำขนาดใหญ่

2) ภาคอีสานมีภูมิปัญญาชาวบ้าน และมีปราชญ์ชาวบ้านมากมาย มีวิชาการสมัยใหม่ และมีกลุ่ม Smart Farmer แต่ยังไม่มีความหน่วยงานที่จะรับผิดชอบบูรณาการท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้านนำความรู้เชิงวิจัยใหม่ ๆ เทคโนโลยีใหม่บูรณาการเข้าด้วยกันเพื่อช่วยเพิ่มผลผลิต Productivity เนื่องด้วยเกษตรกรไม่มีต้นทุนเพียงพอที่จะทำเรื่องนี้โดยลำพัง หากมีหน่วยงานภาครัฐที่สามารถดูแลส่งเสริมเกษตรกรรายเล็ก ให้ปลูกพืชอินทรีย์ได้ทั้งหมด และลดการใช้สารเคมี กลับเข้ามาสู่ธรรมชาติ สู่ความเป็นออร์แกนิกส์ จะสามารถยกระดับผลิตภัณฑ์การเกษตรให้มีมูลค่าสูงได้

3) ด้านหัตถกรรมพื้นถิ่น เช่น ผ้าไหม ซึ่งยังมีความต้องการในตลาดสูง แต่มีปัญหาเรื่องพันธุ์ไหมจึงควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพันธุ์ไหมที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ลักษณะความเรียบเนียนของเส้นไหม ซึ่งทางภาคอีสานควรมีการชูอัตลักษณ์ พัฒนาสินค้าภูมิปัญญาด้วยการเล่าเรื่องสินค้า หัตถกรรมให้น่าสนใจเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

4) ด้านสินค้าการเกษตร ควรมีการปรับผลผลิตเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ด้วยการนำการวิจัยและพัฒนาเข้ามาร่วม โดยร่วมมือกับมหาวิทยาลัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยสุรนารี เพื่อยกระดับสินค้าเกษตรไปสู่อุตสาหกรรมเศรษฐกิจชีวภาพ (Bio Economy)

5) พื้นที่ภาพรวมภาคอีสานเป็นพื้นที่แห้งแล้ง แต่ยังสามารถปลูกพืชเศรษฐกิจหลักของประเทศได้หลายประเภท เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา รวมถึงทุเรียน นอกจากนี้ยังมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่หลายแห่ง มีโรงแป่งมันสำปะหลังที่ส่งออกระดับประเทศ มีโรงงานน้ำตาล และเกษตรฟาร์มหมู (ข้อมูลจากสภาอุตสาหกรรมจังหวัดขอนแก่น) ทำให้สามารถรองรับแรงงานกลับคืนถิ่นได้

6) หอการค้าจังหวัดขอนแก่นให้ข้อมูลว่า ภาคอีสานมีสมุนไพรส่งออกมาก เป็นแหล่งวัตถุดิบที่ดีมาก แต่เกษตรกรยังไม่รู้ว่าปลูกแล้วจะนำมาพัฒนาให้ได้ผลผลิตที่มีมูลค่าสูงได้อย่างไร ผู้ประกอบการภาครัฐ และมหาวิทยาลัยที่มีหน้าที่ในการวิจัย ควรให้ความช่วยเหลือเพื่อพัฒนาพืชสมุนไพรที่มีมูลค่าสูงเพื่อยกอาชีพเกษตรกรให้เป็นเกษตรกรแนวใหม่

7) เกษตรและสหกรณ์จังหวัดขอนแก่นให้ข้อมูลว่า กลุ่ม Young Smart Farmer ที่มีสินค้า จะเข้าไปค้นคว้าในเว็บไซต์ ดูความต้องการของลูกค้า แล้วนำไปทำการโพสต์ขายในเว็บไซต์ของหน่วยงานและจังหวัด ทำให้สามารถขายสินค้าเกษตรทางออนไลน์ได้

8) ภาคอีสานเป็นดินแดนที่มีทรัพยากรธรรมชาติมหาศาล มีต้นทุนทางวัฒนธรรมอยู่มากมาย แต่ยังไม่สามารถนำมาทำให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะในเรื่องของกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นหนึ่งในโอกาสที่จะสร้างรายได้ให้กับคนภาคอีสาน

9) ข้อมูลจากสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือระบุว่า โครงสร้างของประชากรภาคอีสานเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ และอัตราการเกิดน้อยลง ในอนาคตจะต้องมองเรื่องคุณภาพของคนที่มียู่ ดูแลเรื่องสุขภาพมารดาในระหว่างตั้งครรภ์ อาหารและโภชนาการ ไอคิวและอีคิวที่ดีของประชากรเด็ก การดูแลสุขภาพจะสะท้อนถึงคุณภาพและการพัฒนาคน

10) ข้อเสนอจากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี เสนอว่าเนื่องจากแรงงานเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นแรงงานผู้สูงอายุ และทำการเกษตรแบบเดิม ๆ ดังนั้น กลุ่มแรงงานที่กลับสู่บ้านเกิดในช่วงที่มีการระบาดมีการลงทะเบียนว่า ใครที่สนใจเรื่องการเกษตรและสามารถสร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งความรู้ แหล่งเงินทุนซึ่งเป็นโอกาสที่จะพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่อันจะนำมาสู่รูปแบบการเกษตรแบบใหม่ได้ ภาครัฐมีการส่งเสริม

11) ภาคอีสานประสบปัญหาเช่นเดียวกับภาคอื่น ในประเด็นหลัก ๆ คือ เงินกู้ยืม ธนาคารพาณิชย์ควรให้สินเชื่อกับผู้ที่ปัญหาและเพื่อให้มีโอกาสไปต่อได้ โดยพิจารณาลดขั้นตอนต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความล่าช้า

12) รูปแบบการทำงานที่เปลี่ยนแปลงไป ในอนาคตอันใกล้เทคโนโลยีจะถูกใช้แทนที่แรงงานคนมากขึ้น หากแรงงานไม่สามารถเพิ่มทักษะให้เป็นที่ต้องการของระบบเศรษฐกิจก็จะถูกทิ้งไว้ข้างหลัง การดำเนินชีวิตควรมีการพัฒนาทักษะแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน

13) ในภาคธุรกิจหากมีความจำเป็นต้องมีการลดพนักงาน ควรทำอย่างเป็นระบบ มิเช่นนั้นจะเป็นปัญหาของสังคมก่อให้เกิดปัญหาลูกโซ่ตามมา

ภาคเหนือ

1) สถานการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้น ที่ประชุมมีการเสนอว่าหากจะหันกลับมาทำการเกษตรเหมือนเดิม ต้องเป็นเกษตรที่ขายได้ราคาดี เช่น เกษตรออร์แกนิกส์ หากจะทำการท่องเที่ยวให้อยู่ได้จะต้องสร้างความแข็งแกร่งให้ชุมชนด้วยองค์ความรู้ ภูมิปัญญาต่าง ๆ เพื่อให้มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ คนหนุ่มสาวที่กลับมาจากการใช้แรงงานมาอยู่จะช่วยทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น จะเป็นทางที่ยั่งยืนต่อไป

2) ด้านการขาย ควรมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการขายออนไลน์ในแพลตฟอร์มต่าง ๆ เนื่องจากพฤติกรรมของคนเปลี่ยน แรงงานจึงควรปรับตัว เพิ่มทักษะต่าง ๆ ในการทำงาน

3) ในส่วนเอกชนการค้าปลีก เช่น สหพานิช ให้ข้อมูลว่า ต้องมีแรงผลักดันจากภาครัฐบาล เนื่องจาก รายได้ของประเทศไทยอยู่ที่การส่งออกและท่องเที่ยว ซึ่งตอนนี้ส่งออกมีปัญหาเรื่องการรบ และสถานการณ์ การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา นอกจากนี้ยังมีความเห็นว่าแต่เดิมเศรษฐกิจก็ไม่ได้ดีอยู่แล้ว การ ระบาดเป็นตัวกระตุ้นให้เห็นชัดเจนขึ้น ส่วนสินค้าไฟฟ้าอิเล็กทรอนิกส์นั้น การขายขึ้นอยู่กับสินค้าอากาศ เช่น เมื่ออากาศแย่ หมอกควันเยอะจะขายเครื่องฟอกอากาศได้ดี อากาศร้อนจะขายแอร์ดี และมองว่าการ ใช้เงินของรัฐบาลนั้นผู้ที่ได้ประโยชน์มีส่วนน้อย และมองว่าอาลีบาบา เป็นตัวฆ่า SME อย่างแท้จริง เป็น การเปิดประตูให้จีนเข้ามาทำลายอุตสาหกรรมของประเทศไทยโดยไม่รู้ตัว เช่น สินค้าที่ซักรีดหากเข้าไป ขายจะแข่งขันด้านราคากับประเทศจีนไม่ได้ หรืออะไรที่ติดจะถูกยกเลิกแบบหมด ดังนั้นรัฐบาลควรช่วย พิจารณาผลักดันและช่วยเหลือภาคเอกชน

4) อุตสาหกรรมจังหวัดเชียงราย ได้เสนอเกี่ยวกับการปรับตัวของ SME และธุรกิจโรงแรมว่ามีการ ปรับตัวเชิงรุกมากขึ้น ออกแบบการท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มคนไทย เช่น ภูเก็ตคนไทยไม่ไปเที่ยวเพราะมองว่า ราคาแพง ประเด็นนี้ผู้ประกอบการต้องมองผู้บริโภคให้ได้ อ่านนิสัยคนไทยให้ออกกว่าคนไทยต้องการอะไร และด้านเกณฑ์การพิจารณาสินเชื่อ SME ภาครัฐควรมีเกณฑ์ในการพิจารณาให้สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน ได้

5) พลังของมหาวิทยาลัยยังมีอยู่มาก ทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งปัจจุบันได้ทำงานร่วมกับชุมชน จำนวนมาก

6) ด้านการท่องเที่ยวที่เกิดผลกระทบนั้น เนื่องจากในระยะเวลาที่ผ่านมาการพึ่งพารายได้จากการ ท่องเที่ยวมาก เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดทำให้เศรษฐกิจประเทศหยุดชะงัก ตัวอย่างจากชุมชนบ้านไร่ กองชิงพบว่า สถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาไม่มีผลกระทบ เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นเพียง รายได้เสริม หากรายได้หลักมาจากการปลูกผัก ทำการเกษตร โดยสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด เชียงใหม่ ให้ข้อมูลว่าภาคเกษตรมีการยกระดับมาตรฐานสินค้า และทำเรื่อง GAP โดยแนวนโยบายของ รัฐบาลคือ เกษตรอินทรีย์ และออร์แกนิก

ในส่วนของจังหวัดเชียงราย เกษตรจังหวัดเชียงรายมองว่า เชียงรายเป็นครัวของโลก เกษตรกร สามารถผลิตได้ แต่ไม่มีความเชี่ยวชาญในการขาย ดังนั้นควรมีจุดรวมในการขายสินค้า เช่น การท่องเที่ยว เชิงเกษตร การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้จะช่วยเลี้ยงตัวได้ และหากมีการช่วยเหลือจากภาครัฐใน การพัฒนาและส่งเสริมผลักดันเพิ่มมากขึ้น เช่น เงินทุนหมุนเวียน ทักษะที่จำเป็น การรวมกลุ่มเพื่อความ เข้มแข็ง เนื่องจากปัจจุบันเกษตรกรมีความเชี่ยวชาญเรื่องการเกษตร ขาดความรู้เรื่องการตลาด การขาย เป็นต้น

7) ด้านแรงงาน ข้อมูลจากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้ความเห็นว่า คนไทยที่อยู่ใน ชนบทติดกับประเทศเพื่อนบ้านมีสถานการณ์ล่อแหลม เช่น ติดกับประเทศพม่าที่มีคนติดเชื้อเพิ่มขึ้น ทำให้ แรงงานไม่สามารถย้ายถิ่นได้ การปิดประเทศ ทำให้เศรษฐกิจได้รับผลกระทบ และการดำเนินชีวิตยังอยู่ใน ความเสี่ยง

ข้อมูลจากกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พบว่า กลุ่มคนรากหญ้านั้นมีการปรับตัวเข้าส่วนใหญ่รอให้รัฐบาลช่วยเหลือ อาชีพที่ได้รับผลกระทบอีกอาชีพจากการลงเก็บข้อมูลคือ แคดดี้ ซึ่งมาตรการของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์มีการช่วยเหลือ 6 มาตรการด้วยกันคือ กลุ่มผู้พิการ ผู้สูงอายุ กลุ่มที่ไม่ได้รับเงิน 5000 บาท กลุ่มผู้สูงอายุที่ไม่ได้เบี้ยยังชีพ และคนพิการที่ไม่ได้เบี้ยยังชีพ ในส่วนของวัยแรงงานจะต้องมีการปรับตัว อาจมีการปรับอาชีพ ปรับให้ตนเองมีทักษะมากขึ้น หากลูกจ้างไม่มีทักษะที่หลากหลาย โอกาสตกงานก็มีมากขึ้น

ภาคกลางและภาคตะวันออก

1) ข้อเสนอสภาอุตสาหกรรม ในส่วนมาตรการบรรเทาเศรษฐกิจภาครัฐ พบว่า มีมาตรการช่วยเหลือจำนวนมาก แต่ยังไม่เพียงพอต่อการแก้ปัญหา รัฐบาลควรต้องหามาตรการช่วยเหลือที่สอดคล้องกับการกระตุ้นเศรษฐกิจ กรณีโครงการไทยเที่ยวไทยยังมีอุปสงค์การท่องเที่ยวที่ยังน้อย สาเหตุอาจมาจากคนไม่มั่นใจและระวังเรื่องค่าใช้จ่ายเนื่องจากยังไม่มีรายได้ใหม่เข้ามาทดแทนรายได้ที่หายไปทำให้แม้มีโครงการคนไทยยังไม่กล้าไปใช้จ่ายในการท่องเที่ยวมากนัก

2) ในการจัดซื้อจัดจ้างของภาครัฐ ขอให้ผู้รับเหมาโครงการมีการจัดซื้อจัดจ้างผลิตภัณฑ์จาก SME ไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 หรือถ้าเป็นเหล็กไม่น้อยกว่าร้อยละ 90 เพื่อให้ SME ได้ขับเคลื่อนต่อไปได้ ซึ่งผ่านกรม. เรียบร้อยแล้ว โครงการนี้ถือเป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจ

3) เรื่องการค้าประกันเงินกู้บริษัทประกันสินเชื่ออุตสาหกรรมขนาดย่อม (บสย.) ควรให้มีการดำเนินการค้าประกันต่อไป เพื่อจูงใจให้ธนาคารพาณิชย์สะดวกใจในการปล่อยกู้เอกชน

4) ในการเพิ่มรายได้ด้วยการทำเกษตรอุตสาหกรรม หากใช้การเกษตรแบบดั้งเดิม ด้วยเกษตรกรส่วนใหญ่อยู่ในวัยสูงอายุอาจเป็นไปได้น้อย ควรมีการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีการเกษตรมาช่วย และให้กลุ่มแรงงานเกษตรรุ่นใหม่ที่มีความรู้เป็นผู้ขับเคลื่อน โดยอาศัยการเชื่อมต่อกับเกษตรกรรุ่นเก่าที่อาวุโสเพื่อไม่ทิ้งหลักเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรแบบดั้งเดิม

5) ในการทำเรื่องการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน ควรมีเรื่องของการท่องเที่ยวชุมชน เนื่องจากการท่องเที่ยวเมืองพัทยา อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในพัทยาส่วนใหญ่เป็นนักลงทุนต่างชาติโดยมี Nominee ที่เป็นชาวไทยเข้ามาบริหารจัดการ ดังนั้นรายได้จำนวนมหาศาลจะตกเป็นของนักลงทุนจากต่างชาติ หากมีการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนให้มีความเข้มแข็ง จะช่วยส่งเสริมให้รายได้ตกอยู่กับคนไทยในประเทศ รวมถึงชาวบ้านในพื้นที่ที่จะทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนแท้จริง

6) ควรมีการนำระบบ AI และ Big Data เข้ามาบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากสามารถเก็บข้อมูลผู้บริโภคในการใช้บริการได้ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวจะสามารถนำมาวางแผนเพื่อให้บริการได้ถูกต้องตรงใจผู้บริโภค ปัจจุบันนักท่องเที่ยวใช้บริการจองที่พักโรงแรมต่าง ๆ จากแอปพลิเคชันต่างประเทศ เช่น Agoda ทำให้ข้อมูลต่าง ๆ ด้านการท่องเที่ยวของไทยไปอยู่กับต่างชาติ รัฐควรมีส่วนผลักดัน และสนับสนุนสร้างแอปพลิเคชันออนไลน์ในการท่องเที่ยวเพื่อผู้ประกอบการไทย

7) ข้อเสนอแนะด้านการเกษตร เมื่อคนหันมาสนใจเรื่องการเกษตรมากขึ้น ประกอบกับแนวโน้มการดูแลสุขภาพของคน ควรมีการส่งเสริมเรื่องเกษตรปลอดภัยได้มาตรฐาน ส่งเสริมเรื่องสมุนไพรไทย เน้นเรื่อง การลดต้นทุน และเพิ่มผลผลิตต่อไร่ มีการนำเสนอเกษตรกร เรื่องพืชอนาคต หรือพืชทางเลือกเพื่อให้กลุ่ม เกษตรกรมีช่องทางการขายมากขึ้นกว่าพืชเดิม ๆ เพื่อนำไปสู่การส่งออกที่ได้ราคาดี

8) ส่งเสริมเรื่องการขายสินค้าทางออนไลน์ให้กับกลุ่มเกษตรกร เนื่องจากช่วง COVID-19 ที่ผ่านมา ทางกระทรวงที่เกี่ยวข้องได้มีการใช้สื่อออนไลน์มาช่วยในการขายผลไม้ เช่น ทุเรียน ซึ่งได้ผลดี

9) สภาพอุตสาหกรรมควรมีการจัดตั้งกองทุนสำรองสำหรับ SME กรณี SME เข้าไม่ถึงแหล่งเงินกู้ จากภาครัฐบาล

10) ภาคการเกษตรเป็นรากฐานของประเทศ ควรให้ความสำคัญ มีการลงทุนกับการพัฒนา อุตสาหกรรมการเกษตร มีการทำวิจัยและพัฒนาเพื่อลดต้นทุน และเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร หาก เปรียบเทียบกับภาคอุตสาหกรรมอื่น ยังนับว่าไม่มีความมั่นคง เพราะประเทศไทยไม่มีสินค้าที่เป็นผลผลิต ของตนเอง มีความเสี่ยงมากหากนักลงทุนต่างชาติมีการย้ายฐานการผลิต

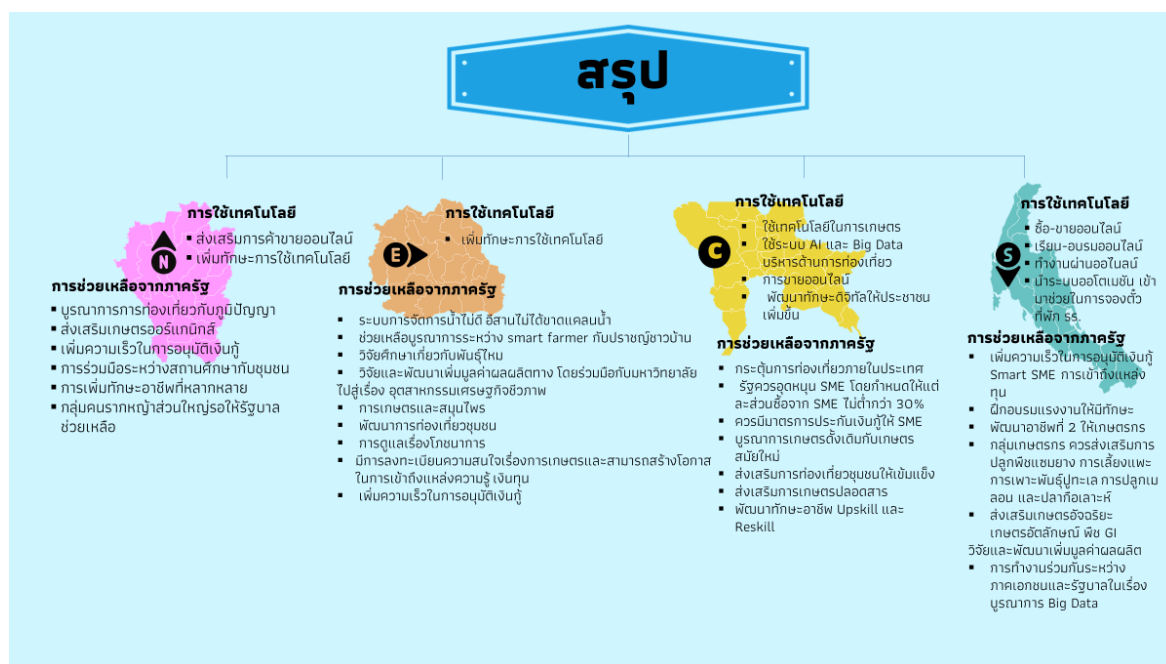
11) ควรมีการให้ความรู้ Upskill และ Reskill แรงงานที่กลับมายังท้องถิ่น เนื่องจากต้นทุนแรงงาน เกษตรขาดช่วงมานาน ต้องมีการปรับตัวมาก

12) ข้อมูลจากการค้าขายแดนพบว่า มีมูลค่าสูงมาก ประเทศเพื่อนบ้านที่มีชายแดนติดไทยมี ความนิยมในสินค้าไทยสูงมาก เมื่อเกิดสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาการส่งออกไปยังฝั่งยุโรป และประเทศอื่น ๆ ตัวเลขยังติดลบ แต่ตัวเลขการค้าขายกับเพื่อนบ้านกัมพูชา (Cambodia) ลาว (Laos) เมียนมาร์ (Myanmar) และเวียดนาม (Vietnam) หรือที่เรียกย่อ ๆ ว่า CLMV เป็นกลุ่มประเทศที่น่าจับตา มองที่สุดในโลกขณะนี้ ซึ่งมีประมาณ 97 ช่องทางการค้ายังเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจ มีข้อเสนอให้มี มาตรการผ่อนปรน ยืดหยุ่นในเรื่องกฎระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ในด้านการพัฒนาการค้าชายแดน

13) ควรมีการส่งเสริมและพัฒนาในเรื่องดิจิทัลให้กับประชาชนมากขึ้น ข้อเสนอแนะจากการที่รัฐบาล ให้การช่วยเหลือ ให้เงินสนับสนุนในโครงการต่าง ๆ ที่ต้องลงทะเบียนผ่านออนไลน์ เช่น โครงการไทยเที่ยว ไทย ด้วยการลงทะเบียนรับสิทธิ์ผ่านแอปพลิเคชัน เกิดปัญหาติดขัดใช้แอปพลิเคชันไม่เป็น จึงต้องมีการ ส่งเสริมให้เรียนรู้การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลให้มากขึ้น

14) หากรัฐบาลจะใช้งบประมาณช่วยเหลือเรื่องการท่องเที่ยว ควรทำแบบ Subsidize ให้เงินอุดหนุนส่วนหนึ่งเพื่อช่วยผู้ประกอบการด้วย

รูป 4.47 สรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการสนับสนุนการปรับตัวของประชาชน

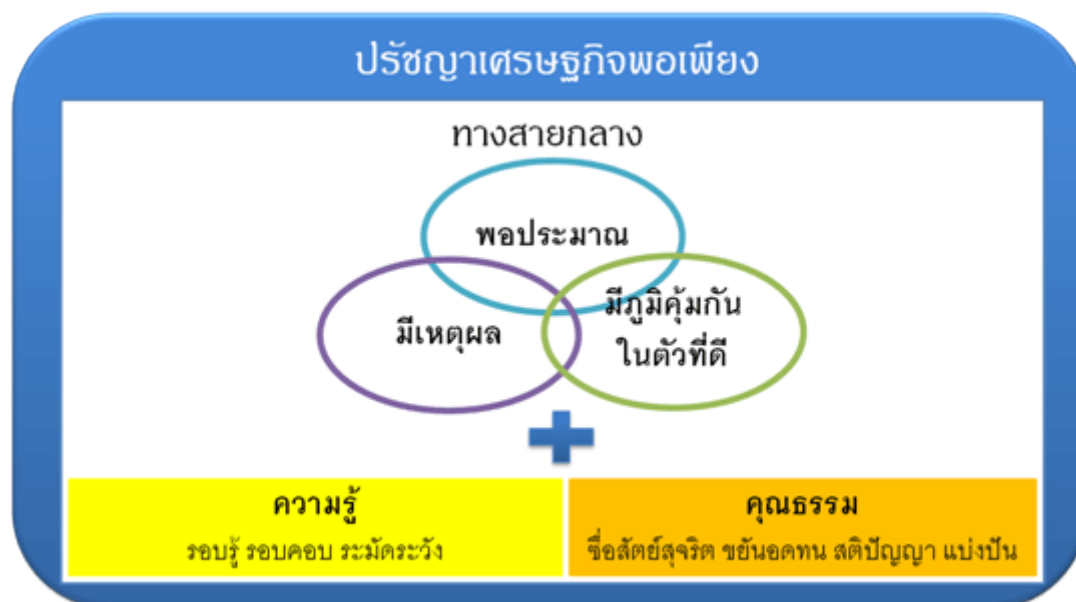
5. ผลการประยุกต์แนวพระราชดำริเพื่อกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนสังคมไทย

5.1 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริฯ ที่ประชาชนสะท้อนออกมาจากการปรับตัวในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

การปรับตัวในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะในระดับฐานรากท่ามกลางวิกฤติการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ได้นำมาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ ซึ่งพบว่าประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ซึ่งทรงพระกรุณาพระราชทานคำนิยามไว้ ตั้งแต่วันที่ 29 พฤศจิกายน 2542 ว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ และชี้ให้เห็นว่าด้วยองค์ประกอบสำคัญทั้ง 3 องค์ประกอบได้แก่ (1) **ความพอประมาณ** ซึ่งหมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น (2) **ความมีเหตุผล** ซึ่งหมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียง จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ (3) **การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว** หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล และอีก 2 เงื่อนไข ได้แก่ (1) **เงื่อนไขความรู้** ประกอบด้วย ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้มาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและระมัดระวังในทางปฏิบัติ (2)

เงื่อนไขด้านคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบกัน ประกอบด้วยการตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน ความพอเพียง และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

รูป 5.1 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา : มุลินธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ

(<http://www.pidthong.org/philosophy.php#.YETgw2gzZPY>)

หลักความพอประมาณ ที่สะท้อนออกมาจากการพูดคุยกับประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากวิกฤติครั้งนี้ ส่วนใหญ่แสดงออกมาในแง่ของความพอประมาณ และความเพียงพอในการดำรงชีวิต ไม่ฟุ้งเฟ้อเกินไป ตามความสามารถและศักยภาพของตนเอง ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่รอดพ้นจากการได้รับผลกระทบโดยอยู่ในระดับที่สามารถรับมือได้ และกลุ่มที่แต่เดิมชีวิตตั้งอยู่ในความไม่พอประมาณ และเมื่อประสบสถานการณ์แล้วจึงถูกคิดขึ้นได้ว่าชีวิตที่ผ่านมาควรมีความรอบคอบ และพอประมาณ เดินทางสายกลาง ดำรงตนอย่างพอเหมาะพอดี อย่างเช่น พลอย อายุ 45 ปี ชาวสงขลา อาชีพเป็นอาจารย์พิเศษและทำการเกษตรปลอดสารพิษและเกษตรอินทรีย์เป็นอาชีพเสริม พูดไว้ว่า “ด้วยทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้อยู่ได้จริงๆ พลอยถึงทำนาเอง ขายเอง ปลูกเอง แม้แต่ผลิตปุ๋ยก็ผลิตเอง” หรือ เบลล์ หนุ่มวัย 31 ปี ชาวชลบุรี อาชีพพนักงานบริษัทเอกชน บอกว่า “ถ้าย้อนกลับไปได้จะไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย จะใช้อย่างมีสติ และรู้จักวางแผน เพราะเราไม่รู้ว่าวันข้างหน้ามันจะเกิดอะไร เช่นอยู่ๆ ที่ทำงานปิด ซึ่งรายได้เราเคยได้มาเยอะมากและเราไม่เคยคิดเอาไปทำธุรกิจอะไรเลย ทั้งๆ ที่มีคนดูแลให้เราได้ อย่างคนที่บ้านก็สามารถดูแลให้เราได้ ตอนนั้นไม่เคยคิดถึงมันเลย คือ เก็บ แล้วทำธุรกิจ และวางแผนว่าต้องสามารถต่อยอดในอนาคตได้ ตอนนั้นคิดแค่ว่าพรุ่งนี้ก็ไปทำงานได้เงินมาแล้ว” นอกจากนี้ยังมี ความพอประมาณ ที่ประชาชนนึกถึงคือ ความพอประมาณของการลงทุนให้พอเหมาะกับตนที่จะสามารถบริหารจัดการได้ อย่างเช่น เสียนพันธ์ นักธุรกิจชาวเชียงใหม่

วัย 60 ปี ซึ่งลงทุนสร้างร้านอาหารเหนือประกอบการแสดงขนาดใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของเชียงใหม่ แต่เนื่องจากวิกฤติการณ์โควิด-19 ทำให้นักท่องเที่ยวต่างชาติซึ่งเป็นลูกค้าหลักของร้านอาหารหายไป ทำให้กิจการของเฮียพันธ์ได้รับผลกระทบอย่างหนัก และต้องปิดตัวลงในที่สุด เฮียพันธ์สะท้อนว่า “ถ้าลงทุนต่อพอดี เวลาล้มคงจะไม่เจ็บหนักขนาดนี้” โรจน์ วัย 48 ปี อดีตเจ้าของร้านอาหารตามสั่งยอมรับว่า “แต่ก่อนมีเงินก็จะซื้อของสะสมไว้ พอมาถึงวันนี้อันไหนที่แปรสภาพเป็นเงินได้ก็เอามาแปรหมดเพื่อเอาเงินมาเลี้ยงครอบครัว”

หลักความมีเหตุผล ภายใต้สถานการณ์การระบาดของเชื้อโควิด-19 บุคคลต้องใช้เหตุผลในการพิจารณาในทุกปัญหาที่เข้ามากระทบ เช่น ปัญหาการเงิน ปัญหาครอบครัว ปัญหาหนี้สิน ที่เข้ามากระทบอย่างไ้ตรงตรง รอบคอบเพื่อรับมือกับปัญหานั้น ซึ่งการตัดสินใจจะต้องมีข้อมูล มีความรู้ในการรับมือกับปัญหา เช่น หวาน คุณแม่ลูกสองชาวเชียงใหม่ อายุ 42 ปี หลังจากกิจการของที่บ้านได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดและการปิดเมือง ทำให้รายได้ของครอบครัวหายไปเกินกว่าครึ่ง จึงตัดสินใจย้ายลูกวัยประถมศึกษา 2 คน ออกจากโรงเรียนเอกชนไปเข้าโรงเรียนของรัฐเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในบ้าน แม้จะรู้สึกอึดอัดบ้าง แต่ยึดการใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล และการอยู่รอดของครอบครัวเป็นสำคัญ นอกจากนี้ความมีเหตุผล ยังรวมถึงการสู้งาน ไม่เลื่องงาน ทำทุกอย่าง พยายามทุกทางเพื่อประคับประคองชีวิตของตนและครอบครัวให้รอด เช่น กรณีของ ตู๋ หญิงวัย 51 ปี ชาวเชียงใหม่ ลูก 2 อดีตผู้จัดการฝ่ายขายของโรงแรมใหญ่แห่งหนึ่งในเชียงใหม่ที่เคยติดต่อกับการรับลูกค้าทัวร์จีน แต่เมื่อโรงแรมต้องปิดกิจการและตู๋ต้องถูกเลิกจ้าง ตู๋หันมาทำหน้ากาฝ้าและทำสวนโดยใช้ความรู้การเย็บผ้าที่เรียนจากแม่มาแต่ก่อนเพื่อหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัวให้อยู่รอด “จากที่ไม่เคยทำแมส เราก็ได้มีโอกาสทำแมส ตอนเช้าทำสวน พอเสร็จงานสวนก็ทำแมสขาย” ปาล์ม สาววัย 29 ปี ชาวสงขลา อดีตพนักงานโรงแรม ซึ่งเป็นอาชีพที่ปาล์มไม่ฝืนเพราะได้แต่งตัวสวย ทำงานสะอาดสะอ้าน พูดภาษาอังกฤษรับแขกต่างประเทศ แต่เมื่อถูกเลิกจ้างเพราะโรงแรมปิดตัว ปาล์มต้องเดินทางกลับบ้าน ทำงานทุกอย่างเพื่อสร้างรายได้ โดยไม่เลื่องงาน ปาล์มบอกว่า “ปรับตัวให้ได้ ไม่เลื่องงาน จากสาวโรงแรมมาขายออนไลน์ แต่ถ้าโควิดปกติแล้ว จะกลับไปทำงานโรงแรมเหมือนเดิม” “เมื่อก่อนไม่ทำงานอื่น ตั้งแต่เจอโควิด ลองทำทุกงานเพื่อสู้กับมัน” โกตี๋ ชายวัย 63 ปี ชาวสงขลา อาชีพขายผัก และทำหน้าที่ประธานชุมชนไปด้วยกล่าวว่า “ยากจนมาก่อน วางแผนมาดีระมัดระวัง ลูกผ่านพ้นไปได้ไม่ลำบาก รู้จักฐานะ ไม่สุรุ่ยสุร่าย เหมือนที่ในหลวงว่า ต้องรู้จักพอเพียงของตัวเอง”

หลักการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี มิติหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงสะท้อนออกมาอย่างชัดเจนมากเกี่ยวกับประเด็นการกักกัน ซึ่งผู้ได้รับผลกระทบมาก ส่วนใหญ่จะบอกว่า “หากไม่มีหนี้ จะไม่ทุกข์ใจขนาดนี้” และอาจจะเป็นประเด็นที่ทำให้ประชาชนนึกถึงการใช้ชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมากที่สุด ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ทำให้ทราบว่าภาระหนี้เป็นสิ่งที่บั่นทอนสุขภาพจิต ก่อภาวะความเครียดให้แก่ประชาชนซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น บ่าว ชายวัย 44 ปี ชาวสงขลา เจ้าของร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์บอกว่า “เปิดร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์ ทำงานหลักเป็นงานเสริม ก่อนหน้านี้ต่อชาเล้ง...ไม่กระทบมากถ้าเราไม่มีหนี้ แต่เรายังมีรถ มีบ้าน มีลูก 1 คน มีเมีย” ป้อม หญิงวัย 27 ปี ชาวสงขลา ทำงานโรงงานผลิตอาหารแช่แข็ง บอกว่า “ต้อง

เอาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับเราด้วย เพราะทำให้วิถีชีวิตของเราเก็บเงินได้ มีใช้จ่าย ชุมชนสังคมแบบบ้านๆ เขาอยู่กันได้ เขาอยู่แบบธรรมชาติ บ้านห่างกัน ถ้าคนไม่เอาจากในเมืองไปติด เขาก็อยู่กันได้ ไม่ได้เป็นชุมชนแออัด ที่บ้านปลูกผัก [แฉะโนด] จะกินก็ขอกันไม่ต้องซื้อ ถือว่าเป็นของเล็กๆ น้อยๆ” นอกจากภาระหนี้แล้ว การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีที่คนนึกถึงในช่วงวิกฤติการณ์โควิด-19 คือ การใช้ชีวิตอย่างพอประมาณ โดยเฉพาะการวางแผนการเงิน และการใช้จ่ายต่างๆ เหมือนที่ โรจน์ ชายวัย 48 ปี ชาวชลบุรี อาชีพขายอาหารตามสั่ง สะท้อนไว้ว่า “บทเรียนที่หนักสุดนะ คือเราไม่พอเพียง ถ้าพอเพียงเราอยู่ได้ทุกคน พักเป็นเมืองท่องเที่ยว มันก็ต้องเก็บไว้ส่วนหนึ่งของสมองว่า ครั้งหนึ่งเราประมาณ ใช้ชีวิตอย่างประมาณ” และป้าแจ่ม วัย 61 ปี เกษตรกรแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งบอกไว้ว่า ภูมิคุ้มกันของป้าแจ่มคือ “แจ่มใช้ชีวิตไม่ประมาณตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดีที่สุดอะคะ สร้างภูมิคุ้มกันให้ตัวเอง ประหยัด อดออม” ต้ม ชายวัย 38 ปี ชาวขอนแก่นซึ่งตกงานช่วงโควิด-19 สะท้อนว่า “ย้อนกลับไปได้จะเป็นเกษตรกรแบบพอเพียงก็คือ เราสามารถกินเองได้ เราไม่ต้องซื้อ เราก็พออยู่ได้ ถ้าหนี้เราไม่เยอะ ถ้าช่วงนี้มันก็จะยาก เพราะเราเป็นหนี้ไปแล้ว” ภูมิคุ้มกันที่คนเห็นว่าควรสร้างให้เกิดขึ้นเพื่อการรับมือกับวิกฤติครั้งต่อไป ไม่ว่าจะเป็นวิกฤติแบบไหน ยังรวมถึงการประหยัด อดออม และอดทน ซึ่งจะเป็นคุณสมบัติที่จะช่วยให้สามารถรับมือและกลับมาเย็นได้ ซึ่ง แยม หญิงสาววัย 26 ปี ชาวชลบุรี อาชีพขายของออนไลน์บอกว่า “วันข้างหน้าเราจะต้องมีการวางแผน และเตรียมตัวอย่างไร รับมือหรือประหยัด อดออมเมื่อเก็บ เราจะต้องเข้มแข็งกับวิกฤตินี้ให้รอด และมีความอดทน อดทนรอว่าเมื่อไหร่มันจะดีขึ้น และคิดว่ามันจะต้องกลับมาดี”

ความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพครั้งนี้ทำให้เห็นถึงความสำคัญของการเฝ้าหาความรู้ ทดลองทำสิ่งใหม่ๆ เช่น อัญ หญิงวัย 43 ปี ตัวแทนขายประกันในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ลูกค้าไม่มีการจ่ายเบี้ยประกันเพราะไม่มีรายได้ มีการเวนคืนกรมธรรม์ ในช่วงโควิด จึงได้ปรับตัว เปลี่ยนมาขายคอลลาเจน ทั้งๆ ที่ไม่เคยขายสินค้าแบบนี้มาก่อน อีกทั้งไม่เคยขายสินค้าออนไลน์มาด้วย แต่ในที่สุดสามารถสร้างธุรกิจการขายคอลลาเจนและสินค้าอื่นๆ ผ่านช่องทางออนไลน์ได้ นอกจากนี้ กรณีของป้าปู วัย 53 ปี ชาวสงขลา ซึ่งเคยมีแผงขายอาหารทะเลในตลาด แต่เมื่อตลาดปิดโดยไม่มีกำหนด ทำให้ป้าปูหันมาทำข้าวแกงขายทุกวันผ่านไลน์กลุ่ม ซึ่งป้าปูมีเพื่อนอยู่หลายกลุ่ม สิ่งที่น่าสนใจคือ แต่เดิมป้าปูเป็นคนไม่ใช้เทคโนโลยี พอรู้จะสามารถขายของผ่านไลน์ได้ จึงมีความพยายามโดยให้หลานสอนถ่ายรูปและคลิปวิดีโออาหารที่ป้าปูทำ แล้วโพสต์ในไลน์กลุ่ม “พอทำแกงเสร็จก็ไลน์บอกว่าวันนี้มีแกงอะไรบ้าง...บางคนสั่งที่สามถุง ห้าถุง ป้าปูก็เอาไปส่ง” โจ้ หนุ่มวัย 32 ปี ชาวชลบุรี อาชีพพนักงานบริษัทเอกชนยังบอกอีกว่า “ชอบเรียนรู้อะไรใหม่ๆ คือช่วงนี้มีเวลา เราก็จะเรียนรู้อะไรที่ยังไม่เคยรู้ เช่น การตลาดออนไลน์ การทำคลิปวิดีโอ การติดต่อ ก็ได้เรียนรู้เพิ่มมากขึ้น แล้วก็เป็นคนที่ไม่ได้รู้ว่าจะดีขึ้นเมื่อไหร่ แต่คือโอกาสนี้เป็นโอกาสที่ได้ลอง ได้พบอะไรใหม่ คือ การเข้าสู่ตลาดออนไลน์ ทำขนม ทำเบเกอรี่ ส่งให้เพื่อน ขายให้เพื่อน ได้ลองทำอะไรใหม่ๆ ไปแล้ว และทำงานบริษัทโครงสร้างเป็นการตลาดออนไลน์ทำงานที่ออฟฟิศ”

คุณธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสุขที่สุจริต ไม่โลภ รู้จักการแบ่งปันให้ผู้อื่น มีความสามัคคี ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน พากเพียร แม้จะฟังดูเป็นนามธรรมแต่กลับสามารถพบได้อย่างชัดเจนในทุกพื้นที่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นอย่างมากกว่าในพื้นที่ต่างๆ มีทุนทางสังคมที่เกิดจากการมีคุณธรรม และสะท้อนออกมาในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ เช่น กิ่ง หญิงวัย 40 ปี ชาวเชียงใหม่ อาชีพรับเหมาก่อสร้างพูดว่า “คนไทยมีน้ำใจให้กันมาก อย่างช่วงที่มีโควิดระบาดนะ บ้านหนูบางคนได้ห้าพัน เขาเอามาทำกับข้าวแจกชาวบ้าน...จริงนะ หนูเห็น อย่างหนูเนี่ยเป็นแม่หลวง ได้มาเราก็เอ็นดูคนอื่น เขาทุกข์จริงๆ ไม่มีงานทำ ก็ทำอาหารใส่รถแจก” ชิม หญิงวัย 46 ปี ชาวขอนแก่น อดีตเป็นหมอนวดแผนโบราณที่พำนักที่พัทยา กลับบ้านเนื่องจากกิจการนวดปิดตัว บอกว่า “คนรวยที่มีน้ำใจช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่เดือดร้อน คนไทยมีน้ำใจต่อกัน เห็นใจกัน เช่น แนะนำงานหลายๆ อย่าง ลู่ทาง เพื่อต่อสู้ มาให้กำลังใจ” พลอย หญิงวัย 45 ปี ชาวสงขลา เป็นทั้งอาจารย์และเกษตรกรปลอดสารพิษ ยึดมั่นความซื่อสัตย์ต่อลูกค้า ไม่โฆษณาของเกินคุณภาพ ไม่หลอกลวงลูกค้า บอกว่าคุณธรรมเป็นสิ่งสำคัญของชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง “พลอยเดินตามรอยพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 อะคะ ต้องการสร้างเศรษฐกิจพอเพียง....ถ้าพี่พลอยไปขายเอง พี่พลอยจะบอกว่าปลอดสารพิษหรือบางอย่างตอบได้ตรงๆ เลยว่าอินทรีย์เลยนะคะ อย่างเช่น ผักเราปลูกหลังบ้าน เราก็จะบอกอินทรีย์ได้เลยอันนั้นอะคะ แต่ถ้ามาข้าว เราจะใช้ว่าปลอดสารพิษเพราะว่ามันมีนาข้างเคียงเนี่ยเราไม่รู้ เราทำปลอดหรือไม่ปลอด แล้วบางคนที่เขาทำเป็นธุรกิจใหญ่คือเขาจะมีเคมีเต็มๆ เลยอะคะ” ในแง่ความสามัคคี และความร่วมแรงร่วมใจ จะพบมากในเครือข่ายทางสังคมในชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งเป็นพลังสำคัญในการรับมือกับสถานการณ์ระบาดของโควิด-19 ได้อย่างมีประสิทธิภาพในเขตชนบท และท้องถิ่นต่างๆ เช่น ในพื้นที่ชนบทจังหวัดสงขลา จิ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน วัย 40 ปี สะท้อนว่า “ชนบทเราจริงใจมาก คนในหมู่บ้านถูกเกณฑ์เข้าเวรเคอร์ฟิว จุดคัดกรองช่วงโควิด และช่วยกันระวังคนแปลกหน้าที่เข้ามาในหมู่บ้าน” หรือชุมชน “หินเหิบศิลาทิพย์” จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีเฟสบุ๊กและไลน์กลุ่ม เป็นกลุ่มลูกหลานในหมู่บ้าน ตั้งโดยกลุ่มหนุ่มสาวมานานแล้วเกินกว่า 17 ปี เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นในหมู่บ้านจะช่วยกันแก้ปัญหาเป็นศูนย์รวมเพื่อคนในชุมชนด้วยกัน เช่น การระดมความช่วยเหลือหาโรงเรียน การซ่อมแซมหลังคาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านหินเหิบศิลาทิพย์ และ ต้ม ชายวัย 38 ปี ชาวบ้านหินเหิบศิลาทิพย์เล่าว่า “ตอนนี้ประธานอายุ 40 กว่า ทำงานแถวระยอง ชลบุรี แต่ก็มีรองประธานอยู่ในพื้นที่ และช่วยนอกหมู่บ้านด้วย เช่น น้ำท่วมอุดรก็ประกาศความช่วยเหลือ บางคนก็ช่วยมาฆ่า ห่อสองห่อ ตอนโครงการปิดทองเขาก็ประกาศว่าโครงการมีค่าอุปกรณ์แต่ไม่มีค่าอาหาร ทางกลุ่มแชร์ก็โอนค่ากับข้าวมาให้”

5.2 การปรับตัวและรูปแบบการดำเนินชีวิตอันเนื่องมาจากสถานการณ์ระบาดของเชื้อโควิด-19

ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้สนทนากับกลุ่มที่ได้รับผลกระทบในระดับต่างๆ และพบว่า ประชาชนที่ได้รับผลกระทบมีการปรับตัวใน 2 มิติใหญ่ๆ ได้แก่ (1) ปรับด้านการทำมาหากิน ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญอย่างมาก เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการอยู่ดีมีสุข และความอยู่รอดของตนเอง และครอบครัว (2) การปรับตัวในการดำเนินชีวิตทั่วไป

ด้านการทำมาหากิน พบว่า เรื่องการปรับอาชีพ รวมถึงการปรับวิธีการดำเนินธุรกิจ การจัดการร้าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนเอง ครอบครัว และลูกจ้าง ในกรณีของธุรกิจ

ต่างๆ คณะผู้วิจัยพบว่า การปรับลดขนาดของกิจการซึ่งไม่อาจหลีกเลี่ยงการเลิกจ้างพนักงานบางส่วน ให้เหลือเพียงเท่าที่จำเป็น และทุกคนที่เหลือรวมทั้งเจ้าของกิจการต่างทำงานหนักขึ้น ด้วยค่าตอบแทนที่ลดลง ช่วยกันประคับประคองกิจการให้พอจะดำเนินไปได้โดยไม่ต้องปิดกิจการทั้งหมด เช่น ในกรณีโรงละครแสดงมายากลที่พญา ซึ่ง ได้ หญิงวัย 45 ปี นักแสดงมายากล เล่าให้ฟังว่า “พอทัวร์จีนหายไป เหลือแต่คนดูคนไทย ต้องลดราคาบัตร จากเมื่อก่อนบัตรราคา 750 บาท ตอนนี้เหลือ 250 บาท บางวันมีคนแค่ 5 คน ทั้งโรง ทุกคนต้องทำทุกอย่าง ได้ เป็นนักแสดงก็ต้องล้างห้องน้ำ ช่วยขายบัตร ช่วยโฆษณา เจ้าของโรงก็มาช่วยแสดง และทำทุกอย่างด้วยกัน” นอกจากนี้ การปรับโครงสร้างเพื่อลดค่าใช้จ่ายยังรวมถึงการลดขนาดของร้าน เช่น กิจการขายพิซซ่าโฮมเมดที่เชียงใหม่ ซึ่งเดิมเป็นร้านเปิดให้นั่งรับประทาน ต้องปรับเป็นขายหน้าร้านและเดลิเวอรี่ การย้ายทำเลเพื่อไปรวมกลุ่มกับเพื่อนที่ทำกิจการอื่นๆ จะได้ช่วยกันแบ่งจ่ายค่าเช่าที่ และช่วยกันหาลูกค้าไปในตัว ถือเป็นการแบ่งปันทรัพยากรการผลิต (Production resource sharing) อย่างหนึ่งสำหรับกิจการขนาดเล็ก อย่างที่ ใช้ ชายวัย 33 ปี เจ้าของกิจการพิซซ่า เล่าให้ฟังว่า “ย้ายร้านมาที่ใหม่ที่เป็นตึกแถวเนี่ย ผมก็แชร์กับเพื่อน เพื่อนเจ้มาหลายอย่าง ขายก๋วยเตี๋ยวก็เจ้ ขายขนมจีนก็เจ้ น้ำก็เจ้ ผมเลยมารวมกันเลย อยู่ด้วยกัน คนไหนเจ้เรามาช่วยกัน” นอกจากนี้ เจ้าของกิจการต่างๆ ยังยอมรับว่า วิกฤติการณ์โควิด-19 ในครั้งนี้ทำให้รู้จักทำบัญชีธุรกิจให้เป็นระบบมากยิ่งขึ้น จากเดิมที่คิดว่าเป็นกิจการครอบครัว รายการเล็กๆ น้อยๆ ไม่ต้องทำบัญชีรายรับรายจ่ายมาก ก็ต้องทำให้เป็นระบบ เพื่อควบคุมค่าใช้จ่าย ทำให้เห็นชัดขึ้นว่ารายการไหนควรลด และไม่ควรรลด รวมทั้งการต่อรองกับแหล่งวัตถุดิบต่างๆ เพื่อให้เห็นใจและขยายวงสินเชื่อ เช่น หวาน หญิงวัย 42 ปี เจ้าของร้านข้าวขาหมูในจังหวัดเชียงใหม่ บอกว่า “หนี้ธนาคารชะลอได้ แต่หนี้วัตถุดิบจะรีบเคลียร์ เพราะต้องมีของขาย แล้วต่อรองเขา จ่ายหนี้ช้าหน่อย ช่วยๆ กันช่วงนี้ วางแผนการผลิตต้องดีขึ้น ให้มีของเสียน้อยที่สุด ใช้ทุกอย่างให้คุ้มค่าที่สุด”

ส่วนการปรับตัวในระดับบุคคลด้านการทำมาหากิน พบว่า เป็นการปรับตัวด้วยการหาอาชีพใหม่ วิกฤติการณ์ครั้งนี้แทบทุกคนบอกว่า “ต้องไม่เลือกงาน” กลุ่มนักแสดงคาบาเรต์ที่พญา เช่น จูเบล ตั้งโอ๋ ในวัย 20 กว่า จากเดิมแต่งตัวสวยแสดงโชว์ ใช้ชีวิตอย่างสนุกสนาน ในสถานการณ์โควิด-19 ที่สถานบันเทิงถูกปิด ต้องปรับตัวไปขายของออนไลน์ เป็นพนักงานเสิร์ฟ รวมทั้งรับงานโชว์แบบฟรีเพื่อหวังเงินค่าทิป และมีการเดินโชว์ผ่านแอปพลิเคชันของจีน และ ปิ่น หญิงวัย 52 ปี อดีตพนักงานร้านอัญมณีขนาดใหญ่ที่มีชื่อเสียงในชลบุรี ที่มีรายได้เฉพาะค่าคอมมิชชั่นเดือนละ 6-7 หมื่นบาท ถูกเลิกจ้างเนื่องจากทัวร์จีนไม่เข้ามาเป็นเวลาหลายเดือน ได้พยายามหางานใหม่ทุกวิถีทาง แต่ไม่มีงานอะไรเลย จนในที่สุดต้องรับงานพนักงานทำความสะอาดในโรงพยาบาล และตอนเย็นทำซูชิขายหน้าโรงเรียน และในเฟสบุ๊ค

การปรับตัวในการดำเนินชีวิตทั่วไป พบว่า การปรับตัวที่สำคัญคือ การวางแผนการเงินและการจัดระเบียบการใช้จ่ายประจำเป็นสิ่งสำคัญ ผู้ร่วมการสนทนากลุ่มต่างบอกว่า ค่าใช้จ่ายในครอบครัวส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับ 2 หมวดสำคัญ คือ ค่าใช้จ่ายของลูก และหนี้สิน สำหรับค่าใช้จ่ายของลูกนั้น มีทั้งที่เป็นค่าเล่าเรียน และค่ากินอยู่ เช่น หวาน คุณแม่ลูก 2 ชาวเชียงใหม่ ลดค่าใช้จ่ายด้านการเรียนด้วยการย้ายลูกจากโรงเรียนเอกชนไปอยู่โรงเรียนของรัฐ ในขณะที่ นอก คุณพ่อลูก 2 ชาวพญา บอกว่า “ลูกชายเพิ่งจบ ปวช. อยากจะเรียนต่อ ปวส. ก็ให้หยุดเรียนก่อน เพราะยังต้องส่งพี่เรียนมหาวิทยาลัยให้จบ ค่อย

จัดการเป็นคนๆ ไป” ส่วนค่าใช้จ่ายสำหรับการกินอยู่ โดยปกติช่วงก่อนโควิด-19 จะรับประทานตามร้านอาหารในห้างสรรพสินค้า หรืออาหารที่มีราคาแพงเพราะลูกๆ ชอบไป แม้ช่วงโควิดจะสามารถสั่งอาหารเหล่านี้ผ่านออนไลน์ได้ แต่ปัจจุบันต้องตัดหมดเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย และทำกับข้าวรับประทานเองที่บ้าน “บทเรียน..คือต้องประหยัดสุดๆ KFC โฆษณา 199 บาท ลูกอยากกิน บอก เอาไว้ก่อน กินข้าวได้หลายวัน เมื่อก่อนพาลูกไปซานตาเฟ เทอมินอลทุกอาทิตย์” ส่วนเรื่องการจัดการหนี้ส่วนบุคคลนั้น ใช้วิธีการขอยืมหนี้ ขยายเวลาการชำระ เช่น ตั้งโอ๋ หนีงวัย 29 ปี ชาวขอนแก่น บอกว่า “ถ้าไม่หนังก่าบ้านซึ่งผ่อนมา 6 ปีแล้ว เหลืออีก 4 ปี ก็ต้องกัดฟัน แล้วยังต้องขยายออกไปอีก จากเดิมเคยจ่าย 17,000 บาทต่อเดือน เราก็ขอลดเหลือ 8,000 บาท”

5.3 แนวทางการขับเคลื่อนสังคมไทยเพื่อเสนอต่อมูลนิธิปิดทองหลังพระ

5.3.1 กรอบแนวคิดในการน้อมนำแนวพระราชดำริมาสนับสนุนการปรับตัว

ความสามารถในการปรับตัวเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงมีความสัมพันธ์กับทัศนคติและแรงจูงใจในระดับบุคคล ไปจนถึงเงื่อนไขที่กำหนดโดยสภาพแวดล้อม ดังนั้น การสนับสนุนให้เกิดการปรับตัวจึงต้องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 3 ระดับ ได้แก่ 1) หลักคิดในระดับบุคคล โดยการปรับความคิดและทัศนคติให้สามารถปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความสุข 2) พื้นฐานครอบครัวและโครงสร้างชุมชน โดยการสร้างพื้นฐานครอบครัวที่เข้มแข็งและชุมชนที่สนับสนุนการปรับตัวของสมาชิก และ 3) โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและโครงสร้างเชิงสถาบันระดับมหภาค โดยการปรับเงื่อนไขเชิงสถาบันเพื่อสร้างแรงจูงใจที่ดีและลดข้อจำกัดในการปรับตัวของประชาชน

คณะผู้วิจัยได้น้อมนำแนวพระราชดำริมาเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบนโยบายเพื่อปรับเงื่อนไขและสร้างแรงจูงใจใน 3 ระดับข้างต้น ผลการวิจัยมีดังนี้

ระดับที่หนึ่ง หลักคิดในระดับบุคคล

จากผลการศึกษาเชิงปริมาณและการศึกษาเชิงคุณภาพ เราอาจแบ่งกลุ่มปัจจัยที่ลดทอนแรงจูงใจและความสามารถในการปรับตัวของคนไทยออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) การขาดทัศนคติหรือแรงจูงใจที่เปิดรับการเปลี่ยนแปลง 2) การขาดทักษะและองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการปรับตัวและ 3) การขาดเงินทุนที่จำเป็นต่อการปรับตัว คณะผู้วิจัยได้น้อมนำแนวพระราชดำริมาเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบนโยบายดังนี้

1) การไม่เปิดรับการเปลี่ยนแปลงสามารถแก้ไขได้โดยอาศัยแนวพระราชดำรัสเกี่ยวกับทัศนคติต่อการเปลี่ยนแปลงและการปรับปรุงตนเอง ได้แก่

1.1) การเปิดใจเรียนรู้ โดยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับการเปิดใจเรียนรู้สิ่งใหม่และหลักการเรียนรู้ที่ถูกต้องในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2523 ความว่า “การศึกษาด้านวิชาการ ได้แก่ การชวนขยายเปิดตาเปิดใจที่จะเรียนรู้อยู่เสมอ ทั้งโดยทางกว้างและทาง

ลึก รู้แล้วก็นำมาคิดพิจารณาให้ได้ประเด็น ให้เห็นส่วนที่เป็นเหตุส่วนที่เป็นผล ให้เห็นลำดับความเกาะเกี่ยว ต่อเนื่องของเหตุและผลนั้นตลอดจนถึงผลสรุป ให้เข้าใจโดยแจ่มแจ้งแน่ชัด เพื่อให้กำหนดจดจำ ทั้งโดยหลักทฤษฎี ทั้งโดยเนื้อความที่เป็นมา แล้วนำไปสั่งสอนหรือนำไปเทียบเคียงใช้ในการงาน ในการแก้ปัญหาชีวิตต่อไป”

1.2) ปรับปรุงตัวอยู่เสมอ โดยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีพระราชดำรัสแก่คณะครูและนักเรียนโรงเรียนจิตรลดาเมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2523 ความว่า “การดำรงชีวิตที่ดี ต้องปรับปรุงตัวตลอดเวลา การปรับปรุงตัวจะต้องมีความเพียรและความอดทนเป็นที่ตั้ง ถ้าคนเราไม่มีความเพียรไม่มีความอดทน ก็อาจจะท้อใจไปโดยง่าย เมื่อท้อใจไปแล้ว ไม่มีทางที่ชีวิตจะเจริญรุ่งเรืองแน่ๆ”

1.3) เตรียมพร้อมรับวิกฤติ โดยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่นักศึกษาวิทยาลัยเกษตรกรรมแม่โจ้เชียงใหม่เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2516 ความว่า “คนเราต้องเตรียมตัว เพื่อที่จะเผชิญปัญหาต่างๆในชีวิต แต่การเตรียมตัวนั้น ก็ต้องมีความรู้ประกอบด้วย มีการฝึกนิสัยใจคอของตนให้สามารถฟันฝ่าอุปสรรคได้ด้วย สิ่งที่สำคัญในการฟันฝ่าอุปสรรคในชีวิตคือ ต้องรู้จัก ตัวเอง รู้ว่าตัวกำลังทำอะไร รู้ว่าตัวต้องการอะไร”

2) การขาดทักษะและองค์ความรู้สามารถอาศัยแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการรู้จักตนเองและการแสวงหาความรู้ใหม่

2.1) รู้จักตนเอง ดังตัวอย่างพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2541 ความว่า “การรู้จักประมาณตน ได้แก่ การรู้จักและยอมรับว่าตนเองมีภูมิปัญญาและความสามารถด้านไหน เพียงใด และควรจะทำด้านไหน อย่างไร การรู้จักประมาณตนนี้ จะทำให้คนเรารู้จักใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่ได้ถูกต้องเหมาะสมกับงาน และได้ประโยชน์สูงสุดเต็มตามประสิทธิภาพ ทั้งยังทำให้รู้จักขวนขวายศึกษาหาความรู้ และเพิ่มพูนประสบการณ์ อยู่เสมอ เพื่อปรับปรุงส่งเสริมศักยภาพที่มีอยู่ในตนเองให้ยิ่งสูงขึ้น”

2.2) เรียนรู้วิทยาการใหม่อยู่เสมอ ดังตัวอย่างพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษาวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตรเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 ความว่า “การให้การศึกษาอีกขั้นหนึ่ง คือ การสอนและการฝึกฝนให้เรียนรู้วิทยาการที่ก้าวหน้าขึ้นไป พร้อมทั้งการฝึกฝนให้รู้จักใช้เหตุผล สติปัญญา และหาหลักการชีวิต เพื่อให้สามารถสร้างสรรค์ความเจริญงอกงาม ทั้งทางกาย และทางความคิด...”

3) การขาดเงินทุนสามารถแก้ไขได้โดยอาศัยหลักการบริหารทรัพยากรทางการเงินตามแนวพระราชดำริ สร้างภูมิคุ้มกันทางการเงินตามหลักการทรงงานว่าด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมีหลักการ 3 ประการ ได้แก่

3.1) พอประมาณ หมายถึงการใช้จ่ายอย่างประหยัดและเหมาะสมกับฐานะทางการเงิน ดังตัวอย่างพระราชดำรัส ณ อาคารเฉลิมพระเกียรติโรงพยาบาลศิริราชเมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2559 ความ

ว่า “การประหยัดคือเป็นรากฐานในการสร้างตัว สร้างฐานะของบุคคล ตลอดจนความเจริญมั่นคงของสังคมและชาติบ้านเมือง”

3.2) มีเหตุผล หมายถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางการเงินอย่างมีเหตุผลและคุ้มค่า เช่น การกู้เงินเพื่อสร้างรายได้และเพื่อประโยชน์ในระยะยาว โดยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรมีพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ความว่า “การกู้เงินที่นำมาใช้ในสิ่งที่ไม่ทำรายได้นั้นไม่ได้ อันนี้เป็นข้อสำคัญ เพราะว่าถ้ากู้เงินและทำให้มีรายได้ ก็เท่ากับจะใช้หนี้ได้ ไม่ต้องติดหนี้ ไม่ต้องเดือดร้อน ไม่ต้องเสียเกียรติ”

3.3) มีภูมิคุ้มกัน หมายถึงการวางแผนการเงินอย่างชาญฉลาดและรอบคอบ เก็บออมเพื่อรองรับความเสี่ยงทางการเงินในอนาคต และเตรียมพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรมีพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. 2503 เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2502 ความว่า “ความสำคัญของการประหยัด ซึ่งรัฐบาลได้ชักชวนให้แต่ละคนปฏิบัติ คงจะได้ตระหนักอยู่แล้วทั่วกันว่า การใช้จ่ายโดยประหยัดนั้น จะเป็นหลักประกันความสมบูรณ์พูนสุขของผู้ประหยัดเองและครอบครัว ช่วยป้องกันความขาดแคลนในวันข้างหน้า”

ระดับที่สอง พื้นฐานครอบครัวและโครงสร้างชุมชน

ครอบครัวและชุมชนมีบทบาทหลายประการ บทบาทประการหนึ่งที่สำคัญต่อการปรับตัวคือการเป็นกลไกในการถ่ายโอนและกระจายความเสี่ยงจากปัจจัยเชิงลบต่างๆ เพื่อรองรับและช่วยเหลือปัจเจกบุคคลในยามที่ได้รับผลกระทบเชิงลบทางเศรษฐกิจ ผลการศึกษาเชิงคุณภาพชี้ว่าคนไทยมีพื้นฐานจากทุนทางสังคมที่ดีอยู่แล้วในระดับหนึ่ง เนื่องจากมีเครือข่ายทางสังคมในระดับครอบครัวและชุมชนที่เข้มแข็ง อย่างไรก็ตาม เรายังสามารถพัฒนาพื้นฐานครอบครัวและโครงสร้างชุมชนให้ดียิ่งขึ้นไปอีกได้ด้วยการนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ ดังนี้

1) ครอบครัวและชุมชนควรมีเป้าหมายที่ดีร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับจากหลักการทรงงานว่าด้วยการยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ดังที่พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่นเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2514 ความว่า “...ใครต่อใครบอกว่า ขอให้เสียสละส่วนตัวเพื่อส่วนรวม อันนี้ฟังจนเบื่อ อาจรำคาญด้วยซ้ำว่า ใครต่อใครมาก็บอกว่าขอให้คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม อาจมานึกในใจว่า ให้อยู่เรื่อยแล้วส่วนตัวจะได้อะไร ขอให้คิดว่าคนที่ให้เป็นเพื่อส่วนรมนั้น มิได้ให้ส่วนรวมแต่อย่างเดียว เป็นการให้เพื่อตัวเองสามารถที่จะมีส่วนรวมที่จะอาศัยได้...”

2) รู้จักบทบาทหน้าที่ที่มีร่วมกันและทำงานร่วมกันด้วยความสามัคคีซึ่งสอดคล้องกับหลักการทรงงานว่าด้วยการรู้ รัก สามัคคี ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงานสุรสีห์รำลึกเมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2522 ความว่า “...ความสามัคคีนี้นั้นหมายถึงความเห็นใจซึ่งกันและกัน ทั้งในทางส่วน

บุคคลทั้งในด้านวิชาการ ต้องเห็น ใจว่าแต่ละคนมีหน้าที่ มีความรู้ในวิชาการของ แต่ละคน ถ้าดำเนิน วิชาการนั้นๆไปตามลำพัง หรือตามแนวเดียว เท่านั้นเอง ก็จะไม่สามารถที่จะดำเนินได้โดยดี...”

ระดับที่สาม โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและโครงสร้างเชิงสถาบันระดับมหภาค

จากการปฏิวัติแนวพระราชดำริ พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท คณะผู้วิจัยพบว่าระบบ เศรษฐกิจตามแนวพระราชดำรินี้มีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1) เศรษฐกิจที่เติบโตบนพื้นฐานภายในที่มั่นคง ซึ่งหมายถึงโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการเติบโตใน ระยะยาว ในทางเศรษฐศาสตร์ โครงสร้างพื้นฐานประกอบไปด้วยโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และโครงสร้างเชิงสถาบัน โครงสร้างพื้นฐานภายในที่ดีจะเอื้อให้เศรษฐกิจไทยขยายตัวในอัตราที่เหมาะสม อัตราการขยายตัวไม่เปลี่ยนแปลงผันผวนจนก่อให้เกิดผลเสียต่อเศรษฐกิจ โดยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิ พลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทเนื่องในพิธีพระราชทานปริญญา บัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 10 กรกฎาคม 2523 ความว่า “การจะพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างให้เจริญนั้น จะต้องสร้างและเสริมขึ้นจากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ก่อนทั้งสิ้น ถ้าพื้นฐานไม่ดีหรือคลอนแคลนบกพร่องแล้ว ที่ จะเพิ่มเติมเสริมต่อไปอีกนั้น ยากนักที่จะทำได้ จึงควรจะเข้าใจให้แจ่มชัดว่า นอกจากจะมุ่งสร้าง ความเจริญแล้ว ยังต้องพยายามรักษาพื้นฐานให้มั่นคง ไม่บกพร่อง พร้อมๆ กันได้”

2) เศรษฐกิจที่ระเบิดจากข้างในและมีภูมิคุ้มกันต่อปัจจัยที่ไม่คาดคิดทางเศรษฐกิจจากต่างประเทศ

จากการที่การเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยขาดความสมดุล เนื่องจากพึ่งพาแรงขับเคลื่อนทาง เศรษฐกิจจากภาคต่างประเทศ ได้แก่ การท่องเที่ยวและการส่งออกมากจนเกินไป ขณะที่ขาดแรงขับเคลื่อน ภายในจากการบริโภคและการลงทุนภาคเอกชน จึงส่งผลให้เศรษฐกิจไทยเปราะบางต่อปัจจัยลบทั้งจาก ภายในและจากต่างประเทศนั้น พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรทรงมี พระราชดำรัสว่าเศรษฐกิจไทยควรเติบโตโดยมีแรงขับเคลื่อนจากภายในเป็นพื้นฐานซึ่งนำไปสู่หลักการทรง งานว่าด้วย “การระเบิดจากข้างใน” ดังที่ ดร. สุเมธ ตันติเวชกุล ได้กล่าวในหนังสือเรื่องการพัฒนา ประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (2554, หน้า 52-53) ความว่า “... [พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิ พลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร] ทรงตรัสว่า “ต้องระเบิดจากข้างใน” นั่นคือ ต้องสร้างความเข้มแข็ง ให้คนในชุมชนที่เราเข้าไปพัฒนา ให้มีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาลูกก่อน มิใช่การนำความเจริญหรือ บุคคลจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนหมู่บ้านที่ยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัว ...”

โดยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรทรงมีสายพระเนตรอัน กว้างไกลถึงประโยชน์ของการเติบโตจากภายในว่าจะสามารถลดการพึ่งพิงแรงขับเคลื่อนจากต่างประเทศ และสร้างภูมิคุ้มกันต่อปัจจัยที่ไม่คาดคิดจากต่างประเทศที่อาจส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทย ดังที่ทรงมีพระราช ดำรัสว่าด้วยหลักเศรษฐกิจพอเพียงเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541 ความว่า “ผู้ที่เป็นเจ้าของโรงงาน อุตสาหกรรม ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้โดยเน้นการผลิตด้านการเกษตรอย่างต่อเนื่อง และไม่ควรทำ อุตสาหกรรมขนาดใหญ่เกินไป เพราะหากขนาดใหญ่เกินไป ก็จะต้องพึ่งพิงสินค้าวัตถุดิบและเทคโนโลยีจาก ต่างประเทศเข้ามาผลิตสินค้า ต้องคำนึงถึงสิ่งที่อยู่ในประเทศไทยก่อน เพื่อให้ไม่ต้องพึ่งพิงต่างชาติ”

3) เศรษฐกิจที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการเติบโตอย่างทั่วถึงและกระจายผลประโยชน์จากการเติบโตอย่างเท่าเทียม ซึ่งสอดคล้องกับหลักการทรงงานว่าด้วยการมีส่วนร่วมและการรู้ รัก สามัคคี โดยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรทรงมีพระราชดำริถึงความสำคัญของการเอื้อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างทั่วถึง ดังพระบรมราโชวาทของในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 10 กรกฎาคม 2513 ความว่า “ความเจริญของประเทศชาติ เป็นความเจริญส่วนรวม ซึ่งเกิดจากผลงานหรือผลของการกระทำของคนทั้งชาติ ถือได้ว่าทุกคนแบ่งหน้าที่กันทำประโยชน์ให้แก่ชาติ ตามความถนัดและความสามารถ และเกื้อกูลกันและกัน ไม่มีผู้ใดจะอยู่ได้และทำงานให้แก่ประเทศชาติได้โดยลำพังตนเอง”

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรทรงให้ความสำคัญกับการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคมและความมั่นคงปลอดภัยในการดำเนินชีวิตให้กับประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน ดังข้อความในพระราชดำรัสพระราชทานแก่เยาวชนจังหวัดปทุมธานี วันที่ 1 พฤษภาคม 2513 ความว่า “การพัฒนา หมายถึง ทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้า การพัฒนาประเทศก็ทำให้บ้านเมืองมั่นคง มีความเจริญ ความหมายของการพัฒนาประเทศนี้ ก็เท่ากับตั้งใจที่จะทำให้ ชีวิตของแต่ละคน มีความปลอดภัย มีความเจริญ มีความสุข”

5.4 แนวทางการขับเคลื่อนสังคมไทยเพื่อเสนอต่อภาครัฐ

5.4.1 จากการประมวลของนักวิจัย

ในการขับเคลื่อนสังคมไทยตามแนวพระราชดำริ ประชาชนควรเป็นผู้เล่นหลักที่มีอิสระในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการมีปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจต่อกันอันนำไปสู่การจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจตามกลไกตลาด สำหรับภาครัฐควรมีบทบาทในการเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรทางเศรษฐกิจและองค์ความรู้ที่มีประสิทธิภาพ โดยภาครัฐควรมีบทบาทในการออกแบบโครงสร้างเชิงสถาบันที่เอื้อต่อการจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจ นั่นคือ ส่งเสริมทัศนคติและแรงจูงใจอันดีของปัจเจกบุคคลเพื่อให้บรรลุผลตามหลักคิดระดับบุคคล และปรับโครงสร้างเชิงสถาบันที่สร้างแรงจูงใจให้ประชาชนดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมไปในทิศทางที่เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและส่วนรวม นอกจากนี้ ภาครัฐยังมีบทบาทในการแนะนำและช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้โดยไม่แทรกแซงจนเกินควร ดังแนวพระราชดำรัสที่คัดลอกจากหนังสือหลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดทำโดยคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ความว่า “...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา คือ นิสัยใจคอของคนเราจะไปบังคับให้คนอื่นคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไปไปช่วยโดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราเข้าไปดูว่าเค้าต้องการอะไรจริง ๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...”

ภายใต้บทบาทดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้ประมวลองค์ความรู้ในการบริหารเศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริออกมาเป็นแนวนโยบายในการขับเคลื่อนสังคมไทย 3 ประการ ดังนี้

แนวนโยบายที่ 1 การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมทางเศรษฐกิจ 3 มิติ

จากการศึกษาพระราชกรณียกิจและพระราชดำริ คณะผู้วิจัยพบว่าพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรทรงแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยโดยการสนับสนุนความเท่าเทียมทางเศรษฐกิจ 3 มิติ ได้แก่

1) ความเท่าเทียมทางด้านทรัพยากรตั้งต้น หมายถึงความเท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรพื้นฐานในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างพระราชกรณียกิจ อาทิ การจัดสรรทรัพยากรน้ำ การจัดสรรทรัพยากรป่าไม้ และการมีพระบรมราโชวาทให้พสกนิกรสามารถบริหารจัดการทรัพยากรและสร้างมูลค่าเพิ่มให้การผลิตได้ด้วยตนเอง

2) ความเท่าเทียมทางด้านโอกาส หมายถึงความเท่าเทียมในการได้รับโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้และปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเท่าเทียม ยกตัวอย่างพระราชกรณียกิจ เช่น โครงการแก้มลิงที่สนับสนุนโอกาสในการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการผลิต และโครงการสนับสนุนการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา อาทิ การพระราชทานการศึกษาให้กับเด็กที่มีฐานะยากจนผ่าน การก่อตั้งกองทุนนวฤกษ์ ในมูลนิธิช่วยนักเรียนที่ขาดแคลนในพระบรมราชูปถัมภ์ ฯลฯ

3) ความเท่าเทียมทางด้านความสามารถในการแข่งขันในตลาด หมายถึง การส่งเสริมให้ประชาชนได้รับเงื่อนไขที่เท่าเทียมกัน ในการแข่งขันภายในตลาด ตลอดจนการกระจายอำนาจตลาดระหว่างผู้เล่นแต่ละรายในตลาด ยกตัวอย่างพระราชกรณียกิจ เช่น การสร้างความสมดุลระหว่างผู้เล่นในตลาดสินค้าเกษตร การส่งเสริมให้ประชาชนมีระบบนิเวศการผลิตที่สมบูรณ์เต็มห่วงโซ่ด้วยตนเองเพื่อลดอำนาจต่อรองของพ่อค้าคนกลางลง นอกจากนี้ การลดบทบาทของพ่อค้าคนกลางยังสามารถดำเนินการผ่านการสนับสนุนให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ซึ่งยังสอดคล้องกับหลักการทรงงานว่าด้วยการพึ่งตนเองอีกด้วย

ภาครัฐสามารถสานต่อพระราชปณิธานเพื่อบรรลุจุดประสงค์เดียวกัน ผ่านการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้เกิดความเท่าเทียมทั้ง 3 มิติ

1) ความเท่าเทียมทางด้านทรัพยากรตั้งต้น ภาครัฐมีบทบาทในการเอื้อให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรตั้งต้นซึ่งประกอบไปด้วย (1) ทรัพยากรมนุษย์ นั่นคือได้รับโอกาสในการสะสมทุนมนุษย์อย่างเท่าเทียม นับตั้งแต่ปฐมวัย วัยรุ่น วัยทำงาน จนกระทั่งชราภาพ โดยภาครัฐสามารถดำเนินนโยบายทางการศึกษาเพื่อให้เด็กในช่วงปฐมวัยเข้าถึงการเลี้ยงดูและการศึกษาที่เหมาะสม เมื่อเข้าสู่วัยรุ่นและวัยทำงาน ภาครัฐก็ควรหยิบยื่นโอกาสในการศึกษาและการฝึกทักษะวิชาชีพที่เหมาะสมกับภูมิทัศน์ตลาดแรงงานอย่างเท่าเทียม (2) ทรัพยากรตั้งต้นในการเริ่มกิจการและการผลิตซึ่งหมายรวมถึงโอกาสในการจัดตั้งบริษัทไปจนถึงการผลิตและการขาย โดยภาครัฐสามารถดำเนินนโยบายเพื่อลด Market Frictions ในตลาดแรงงานและตลาดทุนการผลิต ดำเนินนโยบายเพื่อพัฒนาและลด Market Frictions ในตลาดเพื่อการซื้อขายสินค้าและบริการ ตลอดจนการพัฒนาและเพิ่มการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและโครงสร้างเชิงสถาบันที่จำเป็นต่อการผลิตสินค้าและบริการ (3) ทรัพยากรทางการเงิน นั่นคือประชาชนควรได้รับการจัดสรรทรัพยากรทางการเงินอย่างเท่าเทียมกัน ณ ต้นทุนที่เหมาะสมซึ่งเชื่อมโยงกับบทบาทของระบบการเงินใน

การสนับสนุนการเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังนั้น ภาครัฐจึงมีบทบาทผ่านการพัฒนาทางการเงิน โดยภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาความไม่สมบูรณ์ของข้อมูลระหว่างเจ้าของผู้กู้และผู้ให้กู้ โดยเฉพาะผู้กู้ที่เป็นธุรกิจรายย่อยหน้าใหม่ รวมทั้งการพัฒนาตลาดการเงินให้มีความลึก มีประสิทธิภาพและเข้าถึงได้โดยประชาชนทุกกลุ่ม

2) ความเท่าเทียมทางด้านโอกาส ให้โอกาสธุรกิจรายเล็กเข้าสู่ตลาด เช่น การแก้กฎหมายกีดกันการเข้าสู่ตลาด และให้โอกาสธุรกิจที่ล้มสามารถกลับเข้าสู่ตลาด เช่น การปรับปรุงกฎหมายล้มละลาย หรือการให้โอกาสธุรกิจที่มีประวัติผิดนัดชำระหนี้ตามสมควร

3) ความเท่าเทียมทางด้านความสามารถในการแข่งขันในตลาด ภาครัฐสามารถสร้างระบบที่ส่งเสริมการแข่งขันอย่างเป็นธรรมในตลาด โดยลดการผูกขาดที่เอื้อให้ผู้เล่นบางรายใช้อำนาจในการรักษาส่วนแบ่งการตลาด เช่น การผลักดันร่างกฎหมายที่ส่งเสริมการแข่งขันทางการค้า

แนวนโยบายที่ 2 การส่งเสริมองค์ความรู้ท้องถิ่นที่เป็นเงื่อนไขตั้งต้นที่ติดอยู่แล้ว ซึ่งสอดคล้องกับหลักการทรงงานว่าด้วยการเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา และหลักความเข้าใจภูมิสังคม ภูมิศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทเนื่องในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 1 พฤศจิกายน 2528 ความว่า “การสร้างสรรคความเจริญก้าวหน้าทุกอย่างนั้นต้องเริ่มต้นที่การศึกษาพื้นฐานเดิมก่อน. เมื่อได้ศึกษาทราบชัดถึงส่วนดีส่วนเสียแล้ว จึงรักษาส่วนที่ดีที่มีอยู่แล้วให้คงไว้ แล้วพยายามปรับปรุงสร้างเสริมด้วยหลักวิชา ด้วยความคิดพิจารณา อันประกอบด้วยเหตุผลและความสุจริตจริงใจ ให้ค่อยเจริญงอกงามมั่นคงบริบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามความเหมาะสม ตามกำลังความสามารถ และตามกำลังเศรษฐกิจที่มีอยู่. การงานทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านเมืองจึงจะเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง ไม่หยุดชะงัก หากไม่ ความขัดข้องล่าช้าต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จะทำให้ต้องสิ้นเปลืองกำลังงาน กำลังสมอง กำลังเงินทองไปอย่างน่าเสียดาย โดยไม่มีโอกาสจะกู้กลับคืนมาได้”

ในทางปฏิบัติ ภาครัฐอาจมีบทบาทในการวางรากฐานเชิงสถาบันที่เอื้อต่อการส่งเสริมองค์ความรู้ท้องถิ่น บทความวิจัยของ Blackwell and Colmenar (1999) นำเสนอหลักปฏิบัติ 4 ประการในการส่งเสริมองค์ความรู้ท้องถิ่นจนนำไปสู่การสร้างการเติบโตจากท้องถิ่นซึ่งสอดคล้องกับหลักการระเบิดจากข้างใน โดยรายละเอียดมีดังนี้

1. สร้างเจตจำนงร่วมกันของคนในท้องถิ่น (Building Public Will) ภาครัฐควรส่งเสริมให้ท้องถิ่นตระหนักว่าตนมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเองและท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ โดยภาครัฐอาจเริ่มจากการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ และบริบทเชิงวัฒนธรรมของท้องถิ่น จากนั้นจึงใช้ความรู้ความเข้าใจดังกล่าวในการออกแบบนโยบายเชิงสังคมในการจูงใจให้คนในท้องถิ่นแสดงออกถึงองค์ความรู้ของตนและนำองค์ความรู้มาพัฒนาท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่

2. เป็นตัวกลางในการระดมทรัพยากร (Expanding Resources) นอกจากจะมีบทบาทในการจัดสรรทรัพยากรทางการเงินผ่านระบบการคลังแล้ว ภาครัฐยังอาจมีบทบาทในการเป็นตัวกลางในการระดมทรัพยากรทั้งองค์ความรู้ กำลังแรงงาน และเงินทุน เช่น การสร้างเครือข่ายเพื่อให้เกิดการประสานงานระหว่างท้องถิ่นกับหน่วยงานเชิงนโยบายของภาครัฐ สถาบันการศึกษา สถาบันทางการแพทย์และองค์กรไม่แสวงหากำไร ทั้งนี้ รูปแบบการประสานงานไม่ควรเป็นแบบ Top Down แต่ควรสื่อสารสองทางเพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกัน เพื่อผสานแนวคิดเชิงวิชาการเข้ากับองค์ความรู้ท้องถิ่น โดยภาครัฐควรมองว่าคนในท้องถิ่นเป็นผู้ร่วมคิด (Allies in Solving Problems) ไม่ใช่ผู้รับบริการสาธารณะ (Service Recipients)
3. ส่งเสริมบทบาทของคนจากท้องถิ่น (Enhancing the Power of Communities) โดยภาครัฐควรส่งเสริมให้ตัวแทนจากท้องถิ่น โดยเฉพาะคนที่มีบทบาทในการสร้างและส่งเสริมองค์ความรู้ท้องถิ่นมีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับการวางนโยบายและการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น ทั้งนี้ บทบาทของตัวแทนจากท้องถิ่นจะมีมากขึ้นหากมีการส่งเสริมให้เครือข่ายระหว่างผู้นำท้องถิ่น สหภาพแรงงาน กลุ่มอาชีพและประชาชนมีความเข้มแข็งขึ้น นอกจากนี้ ผู้นำท้องถิ่นควรมีบทบาทในการวางนโยบายทั้งในระดับชุมชนและในระดับมหภาคซึ่งต้องอาศัยช่องทางการสื่อสารระหว่างภาครัฐและผู้นำท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ
4. วางระบบในการเก็บสะสม ประมวลและแลกเปลี่ยนข้อมูลและองค์ความรู้ของท้องถิ่น ภาครัฐควรมีบทบาทในการสนับสนุนท้องถิ่นให้มีการเก็บ ประมวลและเผยแพร่องค์ความรู้ท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยภาครัฐควรทำความเข้าใจธรรมชาติขององค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีความซับซ้อนและครอบคลุมศาสตร์หลายแขนง (Multi-layered Comprehensive Community Initiatives) ในขณะเดียวกันก็ควรถ่ายทอดเครื่องมือในการบริหารจัดการองค์ความรู้และการประยุกต์นำองค์ความรู้มาใช้ในการออกแบบข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อให้ท้องถิ่นนำไปใช้ต่อ นอกจากนี้ ภาครัฐยังควรสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ท้องถิ่นและองค์ความรู้เชิงวิชาการอีกด้วย

แนวนโยบายที่ 3 ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีที่คุ้มค่า โดยมุ่งเป้าหมายไปที่การลดต้นทุนและเพิ่มมูลค่า ซึ่งสอดคล้องกับหลักการทรงงานว่าด้วยการรู้จักประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด โดยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทเนื่องในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า 30 ตุลาคม 2521 ความว่า “...การใช้เทคโนโลยีนั้นย่อมกระทำได้หลายแง่หลายมุม แง่หนึ่งไม่ควรเพ่งเล็งเป็นพิเศษ ก็คือใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านประหยัด เพราะการประหยัดเป็นสิ่งพึงประสงค์อย่างยิ่ง ในที่ทุกแห่งและในกาลทุกเมื่อ เท่าที่ปรากฏแล้ว [...] ในด้านอื่น ๆ เช่น เกษตรกรรม อุตสาหกรรม แม้จะเป็นเพียงงานระดับชาวบ้าน เทคโนโลยีก็อาจช่วยได้เป็นอย่างดี ยกตัวอย่างเช่นการทำยางพารา ถ้าทำตามแบบพื้นบ้าน ซึ่งทำกันตามมีตามเกิด ขาดความระมัดระวังในความสะอาดเรียบร้อย ก็มักได้ยางแผ่นที่มีคุณภาพต่ำ ทำให้ขายไม่ได้เต็ม

ราคา แต่ถ้านำเทคโนโลยีอย่างง่าย ๆ มาใช้ให้มีการใช้กรรมวิธีที่ถูกต้องและแน่นอนสม่ำเสมอ ก็จะได้ยางแผ่นที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน ขายได้เต็มราคา...”

ในทางปฏิบัติ ภาครัฐมีบทบาทในการสนับสนุนให้ประชาชนตระหนักและเตรียมความพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ตลอดจนการสนับสนุนเครื่องมือและทรัพยากรเพื่อให้ประชาชนสามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งนี้ การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีควรสอดคล้องไปกับแนวนโยบายที่ 2 นั่นคือเชื่อมต่อเทคโนโลยีสมัยใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อปรับเทคโนโลยีให้เหมาะสมกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น นอกจากนี้ ในทางเศรษฐศาสตร์ การพัฒนาทางเทคโนโลยีจะนำไปสู่การพัฒนาทางเศรษฐกิจก็ต่อเมื่อสถาบันทางเศรษฐกิจเอื้อให้ประชาชนมีแรงจูงใจที่จะใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี เช่น เมื่อใช้เทคโนโลยีปรับปรุงกระบวนการผลิตให้มีประสิทธิภาพขึ้นหรือปรับปรุงคุณภาพสินค้าให้ดีขึ้นแล้ว คนหรือธุรกิจขนาดเล็กจะต้องสามารถเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคได้อย่างทั่วถึง หากมีพ่อค้าคนกลาง โครงสร้างทางเศรษฐกิจก็ควรกระจายอำนาจตลาดระหว่างพ่อค้าคนกลางกับประชาชนอย่างสมดุลเพื่อไม่ให้คนกลางเอาเปรียบ เป็นต้น ดังนั้น การผลักดันการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีจึงควรดำเนินการไปพร้อมกับการปรับโครงสร้างเชิงสถาบันเพื่อให้เกิดการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างทั่วถึง

ภาครัฐยังสามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในการออกแบบโครงสร้างสถาบันทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมตามที่นิยามไว้ข้างต้น อาทิ เทคโนโลยีดิจิทัลสามารถช่วยลด Market Frictions และแก้ปัญหา Market failure ได้ในหลายกรณี (Goldfarb and Tucker, 2019) โดยในปัจจุบันเทคโนโลยีดิจิทัลเอื้อให้เกิดตลาดแบบ Digital Platform Marketplace ซึ่งมีเทคโนโลยีที่ช่วยลด Search Friction และ Information Friction ซึ่งจะช่วยให้ผู้ขายในตลาดสินค้าและบริการเข้าถึงลูกค้าได้มากขึ้นและมีประสิทธิภาพขึ้น ช่วยเพื่อความสำเร็จของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งเอื้อให้เกิดจัดสรรทรัพยากรระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายที่มีความต้องการสอดคล้องกัน ตลอดจนช่วยลดบทบาทของพ่อค้าคนกลาง ดังนั้น Digital Platform Marketplace จึงมีศักยภาพที่จะช่วยปรับโครงสร้างสถาบันทางเศรษฐกิจของไทย

สำหรับการดำเนินงานของภาครัฐเอง งานวิจัยในระยะหลังบ่งชี้ว่าเทคโนโลยีดิจิทัลสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการให้บริการสาธารณะ โดยงานศึกษาของ OECD (2020) นำเสนอกลยุทธ์ 6 ประการในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีกับการดำเนินงานของภาครัฐ ได้แก่ (1) Digital by design นั่นคือการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงตลอดกระบวนการดำเนินนโยบาย (Policy Process) (2) Data-driven public sector นั่นคือภาครัฐควรมองข้อมูลเป็นสินทรัพย์เชิงกลยุทธ์ที่สำคัญในการดำเนินนโยบายและให้ความสำคัญกับการเก็บ การประมวลและการแลกเปลี่ยนข้อมูลภายในองค์กรและการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับเอกชน (3) Government as a platform หมายถึงการมองการให้บริการสาธารณะเป็น Ecosystem ของผู้ให้และผู้รับบริการสาธารณะที่มีการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารอย่างสมบูรณ์ ผู้ให้บริการสาธารณะสามารถเป็นภาครัฐหรือเอกชนก็ได้ขึ้นกับว่าใครสามารถให้บริการสาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด ขณะที่ภาครัฐสามารถเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้สร้างและพัฒนา Ecosystem และสนับสนุนให้กลไกตลาดสามารถจัดสรรทรัพยากรเพื่อการให้บริการ

สาธารณะอย่างเหมาะสม (4) Open by default นั่นคือมีการดำเนินการแบบเปิดกว้างให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการดำเนินนโยบายสาธารณะ (5) User-driven นั่นคือการออกแบบการดำเนินนโยบายโดยมีบรรดาประโยชน์ของผู้รับบริการสาธารณะเป็นศูนย์กลาง และ (6) Proactiveness นั่นคือภาครัฐสามารถคาดการณ์ความต้องการบริการสาธารณะในอนาคต และตอบสนองต่อความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างรวดเร็วและยืดหยุ่น

6.การน้อมนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ในการสนับสนุนการปรับตัวของแรงงานและพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทยจากผู้ที่ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริ

คณะทำงานได้นำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยไปสัมภาษณ์ผู้ที่ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริ 5 ท่าน ประกอบด้วย นายตุนุชา สีนธวานนท์ เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ดร.วิโรจน์ สันติประภาพร กรรมการ มูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ ดร.รอยล จิตรดอน กรรมการและเลขาธิการมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ประธานมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ และนายการุณย์ ศุภกิจวิเลขการ ผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจการปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ ในช่วงเดือนเมษายน-มิถุนายน 2564 เพื่อค้นหาแนวทางในการปรับตัวของคนไทยและสังคมไทย รวมทั้งรูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยโดยประยุกต์แนวพระราชดำริ หลังยุคโควิด-19 โดยมีรายละเอียดของการสัมภาษณ์ดังนี้

6.1 แนวคิดของผู้ที่ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริ

6.1.1 นายตุนุชา สีนธวานนท์ เลขาธิการ กปร.

นายตุนุชา ได้ให้ข้อมูลการช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะประชาชนในพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงาน กปร. และ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง 6 แห่งทั่วประเทศด้วยแนวพระราชดำริ รวมทั้งการนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโควิด-19 ทั้ง 3 กลุ่มแรงงานตามผลการศึกษาในช่วงการเกิดการระบาดของโควิด-19

โดยในด้านการช่วยเหลือได้มีการดำเนินการ ประกอบด้วย

(1) การอบรมให้ความรู้กับประชาชนกลุ่มที่ถูกเลิกจ้างที่เดินทางกลับบ้านต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ซึ่งได้ติดต่อมาขอรับการอบรมที่ศูนย์ศึกษาฯ มีการอบรมให้ความรู้ทั้งด้านการเกษตรและการแปรรูปผลผลิต โดยมีการสนับสนุนปัจจัยการผลิตให้แก่ผู้ที่เข้ามาอบรมเพื่อให้สามารถเริ่มต้นในอาชีพใหม่ได้ ตัวอย่างเช่น ผู้ที่เคยประกอบอาชีพพนักงานดนตรี ไม่มีงานทำกลับมาอยู่บ้านมีพื้นที่ทางการเกษตรพอที่จะประกอบอาชีพทำกินได้ ต้องการความรู้ด้านการเกษตร ได้เข้ามาขอความรู้จากศูนย์ศึกษาฯ ซึ่งศูนย์ศึกษาฯ ได้อบรมให้ความรู้ในการทำอาชีพการเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และคอยให้คำปรึกษาหลังจากผ่านการอบรม มีการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง

(2) การบริการประชาชนในพื้นที่ชุมชน โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้มีการออกหน่วยเคลื่อนที่ให้บริการทั้งเรื่องความรู้ การตรวจสอบคุณภาพสินค้า และการสนับสนุนปัจจัยการผลิต ในระดับชุมชน ตามที่ประชาชนมีความต้องการ ซึ่งเป็นการขยายผลแนวพระราชดำริให้กับราษฎรในลักษณะบริการถึงชุมชน ชาวบ้านไม่ต้องเดินทางมายังศูนย์ศึกษาฯ ซึ่งวิธีการนี้จะมีการสำรวจความต้องการในระดับพื้นที่ผ่านทางผู้นำชุมชน และศูนย์ศึกษาฯ จะจัดหน่วยเคลื่อนที่ไปให้บริการ โดยเฉพาะให้ความสำคัญ

กับกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโควิด-19 ก่อน ผลสำเร็จที่ได้คือ สามารถนำแนวพระราชดำริที่เหมาะสมทั้งเรื่อง การประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับพื้นที่ การนำความรู้แนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปถ่ายทอดให้ชาวบ้านได้ถึงในชุมชน ลดการเดินทางที่จะมีความเสี่ยงต่อการระบาดของโควิด-19

(3) การจัดทำหลักสูตรองค์ความรู้แนวพระราชดำริออนไลน์ โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง 6 แห่งทั่วประเทศได้ดำเนินการปรับรูปแบบการอบรมที่ศูนย์ศึกษาฯ มาทำเป็นหลักสูตรออนไลน์ผ่านทางสื่อ Social โดยนำแนวพระราชดำริที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ที่เป็นที่ต้องการของประชาชน มาจัดทำเป็นหลักสูตรออนไลน์ เพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ามาเรียน ซึ่งวิธีการจะมีการติดต่อระหว่างผู้เข้าอบรมกับวิทยากรเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง ตัวอย่างหลักสูตร เช่น การอบรมเลี้ยงไก่ดำกูปาน มีผู้เข้ารับการอบรมผ่านระบบออนไลน์ มีการทดสอบความรู้เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ก่อนที่สนับสนุนปัจจัยการผลิตให้ไปปฏิบัติ รวมถึงมีการรายงานผลการปฏิบัติผ่านระบบออนไลน์ เพื่อติดตามและให้คำปรึกษาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งรูปแบบนี้ช่วยให้ผู้ที่ประสบปัญหาจากการระบาดของโควิด-19 สามารถเลือกช่องทางที่เหมาะสมกับสถานการณ์มาพัฒนาตนเองได้ตามความเหมาะสม

(4) การสร้างช่องทางตลาดออนไลน์ โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้สนับสนุนเครือข่ายเกษตรกรของศูนย์ศึกษาฯ จัดทำตลาดสินค้าในรูปแบบตลาดออนไลน์ เพื่อเป็นช่องทางในการขยายกลุ่มลูกค้า เนื่องจากการระบาดของโควิด-19 ทำให้ช่องทางการตลาดเดิมที่ใช้ศูนย์ศึกษาฯ เป็นสถานที่จัดจำหน่ายสินค้าของเกษตรกร ได้หยุดบริการในบางช่วงเวลา ดังนั้น จึงได้มีการจัดทำตลาดออนไลน์ขึ้น มีการนำสินค้าของเกษตรกรเสนอขาย ช่วยกันประชาสัมพันธ์ มีการตอบรับเป็นอย่างดีมีกลุ่มลูกค้าทั่วไปมากขึ้น ทำให้สามารถเป็นช่องทางในการหารายได้ให้เกษตรกรก็อีกทางหนึ่ง

สำหรับรูปแบบการนำแนวพระราชดำริมาใช้ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยโดยประยุกต์แนวพระราชดำริ หลังยุคโควิด-19 ในภาคส่วนต่าง ๆ แยกได้เป็นดังนี้

(1) ภาคประชาชน

ควรน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ซึ่งจะทำให้การดำเนินชีวิตมีหลักการที่เดินทางสายกลาง มีสติ มีความรอบครอบ ซึ่งเมื่อประชาชนส่วนใหญ่ยึดปฏิบัติ ชุมชนและสังคมจะมีความมั่นคง ก่อเกิดประโยชน์ในระดับประเทศต่อไปได้

ควรมีการเรียนรู้หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จำนวน 27 ข้อ ซึ่งประกอบด้วย หลักธรรม หลักคิด และหลักปฏิบัติ จะทำให้การดำเนินชีวิตมีความรอบคอบ และเกิดมั่นคง เนื่องจากหลักการทรงงาน นั้น มีพื้นฐานจากการที่ได้ทรงศึกษาและปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ จนประสบผลสำเร็จ หากประชาชนได้นำไปปฏิบัติอย่างถูกต้อง ย่อมประสบผลสำเร็จตามมาอย่างแน่นอน

ประชาชนควรตระหนักรู้ถึงความจำเป็นในการเตรียมความพร้อมด้านองค์ความรู้และมีทักษะที่หลากหลาย ในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดหวัง เช่น การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้ตงงาน ขาดรายได้ จะได้นำองค์ความรู้หรือทักษะที่มีมาใช้เพื่อลดความรุนแรงของปัญหา รวมถึงสามารถใช้ในการพลิกฟื้นกลับสู่สถานการณ์ปกติได้โดยเร็ว

(2) ภาครัฐ

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยต้องตั้งบนพื้นฐานของการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน ซึ่งประสบการณ์จากการระบาดของโควิด-19 สังคมไทยได้เรียนรู้ว่าการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ต้องมีการตระหนักถึงความเสี่ยงที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ ดังนั้นจึงต้องมีการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในทุกระดับ ตั้งแต่ ระดับบุคคล สังคม และประเทศ หากมีภูมิคุ้มกันที่ดีเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดหวังขึ้น ผลกระทบจะมีความรุนแรงน้อยลง และการพลิกฟื้นกลับสู่ภาวะปรกติจะง่ายขึ้น

ควรนำแนวพระราชดำริเรื่อง เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา มาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่เน้นการพัฒนาบนพื้นฐานความต้องการของแต่ท้องถิ่นที่มีความหลากหลายมีความแตกต่างกัน ดังนั้น ต้องเริ่มจากการสร้างการมีส่วนร่วมกับประชาชนเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาตามสภาพภูมิสังคมก่อน แล้วดำเนินการพัฒนาตามลำดับไป ทำให้ผลสำเร็จมีความยั่งยืน

6.1.2 ดร.วิโรฒ สันติประภาพร กรรมการและเหรัญญิก มูลนิธิปิดทอง

ดร.วิโรฒได้ให้ข้อเสนอแนะใน 3 ด้าน คือ 1) แนวทางการปรับตัวของประชาชนด้วยการนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ 2) แนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของภาครัฐทั้งจากการนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ และแนวทางโดยทั่วไป และ 3) แนวทางขับเคลื่อนของมูลนิธิปิดทองฯ ไว้ตามรายละเอียดดังนี้

(1) แนวทางการปรับตัวของประชาชนด้วยการนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้

1.1 นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักในการดำรงชีวิต เป็น Guiding Principal ซึ่งสามารถใช้ได้กับทุกคน เนื่องจากหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ประกอบด้วยความสมเหตุสมผล ความพอประมาณ การมีภูมิคุ้มกัน จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันได้หลายมิติ ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในช่วงการระบาดของไวรัสโควิด หลักเศรษฐกิจพอเพียงจะสร้างภูมิคุ้มกันในด้านรายได้ สร้างภูมิคุ้มกันด้านสุขภาพและด้านอาหาร การสร้างภูมิคุ้มกันเป็น เรื่องสำคัญมาก ๆ สำหรับโลกใหม่ที่จะต้องเผชิญ และเป็นภูมิคุ้มกันใน หลักหลายมิติ ตั้งแต่เรื่องสุขภาพ รายได้ การออม ปัญหาเรื่องหนี้

ตัวอย่างการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ คือ การทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ซึ่งต้องใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นแหล่งน้ำ เกษตรกรที่บ้านอยู่ริมน้ำแล้วก็ไม่จำเป็นต้องขุดสระเพื่อทำแหล่งน้ำอีก

1.2 นำหลักการทำงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จำนวน 23 ข้อ มาปรับใช้

(2) แนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของภาครัฐ

2.1 แนวนโยบายบนพื้นฐานแนวพระราชดำริ

2.1.1) ควรนำแนวพระราชดำริเรื่อง เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา มาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่เน้นการพัฒนาบนพื้นฐานความต้องการของแต่ท้องถิ่นที่แตกต่างกัน โดยเริ่มจากการเข้า

ใจความต้องการ เข้าใจวิถีชีวิตของแต่ละพื้นที่ รวมทั้งรูปแบบความช่วยเหลือที่ต้องการ ให้ผู้ที่ได้รับประโยชน์เป็นตัวตั้งทั้งในส่วนของผู้ที่จะเกิดกับชีวิตของคนในพื้นที่และการเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิต

2.1.2) ควรนำแนวพระราชดำริเรื่อง ระเบิดจากข้างในมาเป็นหลักการในการขับเคลื่อน การพัฒนาร่วมกับแนวพระราชดำริเรื่อง เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา ซึ่งหมายถึง การให้ประชาชนเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนา ประชาชนเป็นผู้รับประโยชน์ ไม่ใช่เป้าหมายของหน่วยงานราชการหรือของรัฐบาล โดยรัฐบาลต้องเข้าใจถึงความเดือดร้อนของประชาชนในช่วงการระบาดของโควิด-19 และกระแส Mega Trend โดยเฉพาะประชาชนระดับล่าง ประชาชนที่กลับบ้าน กลับไปใช้ชีวิต ทำมาหากินในต่างจังหวัดและไม่กลับเข้าเมืองใหญ่ ก่อนที่จะกำหนดแนวทางพัฒนาต่อไป

2.1.3) ขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยบนพื้นฐานของการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงยังจะช่วยสร้างความยั่งยืนให้กับประเทศและประชาชนจากการมีภูมิคุ้มกัน การสร้างความภูมิคุ้มกันมีความสำคัญมากสำหรับโลกใหม่ที่ต้องเผชิญ เนื่องจากในอนาคตโลกจะเจอความเสี่ยงอีกมาก โรคอุบัติใหม่จะเกิดขึ้นอีกมาก รวมทั้งจะสร้างภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) ในอนาคต ซึ่งจะมีผลต่อความยั่งยืนในระยะยาวของประเทศ

การระบาดของโควิด-19 ทำให้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความชัดเจนมากขึ้นในการสร้างภูมิคุ้มกัน และภูมิคุ้มกันเป็นเรื่องสำคัญทุกมิติ ทั้งภูมิคุ้มกันด้านสุขภาพ ภูมิคุ้มกันด้านแหล่งอาหาร และด้านรายได้

ตัวอย่างของการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาขับเคลื่อนในการพัฒนา ได้แก่ ก) การส่งเสริมการปลูกพืชผสมผสาน พืชสารอินทรีย์ ซึ่งจะให้มีภูมิคุ้มกันหลายด้าน ด้านแรกคือภูมิคุ้มกันด้านอาหาร ประชาชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะมีอาหารและเป็นอาหารที่ปลอดภัย ภูมิคุ้มกันด้านที่สองคือ ด้านรายได้ การปลูกพืชผสมผสาน มีอาชีพครบถ้วนหลากหลาย สามารถต่อยอดเป็นวิสาหกิจชุมชนมีผลิตภัณฑ์ที่จำหน่ายได้ จะช่วยให้สามารถมีเงินเก็บที่เพียงพอ ลดความเสี่ยงด้านต่างๆ ลดความเสี่ยงที่หนี้จะสูงขึ้นจากภัยแล้ง ข) การให้ความสำคัญกับการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อให้มีน้ำเพียงพอ ที่จะช่วยให้รองรับความเสี่ยงจาก Climate Change

2.2) แผนนโยบายทั่วไป

ดร.วิโรจน์ให้ความเห็นว่า “มาตรการของภาครัฐส่วนใหญ่มุ่งเน้นการเยียวยา มากกว่าการฟื้นฟู และการฟื้นฟูก็ยังเน้นการทำโครงการขนาดใหญ่ ไม่ได้เป็นโครงการที่มีผลลงไปถึงชีวิตของคน เป็นการเร่งการใช้งบประมาณให้เร็ว การใช้เงินงบประมาณจึงไม่มีประสิทธิภาพมาก ดังนั้นมาตรการระยะต่อไปควรเน้นการฟื้นฟูแต่ไม่ควรเป็นโครงการใหญ่เพื่อให้มีผลต่อประชาชน โดยเฉพาะคนที่ตกงานและกลับภูมิลำเนาจะได้ประกอบกิจการเลี้ยงชีพ โดยที่ไม่ต้องกลับเข้าสู่เมืองใหญ่อีก แต่ที่สำคัญการทำโครงการต้องเริ่มจากการเข้าใจความต้องการ เข้าใจวิถีชีวิตของประชาชนอย่างแท้จริงและคำนึงถึงผลระยะยาว”

แนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของภาครัฐ สามารถดำเนินการได้โดย

2.2.1) ส่งเสริมการพัฒนาในระดับพื้นที่ โดยใช้ประโยชน์จากการโยกย้ายของกลับภูมิลำเนาครั้งใหญ่ในรอบ 20 ปีหลังเกิดช่วงวิกฤติโรคระบาดของแรงงานจำนวนมาก ซึ่งเป็นแรงงานที่มีทักษะในการทำงาน มีองค์ความรู้ มีความเข้าใจรูปแบบโลกใหม่ มีความสามารถในการเรียนรู้ทั้งด้านทั่วไปและด้านเทคโนโลยี มาสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนให้กับเศรษฐกิจและสังคมชนบท

การสร้างเสริมความเข้มแข็งให้ภาคชนบทที่มีประชากรร่วม 30-40 ล้านคน รัฐบาลสามารถใช้กลไกหรือโครงสร้างที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ชนบท เช่น กองทุนหมู่บ้านที่มีสถานะนิติบุคคล ซึ่งทั่วประเทศมีจำนวน 75,000 หน่วย รวมทั้งกลไกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือสถาบันการศึกษาในพื้นที่

2.2.2) ส่งเสริมการพัฒนาโครงการในระดับจุลภาค เป็นโครงการขนาดเล็กมากขึ้น เพื่อแปลงแรงงานที่กลับภูมิลำเนาจำนวนนับล้านคนให้เป็นผู้ผลักดันการเปลี่ยนแปลงหรือเป็น Change Agent ของสังคมต่อไป เพราะเป็นการต่อยอดทักษะของคนจากเมืองใหญ่ที่ย้ายกลับไปสู่ชนบท คนกลุ่มนี้ ก) มีทักษะด้านเทคโนโลยีอยู่บ้าง เช่น ขายของออนไลน์เป็น เข้าดูข้อมูลออนไลน์ทางโทรศัพท์มือถือเป็น ข) เข้าใจวิถีชีวิตของคนในเมือง ค) รู้เรื่องระบบโลจิสติกส์ เช่น การส่งของผ่าน เคอร์รี่เอ็กซ์เพรส ทั้งหมดนี้จะช่วยสร้างพลวัต(Dynamic)ในชนบทได้ และเป็นหัวใจสำคัญของการฟื้นฟูปรับโครงสร้าง แผนมาตรการเยียวยาที่รัฐบาลดำเนินการและจะสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจ และสังคมชนบทได้ เพราะยังเป็นการต่อยอดการสร้าง ความมั่นคงในชีวิตในระยะยาวและเป็นการสร้างหลักประกันทางสังคมที่ยั่งยืน

ตัวอย่างจากการดำเนินงานของมูลนิธิปิดทองหลังพระที่ทำการบูรณาการบูรณาการช่วยรองรับคนใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ตกงานจากการไปทำงานในมาเลเซียช่วงที่มีการระบาดของโควิด-19 โครงการบูรณาการคุณภาพเป็นแหล่งรองรับอาสาสมัครคนหนุ่มสาว ซึ่งนอกจากช่วยในเรื่องการดำรงชีวิต การสร้างรายได้ระหว่างการระบาดแล้วยังเป็นสานสัมพันธ์ในครอบครัว โดยส่วนใหญ่บอกว่าจะไม่เดินทางกลับไปมาเลเซีย เพราะได้อยู่กับครอบครัว ที่สำคัญคืออยู่กับทรัพย์สินที่ละเลยมาตลอด เพราะที่ผ่านมาไม่สามารถทำการตลาดได้ แต่ปัจจุบันกลายเป็นบูรณาการคุณภาพเกรด A เกรด B+ ส่งออกตลาดเมืองจีน ที่มีความต้องการสูง การพัฒนาในลักษณะนี้ยังช่วยสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตแล้ว ยังแก้ปัญหาความมั่นคงของประเทศด้วย เพราะหากมีงานเกิดขึ้นมาก คนมีรายได้มีความมั่นคงในชีวิต ก็จะไม่มีปัญหาความไม่สงบ

นอกจากนี้การดำเนินโครงการขนาดเล็กที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการฟื้นฟูและปรับโครงสร้างจะช่วยให้การใช้งบประมาณ 5 แสนล้านบาทใหม่ตอบโจทย์มาก การใช้เงินจะได้มีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม

2.3.3) รัฐบาลต้องมีมาตรการเพื่อการฟื้นฟูปรับโครงสร้างและการมองไปในระยะยาวมากขึ้น แผนมาตรการเยียวยา เพื่อให้การใช้งบประมาณมีประสิทธิภาพมากขึ้น โครงการฟื้นฟูที่มีมักเป็นโครงการขนาดใหญ่ ไม่ได้เป็นโครงการที่ลงไปถึงระดับบุคคล หรือการปรับโครงสร้างที่มีผลต่อชีวิตผู้คน และมุ่งทำโครงการให้เร็ว เร่งการใช้เงิน การใช้เงินจึงไม่มีประสิทธิภาพ เห็นได้จากการใช้เงิน 1 ล้านล้านบาทในการระบาดรอบแรก ไม่มีโครงการปรับโครงสร้าง

โครงการฟื้นฟูและปรับโครงสร้างจะช่วยให้ประชาชนที่ตกงานและกลับบ้าน สามารถที่ดำรงชีวิตต่อไปโดยไม่ต้องกลับเมืองใหญ่ รวมทั้งลดความเสี่ยงจาก Mega Trend ได้ด้วย เช่น โครงการจัดหาและจัดการแหล่งน้ำในชุมชน ผลจากการสำรวจพบว่า คนส่วนหนึ่งที่กลับภูมิลำเนาหรือกลับถิ่นฐานเดิม จะไม่กลับเข้าในเมืองอีกแล้ว เนื่องจากมีแหล่งน้ำแล้ว จึงมีโอกาสนำมาใช้ในการเกษตร

2.2.4) โครงการของรัฐบาลต้องมีลักษณะเป็น public goods ที่ประชาชนได้ประโยชน์ในวงกว้าง รวมทั้งเกิดการมีส่วนร่วม เกิดการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชน สร้างความยั่งยืนจากมิติตัวบุคคล ครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล อำเภอด้วย

ตัวอย่างโครงการในลักษณะนี้ที่ใช้คนเป็นตัวตั้ง เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว ได้แก่ โครงการของมูลนิธิปิณฑทองที่เน้นเรื่องแหล่งน้ำชุมชน ทำให้เกิดประโยชน์กับชุมชน ไม่ได้เกิดกับใครคนใดคนหนึ่ง เกิดประโยชน์กับคนที่จะใช้ประโยชน์จากน้ำซึ่งอาจจะเป็นหมู่บ้านซึ่งเป็นที่ตั้งแหล่งน้ำ หมู่บ้านอื่นๆในพื้นที่หรือหมู่บ้านอื่นๆที่อยู่ปลายน้ำก็ได้ เมื่อเปรียบเทียบกับโครงการโคกหนองนา ที่ใช้เงินจำนวนมาก แต่ผู้ที่จะเข้าโครงการโคกหนองนาได้ ต้องเป็นคนมีพื้นที่เกษตรขนาดใหญ่ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงตกเป็นรายคน หรือมีคนเพียงกลุ่มเดียวที่ได้รับประโยชน์ ซึ่งอาจจะเป็นผู้ที่มีที่ดินจำนวนมาก และหากพื้นที่ในโครงการเป็นที่ดินติดริมน้ำหรือแหล่งน้ำอยู่แล้ว แต่ยังมีการขุดเจาะแหล่งน้ำอีกก็ไม่ถือว่าเป็นการทำตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2.2.5) รัฐบาลต้องให้ความรู้ ให้อบรม เสริมสร้างทักษะในช่วงที่ประชาชนกำลังปรับตัว เนื่องจากการปรับตัวของคนไม่เท่ากัน บางคนปรับตัวได้ บางคนปรับตัวไม่ได้ และบางคนอาจจะปรับตัวชั่วคราว แต่รัฐบาลต้องให้ความรู้เพื่อที่จะประชาชนสามารถที่จะตัดสินใจได้มีวิสัยทัศน์ที่ดี มีความรู้ที่เท่าทัน หากจะกลับมาทำงานแบบเดิม ก็ควรจะกลับมาด้วยความเข้มแข็งและกลับมาดีกว่าเดิมในโลกใหม่ แต่หากไม่กลับมาทำแบบเดิมหรือไม่กลับมาทำในเมืองใหญ่ และอยู่ในชนบทตลอดไป ก็ต้องมีความเข้มแข็งเช่นกัน ต้องทำให้ชนบทเป็นภูมิคุ้มกันใหญ่ของสังคมไทย

2.2.6) ต้องมีการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นมากขึ้น การกระจายอำนาจเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะจะทำให้เกิด การทำงานที่ตอบโจทย์บุคคล ตอบโจทย์ชุมชน ตอบโจทย์สังคม แต่ละพื้นที่มากขึ้น เนื่องจากแต่ละพื้นที่ มีความหลากหลาย ให้คนในพื้นที่เป็นศูนย์กลางมากขึ้น

(3) แนวการขับเคลื่อนของมูลนิธิปิณฑทองหลังพระ

มูลนิธิปิณฑทองมีต้นแบบโครงการที่ประสบความสำเร็จและมีข้อมูลการพัฒนาอยู่แล้ว ควรขยายผลให้ได้เร็วขึ้น กว้างขึ้น เพราะจำนวนคนที่ได้รับผลกระทบมีจำนวนมากขึ้น โดยอาจทำงานร่วมกับภาคีต่างๆ มากขึ้น

6.1.3 **ดร.รอยล จิตรดอน กรรมการและเลขาธิการมูลนิธิอุทกพัฒน์ในพระบรมราชูปถัมภ์**

ดร.รอยล ได้แบ่งการให้ข้อมูลเป็น 3 ด้าน ด้านแรกเน้นย้ำใน 2 เรื่องคือหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และความสำคัญของการพัฒนาบนความเข้าใจ เข้าใจและการพัฒนา ด้านที่สองแนวนโยบายในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบาล และด้านที่สามแนวทางการขับเคลื่อนมูลนิธิปิณฑทอง

ด้านแรก

(1) หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

มีสองเรื่องหลักที่สำคัญคือ **หนึ่ง เชื่อในเรื่องการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดสิ่งที่ถูกต้อง** โดยมีตัวอย่างเช่น ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ หรือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดฉะเชิงเทรา **สอง สร้างสังคมที่มีการบริหารจัดการความเสี่ยง มีภูมิคุ้มกัน** ด้วยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งก็คือ สังคมใหม่ที่มีการจัดการที่ดี ไม่มีความเสี่ยง มีคุณภาพ แต่การบริหารจัดการต้องอยู่บนฐานข้อมูล หลักเศรษฐกิจพอเพียงเน้นเรื่องสังคม ไม่ได้เน้น

เศรษฐกิจ เน้นการบริหารความเสี่ยง ไม่ได้เน้นการทำกำไรสูงสุดแต่เน้นความมั่นคงและให้กระจายการถือครองทรัพยากรหรือ wealth และเป็นหลักที่ควรยึด ในโลกยุคใหม่ที่เน้นการบริหารความเสี่ยง การกระจายและเน้นคุณภาพ

2) การพัฒนาต้องอยู่บนพื้นฐานเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา การทรงงานของในหลวงรัชกาลที่ 9 อาจจะแบ่งออกได้เป็น 5 ช่วง ช่วงแรกเป็นช่วงแห่งการเสด็จประพาสต้น เพื่อให้รู้จักประเทศ ช่วงที่สองเป็นยุคเริ่มทำโครงสร้างใหญ่ เช่น เขื่อนภูมิพล ยุคที่สามแก้ไขปรับปรุงภาคการเกษตร ยุคที่สี่แก้หนี้เสีย ยุคที่ 5 เริ่มพระราชทานพระราชดำริให้เกิดการจัดกรข้อมูล

ดังนั้นการพัฒนาประเทศอย่างแรกต้องรู้จักประเทศก่อน ต้องเข้าใจพื้นที่ถึงจะพัฒนาได้ ต้องเข้าใจคน ผู้นำต้องรู้จักประเทศไทย และต้องเข้าใจหลักคิดที่จะช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาที่เหตุได้ ซึ่งเหตุในปัจจุบันคือโครงสร้างการผลิต โครงสร้างสังคม การสร้างสังคมขนาดใหญ่เพื่อรองรับเศรษฐกิจ ไม่สร้างสังคมเพื่อความสุข

ดร.รอยลให้ความเห็นว่า “สังคมชนบทเป็น Social Safety Net ของไทย ทุกครั้งที่เกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ก็เกิดการย้ายกลับถิ่นฐานเดิม ตั้งแต่วิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 วิกฤติเศรษฐกิจปี 2551 ก็ยังไม่มีมีการจذبจำบทเรียน แต่ยังใช้หลักการกำไรสูงสุดในการบริหาร และครั้งล่าสุดปีที่ผ่านมาจากวิกฤติเศรษฐกิจที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคโควิด คนที่โยกย้ายกลับบ้านส่วนใหญ่ก็หันไปทำการเกษตรเพราะอย่างอื่นทำไม่ได้”

ด้านที่สอง

(1) แนวนโยบายในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบาล

ดร.รอยลได้ให้ความเห็นต่อแนวทางในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทยในระยะต่อไปพร้อมยกตัวอย่างความสำเร็จของโครงการต่างๆที่ได้นำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ ซึ่งมีผลให้คนที่ร่วมโครงการสามารถดำรงชีวิตได้ดีในช่วงการระบาดของโควิด ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ภาครัฐสามารถนำไปใช้ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจได้โดยไม่ต้องไปหาตัวอย่างจากที่อื่นอีก ดังนี้

1) การจะขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทยในระยะต่อไปได้ ควรนำแนวคิด แนวปฏิบัติของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มาปรับใช้เพื่อก้าวข้ามวิกฤติ ลงมือปฏิบัติจากตัวอย่างความสำเร็จในพื้นที่ โดยเฉพาะการบริหารจัดการน้ำ เพราะตัวอย่างความสำเร็จมีอยู่แล้วในบางพื้นที่ จึงไม่ต้องเริ่มต้นจากศูนย์ และยังสามารถทำโครงการได้ในเวลาอันสั้นสามารถรองรับแรงงานที่โยกย้ายกลับบ้านและประกอบอาชีพการเกษตรได้

นอกจากนี้การขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทยต้อง หาเหตุให้เจอ ไม่เขียนแผนโดยไม่รู้ว่าคุณภาพอยู่ตรงไหน กำหนดเป้าหมายโดยไม่รู้ว่าคุณภาพของประเทศคืออะไร มีความสำเร็จอยู่แล้วในบางพื้นที่ ประเทศไทยอยู่ตรงไหน

การบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ

ตัวอย่างความสำเร็จแรก การจัดการน้ำนอกระบบชลประทาน

เนื่องจากโครงสร้างน้ำของไทยอยู่ในระบบชลประทาน 20%อยู่นอกระบบชลประทาน 80% การดำเนินการของมูลนิธิอุทกพัฒน์ฯ มุ่งเน้นไปที่การแก้ไขโครงสร้างน้ำ พัฒนาโครงสร้างน้ำระบบเล็ก จึงใช้เวลาไม่นาน 6-7 เดือนสำเร็จ คนที่ย้ายกลับบ้านก็ทำการเกษตรได้

ชุมชนตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอมือง จังหวัดปราจีนบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 35,189 ไร่เป็นชุมชนที่ปลูกและขายไม้ดอกไม้ประดับ ในตำบลมีคลองหลายสาย แต่ประสบปัญหาน้ำแล้ง น้ำหลากทุกปี ชุมชนขาดแคลนน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคและทำการเกษตร แต่พอถึงฤดูฝนจะประสบภาวะน้ำหลาก น้ำท่วมเป็นประจำ ทำให้ผลผลิตเสียหาย และยังมีปัญหาขาดแหล่งกักเก็บน้ำ รวมถึงไม่มีการวางแผนการบริหารจัดการที่ดี หลังจากมูลนิธิอุทกพัฒน์ฯ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้เข้ามาสนับสนุน ด้วยการให้ความรู้เรื่องการบริหารจัดการน้ำ ชุมชนตามแนวพระราชดำริ ให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ แผนที่ภูมิศาสตร์ ภาพถ่ายดาวเทียม เพื่อใช้ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นนวัตกรรมทางธรรมชาติ และยังประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน จนสามารถจัดหาแหล่งกักเก็บน้ำในฤดู ปี 2557-2562 ชุมชนจำนวน 18 ครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนหลังหักค่าใช้จ่าย 60,000 บาทต่อเดือนลดรายจ่ายเฉลี่ย 5,500 ต่อครัวเรือน และขยายผลไปยัง 2,800 ครัวเรือนในตำบล

ปัจจุบันชุมชนดงขี้เหล็ก มีกองทุนสวัสดิการ 14 กองทุนมีเงินทุนสะสม 480 ล้านบาทมีระบบไฟฟ้าของตัวเอง เป็นโซลาร์ลอยน้ำ มีระบบจัดการขยะด้วยตัวเอง ระบบจัดการน้ำก็มีระบบดึงน้ำที่ใช้แล้วกลับมาใช้ซ้ำ เพื่อให้มีน้ำใช้พอเพียง และมีการสร้างฝายแทนอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ พร้อมยกระดับน้ำจ่ายออกไปสองข้าง น้ำก็ไหลกลับไปลำห้วยก็จะจ่ายน้ำที่ฝายถัดไป น้ำก่อนนี้ที่รดเสร็จก็จะไหลกลับลำห้วยประมาณ 60% ไปใช้ต่อได้

ชุมชนมีความมั่นคงด้านน้ำ อาหารและรายได้ ในช่วงโควิด ชุมชนตำบลดงขี้เหล็กมีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 40 จากการเกษตร จากการขายต้นไม้ ความสำเร็จของชุมชนดงขี้เหล็ก มาจากการบริหารจัดการด้วยคนในชุมชน ด้วยรูปแบบทีมผู้นำ ไม่ใช่การมีผู้นำ แต่มีทีมนำ 4-5 คน แต่ละคนมีความสามารถต่างกัน ทั้งการเกษตร การค้าขาย ปลูกข้าว นำมาประยุกต์นำมาผสมผสานเพื่อการพัฒนาได้อย่างดี และคนต่างรุ่นสามารถทำงานด้วยกันได้อย่างดี หมู่บ้านจึงมีความเจริญ

ตัวอย่างความสำเร็จที่ 2 การจัดป่าอย่างยั่งยืนด้วยปลูกป่าผลิตน้ำ

ตัวอย่างนี้ตอบโจทย์เรื่องน้ำของประเทศที่ไม่พอใช้ ประเทศไทยมีพื้นที่เกษตร 154 ล้านไร่ มีระบบชลประทาน 27 ล้านไร่ ที่เหลือเป็นน้ำฝนทั้งหมด มีน้ำจ่าย 42,000 ล้านลูกบาศก์เมตร(ลบม.) ต่อปี แต่น้ำไม่เข้าอ่าง ในอ่างเก็บน้ำเหลือเพียง 20,000 ล้านลบม. ซึ่งเพียงพอสำหรับการเกษตร 20 ล้านไร่ เพราะฉะนั้นการแก้ปัญหาที่ดีที่สุดคือป่า การเปลี่ยนพื้นที่เกษตร 70-80 ล้านไร่ให้เป็นป่าแทนที่จะเป็นการใช้น้ำ ป่าจะผลิตน้ำ ซึ่งจะผลิตน้ำได้ประมาณ 50,000-60,000 ล้านลบม.ต่อไร่ต่อปี ซึ่งลดการใช้น้ำได้ 70,000 ล้านลบม.ต่อปี ผลิตน้ำ 50,000 ล้านลบม.ต่อปี บวกกับอีก 20,000 ล้านลบม. น้ำก็จะมีพอใช้

ห้วยปลาหลด อำเภอมะสอย จังหวัดตากซึ่งมีพื้นที่กว่า 20,000 ไร่ ที่เดิมเป็นภูเขาหัวโล้นจากการทำไร่เลื่อนลอยและชาวบ้านปลูกฝิ่นแต่กลับจนกว่าเดิม ในปี 2517 แนวในหลวงรัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนิน

มาเยี่ยมราษฎรที่บ้านห้วยปลาหลด ได้มีพระราชกระแสแนะนำให้ชาวบ้านปลูกกาแฟ ปลูกต้นไม้เพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำและเลิกปลูกฝิ่น ทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกกาแฟและพืชหลายชนิด เสริมพื้นที่ป่า ทำการเกษตรแบบผสมผสาน ทำให้ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้นจากการจากการจำหน่ายผลผลิต เมื่อรอบหมู่บ้านเป็นป่า น้ำในลำห้วยที่เคยแห้งขอดก็มีน้ำไหลตลอดทั้งปี ชาวบ้านจึงมีการทำสวนผักผลไม้ ปัจจุบันมีห้างใหญ่เข้ามาสร้างโรงเรือนปลูกผักพืชออร์แกนิกให้ส่งตลาดโรงแรม

นอกจากนี้เมื่อใช้น้ำเพื่อการเกษตรเสร็จ น้ำท้ายหมู่บ้านที่ไหลไปรวมกันก็ใช้ผลิตไฟฟ้าได้ 3 กิโลวัตต์ ชาวบ้านมีรายได้ดีสามารถส่งลูกเรียนได้มีทั้งแพทย์และบริหารธุรกิจ และเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วกลับไปอยู่บ้าน ไม่มีใครอยากอยู่เมืองใหญ่

ปัจจุบันชุมชนมีรายได้เดือนละ 20,000-35,000 บาทต่อครัวเรือน มีตลาดสินค้าเกษตรชุมชนเป็นแหล่งรองรับการผลิต มีเงินสดหมุนเวียนอย่างน้อย 14.4 ล้านบาทต่อปี

ห้วยปลาหลดยังเป็นตัวอย่งการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพราะมีความต่อเนื่องมา 4ชั่วอายุคนแล้ว และคน 4รุ่นทำงานด้วยกันได้ มีความต่อเนื่อง

ตัวอย่างความสำเร็จที่ 3 บริหารจัดการน้ำแล้งน้ำหลากบนพื้นที่สูงลอนคลื่น

ป่าภูถ้ำ ภูกระแต อำเภอน้อย ขอนแก่น เป็นพื้นที่สูงลอนคลื่นรวม 2,800 ไร่ ปัญหาที่สำคัญของพื้นที่คือฝนน้อย โดยมีฝนตกเฉลี่ย 600 มิลลิเมตรต่อ ชุมชนประสบปัญหา น้ำแล้ง น้ำหลาก ข้ำซาก แหล่งน้ำสาธารณะขาดการดูแล และไม่มีระบบบริหารจัดการมากกว่า 50 ปี หนองน้ำสาธารณะถูกบุกรุก ชุมชน ได้น้อมนำแนวพระราชดำริพระบาท สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช บรมนาถบพิตร ด้านการจัดการแหล่งน้ำ มาบริหารจัดการน้ำพื้นที่ลอนสูง ด้วยการบริหารจัดการน้ำแบบแรงโน้มถ่วงสูงลงต่ำซึ่งเป็นการประหยัดพลังงาน รวมทั้งขุดคลองดักน้ำหลากรวบและต้อนน้ำไปตามทิศทางที่ต้องการโดยใช้ค่าระดับความสูงต่ำเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารจัดการน้ำหลากให้เข้าสู่ระบบที่ควบคุมทิศทางได้ เติมน้ำสระพวง โดยชาวบ้านร่วมกันลงมือสร้างด้วยตัวเอง เกิดการใช้น้ำซ้ำ จากนั้นชาวบ้านได้ปรับการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเป็นการเกษตรตามทฤษฎีใหม่มีการจัดการระดับน้ำในแปลง จัดรูปที่ดินใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับการใช้น้ำจากเดิมการทำเกษตรเชิงเดี่ยว เช่น การปลูกมันสำปะหลัง 1 ไร่ เกษตรกรมีรายได้ 1,500 บาท(ยังไม่หักต้นทุน) หลังจากการจัดรูปที่ดินใหม่และวางแผนการผลิตใหม่ เกษตรกรมีรายได้ 200,000 บาทต่อครัวเรือน เมื่อเทียบกับพื้นที่ 1 ไร่เท่ากันในรอบปีการผลิต

ปัจจุบันมีเกษตรกรที่เปลี่ยนวิธีการผลิตจำนวน 68 รายมีรายได้จากผลผลิตรวมประมาณ 12 ล้านบาทต่อปี นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรที่เป็นหนี้ตลอดชีวิตเมื่อหันมาทำการเกษตรแบบนี้สามารถปลดหนี้ได้หมดภายใน 3 ปี ดังนั้นในช่วงโควิดระบาด ชาวบ้านในพื้นที่นี้ดำรงชีวิตอยู่ได้เพราะไม่มีรายจ่ายและยังขายผลผลิตได้

ตัวอย่างที่ 4 จัดการป่าให้เป็นป่าที่สร้างประโยชน์ ตามแนวในหลวงรัชกาลที่ 9 เป็นระบบการจัดป่าต้นน้ำ ด้วยไม้ 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง

บ้านปากซวด อำเภอบ้านตาขุน สุราษฎร์ธานี จากการที่ปี 2523 – 2530 ป่าต้นน้ำถูกบุกรุกทำลาย ทำให้น้ำอุปโภค บริโภค และน้ำเพื่อการเกษตรขาดแคลน ชาวบ้านต้องเลือกปลูกพืชที่ทนสภาพแล้งได้ เช่น ปาล์ม น้ำมัน ยางพารา และได้รวมตัวกันหาทางแก้ไข ด้วยการสร้างฝายกักเก็บน้ำ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จนปี 2554 ชุมชนบ้านปากซวด ได้มีโอกาสได้รับความรู้เรื่องการเก็บข้อมูลแหล่งน้ำ จึงร่วมกันจัดทำแผนที่ทรัพยากรธรรมชาติ วิเคราะห์สมดุลงบวมทั้งร่วมกันกำหนด กฎ กติกา ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ เพิ่มระบบกักเก็บน้ำด้วยการสร้างฝาย ระบบกักเก็บน้ำนี้ช่วยเพิ่มความชุ่มชื้น และดักตะกอนในลำน้ำ ช่วยกักเก็บน้ำหลากไว้ใช้ทำเกษตรในหน้าแล้ง ดำเนินงานตามแนวพระราชดำริ “ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง” แทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว โดยปลูกไม้ผล พืชผัก เสริมในสวนยางพารา และปาล์มน้ำมัน จากเดิมที่เกษตรกรมักตัดต้นทิ้งเมื่อต้นตาย แล้วปลูกพืชชนิดใหม่ ซึ่งการตัดต้นทิ้งก็ประสบปัญหารายได้ถูกรอการเพาะปลูกและการผลิต จึงปรับแนวทางการผลิตมาเป็นการปลูกพืชแบบผสมผสาน ปลูกไม้ผล พืชผัก แทนในสวนยางพารา และปาล์มน้ำมัน กลายเป็นป่ายางพารา ป่าปาล์มน้ำมัน เช่น ลองกอง เพาะปลูกเห็ดใต้ต้นยาง ทำให้สวนยางมีความชื้นมากขึ้น ต้นยางก็กลับมาให้น้ำยางได้อีกครั้ง ผลิตยางพาราได้มากกว่าเดิม 40%

ชาวบ้าน สามารถเพิ่มรายได้ 28,500 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และเกิดกลุ่มตัวอย่างดำเนินงานปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง จำนวน 18 ราย พื้นที่ 54 ไร่ และขยายผลแนวคิดด้วยตนเองอีก 13 ราย พื้นที่ 101 ไร่ ปัจจุบันบ้านปากซวด มีรายได้จากผลผลิตเพิ่มขึ้น ร้อยละ 30

นอกจากนี้ยังมีอีกหลายตัวอย่าง เช่น โครงการที่เพชรน้ำหนึ่ง ท่ายาง เพชรบุรี เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ฝนตกปีละ 600-700 มิลลิเมตรต่อปี จึงได้พัฒนาระบบกักเพื่อกักน้ำหลากและเก็บน้ำเป็นจุดๆ มีการสร้างอ่าง ทำหอสูงกระจายน้ำ เกษตรเตรียมปลูกป่า ทำระบบปิดบางส่วน พร้อมเปลี่ยนจากปลูกอ้อย จากการปลูกสับปะรดพืชเชิงเดี่ยว มีการให้ความรู้เรื่องการบริหารจัดการระบบการจำหน่าย สร้างห้องเย็นที่มีต้นทุนไม่สูงเพื่อเก็บพืชผัก ทำให้ลดการสูญเสียได้ 40% และการตัดแต่งผลผลิตที่นำเศษกลับไปเป็นผลิตปุ๋ยได้อีก รวมทั้งมีระยะเวลาขายได้นานขึ้น เก็บได้นาน ขายได้ราคาเพิ่มขึ้น 3-4 เท่า ลดต้นทุนค่าขนส่งซึ่งเป็นต้นทุนที่แพงที่สุดของการเกษตร ห้องเย็นต้นทุนไม่สูง

ที่บุรีรัมย์ ปัญหาสิ่งที่พบคือ น้ำท่วม ปีละหลายครั้ง จึงได้นำแนวพระราชดำริมาปรับใช้โดย ให้น้ำวังบนถนน ไหลไปลงสระ ชาวบ้านสามารถทำนาได้ แต่ช่วงหน้าแล้งเปลี่ยนมาทำเห็ด ทำผัก ลดการทำนา รายได้ดีขึ้น

ที่น่าน เดิมทีปลูกข้าวโพดจำนวนมาก จึงได้ไปทดลองปลูกป่า ควบคู่กับการสร้างฝาย ปลูกป่าด้วยทำน้ำด้วยรถเก็บบ 100% ทำไป 2,000 ไร่ชาวบ้านเห็นประโยชน์รายได้เพิ่มเก็บบ 10 เท่าแทนการปลูกข้าวโพดในช่วงแรกให้ปลูกกล้วยก่อน เมื่อต้นกล้วยขึ้นแล้วให้ปลูกต้นไม้อื่นตามภายใน 2 ปีที่ปลูกป่าขึ้นมีรายได้สูงขึ้น 10 เท่า

โลกมีความเสี่ยงมากขึ้นจากโรคติดต่อ จากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การกระจายสร้างเกษตรกรในชนบทพร้อมการจัดการน้ำ ซึ่งระบบมีขีดความสามารถในการจัดการเพียง 20% หากจัดการน้ำนอกระบบ

ชลประทานได้จะไม่เกิดปัญหาน้ำท่วมน้ำแล้ง ปัจจุบันมีอบต.ซึ่งเป็นองค์กรระดับท้องถิ่นไปจัดการ การปรับมาพัฒนาในแนวนี้อาจทำให้คนที่ย้ายกลับบ้านจะได้ไม่กลับเข้าเมืองอีก

ในส่วนของมูลนิธิอุทกพัฒน์ปัจจุบันมี 60 ชุมชนคิดเป็น 1,773 หมู่บ้าน แก้ไขปัญหาเรื่องน้ำตามแนวพระราชดำริได้สำเร็จ และมีพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิตสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ชั้นยอดได้ 34 แห่ง

2) ส่งเสริมการพัฒนาตำบล ใช้การเกษตรสร้างการจัดการที่ถูกต้อง ให้เกษตรกรมีกินมีใช้ ส่วนการแก้ไขเรื่องท่องเที่ยว สามารถทำภายหลังได้ ด้านอุตสาหกรรมความรู้เรื่องหุ่นยนต์ก็มีบางส่วนระดับอาชีวะพร้อม แต่ต้อง overlay การจัดการใหม่ให้ได้

3) การพัฒนาต้องมีโครงสร้างบริหารของแต่ละพื้นที่ และไม่ใช้ระบบ Template ทำเหมือนกันทุกที่ การออกแบบ Social safety net ใหม่จากนี้ไป ในเมื่อองค์กรระดับท้องถิ่นแล้ว ก็น่าจะที่หันไปพัฒนาพื้นที่รอบนอก แทนการพัฒนาอำเภอเมืองของแต่ละจังหวัด การพัฒนาในระดับพื้นที่ ใช้เวลาไม่นาน เพราะพัฒนาง่ายกว่า เห็นผลเร็วกว่าการพัฒนาเมืองใหญ่ที่ใช้เวลานาน รวมทั้งยังมีต้นทุนการพัฒนาดำกว่า การพัฒนาเมืองเล็ก สร้างซ่อมของเดิมเสริมของใหม่เข้าไปได้ ต้องเปลี่ยนวิธีการใช้เงินในการพัฒนา

4) ต้องเลิกการพัฒนาแบบรวมศูนย์ ตัวอย่างที่เห็นชัดคือ ตลาดสินค้าเกษตรยังอยู่ที่ตลาดไท แต่ต้องส่งเสริมการพัฒนาตลาดสินค้าเกษตรที่ต่างจังหวัดในแต่ละภูมิภาค เพราะจะช่วยแก้ไขปัญหาค่าครองชีพคนได้ ต่อไปข้างหน้าไม่ใช่ว่าคนไม่ได้แค่คนคน แต่คนสินค้า ต้องพัฒนาตลาดและจะยกระดับราคาสินค้า ต้องกระจายไปทั่วประเทศ

การพัฒนาประเทศตั้งแต่แผนฉบับแรกจนถึงฉบับที่ 12 เน้นการพัฒนาโครงสร้าง การลงทุน และเป็นโครงสร้างที่รวมศูนย์ ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ กรุงเทพมหานครที่มีทางด่วนลงใจกลางเมือง เช่นเดียวกับ ถนนวงแหวนรอบนอกก็เป็นการพัฒนาแบบรวมศูนย์ รวมไปถึงการพัฒนากรุงเทพ นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรสาคร สมุทรปราการที่เดิมได้ออกแบบไว้เป็น satellite town ตอนนี้กลายเป็นผืนเดียวกันจึงมีปัญหาประเทศไทยกำลังติดกับของประเทศกำลังพัฒนา ติดกับอยู่กับการสร้างกำไรสูงสุด โดยไม่ได้พัฒนาโครงสร้างในเชิงองค์กรแต่พัฒนาเชิงกายภาพอย่างเดียว การบริหารจึงเป็นการรวมศูนย์ ไม่มีคุณภาพไม่มีการกระจาย เห็นได้จากการระบาดของโควิดในชนบทที่น้อยมาก แต่ชนบทได้รับผลกระทบเพราะการพัฒนาเน้นการท่องเที่ยว การพัฒนาการผลิตที่มุ่งเน้นในภาคท่องเที่ยวและบริการ ภาคเกษตรภาคอุตสาหกรรม ไม่ได้คำนึงถึงการพัฒนาสังคม

5) ส่งเสริมการพัฒนาตามศักยภาพของพื้นที่ เช่น การพัฒนาภาคใต้ซึ่งพื้นฐานเป็นเกษตรกรรม ต้องพัฒนาในสิ่งที่พื้นที่มีส่วนร่วม และต้องพัฒนาให้ครบวงจร ตัวอย่างที่ ปัตตานีมีท่าเรือแต่ไม่มีห้องเย็นเรือขนส่งสินค้าไม่ได้ การพัฒนาต้องทำให้ครบวงจรและไม่นำสิ่งที่ไม่ใช่ศักยภาพของพื้นที่ลงมาเป็นแนวในการพัฒนาพื้นที่ หากต้องการอิงกับพัฒนาอุตสาหกรรม ก็ควรปรับนำแนวการผลิตมาใช้กับพื้นฐานที่มีเช่น อุตสาหกรรมผลไม้ มังคุด ใช้ประโยชน์จากเม็ด และเปลือกที่สามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์อื่นได้ เช่น ยา

6) ส่งเสริมการพัฒนาการเกษตรให้ครบวงจร Value Chain ของภาคเกษตร มีข้อมูลหลายแหล่งที่เชื่อถือได้พบว่า Value Chain ของภาคเกษตรมีมูลค่ากว่า 10 ล้านล้านบาท จึงควรส่งเสริมการพัฒนาให้

ครบวงจร เช่น การพัฒนาข้าว ไม่ควรหยุดแค่ข้าว แต่ส่งเสริมการพัฒนาแปรรูปต่อเนื่อง การพัฒนาต้องคิดให้ครบ บริหารจัดการให้ครบ แต่ที่ผ่านมาติดตอนการพัฒนาภาคเกษตรตรงตัวเกษตรกร มองเฉพาะผลผลิตที่มีมูลค่า 5 แสนล้าน ขณะที่สามารถทำให้เกิด Value Chain ที่มีมูลค่าสูงได้

7) ปัญหาของไทยคือการบริหารจัดการไม่เป็น ประเทศไทยมีพร้อมทุกอย่าง มีโครงสร้างพื้นที่ 2 เรื่องคือ โครงสร้างพื้นฐานการคมนาคมขนส่ง โดยเฉพาะถนน ไทยเป็นประเทศที่มีถนนที่ดีที่สุดประเทศหนึ่งของโลกแต่ไม่มีการบริหารระบบถนน ใช้ประโยชน์เฉพาะการเดินทางการขับขี่ของคน แต่ยังไม่ใช้ประโยชน์เพื่อการขนส่งเต็มที่ โครงสร้างที่สองคือโครงสร้างด้านโทรคมนาคม รองรับระบบ 4G 5G

8) ต้องสร้าง New Business Model รูปแบบธุรกิจใหม่ สังคมกำลังเปลี่ยน มีการพูดถึง New Normal มากขึ้น แต่ไม่ได้พูดถึง New Business Model รูปแบบใหม่ของธุรกิจ การที่มีโครงสร้างสังคมใหม่ แต่ยังใช้รูปแบบธุรกิจเดิม คือ เน้นการท่องเที่ยว การสร้างโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่ ซึ่งเป็นการผลิตแบบรวมศูนย์ ขณะที่โลกเปลี่ยนไปสู่ SME โลกไม่ทำปริมาณ แต่ทำคุณภาพ มีการผลิตในระดับหน่วยย่อย ประเทศไทยในปี 2542 หลังวิกฤติเศรษฐกิจยังไม่สามารถทำการผลิตในระดับหน่วยย่อยได้เพราะไม่มีองค์การบริหารระดับท้องถิ่นคืออบต. แต่ปัจจุบันสามารถทำได้แล้ว อย่างไรก็ตามยังไม่ได้รับการสนับสนุนเต็มที่ ยังไม่ได้สร้างศักยภาพให้องค์กรท้องถิ่น

การทำแบบเดิมก็จะกลับมาเสี่ยงเหมือนเดิม ต้องแก้ที่เหตุ สร้างภูมิคุ้มกันให้ประชาชนให้บริหารความเสี่ยง ทำให้เกิดการพัฒนาระดับพื้นที่ ตำบล อำเภอ ชะลอการพัฒนาเมือง เพราะจะสร้าง safety net และรัฐบาลราชการ ลดบทบาทให้เอกชน ชุมชนเป็นผู้นำ มีในการขับเคลื่อน

มองย้อนกลับไป Golden Place คือ New Business Model ครบวงจร ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรทดลองในช่วงกว่าสิบปีที่ผ่านมา เป็นรูปแบบธุรกิจที่ครบวงจร ตั้งแต่ การเกษตร เรื่องน้ำ เรื่องดิน ทฤษฎีใหม่ การผลิต การขายและมีการขนส่งเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ Golden Place

ด้านที่สาม

(3) แนวการขับเคลื่อนมูลนิธิปิดทอง

การขับเคลื่อนมูลนิธิปิดทอง ต้องสร้างระบบขยายผล ตัวมูลนิธิเองต้องไม่ขยายผลแต่ให้คนอื่นช่วยขยายผล สร้างแนวร่วมในการขยายผล สร้างเครือข่าย ตามแนวของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่เอาประชาชนเป็นที่ตั้ง ทำให้เห็น ทำให้เห็นผลไม่ใช่งบไปทำเอง เพราะมีข้อมูลอยู่แล้วในระดับหนึ่งแม้ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ และคัด NGO มาเป็นแนวร่วม สร้างแนวร่วมในการทำงานไม่ใช่สร้างแผนงาน

6.1.4 ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ประธานมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ

ดร.วิวัฒน์ได้ให้แนวทางการนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ในภาคประชาชนและเพื่อเป็นแนวทางขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของภาครัฐ และแนวการขับเคลื่อนของมูลนิธิปิดทอง ดังนี้

ภาคประชาชน

การดำเนินชีวิตหรือการนำแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรไปปรับใช้ต้องเข้าใจหลักใน 5 ข้อ เพราะการนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ของแต่ละคนแตกต่างกัน คือ

1) ต้องรู้สถานการณ์ รู้สถานการณ์วันนี้อย่างแท้จริง จำแนกมองเห็นความแตกต่างของสถานการณ์ได้

สังคมปัจจุบันขาดความรู้ ขาดความรอบคอบ มีความอ่อนล้าทางปัญญา การนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ของแต่ละคนแตกต่างกัน แต่ประชาชนต้องรู้ให้รอบในเรื่องสำคัญๆ และต้องเข้าใจในการสร้างสรรค์และแบ่งปัน

2) ต้องเข้าใจเข้าใจในสิ่งที่พระองค์ท่านสอน

3) ไม่ข้ามขั้นตอนการปฏิบัติ เช่น คนที่ทำงานกลับมามีอำนาจและต้องการทำการเกษตรเพื่อประกอบอาชีพใหม่ ก็ต้องรู้ขั้นตอนปฏิบัติ ซึ่งสามารถศึกษาจากตัวอย่างที่พระองค์ท่านทำไว้เป็นตัวอย่างที่มีมากมาย

4) การเลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับตัวเอง การทำการเกษตรแม้ว่าเทคโนโลยีมาใช้ ก็ต้องเลือกให้เหมาะสมกับตนเองทั้งในด้านทุนทรัพย์ หรือแนวทางการทำงาน

5) มีวิธีการบริหารภายใต้ความขาดแคลน ด้วยใช้วัสดุหรือวัตถุดิบที่มีให้เกิดประโยชน์

“5 เรื่องนี้ต้องเข้าใจ จะได้ไม่ต้องเป็นหนี้และตกอยู่ในวังวนการจ้างงาน การเป็นลูกจ้าง”

สำหรับการปรับตัวรับยุคโควิด ประชาชนต้องปรับตัวฝึกฝนทักษะใหม่ เพื่อรับการสภาพการทำงานใหม่และสภาพเศรษฐกิจที่อาจจะไม่กลับมาเหมือนเดิม

การปรับตัวใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต้องมีความรอบรู้ ลดการพึ่งพาเงิน และการพึ่งพาภาคเศรษฐกิจใดภาคหนึ่งมากเกินไป ต้องมีการกระจายความเสี่ยงให้หลากหลายมากขึ้น พึ่งพาตนเองให้มากขึ้น

การทำความเข้าใจในหลักคิดของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการมีความรอบรู้จะทำให้รู้เท่าทันสถานการณ์ และสามารถนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปได้อย่างเข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้องจะยั่งยืน

การกลับไปใช้ชีวิตในชนบท ควรนำหลักวัฒนธรรมการให้มาปรับใช้ในการดำรงชีวิตเช่นกัน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีเกษตรใหม่สามารถนำไปสู่ความสำเร็จได้ แต่ประชาชนต้องมีหลักการ 5 ข้อคือ ความเพียร ความอดทน การศึกษาจากของจริง ต้องลงมือปฏิบัติ มีคุณธรรม

“ประชาชนต้องรอบรู้ รอบคอบและระมัดระวัง อดทนและความเพียร มีคุณธรรมเสียสละ”

แนวการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของภาครัฐด้วยการนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้

การขับเคลื่อนหลักเศรษฐกิจพอเพียง การขับเคลื่อนศาสตร์พระราชาให้สู่การแก้ปัญหาประเทศให้ยั่งยืนด้วยกลไก 357 ซึ่ง 3 คือการจัดการในระดับพื้นที่ ชุมชน จังหวัดสู่ระดับประเทศ 5 คือ 5 กลไก ได้แก่

ประสานงานภาคีฯ บูรณาการแผน ติดตามประเมินผล การจัดการความรู้ และสื่อสารสังคม ส่วน 7 คือ ภาคเครือข่าย

ขั้นแรก 3 ต้องมีตัวอย่างความสำเร็จ ในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

ขั้นที่ 2 ต้องมีกลไก อาจจะเป็นระดับจังหวัด ระดับลุ่มน้ำ แต่ละระดับมีคณะกรรมการดูแล

ขั้นที่ 3 หากรัฐบาลเห็นชอบก็ควรสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลไกระดับประเทศ

ใน 3 กลไก ทำ 5 เรื่อง ได้แก่ 1) มีการประสานงาน มีระบบการประสานงานอย่างจริงจังและต่อเนื่อง อาจอยู่ในรูป)คณะกรรมการ สภา สมัชชา หรือสมาคม รวมทั้ง 2)ต้องมีกลไกในการบูรณาการแผน เอา แผนมาบูรณาการแล้วมอบหมายให้มีผู้รับผิดชอบ จากนั้น 3) ต้องมีระบบติดตามประเมินผล 4)มีการ จัดการองค์ความรู้ และ 5)นำองค์ความรู้นี้มาสื่อสารให้สังคมได้รับรู้

ส่วนภาคเครือข่าย ประกอบด้วยภาครัฐซึ่งมีความจำเป็น ภาควิชาการ ครูกับพระ มีความสำคัญกับประเทศ มาก ภาคศาสนากับภาคการศึกษา ภาคประชาชนที่มีหลายกลุ่มย่อย ภาคเอกชน ภาคประชาคม มูลนิธิ และภาคสื่อมวลชน นำทั้ง 7 ภาคมาร่วมกันเพื่อนำเสนอตัวอย่างจากระดับพื้นที่ ระดับลุ่มน้ำ ซึ่งจะช่วยให้ การขับเคลื่อนไปสู่การปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงต่อเนื่องและยั่งยืนได้

กลยุทธ์การสื่อสารตัวอย่างความสำเร็จหรือแบบอย่าง รวมไปถึงการทำนโยบายแต่ละระดับ ต้องกำหนด กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการก่อน ปรับให้ตรงกับให้เหมาะสมตามสถานการณ์และช่องทางการรับรู้ เช่น การ สื่อสารท่องเที่ยวยั่งยืนไปยังกลุ่มท่องเที่ยวก็ต้องกำหนดกลุ่มเป้าหมายก่อน เพราะการท่องเที่ยวมีกลุ่มสาขาย่อยจำนวนมาก ภาคเกษตรก็มีหลายสาขาหลายกลุ่ม เช่น มีประมงใหญ่ ประมงเล็ก ชวนารายย่อย ชวนานาในเขตน้ำฝน

แนวการขับเคลื่อนมูลนิธิปิดทอง

การสื่อสารตัวอย่างความสำเร็จก็ควรสื่อให้ตรงกลุ่มเป้าหมาย

ภาคประชาชนจะมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทย โดยที่รัฐต้องไม่ปิดกั้นด้วยการใช้ กฎหมาย และรัฐต้องแก้ไขกฎหมายที่จำกัดการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งทุกภาคส่วนต้องมีการวาง กลไกเพื่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ 1.ร่วมคิด 2.ร่วมศึกษาหาข้อมูลวางแผน 3.ร่วมกันตัดสินใจ ไม่ใช่เฉพาะ ภาครัฐฝ่ายเดียว 4. ร่วมกันทำ 5.ร่วมรับผล

6.1.5 นายการณย์ ศุภกิจวิเลขการ ผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทอง หลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ

นายการณย์ ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการการทำงานของมูลนิธิรวมทั้งการดำเนินโครงการ เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ได้ผลกระทบจากการระบาดของโควิด และแนวทางฟื้นฟูประเทศดังนี้

(1) กระบวนการทำงานของมูลนิธิฯ

มูลนิธิปิดทองสืบสานแนวพระราชดำริก่อตั้งมา 11 ปี เป็นมูลนิธิภายใต้สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี และ หลักการการทำงานสำคัญของมูลนิธิฯคือ การขับเคลื่อนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ของ

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยมีพื้นที่ต้นแบบ 9 จังหวัด

วิธีการทำงานเน้น area-based และตามแนวทางพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร คือ ครีวเรือนอยู่รอด ชุมชนพึ่งพาตนเอง และเชื่อมโยงเทคโนโลยี ตลาดทั้งในและต่างประเทศ ส่วนกระบวนการทำงานเริ่มจากโมเดลของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ทรงเรียกว่าเป็นกล่อง

กล่องที่ 1 ครีวเรือนอยู่รอดพึ่งพาตนเองได้ เริ่มจากโครงสร้างพื้นฐาน เช่น โครงการที่ทำช่วงโควิด ทำเรื่องระบบน้ำ เกษตร ปศุสัตว์ การลดรายจ่าย เกษตรผสมผสาน มีรายได้ จากการขายผลผลิต

กล่องที่ 2 ในพื้นที่ต้นแบบ หลังจากผลิตพืชผักแล้ว ในภาคอีสานมีการยกระดับรวมกลุ่มผลิตเกษตรปลอดภัย มีโรงคัดแยก โรงเรือนปลูกผักแบบ precision planning เช่น ต้นหอม ต้นกระเทียม ได้เวลา ได้ขนาดเพื่อส่งขายห้างแมคโคร เป็นการยกระดับเมื่อชุมชนพร้อม ไม่เสี่ยงเพราะเริ่มจากจุดเล็กๆ พึ่งพาตัวเองได้ มุลินีเน้นการพัฒนาคุณภาพไม่เน้นปริมาณ

โครงการล่าสุดที่มุลินีเข้าไปสนับสนุนองค์ความรู้คือ โครงการทุเรียนคุณภาพดูแลทุเรียน 7-8 เดือน มีคนเข้าร่วม 500-600 คนซึ่งสามารถส่งทุเรียนไปขายจีนได้ ผ่านเครือซีพี ปีที่แล้วทำรายได้ดีมูลค่า 140 ล้านบาท เหลือแล้วมีรายได้คนละประมาณ 2 แสนบาท

(2) การทำงานในช่วงโควิด

ในช่วงการระบาดของโควิดซึ่งมีคนได้รับผลกระทบจำนวนมาก มุลินีซึ่งมีองค์ความรู้ ความชำนาญในการซ่อมแซมแหล่งน้ำขนาดเล็กที่ท้องถิ่นได้รับการถ่ายโอนจากรัฐ แต่ขาดงบประมาณในการซ่อมแซม จากการทำงานใน 9 จังหวัดที่มีต้นแบบ ได้ดำเนินโครงการซ่อมแซมแหล่งน้ำทำการเกษตร ควบคู่กับการจ้างงานคนตกงานให้มาทำงานในโครงการ แต่ละโครงการใช้เวลา 7-8 เดือน เพื่อให้มีประชาชนมีรายได้ ครีวเรือนอยู่รอด ลดรายจ่าย เป็นกันชนในช่วงวิกฤติ และเมื่อมีแหล่งน้ำสามารถทำการเกษตรได้ ก็สามารถใช้ชีวิตในพื้นที่ได้

โครงการนี้มีเป้าหมายการจ้างงานเพื่อเป็นกันชนรองรับคนตกงาน โดยโครงการจ้างงานคนตกงานได้ 962 คน ทั้งระดับปริญญาตรี ซึ่งบางส่วนเคยทำงานเป็นหัวหน้างานจากโรงงาน และคนที่ไม่จบระดับปริญญาตรี มุลินีทำงานผ่านผู้ว่าราชการจังหวัดใน 9 จังหวัดดังนั้นทั้ง 9 จังหวัดจะมีรูปแบบโครงการคือมีคณะกรรมการ ลงสำรวจพื้นที่สำรวจแหล่งน้ำที่ถ่ายโอน หรือแหล่งน้ำที่ชำรุดเสียหาย

กระบวนการทำงานได้ใช้หลักการทรงงานเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา และเป็นการทำงานร่วมกันกับท้องถิ่น ทั้งอำเภอ หมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อสำรวจและอธิบายให้เห็นถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากแหล่งน้ำ รวมทั้งคำนวณให้เห็นถึงความคุ้มค่า พื้นที่จะได้รับประโยชน์อย่างไรและมีน้ำเพิ่มขึ้นเท่าไรจากเดิมที่ชำรุด และเสียหาย ทำให้ไม่มีน้ำใช้

“นี่คือหลักการที่สำคัญของการเข้าใจเข้าถึงพัฒนา เพราะต้องทำให้ชาวบ้านเข้าใจก่อน ถึงจะสละแรงงานมาทำงาน งานของมูลนิธิไม่จ้างแรงงาน ยกเว้นงานที่ค่อนข้างจะลำบาก ก็ขอความร่วมมือจากจังหวัดขอความอนุเคราะห์เครื่องจักร ไม่ว่าจะจากอบจ. หรือเทศบาล โดยมูลนิธิจะออกค่าใช้จ่ายน้ำมันให้ เป็นงานเก็บหน้างาน” นายการณียัย

สำหรับการเลือกพื้นที่ที่ใช้แนวพระราชดำริคือ หลักระเบิดจากข้างใน แม่จังหวัด หรือท้องถิ่นเลือกพื้นที่แล้ว แต่หากชาวบ้านยังไม่พร้อม ก็จะไม่ทำโครงการ มูลนิธิจะเลือกเฉพาะพื้นที่ที่เห็นประโยชน์ และที่สำคัญคือทำด้วยความพร้อมของทุกภาคส่วน

โครงการของมูลนิธิมีที่ ภาคเหนืออยู่ในจังหวัดน่าน ภาคอีสานมีที่อุดรธานี ขอนแก่น กาฬสินธุ์ ภาคกลางที่เพชรบุรี กับอุทัยธานี ภาคใต้ที่ ยะลา ปัตตานี นราธิวาส

โครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจฐานรากทั้ง 9 จังหวัดทำได้ 164 แห่ง ได้ปริมาณน้ำ 122.2 ลบม. พื้นที่เกษตร 2 แสนไร่ที่จะได้ประโยชน์ คราวเรือนที่จะได้รับประโยชน์ 43,500 ครัวเรือน

คนที่มาทำงานกับมูลนิธิได้เรียนรู้ กระบวนการทำงานแบบเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา โดยสิ่งที่เรียนรู้ คือ การทำงานร่วมกับหน่วยงานต่างๆ จากการที่ต้องประสานงานกับหน่วยงานท้องถิ่นได้แก่ อบต.ให้มาร่วมสำรวจและเขียนแบบปร.4 ปร.5 สามารถตรวจเช็ควัสดุ อ่านรายละเอียดอิฐ หินปูนทราย การเขียนรายงาน แต่สิ่งสำคัญคือการพูดคุยกับชุมชน สร้างความเข้าใจ สามารถที่จะร่วมประชุมกับหน่วยงานของรัฐ

นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้การใช้น้ำอย่างประหยัด จากการที่ได้สอนถึงการเพาะปลูกพืชที่ใช้น้ำมาก นำน้อย เช่น พืชผักสวนครัว ข้าวโพดหวาน เป็นต้น ที่ช่วยลดรายจ่ายในช่วงโควิดและเพิ่มรายได้มากกว่าจะปลูกข้าวที่สร้างรายได้อย่างมาก 3,000 บาทต่อไร่ แต่พืชเหล่านี้ใช้เวลา 7-8 เดือน ทำให้รายได้เพิ่มขึ้น ทำการเกษตรแบบอยู่รอดในพื้นที่

โดยที่ปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย เป็นปัญหาหลัก คือ พื้นที่ทำกิน เมื่อคนจำนวนมากขึ้น ที่ดินเล็กลง สิ่งแรกที่มูลนิธิทำจึงต้องใช้วิธีการทำในเชิงคุณภาพในพื้นที่เล็ก ขยายของแพงไม่เน้นปริมาณ จากนั้นได้นำเทคโนโลยีมาใช้ ปลูกในโรงเรือนแทนการปลูกเป็นไร่ ซึ่งราคาผลผลิตดีขึ้น และตรงต่อความต้องการของตลาด และการใช้เทคโนโลยีทุกขั้นตอนยังช่วยลดภาระเกษตรกร จากเดิมใช้เวลามากใช้แรงงานมาก

ทิศทางของมูลนิธิในอนาคตจะขับเคลื่อนการทำเกษตรให้เป็นเทคโนโลยีมากขึ้น

แนวทางที่สองคือ เทคโนโลยีต้องนำมาใช้ คนรุ่นใหม่จะไม่ใช้เวลาในแปลงเกษตรนานเท่าคนรุ่นพ่อแม่ เห็นหลายตัวอย่าง คนที่ทำงานในโรงงานได้มีประสบการณ์มาก่อนก็นำมาใช้ในภาคเกษตรได้ เพื่อก็ต้องยกระดับ เพื่อนำไปสู่เกษตรอินทรีย์

สุดท้ายระบบปกติของภาครัฐต้องนำไปเสริมจุดเหล่านี้ให้ทัน ทั้งในการให้ความรู้ ทั้งในการพัฒนาเพื่อให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น คุณภาพดีขึ้น การรวมกลุ่ม ทั้งวิสาหกิจ สหกรณ์ การหาทุน ที่รัฐมีมาก แต่ต้องไม่ให้ความเดือดร้อน

(3) แนวทางการฟื้นฟูประเทศหลังจากโควิด

มูลนิธิฯ มองว่า ช่วงหลังโควิดสิ่งแรกอยากให้ภาคชนบทมีความเข้มแข็ง ฟังพาตัวเองได้ เพราะสังคมชนบทที่มีความเข้มแข็ง ฟังพาตัวเองได้จะลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำระหว่างในเมืองกับชนบท แต่ความเข้มแข็ง ฟังพาตัวเองได้จะเกิดขึ้นได้ต้องมี 3 องค์ประกอบ

เรื่องแรก ประชาชนเองต้องปลูกฝังจิตสำนึก พฤติกรรมที่ต้องฟังพาตัวเอง ลดการพึ่งพาคนอื่น ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญและต้องแก้ไขเร่งด่วน การพึ่งพาภาครัฐต้องตระหนักถึงระยะเวลาที่จะต้องใช้เวลา ต้องแยกให้ได้ว่าระดับไหนถึงจะต้องพึ่งพาภาครัฐ ระดับไหนที่สามารถทำเองได้ต้องแยกออกมาเพื่อดำเนินการทันที

โครงการของรัฐที่ลงในพื้นที่จะเป็นลักษณะอุปถัมภ์ คือ จัดให้ ให้อะไรทั้งหมด ซึ่งทำให้ความคิดของชุมชนที่จะพึ่งพาตนเองลดลง

“การปลูกฝังจิตสำนึกและพฤติกรรมของชุมชนในพื้นที่ ภาคเกษตรให้พึ่งพาตนเองและลดการพึ่งพาจากภายนอก ภาครัฐต้องฟังพาแน่นอน แต่ระหว่างที่รอการช่วยเหลือจากรัฐ เช่น การรอนงบประมาณที่มักใช้เวลาก่อตั้งของบไม่ต่ำกว่า 2 ปีมีหลายเรื่องที่สามารถช่วยตนเองได้ ในพื้นที่ด้วยการร่วมกันสามัคคีสละแรงงาน หลังโควิดต้องปรับเปลี่ยนให้พึ่งพาตนเองให้มากขึ้น”

เรื่องที่สอง ประชาชนต้องตระหนักว่า การทำเกษตรต่อไป ความรู้เป็นเรื่องสำคัญ เทคนิค ความชำนาญ การทำตามลำดับขั้นตอน การรู้จริงไม่เสี่ยง เริ่มจากจุดเล็กๆตามแนวพระราชดำริ แล้วค่อยขยาย มีภูมิคุ้มกันตนเองในทุกเรื่องในแต่ละขั้นตอนแต่ละก้าว

ในส่วนของภาครัฐการใช้งบประมาณต้องเกิดความคุ้มค่า โดยเฉพาะประชาชนส่วนใหญ่ เกษตรกรที่เป็นฐานราก การที่จะไปลงเรื่องโครงสร้างพื้นฐานการที่จะตอบโจทย์ภาครัฐจะเน้นเกษตรแบบ BCG ดังนั้นการที่จะมีแหล่งรวบรวมผลผลิต มีโรงคัดเกรด มีห้องเย็น และมีระบบนำไปสู่ตลาดให้รู้ว่าจะช่องทางตลาดอยู่ที่ไหน ช่องทางโลจิสติกส์ เป็นเรื่องที่รัฐควรเข้ามาเสริม เพราะหลังโควิด ประชาชนและภาครัฐต้องก้าวไปด้วยกัน

เรื่องที่สามแนวพระราชดำรินี้เน้น คือ ปรับความคิดของตัวเองให้อยู่กับความพอเพียงให้มีความสุข การหวังที่จะรวย ก็หวังได้ แต่ต้องเป็นการรวยอย่างมีขั้นตอน มีความรู้จริงและมีภูมิคุ้มกัน อย่าทำอะไรโดยไม่มีข้อมูล ต้องมีวินัยดูแลตนเองและมีความอดทน ความเสียสละ

6.2 แนวทางการปรับตัวของภาคประชาชนด้วยแนวพระราชดำริ

ผู้ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริทั้ง 5 ท่านมีแนวคิดและให้ความเห็นต่อการนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ในการปรับตัวของประชาชนและวางแนวทางขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทยของภาครัฐในทิศทางเดียวกัน ซึ่งนำมาประมวลเป็นแนวทางในการปรับตัวของภาคประชาชน รูปแบบขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทยของภาครัฐ และแนวทางการขับเคลื่อนของมูลนิธิปิดทองฯ ได้ดังนี้

1) นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่อยู่บนพื้นฐาน ความสมเหตุสมผล ความพอประมาณ การมีภูมิคุ้มกัน มาเป็นหลักชี้้นำในการดำรงชีวิต ซึ่งสามารถใช้ได้กับทุกคน เนื่องจากหลักเศรษฐกิจพอเพียงจะ

ช่วยสร้างภูมิคุ้มกันได้หลายมิติ ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง ทั้งในช่วงการระบาดของไวรัสโควิดและในโลกใหม่ที่จะต้องเผชิญ หลักเศรษฐกิจพอเพียงจะสร้างภูมิคุ้มกันในด้านรายได้ ด้านสุขภาพและด้านอาหาร หรือจากสภาพการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ และจะทำให้การดำเนินชีวิตมีหลักการที่เดินทางสายกลาง มีสติ มีความรอบคอบ ซึ่งเมื่อประชาชนส่วนใหญ่ยึดปฏิบัติ ชุมชนและสังคมจะมีความมั่นคง ก่อเกิดประโยชน์ในระดับประเทศต่อไปได้

2) นำหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จำนวน 23 ข้อ มาปรับใช้

3) ประชาชนควรตระหนักรู้ถึงความจำเป็นในการเตรียมความพร้อมด้านองค์ความรู้และมีทักษะที่หลากหลาย ในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดหวัง เช่น การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้ตกงาน ขาดรายได้ จะได้นำองค์ความรู้หรือทักษะที่มีมาใช้เพื่อลดความรุนแรงของปัญหา รวมถึงสามารถใช้ในการพลิกฟื้นกลับสู่สถานการณ์ปกติได้โดยเร็ว

6.3 รูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมไทยจากการปรับใช้แนวพระราชดำริ

1) ภาครัฐควรนำแนวพระราชดำริเรื่อง เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา มาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่เน้นการพัฒนาบนพื้นฐานความต้องการของแต่ท้องถิ่นที่มีความหลากหลายมีความแตกต่างกัน โดยเมื่อเข้าใจแล้วแล้วสามารถนำแนวพระราชดำริเรื่อง ระเบิดจากข้างในมาใช้ร่วมกันในการขับเคลื่อนการพัฒนา ให้ประชาชนเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนา ประชาชนเป็นผู้รับประโยชน์ ไม่ใช่เพื่อเป้าหมายของหน่วยงานราชการหรือของรัฐบาล ดังนั้นต้องเริ่มจากการสร้างการมีส่วนร่วมกับประชาชนเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาตามสภาพภูมิสังคมก่อน แล้วดำเนินการพัฒนาตามลำดับไป ทำให้ผลสำเร็จมีความยั่งยืน

2) การขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยต้องตั้งบนพื้นฐานของการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน ซึ่งประสบการณ์จากการระบาดของโควิด-19 สังคมไทยได้เรียนรู้ว่าการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ต้องมีการตระหนักถึงความเสี่ยงที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ ดังนั้นจึงต้องมีการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในทุกระดับ ตั้งแต่ ระดับบุคคล สังคม และประเทศ หากมีภูมิคุ้มกันที่ดีเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดหวังขึ้น ผลกระทบจะมีความรุนแรงน้อยลง และการพลิกฟื้นกลับสู่ภาวะปกติจะง่ายขึ้น

3) ส่งเสริมการสร้าง New Business Model รูปแบบใหม่ของธุรกิจ เพื่อรับกับการที่ประเทศไทยและโลกกำลังเปลี่ยนแปลงสู่การที่มีโครงสร้างสังคมใหม่ และเพื่อไม่ให้ประสบปัญหาแบบเดิมดังที่ประสบในช่วงหลายวิกฤติเศรษฐกิจที่ผ่านมาทั้งวิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 และปี 2551 จากการใช้รูปแบบธุรกิจเดิมคือ เน้นการท่องเที่ยว การสร้างโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่ ซึ่งเมื่อเศรษฐกิจโลกตกต่ำ ภาคการท่องเที่ยวหดตัวลงก่อนและมากกว่าภาคเศรษฐกิจอื่น และเกิดการเคลื่อนย้ายของแรงงานกลับถิ่นฐานเดิมเป็นระลอก ส่งผลกระทบต่อชนบท

4) ส่งเสริมการพัฒนาในระดับพื้นที่ เพื่อให้ยกระดับสังคมชนบทเป็น Social Safety Net ที่เข้มแข็งของไทย โดยใช้แบบอย่างความสำเร็จจากการดำเนินงานตามแนวพระราชดำริมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เพื่อที่ไม่ต้องเริ่มจากศูนย์และสามารถดำเนินการได้ในโดยใช้เวลาไม่นาน โดยเฉพาะการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับภาคเกษตรและมีความเข้มแข็งสามารถรองรับแรงงานโยกย้ายออกจากเมืองใหญ่ให้ดำรงชีวิตอยู่ในชนบทโดยไม่ต้องกลับไปทำงานในเมืองใหญ่อย่างถาวร เมื่อประชาชนในเมืองลดน้อยลงการพัฒนาก็จะกระจุกตัวน้อยลง นอกจากนี้ยังสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งของ Social Safety Net ด้วยใช้กลไกหรือโครงสร้างที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ชนบท เช่น กองทุนหมู่บ้านที่มีสถานะนิติบุคคล ซึ่งทั่วประเทศมีจำนวน 75,000 หน่วย รวมทั้งกลไกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือสถาบันการศึกษาในพื้นที่ ซึ่งเมื่อแต่ละพื้นที่ที่มีความเข้มแข็งมีความมั่นคงประเทศไทยก็จะมี Social Safety Net ที่แท้จริง

5) ส่งเสริมการพัฒนาโครงการในระดับจุลภาคในลักษณะการปรับโครงสร้างมากขึ้นและเป็นโครงการขนาดเล็กที่ลงไปถึงระดับบุคคล มีผลต่อชีวิตผู้คน เพื่อแปลงแรงงานที่กลับภูมิลำเนาจำนวนนับล้านคนให้เป็นคนที่ผลักดันการเปลี่ยนแปลงหรือเป็น Change Agent ของสังคมต่อไป เพราะเป็นการต่อยอดทักษะของคนจากเมืองใหญ่ที่ย้ายกลับไปสู่ชนบท คนกลุ่มนี้ ก) มีทักษะด้านเทคโนโลยีอยู่บ้าง เช่น ขายของออนไลน์เป็น เข้าดูข้อมูลออนไลน์ทางโทรศัพท์มือถือเป็น ข) เข้าใจวิถีชีวิตของคนในเมือง ค) รู้เรื่องระบบโลจิสติกส์ เช่น การส่งของผ่าน เคอรี่ ทั้งหมดนี้จะช่วยสร้างพลวัต(Dynamic)ในชนบทได้ และเป็นหัวใจสำคัญของการฟื้นฟูปรับโครงสร้าง แทนมาตรการเยียวยาที่รัฐบาลดำเนินการและจะสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจ และสังคมชนบทได้ได้ เพราะยังเป็นการสร้างความมั่นคงในชีวิตในระยะยาวเป็นการสร้างหลักประกันทางสังคม นอกจากนี้โครงการขนาดเล็กใช้เงินไม่มากและจะมีประสิทธิผลมากกว่าโครงการขนาดใหญ่ที่ต้องใช้เวลา

6) ภาครัฐต้องจัดให้มีการให้ความรู้ ให้ข้อมูล เสริมสร้างทักษะให้ประชาชนกลุ่มที่ถูกเลิกจ้างและโยกย้ายกลับบ้าน ซึ่งนอกจากจะช่วยให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโควิด-19 สามารถปรับตัวประกอบอาชีพใหม่ได้ หรือพัฒนาตนเองได้ หรือแม้แต่ปรับตัวชั่วคราวเพื่อรอกกลับมาทำงานแบบเดิมแล้ว ยังช่วยให้ประชาชนสามารถที่จะตัดสินใจได้มีวิจารณญาณที่ดี มีความรู้ที่เท่าทัน มีความเข้มแข็งในโลกใหม่

7. ปิดทองหลังพระ กับพันธกิจที่ทำหายเพื่อความแข็งแกร่งของฐานรากสังคมไทย

บทสรุปของโครงการวิจัย “คิดใหม่ ไทยก้าวต่อ” ได้ส่งสัญญาณที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงระดับพลิกผัน (Disruptive changes) ที่มากับความก้าวหน้าของเทคโนโลยี และพัฒนาการของเชื้อโรค ที่ต่างเปลี่ยนแปลงในอัตราเร่งเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอุบัติการณ์ของเชื้อโควิด-19 ที่ทั้งระดับความฉับพลัน ความไพศาล และความอุกฤษฏของผลกระทบ ฉุดให้มนุษยชาติในทุกระดับต้องทบทวนสิ่งที่เคยคิด เคยเชื่อ และเคยทำมา

ในภาพ เสียง และความรู้สึกที่เลวร้ายในทุกหนทุกแห่งจากสถานการณ์โควิด-19 งานวิจัยชิ้นนี้ได้สะท้อนความเข้มแข็งของสังคมไทยในหลายมิติซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สั่งสมมาตลอดระยะเวลาแห่งความ

เป็นไทย โดยเฉพาะในท้องถิ่นที่ความเข้มแข็งดังกล่าวทำให้ “ถิ่นฐานบ้านเกิด” ที่พรั่งพร้อมไปด้วยพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย พี่น้อง ญาติมิตร เครือข่ายแห่งความผูกพัน เห็นอกเห็นใจช่วยเหลือกัน ตลอดจนทุนที่เป็นแหล่ง ทำกินดั้งเดิม ได้กลายมาเป็นปรากฏการณ์สำคัญในการบรรเทาความรุนแรงของทั้งการระบาด และความยาก เชื้อทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการระบาด ทุนทางสังคมเหล่านี้คนรุ่นใหม่เคยละทิ้งไปเพื่อแสวงหาโอกาสความ เจริญก้าวหน้าทั้งด้านการศึกษาและอาชีพ แต่ได้ซาบซึ้งถึงความสำคัญจากวิกฤตการณ์ในครั้งนี้ การกลับสู่ ถิ่นฐานบ้านเกิดพร้อมกับความรู้ที่ทันสมัย เทคโนโลยีที่เชื่อมทุกมุมโลกในเวลาเพียงเสี้ยววินาที และ ประสบการณ์ในการทำงาน ของคนรุ่นใหม่จำนวนมาก ได้ทำให้เกิดการพลิกฟื้นทุนทางสังคมเหล่านี้ ไป พร้อมๆ กับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญดอกหนึ่งอันจะนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำ ของสังคมในระยะยาว

ในช่วงจังหวะที่เป็นเหมือน “โอกาสทอง” นี้ มูลนิธิปิดทองหลังพระ สามารถ

(1) ใช้ศักยภาพและความเข้มแข็งของมูลนิธิฯ และเครือข่าย จุดประกายปฏิกิริยาลูกโซ่แห่งการ พัฒนา (Chain effect of development) จากพื้นที่ที่ต้นแบบแห่งความสำเร็จให้กระจายไปสู่พื้นที่ต่างๆ ให้มีการขยายผลในวงกว้างและเร็วขึ้นกว่าเดิม โดยให้มีการปรับปรุงตามความเหมาะสมของบริบทแต่ละ พื้นที่ ตามแนวทางการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 งานที่ “เข้าถึง” ประชาชน ในระดับที่ล่างที่สุด และ “เข้าใจ” ในความหลากหลายของแต่ละพื้นที่

(2) จากการพูดคุยกับคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ที่ร่วมงานกับมูลนิธิฯ ทำให้ทราบว่า ความเลื่อมใสศรัทธา ต่อแนวทางการทรงงาน และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งความมุ่งมั่นในการทำงานของมูลนิธิฯ เป็น รากฐานสำคัญที่สร้างความไว้วางใจ และความเชื่อมั่นให้แก่คนในพื้นที่

(3) มูลนิธิฯ ควรใช้โอกาสนี้มุ่งเป้าและร่วมงานกับคนรุ่นใหม่ที่กำลังกลับสู่ภูมิลำเนา หรือแม้จะยังไม่ กลับสู่ภูมิลำเนาแต่มีความปรารถนาที่จะกลับไปพลิกฟื้นทรัพยากรในท้องถิ่นโดยใช้ความรู้ความสามารถที่ ทันสมัยของตนเอง เพื่อสนับสนุนให้คนกลุ่มนี้สร้างต้นแบบแห่งความสำเร็จ เพื่อการขยายผล หรือเป็นพี่ เลี้ยงให้พื้นที่อื่นๆ ต่อไป

(4) นอกจากนี่ยุทธศาสตร์สำคัญยิ่งของมูลนิธิฯ คือการเป็นฟันเฟืองใหญ่ทำหน้าที่เป็นแกนร่วมของ เครือข่ายที่เป็นทั้งหน่วยงานราชการในส่วนกลาง หน่วยงานราชการในท้องถิ่น ภาคเอกชน และภาคประชา สังคม ซึ่งเป็นบทบาทที่มูลนิธิฯ มีผลกำลังทำให้เกิดประสิทธิผลได้มากกว่าหน่วยงานอื่น ซึ่งแกนหมุนนี้จะ เชื่อมหน่วยงานและทรัพยากรทั้งในแนวตั้ง และแนวนอน ในการสนับสนุนให้เกิดการระดมสรรพกำลัง เพื่อการบ่มเพาะคนรุ่นใหม่เหล่านี้ รวมทั้งเสริมแรง (Reinforce) ด้วยการช่วยให้คนรุ่นใหม่เหล่านี้ สามารถ ร่วมงานกับหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ และกับคนรุ่นเก่าในพื้นที่เพื่อลดช่องว่างทางความคิดระหว่างเจเนอเร ชัน (Generation gap) ซึ่งหากขบวนการ (Movement) ดังกล่าวสามารถขยายตัวไปในพื้นที่ต่างๆ อย่าง กว้างขวาง จะกลายเป็นจักรกลสำคัญในการกระจายอำนาจ (Decentralization) อย่างเป็นรูปธรรม

(5) ที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งคือ ขบวนการพัฒนาตามแนวทางนี้ จะต้องคำนึงถึง “ความยั่งยืน” (Sustainability) เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการใช้ทรัพยากรในพื้นที่จนเสื่อมโทรม (Exploitation) กลายเป็น

กลไกที่การพัฒนากลับไปทำลายตนเอง (Self-destructive development) ซึ่งที่สุดจะยิ่งเป็นการเร่งทำลายทรัพยากร และทุนทางสังคมในท้องถิ่นอย่างรวดเร็วในที่สุด

ยุทธศาสตร์ทั้ง 5 ประการนี้ จะเป็นการทำงานและขับเคลื่อนจากกลุ่มเล็ก ระดับล่าง เพื่อหวังผลในขนาดใหญ่ในระดับมหภาค เพื่อให้เกิดเป็น “กำลังของแผ่นดิน” อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะทั้ง 5 ข้อนี้ได้จากการวิจัย ยังสอดคล้องกับความเห็นจากบุคคลที่ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริที่ว่า มูลนิธิฯ ต้องสร้างระบบขยายผล โดยต้องไม่ขยายผลด้วยตัวมูลนิธิเอง แต่สร้างแนวร่วมในการขยายผล สร้างเครือข่าย โดยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงทำให้เห็นเป็นตัวอย่างด้วยเอาประชาชนเป็นที่ตั้งทำให้เห็นผลไม่ใช่ลงไปทำเอง และคัดเลือก NGO มาเป็นแนวร่วม สร้างแนวร่วมในการทำงานไม่ใช่สร้างแผนงาน

8. สรุปผลการศึกษา

การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาส่งผลกระทบไปทั่วโลก ขณะเดียวกันภูมิทัศน์ทางเศรษฐกิจและสังคมโลกและไทยก็กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและมีนัยสำคัญ แปรดองค์ประกอบด้วยธนาคารแห่งประเทศไทย สถาบันนโยบายสาธารณะและการพัฒนา สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มหาวิทยาลัยมหิดล สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โดยมูลนิธิปิดทองหลังพระฯ และสำนักข่าวไทยพับลิกาเป็นผู้ประสานงานโครงการ จึงได้ร่วมกันจัดทำโครงการ “คิดใหม่ ไทยก้าวต่อ” เพื่อศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด-19) และกระแสการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของโลกต่อแรงงานไทยและประเมินความพร้อมของแรงงานไทยในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลง เพื่อเป็นวัตถุดิบในการพัฒนารูปแบบในการขับเคลื่อนประเทศในระยะยาว โดยโครงการวิจัยแบ่งออกเป็นสามระยะ การวิจัยระยะแรกเป็นการศึกษาผลกระทบวิกฤติการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางเศรษฐกิจ เพื่อระบุแรงงานไทยที่เปราะบางและเผชิญข้อจำกัดในการปรับตัว ระยะที่ 2 เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพถึงผลกระทบและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานในเชิงลึก และระยะที่ 3 เป็นการน้อมนำแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรมาปรับใช้ในการนำเสนอแนะนโยบายเพื่อขับเคลื่อนสังคมไทย

ผลการศึกษาจากการวิจัยระยะแรกจัดกลุ่มแรงงานตามระดับของผลกระทบในระยะสั้นจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา และความเสี่ยงในการสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยเทคโนโลยีและผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าโลก โดยพบว่ามี (1) กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโควิด-19 แต่มีความเสี่ยงน้อยที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า มีจำนวน 166 อาชีพ ครอบคลุมแรงงานจำนวน 12.20 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 32.26 ของกำลังแรงงานไทย (2) กลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า มีจำนวน 81 อาชีพ

ครอบคลุมแรงงานจำนวน 4.78 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 12.63 ของกำลังแรงงานไทย และ (3) กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโควิด-19 และมีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า มีจำนวน 11 อาชีพ ครอบคลุมแรงงานจำนวน 1.27 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 3.35 ของกำลังแรงงานไทย

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพในเชิงลึกถึงผลกระทบและความสามารถในการปรับตัวของแรงงานไทยพบว่าแรงงานที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดผ่านการลดลงของรายได้เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง มีการศึกษาน้อยและมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ เมื่อจำแนกเป็นภูมิภาคพบว่า ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ได้รับผลกระทบใกล้เคียงกัน และรุนแรงกว่าภาคกลางและปริมณฑล ขณะที่กลุ่มอาชีพที่ขาดรายได้อย่างรุนแรง ได้แก่ อาชีพเกษตรกรรมและอาชีพพื้นฐาน นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่ามีคนรุ่นใหม่จำนวนหนึ่งที่หวนคืนกลับไปพัฒนาทุนของครอบครัวในชนบทบ้านเกิด (reverse brain drain) และต้องการการสนับสนุนจากกลไกท้องถิ่นที่เป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง ขณะเดียวกันการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาที่ส่งผลให้ประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเป็นรากฐานของความสัมพันธ์และจารีตประเพณีของท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปในระยะยาว

สำหรับผลการเสวนาโต๊ะกลมกับผู้เชี่ยวชาญและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียพบว่าทุกภาคมีรูปแบบของผลกระทบที่คล้ายคลึงกัน คือ การขาดรายได้และสภาพคล่องขณะที่ยังมีภาระค่าใช้จ่ายและการชำระหนี้ ขณะเดียวกันผู้เชี่ยวชาญยังระบุว่าปัญหาเชิงโครงสร้างจากการกระจุกตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นสาเหตุให้ผลกระทบมีความรุนแรงขึ้นและจำกัดความสามารถในการปรับตัวของแรงงาน ทั้งนี้ แต่ละภูมิภาคได้รับผลกระทบมากขึ้นอยู่กับโครงสร้างเศรษฐกิจและโครงสร้างแรงงานว่าพึ่งพาภาคการผลิตใดเป็นหลัก เช่น ภาคใต้ได้รับผลกระทบสูงจากภาคการท่องเที่ยวที่ซบเซา ขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้รับผลกระทบผ่านภาคอุตสาหกรรมที่ขาดอุปสงค์และขาดแรงงานต่างด้าวที่เดินทางกลับประเทศภูมิลำเนาเป็นต้น ทั้งนี้ นโยบายช่วยเหลือของภาครัฐมีรูปแบบหลากหลาย แต่ยังคงขาดประสิทธิภาพในการปฏิบัติจริง ทำให้นโยบายยังมีผลจำกัด

สำหรับการปรับตัวพบว่ากลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากจะปรับตัวด้วยการเปลี่ยนอาชีพ ขณะที่ผู้ที่ได้รับผลกระทบน้อยมีทั้งการปรับตัวโดยการหาวิธีใหม่ๆ ในอาชีพเดิมของตนและไม่ทำอะไร ทั้งนี้ ความพร้อมและความสามารถในการปรับตัวขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคม โดยมีทุนทางสังคมจากการมีเครือข่ายทางสังคมทำหน้าที่เป็นกลไกในการกระจายความเสี่ยงคอยช่วยสนับสนุนการปรับตัว แต่แรงงานไทยยังต้องเผชิญอุปสรรคต่อการปรับตัว เนื่องจากไม่รู้ว่าจะต้องปรับหรือไม่เปิดใจยอมรับการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนระดับการศึกษาและเงินทุนที่มีจำกัด อนึ่ง ในระดับชุมชน คณะผู้วิจัยพบเห็นการประสานการทำงานระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคการศึกษาในการฝึกทักษะแรงงาน และนำเทคโนโลยีจากภาคการศึกษามาใช้ในภาคเศรษฐกิจจริงซึ่งน่าจะส่งผลดีต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในระยะยาว

สำหรับการวิจัยระยะสุดท้ายนั้นคือการการนำแนวพระราชดำริมาปรับใช้ในการสนับสนุนการปรับตัว และพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทย คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าความสามารถในการ

ปรับตัวมีความสัมพันธ์กับแรงจูงใจและทัศนคติในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงซึ่งขึ้นอยู่กับหลักคิดในระดับบุคคล พื้นฐานครอบครัวและโครงสร้างชุมชน ตลอดจนโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและโครงสร้างเชิงสถาบันระดับมหภาค โดยจากการปฏิทัศน์แนวพระราชดำริและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรพบว่ามโนทัศน์ความรู้และสายพระเนตรอันยาวไกลหลายประการที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสนับสนุนการปรับตัวของแรงงานไทย และเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยในระยะยาว เช่น การเปิดใจใฝ่เรียนรู้ หรือหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น โดยภาครัฐมีบทบาทในการวางโครงสร้างเศรษฐกิจที่สนับสนุนการเติบโตในระยะยาวบนพื้นฐานของความเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา โดยการสร้างความเท่าเทียมทางด้านทรัพยากร โอกาสและการแข่งขัน ส่งเสริมองค์ความรู้ท้องถิ่นและใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งนำตัวอย่างจากโครงการที่ประสบความสำเร็จจากการนำแนวพระราชดำริไปปรับใช้ ตลอดจนส่งเสริมการพัฒนาในระดับจุลภาคบุคคล มีผลต่อชีวิตผู้คน เพื่อแปลงแรงงานที่กลับภูมิลำเนาจำนวนนับล้านคนให้เป็นคนที่ผลักดันการเปลี่ยนแปลงหรือเป็น Change Agent ของสังคม ซึ่งจะเสริมสร้างสังคมชนบทเป็น Social Safety Net ที่เข้มแข็งของไทย อันจะนำไปสู่การความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- Blackwell AG, Colmenar R. (2000). Community-building: from local wisdom to public policy. *Public Health Rep.*, 115(2-3), 161-6.
- De Luca, C., Godden, L., Hutchinson, N. L., and Versnel, J. (2015). Preparing at-risk youth for a changing world: revisiting a person-in-context model for transition to employment. *Educational Research*, 57(2), 182-200.
- Goldfarb, A., and Catherine T. (2019). Digital Economics. *Journal of Economic Literature*, 57 (1), 3-43.
- OECD. (2020), The OECD Digital Government Policy Framework: Six dimensions of a Digital Government, *OECD Public Governance Policy Papers*, No. 02, OECD Publishing, Paris.
- สุรางค์ จันทวานิช. (2543). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาคผนวก ก แบบสอบถาม

คำชี้แจง: แบบสอบถามนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบและอุปสรรคของการปรับตัวจากโรคระบาดโควิด -19 แบบสอบถามมีทั้งหมด 2 ส่วน โดยส่วนที่ 1 เป็นข้อมูลทั่วไปส่วนบุคคล และส่วนที่ 2 เป็นอุปสรรคของการปรับตัวจากโรคระบาดโควิด-19 การตอบแบบสอบถามนี้จะไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่อย่างใดแต่จะเป็นประโยชน์สำหรับการขับเคลื่อนสังคมไทยหลังวิกฤติโควิด -19 ดังนั้นจึงขอให้ท่านตอบตามความเป็นจริง

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปส่วนบุคคล (Demographics)

1. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง
2. อายุปี
3. ท่านมีอาชีพที่สร้างรายได้ (ก่อนเกิดโควิด) หรือไม่
☐ ใช่ ☐ ไม่ใช่ (หยุดตอบแบบสอบถาม)
4. ระดับการศึกษา
☐ ประถม ☐ มัธยมต้น ☐ มัธยมปลาย ☐ ปวช. ☐ ปวส. ☐ ปริญญาตรี
☐ สูงกว่า ป.ตรี
5. ภูมิลำเนาของท่าน
จังหวัด.....
6. จังหวัดที่ทำงาน (ก่อนเกิดโควิด)
จังหวัด.....
7. อาชีพหลัก
☐ ผู้จัดการ ข้าราชการ ผู้บัญญัติกฎหมาย นักการเมือง
☐ อาจารย์ นักบัญชี นักวิทยาศาสตร์ นักกฎหมาย นักการตลาด ประกอบวิชาชีพ
☐ ช่างเทคนิคปฏิบัติการ ผู้ประกอบวิชาชีพยังไม่สูง (จบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ช่วยผู้ประกอบวิชาชีพ)
☐ เสมียน
☐ พนักงานบริการ และผู้จำหน่ายสินค้า
☐ ประมง เกษตร ใช้เครื่องมือและการจัดการทันสมัย
☐ ช่างฝีมือ ก่อสร้าง ไฟฟ้า หัตถการ แปรรูป
☐ คุมเครื่องจักร ทำงานกับเครื่องจักร ขัวยานยนต์ ทำงานในโรงงานที่ไม่ได้เป็นหัวหน้างาน
☐ ประกอบอาชีพพื้นฐาน แม่บ้านทำความสะอาด ขายอาหาร ขายของริมถนน รับจ้างทั่วไป
เกษตรกรพื้นฐาน
8. ท่านมีอาชีพเสริมหรือไม่ ถ้ามี อาชีพเสริม
☐ ผู้จัดการ ข้าราชการ ผู้บัญญัติกฎหมาย นักการเมือง
☐ อาจารย์ นักบัญชี นักวิทยาศาสตร์ นักกฎหมาย นักการตลาด ประกอบวิชาชีพ
☐ ช่างเทคนิคปฏิบัติการ ผู้ประกอบวิชาชีพยังไม่สูง (จบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ช่วยผู้ประกอบวิชาชีพ)

- ☐ เสมียน
 - ☐ พนักงานบริการ และผู้จำหน่ายสินค้า
 - ☐ ประมง เกษตร ใช้เครื่องมือและการจัดการทันสมัย
 - ☐ ช่างฝีมือ ก่อสร้าง ไฟฟ้า หัตถการ แปรรูป
 - ☐ คู่มือเครื่องจักร ทำงานกับเครื่องจักร ขัทยานยนต์ ทำงานในโรงงานที่ไม่ได้เป็นหัวหน้างาน
 - ☐ ประกอบอาชีพพื้นฐาน แม่บ้านทำความสะอาด ขายอาหาร ขายของริมถนน รับจ้างทั่วไป
เกษตรกรพื้นฐาน
9. ท่านอยู่ในระบบประกันสังคมหรือไม่
- ☐ ใช่
 - ☐ แบบนายจ้างส่งเงินให้
 - ☐ แบบตัวท่านส่งเอง
 - ☐ ไม่ใช่
10. รายได้ต่อเดือนของท่านโดยประมาณ (ก่อน กพ. 2563).....บาท
11. รายได้ต่อเดือนของท่านโดยประมาณ (หลังเกิดโควิด).....บาท
12. ผลกระทบจากโควิดของท่านขณะนี้อยู่ในระดับใด
- ☐ กระทบน้อยมาก
 - ☐ พอรับมือไหว
 - ☐ รับมือแทบจะไม่ไหว
 - ☐ ยังไม่มีทางออก
13. ท่านมีคนต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูกี่คน.....คน
14. ผลกระทบที่ท่านได้รับขณะนี้สาเหตุหลักมาจาก (เรียงลำดับ 1-3 โดยที่ 1 มากที่สุด)
- ☐ โควิด-19
 - ☐ ภัยแล้ง ภัยธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
 - ☐ การแข่งขันทางธุรกิจรุนแรงขึ้น
 - ☐ สินค้า/บริการ ของท่านไม่เป็นที่ต้องการ
 - ☐ การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เช่น คอมพิวเตอร์ มือถือ เครื่องจักร หุ่นยนต์
เข้ามาแทนที่
 - ☐ ภาวะเศรษฐกิจโลก
 - ☐ อื่นๆ.....โปรดระบุ
15. ท่านคิดว่าใครควรมีบทบาทในการแก้ปัญหาการทำมาหากินของท่าน (เรียงลำดับ 1-3 โดยที่ 1 มากที่สุด)
- ☐ ตัวท่านเอง
 - ☐ คนในครอบครัว
 - ☐ นายจ้าง/ บริษัท
 - ☐ ท้องถิ่น เช่น ชุมชน เทศบาล/ อบต/ อบจ.
 - ☐ รัฐบาล
 - ☐ อื่นๆ.....โปรดระบุ

16. ท่านตั้งใจจะทำอาชีพอะไร จากนี้ไป

- ☐ อาชีพ/งานเดิม เหมือนเดิม
- ☐ อาชีพ/งานเดิม แต่ปรับวิธีการใหม่ด้วยการ.....
- ☐ เปลี่ยนอาชีพ/งานใหม่เป็น.....

17. ท่านต้องการความรู้/ทักษะใหม่หรือไม่

- ☐ ไม่ต้องการ
- ☐ ต้องการความรู้/ทักษะใหม่ ด้าน.....
ท่านจะหาความรู้/ทักษะใหม่ได้จาก

ส่วนที่ 2 อุปสรรคต่อการปรับตัวจากโควิด-19

เหตุผลส่วนตัว

- ☐ ความรู้/ทักษะ/ไม่มีทักษะ
- ☐ ความรู้/ทักษะที่มีนำไปใช้กับงานอื่นไม่ได้
- ☐ ไม่รู้มาก่อนว่าอาชีพนี้มีปัญหา
- ☐ รู้ว่ามีปัญหา แต่ยังไม่รู้ว่าจะแก้อย่างไร
- ☐ รู้ว่ามีปัญหา และต้องปรับอย่างไร แต่ไม่รู้จะไปไหน เริ่มอย่างไร
- ☐ ขาดเครือข่าย ไม่รู้จะไปหาใครดี
- ☐ ถูกปฏิเสธความช่วยเหลือจากคนรอบข้าง
- ☐ ไม่กล้าไปขอความช่วยเหลือ

เหตุผลด้านการเงิน

- ☐ ขาดเงินทุนในการประกอบ/พัฒนาอาชีพปัจจุบัน
- ☐ ขาดเงินทุนในการเริ่มอาชีพใหม่
- ☐ กลัวเสียรายได้ระหว่างหางานใหม่ ระหว่างเปลี่ยนงาน ฝึกงานใหม่

เหตุผลทางสังคม

- ☐ คนในสังคมไม่ช่วยเหลือกันเท่าที่ควร
- ☐ สังคมฉวยโอกาส

เหตุผลด้านทัศนคติ

- ☐ ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยน อยู่แบบเดิมก็ใช้ได้
- ☐ พยายามแล้วแต่ไม่สำเร็จ
- ☐ ไม่กล้าเสี่ยง กลัวการเปลี่ยนแปลง
- ☐ ยังพอมีเวลา ไม่ต้องรีบ
- ☐ ไม่เชื่อข้อมูลจากแหล่งอื่นนอกจากคนใกล้ตัว

ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์การสนทนากลุ่ม

1. Introduction & Warm up	10 mins
• แนะนำตัวผู้นำการสนทนา และผู้ร่วมสนทนา • แนะนำวัตถุประสงค์ของการวิจัย และมูลนิธิปิณฑทองหลังพระ • แจ้งเกี่ยวกับมาตรฐานจริยธรรมในการวิจัยและการรักษาความลับ รวมทั้งให้ผู้ร่วมสนทนาปิดเครื่องมือสื่อสาร • สร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง และผู้ให้ข้อมูลรู้สึกปลอดภัย และไว้วางใจเพื่อกระตุ้นให้เกิดการให้ข้อมูล	Warm up / introduce topic for discussion.
2. ความสนใจเกี่ยวกับ โควิด-19	20 mins
• ชีวิตครั้งกับโควิด เป็นอย่างไรบ้าง • ในประสบการณ์ที่ผ่านมา โควิดกระทบกับสังคมไทยระดับไหน [Card game , score 1-3, 1 เบาสุด 3 แรงสุด] (เขียนหมายเลขตรงกลาง และเขียนชื่อด้านบนขวา) • ส่วนที่กระทบกับตัวเอง และส่วนที่กระทบต่อทุกคนแถวบ้าน • คนอาชีพไหนได้รับผลกระทบมากที่สุด • คนกลุ่มไหนที่ไม่ได้รับผลกระทบ • คนแบบไหนที่ได้รับผลกระทบ แต่ปรับตัวได้ • คนแบบไหนที่ได้รับผลกระทบแล้วปรับตัวไม่ได้	สี่.....
3. Political domain	20 mins
▪ รัฐบาลเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขสถานการณ์รวดเร็วแค่ไหน [Card game , score 1-3 โดย 1 ดีสุด และ 3 แย่สุด, reflection and discussion] ▪ ระดับจังหวัด และท้องถิ่นเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขสถานการณ์รวดเร็วแค่ไหน [Card game , score 1-3 โดย 1 ดีสุด และ 3 แย่สุด, reflection and discussion] ▪ ในระดับชุมชน มีหน่วยงานไหนที่ควรจะทำหน้าที่ช่วยเหลือ แต่ยังไม่ได้ทำ	สี่..... สี่.....
4. Social and cultural domain	20 mins
• อะไรทำให้ไทยแก้ไขปัญหาโควิดได้ (3 ข้อ) [Blank card and discussion] • อะไรเป็นปัญหาในการแก้ไขปัญหาโควิด-19 (3 ข้อ) [Blank card and discussion] • พูดถึงโควิด-19 แล้วชื่อคนนี้นึกถึงคือใคร [Blank card and discussion] • ทำอย่างไรให้สิ่งดีๆในการแก้ไขปัญหาโควิดให้มันออกมาเยอะๆ และทำอย่างไรให้สิ่งที่ไม่ดีในสถานการณ์โควิดมันลดลง • พูดถึงโควิด-19 แล้วหน่วยงานที่นึกถึงคือหน่วยงานอะไร (3 หน่วยงาน) [Blank card and discussion]	สี่..... สี่..... สี่..... สี่.....
5. Individual domain	20 mins.
▪ แม้ไม่มีโควิด-19 การงานก็ได้รับผลกระทบอยู่แล้วหรือไม่ (โควิด-19 เป็นแค่ตัวเร่ง) ▪ 3 อย่างในตัวเองที่ทำให้รอดได้ ในสถานการณ์โควิด-19	

<i>[Blank card and discussion]</i> ■ จากที่เห็นคนอื่นที่เขาไปไม่รอด ในสถานการณ์โควิด-19 คิดว่าเพราะอะไรเขาถึงไปไม่รอด <i>[Blank card and discussion]</i> ■ ถ้าสามารถย้อนไปก่อนเกิดโควิดได้ คิดว่าจะทำอาชีพเดิมอยู่ไหม ■ ตอนนี้จะเดินหน้าอย่างไร (ทำงานอย่างเดิมเหมือนเดิม ทำงานอย่างเดิมแนวใหม่ ทำงานใหม่เลย) ■ จากการเกิดโควิด 19 คิดว่าเราจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับอาชีพที่ทำอะไรบ้าง และจะหาความรู้เหล่านั้นได้อย่างไร ■ สิ่งที่ยากให้ช่วยเหลือมากที่สุดคืออะไร (จากใครก็ได้)	ส..... ส.....
6. Summary	30 mins
● คิดว่าเมื่อหมดปัญหาโควิดแล้วจะมีปัญหาใหญ่อะไรอีกไหม ● การเตรียมตัวที่ดีที่สุดสำหรับการรับมือวิกฤตการณ์ครั้งต่อไปคิดว่าคืออะไร ● บทเรียนจากโควิด-19	

Total estimate time: 120 mins

แบบบันทึกข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้ข้อมูลสนทนากลุ่ม

1. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง
2. อายุปี
3. ท่านนับถือศาสนาใด ☐ อิสลาม ☐ พุทธ ☐ คริสต์ ☐ อื่นๆ ระบุ.....
4. ก่อนเกิดโควิดท่านมีอาชีพที่สร้างรายได้หรือไม่
☐ มี ☐ ไม่มี
5. ระดับการศึกษา
☐ ประถม ☐ มัธยมต้น ☐ มัธยมปลาย ☐ ปวช. ☐ ปวส.
☐ปริญญาตรี ☐ สูงกว่า ป.ตรี
6. ภูมิลำเนาของท่าน จังหวัด.....
7. จังหวัดที่ท่านทำงาน (ก่อนเกิดโควิด) จังหวัด.....
8. รายได้ต่อเดือนของท่านโดยประมาณ (ก่อนเดือน ก.พ. 63).....บาท
9. รายได้ต่อเดือนของท่านโดยประมาณ)หลังเกิดโควิด(.....บาท
10. ท่านรับข่าวสารทั่วไปจากแหล่งใด (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)
☐ สื่อบุคคล คนในครอบครัว เพื่อนบ้าน หรือคนในชุมชน
☐ สื่อโทรทัศน์ช่อง.....
☐ สื่อวิทยุ คลื่น.....เสียงตามสาย สำนักข่าวออนไลน์
สื่อสังคม ☐ ไลน์ ☐ เฟสบุ๊ก ☐ ยูทูบ ☐ แอปพลิเคชันข่าวมือถือ
☐ อื่นๆ.....
11. ผลกระทบจากโควิดของท่านขณะนี้อยู่ในระดับใด
☐ กระทบน้อยมาก
☐ พอรับมือไหว
☐ รับมือแทบจะไม่ไหว
☐ ยังไม่มีทางออก

ภาคผนวก ค สรุปรายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จากการประชุม Round Table และประชุม Focus Group เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อความพร้อมของประชาชนในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก และผลกระทบของ COVID-19

ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้
Round Table (ชื่อ นามสกุล หน่วยงาน)			
จำนวน 24 คน	จำนวน 17 คน	จำนวน 22 คน	จำนวน 18 คน
1. นายไอรส เพชรเจริญ ผู้อำนวยการอาวุโส ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ	1. นายประสาธน์ สมจิตรนิก ผู้อำนวยการอาวุโส ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1. ดร.จิตเกษม พรประพันธ์ ผู้อำนวยการอาวุโส ฝ่าย นโยบายโครงสร้างเศรษฐกิจ ธนาคารแห่งประเทศไทย	1. นายสันติ รังสิยาภรณ์รัตน์ ผู้อำนวยการอาวุโส ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคใต้
2. นายอนุวัตร ภูเศรษฐ เลขาธิการคณะกรรมการ พัฒนาเศรษฐกิจพื้นที่ ภาคเหนือ หอการค้าไทย	2. นายโชคชัย คุณวาสี ที่ปรึกษาอาวุโส หอการค้า จังหวัด ขอนแก่น หอการค้าไทย	2. นายธีรพันธ์ ธัญญวัฒน์กุล ประธาน หอการค้าจังหวัดชลบุรี	2. นายณัฐนันท์ พงษ์ธัญญะวิริยา ประธานหอการค้า จังหวัด ปัตตานี หอการค้าไทย
3. นายวีระยุทธ สุขขตมโก ประธานกิตติมศักดิ์สภา อุตสาหกรรมภาคเหนือ สภาอุตสาหกรรมแห่ง ประเทศไทย	3. นายอดิเรก หงส์พูน พัฒน์ ประธานสภา อุตสาหกรรมกลุ่มจังหวัด ภาคตะวันออกเฉียง เหนือตอนกลาง สภาอุตสาหกรรมแห่ง ประเทศไทย	3. ดร.สาโรจน์ วสุวานิช ประธานสภา อุตสาหกรรมภาคตะวันออกเฉียง เหนือ สภาอุตสาหกรรมแห่ง ประเทศไทย	3. นายสมบุญรณ์ พลภานุศักดิ์ ที่ปรึกษาสภาอุตสาหกรรม ภาคใต้ สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย
4. นายโสภณ แท่งเพชร ผู้อำนวยการ สำนักงานพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม ภาคเหนือ	4. นายมนตรี ตีมานพ ผู้อำนวยการ สำนักงานพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ	4. นางสาวโซโนรส มูลสภา นักวิเคราะห์นโยบายและ แผนชำนาญการพิเศษ สำนักงานสภาพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	4. นางพรรณทิพา รัตนะ ผู้เชี่ยวชาญด้านการวางแผน ยุทธศาสตร์จังหวัด สำนักงาน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ภาคใต้
5. ศาสตราจารย์ ดร.ชาติ ชาย ณ เชียงใหม่ กรรมการปฏิรูปประเทศ ด้านการเมือง และ		5. นายนฤพล ก็นบูรณ เจ้าหน้าที่ศูนย์ช่วยเหลือ นักท่องเที่ยว สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดชลบุรี	5. ดร.จิตเกษม พรประพันธ์ ผู้อำนวยการอาวุโส ฝ่าย นโยบายโครงสร้างเศรษฐกิจ ธนาคารแห่งประเทศไทย
		6. นายอัศววิทย์ เทพาสิต	6. นางทิวาพร ทวีทรัพย์

ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้
Round Table (ชื่อ นามสกุล หน่วยงาน)			
อาจารย์ คณะพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์	5. นางวิวรรธน์ รุจิณา กุล	ผู้อำนวยการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	นักพัฒนาสังคมชำนาญการ พิเศษ
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร ศาสตร์ (นิด้า)	เภสัชกรชำนาญการ พิเศษ	ไทย สำนักงานระยอง	สำนักงานพัฒนาสังคมและ ความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด สงขลา
6. นางจินตนา กาทองทุ่ง เจ้าพนักงานธุรการ ชำนาญงาน	สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดขอนแก่น	7. นายไพฑูรย์ โกเมนทร์ เกษตรและสหกรณ์จังหวัด ชลบุรี	7. นายแพทย์พน ดิไชย เศรษฐ รองนายแพทย์สาธารณสุข จังหวัดสงขลา
สำนักงานพัฒนาสังคม และความมั่นคงของ มนุษย์จังหวัดเชียงใหม่	6. นางจารี คุ่มบุงคล้า นักวิชาการแรงงาน ชำนาญการสำนักงาน แรงงานจังหวัดขอนแก่น	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดชลบุรี	สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด สงขลา
7. นางสาวสลาลัย ชัยศิริ วงศ์	7. ดร.พญ.จิรฐา บุตร แก้ว	8. นายพูลลาภ อุไรงาม เกษตรและสหกรณ์จังหวัด ฉะเชิงเทรา	8. นางสาวมณฑนา ภูธรารักษ์ ผู้อำนวยการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานหาดใหญ่ (สงขลา)
นักวิชาการแรงงาน ชำนาญการจังหวัดลำพูน	นายแพทย์เชี่ยวชาญ กลุ่มงานเวชกรรมสังคม โรงพยาบาลขอนแก่น	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา	9. นายสุชาติ เช่งมาก เกษตรและสหกรณ์จังหวัด สงขลา
สำนักงานแรงงานจังหวัด ลำพูน	8. นายสมศักดิ์ วิชัยนันท์ เกษตรและสหกรณ์ จังหวัดขอนแก่น	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดระยอง	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดสงขลา
8. นายโชติวิทย์ อิมาทา ธีรโรจน์	สำนักงานเกษตรและ สหกรณ์จังหวัดขอนแก่น	10. นายบรรลือศักดิ์ วรสันติ กุล	10. นายไพโรจน์ สุวรรณจินดา รองนายกเทศมนตรีนครสงขลา
นักวิเคราะห์นโยบายและ แผนปฏิบัติการ	9. นางสาวกชพร สมคำ ศรี	หัวหน้ากลุ่มอุตสาหกรรม พื้นฐานและการเหมืองแร่ จังหวัดชลบุรี	สำนักงานเทศบาลนครสงขลา
สำนักงานท่องเที่ยวและ กีฬาจังหวัดเชียงใหม่	นักวิเคราะห์นโยบาย และแผนชำนาญการ สำนักงานเกษตรและ สหกรณ์จังหวัดอุดรธานี	สำนักงานอุตสาหกรรม จังหวัดชลบุรี	11. นายทวิชาติ จุลละ พราหมณ์ ผู้ช่วยผู้อำนวยการ สำนักงาน ธ.ก.ส. สาขา หาดใหญ่
9. นางสาวกณันท์ วินิจชัย ผู้อำนวยการ การท่องเที่ยวแห่ง ประเทศไทย สำนักงาน เชียงใหม่	10. นายพัทธอง กิตติ วัฒน์	11. นายรัตนชัย สุทธิเดช นัย	12. นางสาวปิยภรณ์ แซ่ลิ้ม
10. ดร.พัฒนา นุศรีอัน เกษตรและสหกรณ์ จังหวัดเชียงใหม่	อุตสาหกรรมจังหวัด ขอนแก่น	คณะทำงานที่ปรึกษานายก เมืองพัทยา เมืองพัทยา	

ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้
Round Table (ชื่อ นามสกุล หน่วยงาน)			
สำนักงานเกษตรและ สหกรณ์จังหวัดเชียงใหม่	สำนักงานอุตสาหกรรม จังหวัดขอนแก่น	12. นายประดิษฐ์ ไกรสร นายก องค์การบริหารส่วนตำบลหัว ไทร	ผู้จัดการสมาคมยางพาราไทย สมาคมยางพาราไทย
11. นางสาวพิชญภา ตุ่ม แปง	11. นางลักขณา บุญนำ พาณิชย์จังหวัดร้อยเอ็ด	13. นายณรงค์ศักดิ์ แก้วเมือง เพชร	13. นายสุเทพ ไชยธานี กรรมการผู้จัดการ บริษัท เซาท์เทอร์น ซีฟูด โปร ดัคส์ จำกัด
นักวิเคราะห์นโยบายและ แผนชำนาญการ	สำนักงานพาณิชย์ จังหวัดร้อยเอ็ด	รองประธาน	14. นางสาวพิชวรรณ ครุอำ โพธิ์
สำนักงานเกษตรและ สหกรณ์จังหวัดเชียงราย	ทานตะวันสดใส รองเลขาธิการ	หอการค้าจังหวัดฉะเชิงเทรา	กรรมการผู้จัดการ บริษัท ศิริภัณฑ์ กรุป จำกัด
12. นายวีระเดช พรหม เสน	หอการค้าจังหวัด ร้อยเอ็ด	14. นางสาวธนิชยา ชินศิริ ประภา	เจ้าของโรงแรมเดอะเบด หาดใหญ่
นักวิชาการอุตสาหกรรม ชำนาญการ	13. นายอดิศักดิ์ จงศิริ กุล	รองประธาน หอการค้าจังหวัดระยอง	15. นายอาณัติ โชติพัฒน์กิจ
สำนักงานอุตสาหกรรม จังหวัดเชียงใหม่	รองประธานสภา สภาอุตสาหกรรมจังหวัด ขอนแก่น	15. นายจอมศักดิ์ ภูติรัตน์ รองประธานกรรมการค้า ขายแดน – ผ่านแดน สภา หอการค้าแห่งประเทศไทย	ประธานสภา สภาอุตสาหกรรมจังหวัดสตูล
13. นายสงกรานต์ มุล วิจิตร	14. นางสาวเกษรา สุ ภัทรพาหิรผล	16. นายพาวุฒิ ตาลบำรุง ผู้อำนวยการ	16. นางสุภาวดี โชคสกุลนิมิตร ประธานสภา
นักวิเคราะห์นโยบายและ แผนชำนาญการพิเศษ	ประธานชมรม ชมรมผู้ประกอบการค้า อาหารจังหวัดขอนแก่น	สำนักงานธนาคารเพื่อ การเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร จังหวัดชลบุรี	สภาอุตสาหกรรมจังหวัด ปัตตานี
สำนักงานอุตสาหกรรม จังหวัดเชียงราย	15. ผู้ช่วย ศาสตราจารย์ปิยะศักดิ์ ปึกโคทาณัง	17. นายจักรพงษ์ ประภากร สกุล ผู้อำนวยการสำนักงาน	17. นายนเรศ หอมหวาน คณะทำงาน เครือข่ายเศรษฐกิจและทุน ชุมชนภาคใต้
14. นายพันธุ์พัฒน์ พินา รองประธาน	รองผู้อำนวยการสถาบัน พัฒนาวิชาชีพครูสำหรับ อาเซียน	สภาอุตสาหกรรมจังหวัด ชลบุรี	18. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุพจน์ โกวิทยา
15. นายยชญ์สุธา วิชัย ธนพัฒน์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น	18. นายเทียนชัย วัชรอดิศัย นักวิทยาศาสตร์ 8	รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนา นักศึกษาและศิษย์เก่าสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ประธาน	16. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทิน เวียนวิวัฒน์		
หอการค้าจังหวัด เพชรบูรณ์			
16. นายโกวิทย์ ทรงคุณ			

ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้
Round Table (ชื่อ นามสกุล หน่วยงาน)			
ประธาน	หัวหน้าโครงการอีสาน	สำนักงานนิคมอุตสาหกรรม	
หอการค้าจังหวัดสุโขทัย	โพล ศูนย์วิจัยธุรกิจและเศรษฐกิจอีสาน (ECBER)	อมตะซิตี้ ชลบุรี	
17. นายกสภาสตรี เรื่อง	คณะเศรษฐศาสตร์	19. ดร.นิศากร บุตรงามดี	
แสน	มหาวิทยาลัยขอนแก่น	เจ้าของ	
ผู้ช่วยผู้อำนวยการ	17. นายพรชัย แซ่ลิ้ม	โรงแรม Life is Good และ Pacific Place	
สำนักงานธนาคารเพื่อ	กรรมการ	20. ผู้ช่วยศาสตราจารย์เอก	
การเกษตรและสหกรณ์	หอการค้าจังหวัด	วิทย์ โทปุรินทร์ รอง	
การเกษตร จังหวัด	ขอนแก่น	อธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต	
เชียงใหม่		มหาวิทยาลัยบูรพา	
18. นายเชิดพงษ์		21. ดร.ทรงชนะ บุญขวัญ	
ไชยวัฒน์ธำรง		ผู้อำนวยการ	
นายกสมาคม		วิทยาลัยเทคโนโลยีวิศวกรรม	
สมาคมส่งเสริม		แหลมฉบัง	
ผู้ประกอบการไทยจังหวัด		22. ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ดร.	
เชียงใหม่		ฐิติมา ไชยะกุล อาจารย์ คณะ	
19. นายมรกต ยศธำรง		วิทยาการ จักร	
นายกสมาคม		มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	
สมาคมผู้ผลิตและผู้		วิทยาเขตศรีราชา	
ส่งออกสินค้าหัตถกรรม			
ภาคเหนือ			
20. นายสลิล ลัมเล็งเลิศ			
กรรมการผู้จัดการ			
บจก.สหพานิช เชียงใหม่			
21. นายนนท์ หิรัญเชษฐ			
สกุล			
นายกสมาคม			
สมาคมการค้า			
อสังหาริมทรัพย์จังหวัด			
เชียงใหม่ ภาคเหนือ			

ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้
Round Table (ชื่อ นามสกุล หน่วยงาน)			
22. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ สุวัฒน์ จริยาเลิศศักดิ์			
คณบดีคณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่			
23. ดร.กรด เหล็กสมบูรณ์			
รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่			
24. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธีรญา นุภาพ อานันทนะ			
ผู้อำนวยการ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่			

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

Focus Group (จำนวนคน และเฉพาะกลุ่มอาชีพ)

จำนวน 28 คน	จำนวน 16 คน	จำนวน 42 คน	จำนวน 41 คน
1. ค้าขาย จำนวน 10 คน	1. ค้าขาย จำนวน 1 คน	1. ค้าขาย จำนวน 11 คน	1. ค้าขาย จำนวน 15 คน
2. รับจ้าง จำนวน 10 คน	2. รับจ้าง จำนวน 5 คน	2. รับจ้าง จำนวน 17 คน	2. รับจ้าง จำนวน 19 คน
3. ว่างงาน จำนวน 3 คน	3. ว่างงาน จำนวน 10 คน	3. ว่างงาน จำนวน 9 คน	3. ว่างงาน จำนวน 7 คน
4. เจ้าของธุรกิจ จำนวน 5 คน		4. เจ้าของธุรกิจ จำนวน 5 คน	

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จากการประชุม Focus Group ทั้ง 4 ภาค จำนวน 127 คน

1. ภาคใต้ จัดการประชุมในวันที่ 27 สิงหาคม 2563 ณ ห้องประชุมสำนักงานเทศบาลนครสงขลา (สารภี 1) ชั้น 2 อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา และ วันที่ 28 สิงหาคม 2563 ณ โรงแรม เซ็นทาราหาดใหญ่ มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดจำนวน 41 คน ดังนี้

1. นางสาวจิตาภา นิลพงศ์	2. นางสาวธัญชนก นกแก้ว
3. นายประดิษฐ์ จันทรแดง	4. นายสุรชัย สุรินทร์
5. นางสาวศิริกานต์ หนูแป้น	6. นายพงศกร มานพ
7. นางประกายแก้ว หนูทองแก้ว	8. นางสาวณัฐปภัฐ เจริญธรรมกิจ
9. นายประคอง พระธาตุ	10. นายศาดราวุธ จันทรแดง
11. นายวรรัตน์ ะคีมัน	12. นายชัยพัฒนา ชินภัทร
13. นางสาวนภาพร ทองปาน	14. นางวลัยพรรณ พลธิแสง
15. นายอาซิด หมุดแห่	16. นางลัดดา ขุนพ่วง
17. นางสาวอมรรัตน์ คงสุวรรณ	18. นางกมลวรรณ อุเทนพันธ์
19. นางสาวศวิตา ลินแก้ว	20. นางสาวจิราพร ปิติ
21. นางสุจิรา ลือสวัสดิ์	22. นายพัทธพล แก้วคง
23. นายทชากร แดนโพธิ์	24. นายอรรถพล ฟ้ามวัน
25. นางเสนาะ กลิ่นบุปผา	26. นางสาวรุ่งฤดี พาณิชการ
27. นางสาวกฤตภาค แสงวันลอย	28. นายมนัส บุญช่วย
29. นายประทีป หนูสังข์	30. นางสาวปิยปราษฎ์ บุญศรัทธา
31. นางพนิดา พาหุรัตน์	32. นางสมจิน นวลออง
33. นายสมหมาย คงอินทร์	34. นางสุภาพร ทองเกลี้ยง
35. นางสาววัลย์ลิกา ปลอดคง	36. นางปัทมะวรรณ ขุนราช
37. นางสาวพรทิพย์ สุขโณ	38. นางดวงพร มณีรักษ์
39. นายสุศล มณีนวาล	40. นางสาวพลอยลำไผ่ แก้วแสงอ่อน
41. นางสาวณัฏสนันท์ สุขสวัสดิ์	

2. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดการประชุมวันที่ 1 กันยายน 2563 ณ โรงแรมอวานี ขอนแก่น มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดจำนวน 16 คน ดังนี้

1. นางสาวพรจิต ราชสุขุณี	2. นางสุติศา สีทาโส
3. นางอ้อย คำภาอินทร์	4. นางปิ่นทอง หลิ่งเทพ
5. นายพงศ์พล ทองดี	6. นายจักรกฤษ งามศรี
7. นางจารุณี ลุนจันทา	8. นายประพันธ์ โคตรทองทิพย์
9. นายสว่าง เนินสุด	10. นายสุริยา แซ่มโนนลาว
11. นางสาวชลนิชา แซ่ตั้ง	12. นางสาวศิริพัทธ์รติชา พาโชติสกุล
13. นายเอกชัย ผลสนอง	14. นางสาวเกศรัณฐิตา อูสาย
15. นางสาวนิภาวรรณ จันทร์ภักดี	16. นางสาวอรรดา อุ่นภักดี

3. ภาคเหนือ จัดการประชุมวันที่ 29 กันยายน 2563 ณ โรงแรมดิเอ็มเพรส พรีเมียร์ เชียงใหม่ มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดจำนวน 28 คน ดังนี้

1. นายอภิชาติ ขวชาติ	2. นางณัฐธยา จิราวัชนภัก
3. นายประพันธ์ สุขทรัพย์ถาวร	4. นางสาวโชติกา นภาเลิศ
5. นางธัญวลัย สุนทรศิริลักษณ์	6. นางแจ่มจันทร์ อุดหนุน
7. นางสาวรภัทร สุธะเสนนทกุล	8. นางสาวจินตนา กิจมี
9. นางสาวสายฝน ปัญญา	10. นางสาวอุบลวรรณ แดงทองดี
11. นางสาวโชติดา เฮงพานิช	12. นายวชิระ อดทน
13. นางสาวอาภา คุณธรรมสถาพร	14. นายกานติศ จันทร์แดง
15. นายอำนาจ นิยมไพรนิเวศน์	16. นายพิทักษ์ ศรีสุโข
17. นายปิยพล แก้วมงคล	18. นายธงชัย ชูนามเที่ยง
19. นางสาวเฉลิมขวัญ พิเศษพงษ์	20. นายณภัทร ศรีใจ
21. นางสาวรัตติกาล ธิสา	22. นางสาวกมลพร สุขมี
23. นางสาวจิตติภา มณฑียร	24. นางสาวธัญลักษณ์ นันตี
25. นางนงลักษณ์ พรหมนนท์	26. นางธนากร ไชยวงศ์
27. นางสาววิจิตตรา จันทร์วี	28. ว่าที่ร้อยตรีคณิต อัครโอฬาร

4. ภาคกลาง จัดการประชุมวันที่ 7 ตุลาคม 2563 ณ ร้าน rPOD Coworking Space และวันที่ 8 ตุลาคม 2563 ณ โรงแรม อมารี พัทยา มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดจำนวน 42 คน ดังนี้

1. นางสาวไดอารี่ ศรีสุวรรณ
2. นางสาวภัสสร สุกรีนัส
3. นางสาวคณิตา ปั่นสมสกุล
4. นางสาวสาวิณี คล้ายพิมพ์
5. นางสาวกรรณิการ์ เหมือนนิรุทธ์
6. นางสาวสกลรัตน์ เหมือนนิรุทธ์
7. นางปิ่นแก้ว เตชะ
8. นายเจริญพร เอี่ยมสะอาด
9. นายเมธี แจ่มรัตน์
10. นายเอกรินทร์ แจ่มรัตน์
11. นายวิโรจน์ พูลเกษม
12. นายวีระวัฒน์ เปียปลื้ม
13. นายชัยเดช ลอยสูงวงศ์
14. นายกัณตพงษ์ หวังปลายเจริญสุข
15. นายวิโชค รัตนสิงห์
16. นายสมพร นาคุณ
17. นายเสริมศักดิ์ ทองอ่อน
18. นายธีรพล วรเศรษฐ
19. นายแมน ประกอบธรรม
20. นายอนัญพร แสงทอง
21. นางสาวสุพรรณิ จัตุระเปียบ
22. นายปฎิภาณ บุญรัตน์
23. นายนพดล กอนแก้ว
24. นายกิริติ หมั่นอุตสาห
25. นายนภัสสร ทิพย์ธัญญา
26. นายพิพัฒน์ โพธิ์คำเจริญผล
27. นางสาวอรทัย ปิยะพิสุทธ์
28. นางสาวธัญญภัทร์ อธิษฐ์กิริติยา
29. นายภูวนัยต์ เขาแก้ว
30. นายชูสิทธิ์ จุ้ยเจริญ
31. นายชุตติกาญจน์ ปัญญาดี
32. นายวัชรวาลี โท้วสงคราม
33. นายภัทรภณ สุจริต
34. นายคุณากร งามสมทรง
35. นายอรรถกวี เตียวประยูกุล
36. นายจิรภัทร โจรโนภาส
37. นายทิพย์ทัศน์ หมื่นศรีทอง
38. นางสาวพิชาวีร์ เจริญศรี
39. นายกิตติศักดิ์ อินทร์พรหม
40. นายภาณุพงษ์ ชื่นดี
41. นายภาวัฐ เหลืองอ่อน
42. นายณัฐวุฒิ ทองชุบ

ภาคผนวก ง คำถามสัมภาษณ์ที่ทำงานสืบสานแนวพระราชดำริจาก 4 องค์กร

บทสัมภาษณ์

1. นายดนุชา สินธวานนท์ เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.)
2. ดร.วิโรไท สันติประภาพร กรรมการ มูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ
3. ดร.รอยล จิตรดอน กรรมการและเลขาธิการมูลนิธิอุทกพัฒน์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
4. ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ประธานมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ

ประเด็นสัมภาษณ์

1. จะนำแนวพระราชดำรินำมาปรับใช้ในการปรับตัวของแรงงานทั้ง 3 กลุ่มที่ได้รับผลกระทบอย่างไร

- กลุ่มที่ 1. กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโควิด-19 แต่มีความเสี่ยงน้อยที่จะ สูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า
- กลุ่มที่ 2. กลุ่มอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงที่จะสูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อม จากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า
- กลุ่มที่ 3. กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากการระบาดของโควิด-19 และมีความเสี่ยงสูงที่จะ สูญเสียงานจากการถูกทดแทนด้วยหุ่นยนต์และผลทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า

2.รูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยโดยประยุกต์แนวพระราชดำริ หลังยุคโควิด-19 ควรมีรูปแบบอย่างไร ภาครัฐ และภาคประชาชน ควรทำอะไร